

**VÝVOJ A PERSPEKTÍVY
SVETOVEJ EKONOMIKY**

**FRAGMENTÁCIA, POLARIZÁCIA
A NOVÁ PODOBA INTEGRÁCIE**

BORIS HOŠOFF A KOLEKTÍV

Bratislava 2024

VEDÚCI AUTORSKÉHO KOLEKTÍVU

Ing. Boris Hošoff, PhD.

AUTORI

Ing. Boris Hošoff, PhD., Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

Ing. Daneš Brzica, PhD., Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

Ing. Veronika Hvozdíková, PhD., Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

Ing. Matej Korček, PhD., Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

prof. Ing. Saleh Mothana Obadi, PhD., Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

Ing. Adrián Ondrovič, PhD., Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

doc. Ing. Iveta Pauhofová, CSc., Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

prof. Ing. Juraj Sipko, PhD., MBA, Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

prof. Ing. Peter Staněk, CSc.

Ing. Ivana Šikulová, PhD., Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

Mgr. Shakhlo Tabunshchikova, Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

Ing. Vanda Vašková, PhD., Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

Ing. Jaroslav Vokoun, Ekonomický ústav SAV, v. v. i.

RECENZENTI

prof. Ing. Vladimír Gonda, PhD.

doc. PhDr. Monika Šestáková, DrSc.

JAZYKOVÁ REDAKTORKA: Mgr. Judita Páleníková

TECHNICKÉ SPRACOVANIE: Mária Lacková

Vedecká monografia je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 2/0060/23, projektu VEGA č. 2/0003/23, projektu VEGA č. 2/0042/23 a projektu VEGA č. 1/0034/23.

TLAČ: EQUILIBRIA, s. r. o., Košice

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.
Bratislava 2024

ISBN 978-80-7144-347-6

e-ISBN 978-80-7144-348-3

O B S A H

ZOZNAM GRAFOV	5
ZOZNAM TABULIEK A BOXOV	9
ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK.....	11
ÚVOD.....	15
1. INTEGRÁCIA A DEZINTEGRÁCIA SVETOVEJ EKONOMIKY	17
1.1. ZMENY V ARCHITEKTÚRE SVETOVEJ EKONOMIKY	18
1.2. KONTÚRY MULTIPOLÁRNEHO SVETA.....	28
2. POLARIZÁCIA V SÚVISLOSTIACH DYNAMICKÝCH GLOBALIZAČNÝCH A DEGLOBALIZAČNÝCH PROCESOV.....	35
2.1. SÚČASNÉ POHĽADY NA POLARIZÁCIU SVETA A NIEKTORÉ SÚVISLOSTI PÔSOBNIA KATALYZÁTOROV NEGATÍVNYCH PROCESOV	36
2.2. ZÁSADNÉ ZMENY GEOPOLITICKÉHO RÁMCA A ICH VPLYV NA POLARIZÁCIU.....	45
2.3. ADAPTAČNÉ PROCESY INFORMAČNEJ SPOLOČNOSTI VO VÄZBE NA POLARIZAČNÉ TENDENCIE	51
2.4. KONFRONTÁCIA CIVILIZAČNÝCH MODELOV URČÍ BUDÚCI OBRAZ POLARIZOVANÉHO SVETA	55
3. SÚČASNOSŤ A PERSPEKTÍVY VÝVOJA ŠTÁTOV BRICS	61
3.1. VZNIK, FORMOVANIE A CIELE PLATFORMY BRICS	62
3.2. VÝVOJ REÁLNEHO HDP ŠTÁTOV BRICS	63
3.3. VÝVOJ REÁLNEHO HDP ŠTÁTOV BRICS PLUS	65
3.4. VÝVOJ REÁLNEHO HDP ŠTÁTOV G7	67
3.5. VÝVOJ BEŽNÉHO ÚČTU PLATOBNEJ BILANCIE ŠTÁTOV BRICS	69
3.6. VÝVOJ BEŽNÉHO ÚČTU PLATOBNEJ BILANCIE ŠTÁTOV BRICS PLUS.....	71
3.7. VÝVOJ BEŽNÉHO ÚČTU PLATOBNEJ BILANCIE ŠTÁTOV G7.....	73
3.8. POROVNANIE VÝVOJA DEVÍZOVÝCH REZERV MEDZI ŠTÁTMI BRICS A G7.....	75
3.9. ČISTÁ INVESTIČNÁ POZÍCIA ŠTÁTOV BRICS A G7.....	76
3.10. POROVNANIE VYBRANÝCH UKAZOVATEĽOV MAKROEKONOMICKÉHO VÝVOJA ŠTÁTOV BRICS, BRICS PLUS A G7.....	78
3.11. PERSPEKTÍVY VÝVOJA ŠTÁTOV BRICS.....	89
4. VÝVOJ GLOBÁLNEHO OBCHODU A CIEN PRIMÁRNYCH KOMODÍT	93
4.1. VÝVOJ GLOBÁLNEHO OBCHODU	93
4.2. VÝVOJ CIEN PRIMÁRNYCH KOMODÍT.....	102
5. OTVORENÁ STRATEGICKÁ AUTONÓMIA EURÓPSKEJ ÚNIE: KONCEPT A IMPLIKÁCIE PRE SEKTOR FINANCIÍ	127
5.1. OTVORENÁ STRATEGICKÁ AUTONÓMIA EÚ V KONTEXTE GEOPOLITICKÝCH ZMIEN A ICH KONZEKVENCIÍ	127
5.2. EURÓPSKY FINANČNÝ SEKTOR VO SVETLE VÝZIEV OSA.....	136
5.3. JEDNOTNÝ TRH EÚ AKO KĹÚČOVÝ ELEMENT EKONOMICKEJ DIMENZIE OSA.....	149

6. SPOMALENIE EURÓPSKEJ EKONOMIKY.....	157
6.1. SLABÝ EKONOMICKÝ RAST	157
6.2. TRHY PRÁCE NAĎALEJ RELATÍVNE STABILNÉ	160
6.3. ECB ÚSPEŠNÁ V BOJI S INFLÁCIOU	165
6.4. OD EXPANZIE K NEUTRÁLNEJ FIŠKÁLNEJ POZÍCII	172
6.5. DVA ROKY PROGRAMU REPOWEREU	176
6.6. POKRAČUJÚCI POKLES OBCHODU EÚ S RUSKOM	177
7. EXPANZIA KONJUNKTÚRY EKONOMIKY USA.....	181
7.1. VÝVOJ HLAVNÝCH PARAMETROV HDP	181
7.2. TRH PRÁCE A ZAMESTNANOSŤ.....	184
7.3. OBCHODNÁ BILANCIA	194
7.4. FIŠKÁLNA POLITIKA A VEREJNÝ DLH	199
8. HOSPODÁRSKY VÝVOJ ČÍNY	207
8.1. ZÁKLADNÉ VÝVOJOVÉ TENDENCIE V ROKU 2023	207
8.2. VÝVOJ V PRIEMYSE, DOPRAVE, SLUŽBÁCH A OBCHODE	212
8.3. FINANČNÝ SEKTOR A VEREJNÉ FINANCIE	216
8.4. ZAHRANIČNÉ EKONOMICKÉ VZŤAHY	217
8.5. PRÍJMY DOMÁCNOSTÍ A SOCIÁLNE ZABEZPEČENIE.....	223
8.6. VZDELÁVANIE, VEDA A TECHNOLOGIE.....	224
8.7. ŽIVOTNÉ PROSTREDIE	226
8.8. ODHAD VÝVOJA V ROKU 2024.....	227
9. RUSKÁ EKONOMIKA PO DVOCH ROKOCH VOJENSKÉHO KONFLIKTU	229
9.1. RÝCHLE A SOLÍDNE ZOTAVENIE SA RUSKEJ EKONOMIKY AJ VĎAKA (ALE NIELEN) VOJENSKÉMU PRIEMYSLU A ŠTÁTNYM INVESTÍCIÁM	230
9.2. OPĀTOVNÉ ZRÝCHLENIE INFLÁCIE VIEDLO PO ROKU K NÁVRATU PRÍSNEJŠEJ MENOVEJ POLITIKY	238
9.3. FIŠKÁLNA POLITIKA POD TLAKOM SANKCIÍ A VOJNOVÉHO KONFLIKTU	243
9.4. KRITICKÝ NEDOSTATOK PRACOVNEJ SILY	248
9.5. VPLYV VOJNY NA UKRAJINE NA EKONOMIKY STREDNEJ ÁZIE.....	253
10. DESAŤROČIE PROTIRUSKÝCH SANKCIÍ, ICH ÚČINNOSŤ A ODPOVEĎ RUSKA	261
10.1. ZÁPADNÉ SANKCIE PROTI RF V OBDOBÍ 2014 AŽ 2023	261
10.2. VYBRANÉ DOPADY SANKCIÍ NA RUSKÚ EKONOMIKU A SPOLOČNOSŤ	265
10.3. VYBRANÉ PROBLÉMY SPŔSOBENÉ ZÁPADNÝMI SANKCIAMI	283
10.4. GEOPOLITICKÉ UDALOSTI SÚVISIACE S RUSKOM V ROKU 2023	286
ZHRNUTIE.....	291
EXECUTIVE SUMMARY	297
LITERATÚRA	303

ZOZNAM GRAFOV

Graf 3.1	Vývoj reálneho HDP štátov BRICS (2019 – 2024)	64
Graf 3.2	Vývoj reálneho HDP štátov BRICS plus (2019 – 2024)	66
Graf 3.3	Vývoj reálneho HDP štátov G7 (2019 – 2024)	68
Graf 3.4	Vývoj na bežnom účte platobnej bilancie štátov BRICS (2016 – 2024)	70
Graf 3.5	Vývoj na bežnom účte platobnej bilancie štátov BRICS plus (2016 – 2024)	72
Graf 3.6	Vývoj na bežnom účte platobnej bilancie štátov G7 (2016 – 2024)	74
Graf 3.7	Vývoj fiškálnej bilancie štátov BRICS (2015 – 2029)	79
Graf 3.8	Vývoj verejného dlhu štátov BRICS (2015 – 2029)	81
Graf 3.9	Vývoj fiškálnej bilancie štátov BRICS plus (2015 – 2029)	83
Graf 3.10	Vývoj verejného dlhu štátov BRICS plus (2015 – 2029)	85
Graf 3.11	Vývoj fiškálnej bilancie štátov G7 (2015 – 2029)	86
Graf 3.12	Vývoj verejného dlhu G7 (2015 – 2029)	88
Graf 3.13	Podiel štátov BRICS a BRICS plus na svetovej produkcii ropy v roku 2023 (v % celosvetovej produkcie v roku 2023)	89
Graf 4.1	Kvartálny vývoj objemu globálneho obchodu s tovarmi (sezónne upravený index 2015 = 100)	93
Graf 4.2	Podiel regiónov na raste objemu globálneho exportu (v %)	96
Graf 4.3	Podiel regiónov na raste objemu globálneho importu (v %)	96
Graf 4.4	Medziročný rast globálneho obchodu podľa produktu (v %)	97
Graf 4.5	Globálny export tovarov (v mld. amerických dolárov) a medziročný rast (v %)	98
Graf 4.6	Globálny export s komerčnými službami (v mil. amerických dolárov)	100
Graf 4.7	Vývoj mesačného indexu cien vybraných komodít (2010 = 100)	103
Graf 4.8	Vývoj cien ropy	105
Graf 4.9	Vývoj dopytu a ponuky po rope a zmien jej zásob	106

Graf 4.10	Vývoj produkcie ropy vo vybraných krajinách	108
Graf 4.11	Rozpočtové príjmy Ruska z ropy a plynu	109
Graf 4.12	Vývoj spotreby ropy vo vybraných krajinách	111
Graf 4.13	Vývoj komerčných zásob ropy a ropných produktov v krajinách OECD	113
Graf 4.14	Svetové spotové ceny plynu	114
Graf 4.15	Dovoz plynu do EÚ podľa zdroja	120
Graf 4.16	Vývoj veľkoobchodnej a maloobchodnej ceny plynu	121
Graf 4.17	Vývoj veľkoobchodnej ceny plynu na vybraných trhoch v Európe	123
Graf 4.18	Vývoj maloobchodnej ceny plynu pre domácnosti v EÚ	124
Graf 5.1	Klastre strategickkej autonómie	133
Graf 5.2	Hlavní partneri pre priame zahraničné investície EÚ	139
Graf 5.3	Závislosť od hráčov mimo EÚ pri platbách, infraštruktúrach finančného trhu a digitálnych finančných službách	141
Graf 6.1	Medziročné zmeny HDP (%) a príspevky zložiek HDP (p. b.) k jeho zmene v eurozóne v rokoch 2018 – 2023, prognóza na roky 2024 – 2025	158
Graf 6.2	Medziročné zmeny HDP členských štátov EÚ v roku 2023 (%)	160
Graf 6.3	Miera zamestnanosti v EÚ (%)	161
Graf 6.4	Miera nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti v EÚ a v eurozóne, prognóza na roky 2024 – 2025 (%)	163
Graf 6.5	Miera nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti v členských štátoch EÚ v roku 2023 (%)	164
Graf 6.6	Mladí ľudia, ktorí nie sú zamestnaní ani sa nezúčastňujú na vzdelávaní a odbornej príprave (od 15 do 24 rokov) v členských štátoch EÚ v roku 2023 (%)	164
Graf 6.7	Kľúčové úrokové sadzby ECB (%)	166
Graf 6.8	Harmonizovaný index spotrebiteľských cien (HICP) v EÚ a v eurozóne, prognóza EK na roky 2024 – 2025 (%)	168
Graf 6.9	Mesačný vývoj harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien (HICP) v eurozóne a jeho zložiek (%)	169

Graf 6.10	Harmonizovaný index spotrebiteľských cien (HICP) v členských štátoch EÚ v roku 2023 (%)	170
Graf 6.11	Kurz amerického dolára, britskej libry a japonského jenu voči euru	171
Graf 6.12	Saldo verejných financií v EÚ a v eurozóne, prognóza na roky 2024 - 2025 (% HDP)	173
Graf 6.13	Saldo verejných financií v členských štátoch EÚ v roku 2023 (% HDP)	173
Graf 6.14	Verejný dlh v členských štátoch EÚ v roku 2023 (% HDP)	174
Graf 6.15	Obchod s tovarmi EÚ s Ruskom (mld. eur)	178
Graf 6.16	Obchod s tovarmi EÚ s Čínou (mld. eur)	179
Graf 7.1	Priemerná hodinová mzda a inflácia (zmena za rok v %)	183
Graf 7.2	Zloženie migrantov podľa krajiny pôvodu (2022)	186
Graf 7.3	Pomer pracovnej sily voči vylúčeným (etnické skupiny v %)	189
Graf 7.4	Pomer mediánu týždennej mzdy	190
Graf 7.5	Miesto nelegálneho prekročenia hranice USA (počet osôb)	193
Graf 7.6	Obchodná bilancia (v mil. amer. dolárov, 1976 - 2023)	195
Graf 7.7	Obchodná bilancia s tovarmi (v mil. amer. dolárov, 2023)	196
Graf 7.8	Obchodná výmena s hlavnými partnermi (v mil. amer. dolárov, 2000 - 2023)	198
Graf 7.9	Bilancia federálneho rozpočtu (v mld. amer. dolárov, 1962 - 2023)	199
Graf 7.10	Výdavky federálneho rozpočtu (v mld. amer. dolárov, 1962 - 2023)	201
Graf 8.1	Hrubý domáci produkt a miera rastu v s. c. v rokoch 2016 - 2023 (v bil. amer. dolárov, %)	208
Graf 8.2	Mesačné zmeny spotrebiteľských cien (CPI) a cien výrobcov (PPI) v roku 2023 a za január - apríl 2024 v medziročnom porovnaní (v %)	210
Graf 8.3	Vývoj kurzu jüan/americký dolár v roku 2023 a v januári až máji 2024 (priemerné hodnoty za jednotlivé mesiace)	210
Graf 8.4	Vývoj koncoročných devízových rezerv v rokoch 2016 až 2023 (v bil. amerických dolárov, %)	218
Graf 8.5	Vývoj priemerného ročného disponibilného príjmu pripadajúceho na jedného obyvateľa v mestských a vidieckych oblastiach v rokoch 2017 - 2023 (v amer. dolároch)	224

Graf 8.6	Výdavky na výskum a vývoj v rokoch 2016 až 2023 (v mld. amer. dolárov, %)	225
Graf 9.1	Mesačný vývoj inflácie (medziročný CPI index) a kľúčovej úrokovej sadzby (január 2021 – apríl 2024)	242
Graf 9.2	Vybrané indikátory napätia na trhu práce (mesiace rokov 2021 – 2023)	249
Graf 9.3	Mesačný vývoj priemernej nominálnej a reálnej mzdy (romr = 100)	251
Graf 10.1	Tempo pribúdania nových sankcií proti RF v období február 2022 až apríl 2024	263
Graf 10.2	Prieskum verejnej mienky v RF v období 1999 – 2024 s otázkou „Schvaľujete Vladimíra Putina ako prezidenta/premiéra Ruskej federácie?“	281

ZOZNAM TABULIEK A BOXOV

Tabuľka 3.1	Porovnanie objemu devízových rezerv medzi štátmi BRICS a G7	75
Tabuľka 3.2	Vývoj čistej investičnej pozície štátov BRICS (2019 – 2022)	77
Tabuľka 3.3	Vývoj čistej investičnej pozície štátov G7 (2019 – 2022)	77
Tabuľka 4.1	Svetový obchod s tovarmi podľa objemu a reálny HDP (ročná zmena v %, 2020 – 2025)	95
Tabuľka 4.2	Najväčší svetoví exportéri a importéri tovarov v roku 2023 (hodnota v mld. amerických dolárov)	99
Tabuľka 4.3	Najväčší exportéri a importéri komerčných služieb s výnimkou obchodu v rámci EÚ za rok 2023 (hodnota v mld. amerických dolárov)	101
Tabuľka 5.1	Vybrané kľúčové iniciatívy orgánov EÚ na podporu OSA iniciatívy zo strany orgánov EÚ	134
Tabuľka 5.2	Náklady a prínosy používania medzinárodnej meny	145
Tabuľka 7.1	Štruktúra HDP v USA	182
Tabuľka 7.2	Vekové rozloženie obyvateľov podľa národnosti (2021)	187
Tabuľka 7.3	Zamestnanosť podľa profesie a rasy (v %, 2023)	192
Tabuľka 7.4	Podiel nelegálnych migrantov podľa krajín (v %, juhozápadná hranica)	194
Tabuľka 8.1	Dovoz a vývoz tovaru podľa hlavných krajín a zoskupení v roku 2023 (objemy, miery rastu a podiely)	218
Tabuľka 8.2	Vývoj zahraničného obchodu Slovenska a Číny v rokoch 2018 – 2023 (v mld. amerických dolárov)	222
Box 9.1	Z reorientácie zahraničného obchodu ťaží doprava, stavebníctvo, aj regionálne trhy práce	233
Box 9.2	Otázka spoľahlivosti oficiálnych štatistík Ruskej federácie	237
Box 9.3	Lacnejšia ropa a obrat v zahraničnom obchode faktorom znehodnotenia rubľa a prehĺbenia inflácie	239
Box 9.4	Plnenie rozpočtu v kontexte „špeciálnej vojenskej operácie“	246

Box 9.5	Zintenzívnenie súťaže o pracovnú silu	250
Box 9.6	Vojna ukrajuje z už aj tak vzácnej pracovnej sily	252
Box 9.7	Zvýšený cezhraničný pohyb do krajín Strednej Ázie	255
Box 9.8	Reakcia krajín Strednej Ázie na prítok ruských migrantov	257
Tabuľka 10.1	Štáty s najväčším počtom sankcií k 22. 4. 2024	262
Tabuľka 10.2	Štáty s najväčším počtom sankcií proti Ruskej federácii od roku 2014 k 22. 4. 2024	264
Tabuľka 10.3	Vývoj HDP Ruskej federácie v období 2012 až 2023	268
Tabuľka 10.4	Priemerná ročná inflácia spotrebiteľských cien v RF v období 2013 – 2023 (v %)	268
Tabuľka 10.5	Priemerná ročná inflácia spotrebiteľských cien v RF v období 1993 – 2012 (v %)	269
Tabuľka 10.6	Základná bilancia zahraničného obchodu RF v období rokov 2013 až 2023 v mld. amerických dolárov	270
Tabuľka 10.7	Geografická štruktúra tovarového zahraničného obchodu RF v rokoch 2014, 2021, 2023 (desať najväčších obchodných partnerov štátov)	272
Tabuľka 10.8	Vývoj vzájomného obchodu RF s Ukrajinou vo vybraných rokoch obdobia 2000 – 2020 (v mld. amerických dolárov)	274
Tabuľka 10.9	Celkový zahraničný dlh Ruskej federácie, jeho podiel na HDP a podiel vládneho zahraničného dlhu na HDP v období rokov 2013 až 2023	276
Tabuľka 10.10	Objem zlatých rezerv CBR v období 2014 až 1. štvrtrok 2024 (v tonách)	276
Tabuľka 10.11	Devízové rezervy CBR v období 2013 až 2023 (v mld. amerických dolárov)	277
Tabuľka 10.12	Nezamestnanosť v RF v období rokov 2000 až 2023 (v %)	278
Tabuľka 10.13	Vývoj reálnych disponibilných príjmov obyvateľstva v RF v období rokov 2014 až 2023 (v %)	279
Tabuľka 10.14	Podiel populácie s peňažnými príjmami pod hranicou chudoby (životné minimum) v RF v období rokov 1995 až 2023 (v %)	280

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

AE	- <i>Advanced economies</i> (vyspelé ekonomiky)
AIC	- <i>American Immigration Council</i> (Americká rada pre migráciu)
APEC	- <i>Asia-Pacific Economic Cooperation</i> (Ázijsko-tichomorská hospodárska spolupráca)
APP	- <i>Asset Purchase Programme</i> (program nákupu aktív)
ASEAN	- <i>Association of Southeast Asian Nations</i> (Združenie národov juhovýchodnej Ázie)
Aukus	- trojstranný vojenský pakt vyhlásený Austráliou, Veľkou Britániou a USA
b. c.	- bežné ceny
BASF	- nemecká agrochemická spoločnosť BASF Shanshan Battery Materials Co., Ltd. (BSBM) – nemecká firma
BEA	- <i>U. S. Bureau of Economic Analysis</i> (Úrad pre ekonomickú analýzu)
bil.	- bilión
BIS	- <i>Bank for International Settlements</i> (Banka pre medzinárodné platby)
bl	- barel
bl/d	- barel za deň
BLS	- <i>Bureau of Labor Statistics</i> (Štatistický úrad práce)
BOFIT	- <i>The Bank of Finland Institute for Emerging Economies</i>
BRIC	- skratka pre krajiny: Brazília, Rusko, India, Čína, ktorú použil v roku 2001 O'Neill vo svojej štúdiu
BRICS	- skratka spoločného hospodárskeho zoskupenia Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Južnej Afriky
BRICS plus	- nové členské štáty: Egypt, Etiópia, Irán, Saudská Arábia a Spojené arabské emiráty v zoskupení BRICS, ktoré vstúpili do tohto neformálneho zoskupenia od 1. januára 2024
CBO	- <i>Congressional Budget Office</i> (Rozpočtový úrad Kongresu)
CBR	- <i>Central Bank of the Russian Federation</i> (Centrálna banka Ruskej federácie)
CEPR	- <i>The Centre for Economic Policy Research</i>
CME	- <i>Chicago Mercantile Exchange</i> (burza na obchodovanie futurít a opcí)
CMU	- <i>Capital Markets Union</i> (Únia kapitálových trhov)
CNG	- <i>Compressed Natural Gas</i> (stlačený zemný plyn)
CNN	- <i>Cable News Network</i> (káblová televízna spoločnosť z USA)
CNY	- čínsky jüan (čínska mena)
CO ₂	- oxid uhličitý
COVID-19	- <i>Corona Virus Disease</i> (ochorenie na koronavírus)
CPC	- <i>Caspian Pipeline Consortium</i> (Kaspický magistrálny ropovod)
CPI	- <i>Consumer Price Index</i> (index spotrebiteľských cien)
CRFB	- <i>Committee for a Responsible Federal Budget</i> (Výbor pre zodpovedný federálny rozpočet)
ČLR	- Čínska ľudová republika
ČR	- Česká republika
ČRKCP	- Čínska regulačná komisia pre cenné papiere
DARPA	- <i>Defence Advanced Research Projects Agency</i> (Agentúra pre výskum pokročilých obranných projektov)
DHS	- <i>U.S. Department of Homeland Security</i> (Ministerstvo vnútornej bezpečnosti Spojených štátov)

DIHK	- <i>Deutsche Industrie und Handelskammer</i> (Nemecká obchodná a priemyselná komora)
DORA	- <i>Digital Operational Resilience Act</i> (Nariadenie o digitálnej prevádzkovej odolnosti)
DPH	- daň z pridanej hodnoty
EAST	- experimentálny pokročilý supravodivý tokamak
EC	- <i>European Commission</i> (Európska komisia)
ECB	- Európska centrálna banka (<i>European Central Bank</i>)
e-CNY	- <i>e-Chinese yuan</i> (elektronický čínsky jüan)
EIA	- <i>U. S. Energy Information Administration</i> (Správa energetických informácií)
EK	- Európska komisia (<i>European Commission</i>)
EME	- <i>Emerging markets economies</i> (rozvíjajúce sa trhové ekonomiky)
EMU	- <i>European Monetary Union</i> (Európska menová únia)
ERE	- skupina <i>Evergrande Real Estate</i> (hlavná dcérska firma developerskej spoločnosti ChEG)
ESG	- (<i>risks</i>) - <i>environmental, social and governance</i> (environmentálne, sociálne a riadiace riziká - súbor aspektov, ktoré možno zväziť pri investovaní)
ESRB	- <i>European Systemic Risk Board</i> (Európsky výbor pre systémové riziká)
EÚ	- Európska únia (<i>European Union</i>)
EUR	- menová jednotka euro
€	- menová jednotka euro
Fed	- <i>Federal Reserve System</i> (Federálny rezervný systém)
FRED	- <i>Federal Reserve Economic Data</i> (ekonomické údaje Federálneho rezervného systému)
G7	- <i>Group 7</i> (zoskupenie priemyselne vyspelých štátov podľa ekonomickej sily: Francúzsko, Japonsko, Kanada, Nemecko, Taliansko, Spojené kráľovstvo a USA)
GAZ	- <i>Gorkovskiy avtomobilny zavod</i> (výrobca automobilov v Ruskej federácii)
GBP	- britská libra
ha	- hektár
HDP	- hrubý domáci produkt
HH	- <i>Henry Hub</i> (najlikvidnejší obchodný bod zemného plynu v USA)
HICP	- <i>Harmonized Index of Consumer Prices</i> (harmonizovaný index spotrebiteľských cien)
ChEG	- <i>China Evergrande Group</i> (developerská spoločnosť)
ICE	- <i>Intercontinental Exchange</i> (americká komoditná burza)
ICIS	- <i>Independent Commodity Intelligence Services</i> (popredná informačná agentúra pokrývajúca európsky trh so zemným plynom)
IEA	- <i>International Energy Agency</i> (Medzinárodná agentúra pre energetiku)
IMF	- <i>International Monetary Fund</i> (Medzinárodný menový fond)
IRA	- <i>Inflation Reduction Act</i> (zákon o znižovaní inflácie)
IT	- informačné technológie
JKM	- <i>Japan Korean Marker</i> (najlikvidnejší obchodovaný produkt LNG v Ázii)
JPY	- japonský jen (menová jednotka Japonska)
KFC	- <i>Kentucky Fried Chicken</i> (režazec reštaurácií rýchleho občerstvenia, ktorý sídli v meste Louisville v americkom štáte Kentucky)
KSČ	- Komunistická strana Číny
kW	- kilowatt
LNG	- <i>liquefied natural gas</i> (skvapalnený zemný plyn)
M2, M1, M0	- menové agregáty
m ³	- kubický meter
Mastercard	- nadnárodná firma zo Spojených štátov amerických zameriavajúca sa na systémy spracovania platobných transakcií
MAZ	- <i>Minski avtomobilny zavod</i> (výrobca automobilov v Bielorusku)

mbl	- milión barelov
mbl/d	- milión barelov za deň
Medicare	- zdravotné poistenie pre ľudí starších ako 65 rokov
Mercosur	- Spoločný trh Juhu (regionálna obchodná dohoda medzi juhoamerickými krajinami)
MiFID	- <i>Markets in Financial Instruments Directive</i> (Smernica o trhoch s finančnými nástrojmi)
mil.	- milión
MIR	- systém pre uskutočňovanie finančných transakcií, predovšetkým platobnými kartami, od Centrálny banky Ruska
mld.	- miliarda
MMF	- Medzinárodný menový fond (<i>International Monetary Fund</i>)
MPI	- <i>Migration Policy Institute</i> (Inštitút pre migračnú politiku)
MWh	- megawatthodina
NATO	- <i>North Atlantic Treaty Organization</i> (Severoatlantická aliancia)
NBSC	- <i>National Bureau of Statistics of China</i> (čínsky národný štatistický úrad)
NDR	- Nemecká demokratická republika
NGEU	- <i>NextGenerationEU</i> (v roku 2020 zriadený dočasný nástroj na riešenie sociálno-ekonomických dopadov pandémie COVID-19)
OECD	- <i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj)
OIES	- <i>Oxford Institute of Energy Studies (think-tank)</i> (Oxfordský inštitút pre energetické štúdie)
OKEČ	- odvetvová klasifikácia ekonomických činností
OPEC	- <i>Organization of the Petroleum Exporting Countries</i> (Organizácia krajín vyvážajúcich ropu)
OSA	- otvorená strategická autonómia
OSN	- Organizácia Spojených národov (<i>United Nations</i>)
Oxfam	- medzinárodná konfederácia 21 organizácií, je zameraná na boj s chudobou
p. b.	- percentuálny bod
PBOC	- <i>People's Bank of China</i> (Čínska ľudová banka)
PEPP	- <i>Pandemic Emergency Purchase Programme</i> (núdzový pandemický program nákupu aktív)
PPI	- <i>Production Price Index</i> (index cien výrobcov)
PSR	- Pakt stability a rastu (<i>Stability and Growth Pact</i>)
PZI	- priame zahraničné investície
Q	- štvrtrok
RF	- <i>Russian Federation</i> (Ruská federácia)
RMB	- <i>renminbi</i> - oficiálna mena v kontinentálnej Číne
romr	- rovnaké obdobie minulého roka (medziročná zmena)
ROSSTAT	- <i>Федеральная служба государственной статистики</i> (Federal State Statistics Service of the Russian Federation)
RT	- ruská spravodajská televízna stanica s medzinárodným pokrytím (v minulosti <i>Russia Today</i>)
RT France	- jeden z kanálov medzinárodnej spravodajskej televízie RT, ktorá je podporovaná vládou Ruskej federácie; pôvodný názov <i>Russia Today</i> bol skrátený na RT
RUB	- ruský rubel
s. c.	- stále ceny
SA	- Saudská Arábia
SA (v 5. kap.)	- strategická autonómia
SAE	- Spojené arabské emiráty

SARS-CoV-2	- <i>Severe Acute Respiratory Syndrome CoronaVirus 2</i> (syndróm ťažkého akútneho respiračného koronavírusu 2)
SB	- <i>Svetová banka</i> (The World Bank)
SCO	- <i>Shanghai Cooperation Organisation</i> (Šanghajska organizácia pre spoluprácu)
SEF	- <i>Svetové ekonomické fórum</i> (World Economic Forum)
SIPRI	- <i>Stockholm International Peace Research Institute</i>
SITC	- <i>Standard International Trade Classification</i> (Medzinárodná klasifikácia tovarov vypracovaná Štatistickým úradom OSN)
SNŠ	- Spoločenstvo nezávislých štátov
SR	- Slovenská republika
STEM	- <i>Science, Technology, Engineering, Mathematics</i> (Veda, Technika, Inžinierstvo, Matematika)
SWIFT	- <i>Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication</i> (Spoločnosť pre celosvetovú medzibankovú finančnú telekomunikáciu)
ŠÚ SR	- Štatistický úrad Slovenskej republiky
ŠVO	- Špeciálna vojenská operácia
t	- tona
TARGET	- <i>Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer</i> (systém hrubého zúčtovania v reálnom čase)
TASS	- <i>TASS Russian news agency</i> (Ruská informačná agentúra TASS)
tis.	- tisíc
TTF	- <i>Title Transfer Facility</i> (najlikvidnejší plynárenský hub v Európe, ktorý sa nachádza v Holandsku)
UAZ	- <i>Ulyanovskiy avtomobilny zavod</i> (výrobca automobilov v Ruskej federácii)
UK	- <i>United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland</i> (Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska)
ukazovateľ	
L/S	- ukazovateľ pomeru nákupných a predajných pozícií finančných investorov
UN	- <i>United Nations</i> (Organizácia Spojených národov)
UNASUR	- <i>The Union of South American Nations</i> (Únia Juhoamerických národov)
USA	- <i>United States of America</i> (Spojené štáty americké)
USD	- <i>United States Dollar</i> (americký dolár)
\$	- americký dolár
VaV	- výskum a vývoj
VISA	- systém pre uskutočňovanie finančných transakcií, predovšetkým platobných kariet, od firmy VISA Inc., ktorá je nadnárodnou finančnou korporáciou z USA
VZPS	- výberové zisťovanie pracovných síl
WB	- <i>The World Bank</i> (Svetová banka)
WEF	- <i>World Economic Forum</i> (Svetové ekonomické fórum)
WEO	- <i>World Economic Outlook</i> (Svetový ekonomický výhľad)
WHO	- <i>World Health Organization</i> (Svetová zdravotnícka organizácia)
WIIW	- <i>Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche</i> (The Vienna Institute for International Economic Studies)
WTI	- cenový marker americkej ropy s dodávkou v Cushingu (Oklahoma)
WTO	- <i>World Trade Organization</i> (Svetová obchodná organizácia)
ZSSR	- Zväz sovietskych socialistických republík

ÚVOD

Svetové spoločenstvo je fragmentované a rozdelené viac ako kedykoľvek za posledných 75 rokov. Relatívne zisky súperiacich krajín sú uprednostňované pred spoluprácou všetkých (United Nations, 2024). V dnešnom multipolárnom svete chýbajú zavedené účinné mechanizmy, ktoré predtým riadili vzťahy medzi veľmocami. Globálny systém existujúcich pravidiel pre medzinárodný obchod a investovanie nikdy nebol dokonalý a nemal kapacitu na vyriešenie všetkých sporných otázok, avšak bola tu vôľa na jeho zdokonaľovanie pri postupnom prispôsobovaní sa aktuálnemu ekonomickému vývoju a požiadavkám trhu. V súčasnosti, keď sú medzinárodný obchod a investovanie do veľkej miery ovplyvnené otázkami národnej bezpečnosti, strategickej konkurencieschopnosti a odolnosti, prakticky neexistuje priestor na prispôsobovanie pravidiel zmeneným podmienkam. To znamená, že existujúci systém pravidiel pravdepodobne nebude schopný vyriešiť narastajúcu fragmentáciu medzinárodného obchodu vyplývajúcu zo strategických a geopolitických zámerov konkurenčných strán. Ak je prevažujúcim faktorom vo vývoji medzinárodného obchodu otázka národnej bezpečnosti, je to z veľkej miery politické rozhodnutie, ktoré môže fragmentáciu svetovej ekonomiky teoreticky udržiavať neobmedzene dlho, resp. tak dlho, pokiaľ sa nenaplnia strategické ciele alebo nezmení politické usporiadanie a očakávania na jednej či druhej strane.

Monografia je rozdelená do desiatich kapitol. V prvých dvoch kapitolách venujeme najskôr pozornosť teoretickým východiskám prebiehajúcich procesov integrácie a dezintegrácie, ktoré sú odrazom meniacej sa architektúry svetovej ekonomiky vo svetle silnejúceho multipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov. V druhej kapitole pokračujeme analýzou polarizácie v podmienkach dynamických globalizačných a deglobalizačných procesov, pričom analyzujeme súčasné pohľady na polarizáciu sveta, adaptačné procesy a niektoré súvislosti pôsobenia katalyzátorov negatívnych procesov. Tretia kapitola nadväzuje na analýzu meniacej sa architektúry svetovej ekonomiky a ponúka komplexný pohľad na makroekonomický vývoj skupiny štátov BRICS, ktoré zaznamenali vzostup hospodárskeho rastu a podielu vo svetovej ekonomike. Tiež porovnávame vybrané makroekonomické ukazovatele štátov BRICS a skupiny G7, pričom poukazujeme na možnosti ďalšieho vývoja. V nasledujúcej štvrtej kapitole ponúkame širší pohľad na vývoj globálneho

obchodu zo strany jeho geografickej a odvetvovej štruktúry, pričom venujeme pozornosť aktuálnemu vývoju na trhu primárnych komodít, ropy a zemného plynu. V súvislosti s dynamizáciou integračného úsilia v meniacom sa prostredí fragmentovanej svetovej ekonomiky venujeme v rámci piatej kapitoly pozornosť konceptu otvorenej strategickej autonómie Európskej únie, ktorá sa vzťahuje na jej schopnosť konať autonómne v strategicky dôležitých oblastiach, ako sú napríklad obranná politika alebo ekonomika a technológie. V nadväzujúcej kapitole si bližšie všímame plán REPowerEU, v súvislosti s ktorým sa v roku 2023 darilo Európskej únii znižovať svoju strategickú závislosť od dovozu energetických komodít z Ruska. Zároveň analyzujeme aktuálny vývoj makroekonomických ukazovateľov a spomalenie hospodárskeho rastu EÚ v súvislosti s realizovanou reštriktívnou monetárnou politikou a postupným zmiernovaním fiškálnej expanzie z predchádzajúceho obdobia. V nasledujúcej siedmej kapitole venujeme pozornosť vývoju hlavných makroekonomických ukazovateľov USA, ktoré v roku 2023 vykázali najväčšiu dynamiku hospodárskeho rastu spomedzi krajín G7. Podrobnejšie analyzujeme trh práce, zamestnanosť a mzdy v USA z pohľadu etnickej štruktúry, ako aj zmeny v obchodnej bilancii, vývoj fiškálnej politiky a verejného zadĺženia. Ôsma kapitola sa zameriava na hlavné charakteristiky ekonomického vývoja Číny, ako aj na hospodársku a menovú politiku, ktoré reagujú na nerovnomernú dynamiku globálneho oživenia a narastajúce neistoty spojené s geopolitickými konfliktmi. Okrem čínskej ekonomiky venujeme v tejto kapitole pozornosť aj zahraničným ekonomickým vzťahom a obchodnej výmene medzi SR a ČĽR. V predposlednej deviatej kapitole analyzujeme ruskú ekonomiku, ktorej vývoj bol v roku 2023 ovplyvnený silným domácim dopytom a masívnym zvýšením produkcie v niektorých priemyselných odvetviach. Okrem toho venujeme v tejto kapitole pozornosť monetárnej a fiškálnej politike pod tlakom ekonomických sankcií, aktuálnemu vývoju na trhu práce, ako aj vplyvu vojny na Ukrajinu na ekonomiky Strednej Ázie. Protiruské sankcie v období rokov 2014 – 2023, ich účinnosť a odpoveď Ruska podrobne analyzujeme v desiatej kapitole. Bližšie sa tiež venujeme vybraným dopadom sankcií na ekonomiku a spoločnosť vrátane hospodárskeho vývoja a geopolitických súvislostí.

Boris Hošoff
vedúci autorského kolektívu

1. INTEGRÁCIA A DEZINTEGRÁCIA SVETOVEJ EKONOMIKY

Vo svetovej ekonomike sme svedkami mnohých procesov, ktoré sú zdanlivo protikladné, ale v podstate spadajú do jednej vývojovej línie. Jedným z nich je vytváranie nových integračných zoskupení v rámci svetovej ekonomiky, ktoré budú meniť postavenie doterajších hegemónov vývoja. Na jednej strane by sa mala stať kľúčovým hegemónom budúcnosti Čína, ktorá už má vedúce postavenie v 53 kategóriách najmodernejších technológií (od umelej inteligencie až po kvantové počítače), zatiaľ čo USA majú vedúce postavenie v 11 kategóriách (Medium, 2023). Čína už dávno nie je len výrobca lacnej obuvi a tričiek, ale je to výrobca špičkovej techniky na svetovej úrovni. Zároveň vidíme zásadné zmeny v pozíciách Indie, Iránu, Egypta i ďalších krajín sveta. Radikálnu zmenu robí ruská ekonomika v dôsledku množstva sankcií, ktoré sú na ňu uvalené. Európske krajiny sú ovplyvnené procesom deindustrializácie, procesom straty priemyselného a tvorivého potenciálu, straty výskumného potenciálu a v konečnom dôsledku aj straty v oblasti sociálneho modelu, ktorý bol až doteraz vzorom pre ostatné krajiny vo svete. USA sa stále viac ponárajú do vnútorných rozporov daných nárastom chudoby, polarizácie spoločnosti či nárastom nespokojnosti s riešením nelegálnej imigrácie, čo vyúsťuje do snáh jednotlivých štátov federácie riešiť problémy samostatne a s vlastným prihliadnutím na budúce smerovanie. A k tomuto obrazu pridajme vývoj v ekonomikách južnej pologule, ktoré hľadajú nové cesty vlastného rozvoja a zaradenia v rámci integrácie do globálnej ekonomiky. Kľúčovým charakteristickým znakom vývoja je na jednej strane zánik sveta podľa pravidiel tak, ako ich definoval anglosaský blok, a na druhej strane vytváranie nových integračných zoskupení a novej polarizácie sveta v rámci budúcej svetovej ekonomickej architektúry. Toto všetko vedie k nutnosti prehodnotenia pohľadu na fungovanie globálnej svetovej ekonomiky.

1.1. Zmeny v architektúre svetovej ekonomiky

Ak bol doteraz charakteristickým znakom investovania systém ESG, to znamená ekologický, sociálny a manažérsky prístup, dnes vidíme nové prístupy. Jeden z nich je prezentovaný predstaviteľmi Svetového ekonomického fóra a vychádza z tzv. kapitalizmu zúčastnených strán, ktorý je novou formou integrácie triády národnej vlády, nadnárodných finančných inštitúcií a nadnárodných korporácií. Kapitalizmus zúčastnených strán môže byť novým konceptuálnym rámcom pre formovanie spoločnosti a geopolitiky budúcnosti. Je to prepojenie národných vlád, nadnárodných finančných inštitúcií poskytujúcich finančné zdroje, a nadnárodných korporácií dodávajúcich kľúčové technológie budúcnosti, ako je napríklad umelá inteligencia alebo zelené technológie. Vytváranie týchto nových druhov spolupráce má zároveň viesť k tomu, aby sa v rámci zelenej agendy 2030 realizovalo zníženie uhlíkovej stopy. Problém je ale v tom, že aj táto oblasť, ktorá bola až doteraz chápaná ako hlavná integrujúca súčasť vývoja vo svetovej ekonomike, už takou celkom nie je. Zoberme napríklad len rozhodnutie švédskej vlády, ktorá revidovala svoju zelenú agendu (European Newsroom, 2023), alebo dôsledky likvidácie poľnohospodárstva v Holandsku, ktoré viedli k volebnému víťazstvu pravicových strán Geerta Wildersa. Tento trend sa prejavuje aj v ďalších vnútropolitických sporoch, ktoré prebiehajú v Rakúsku, Nemecku, Taliansku, Španielsku alebo vo Francúzsku. To všetko smeruje k tomu, že samotná Európska zelená dohoda tak, ako ju pôvodne definovala EÚ, ako základný smer ďalšieho vývoja, sa otriasa v základoch. Pridajme k tomu skutočnosť, že v roku 2023 sa Čína podieľala 95 % na celosvetovej výstavbe nových uhoľných elektrární (Carbon-Brief, 2024).

S tým súvisí aj úloha nadnárodných inštitúcií, ktoré majú zásadným spôsobom formovať vonkajšie prostredie, v ktorom budú jednotlivé krajiny a firmy fungovať. Paralelne s tým sa však voči takémuto postupu zdvíha vlna odporu. Prejavuje sa nielen v tom, že v rámci 194 členských krajín WHO sa nepodarilo prijať Pandemickú dohodu a nové pandemické pravidlá (Think Global Health, 2024), ale aj v tom, že viaceré krajiny menia svoj prístup k zelenej dohode. V Nemecku

a vo Veľkej Británii, vzhľadom na riziko výrazných výpadkov energetických zdrojov, dochádza k nahrádzaniu veterných elektrární klasickými tepelnými elektrárnami. Vo Veľkej Británii ide vláda proti svojim klimatickým cieľom, keď dala súhlas na otvorenie prvej hlbinej uhoľnej bane za posledné desaťročia, ktorá má produkovať palivo na výrobu ocele (Reuters, 2022).

Ukazuje sa, že predstavy o alternatívnych energetických zdrojoch narážajú na ekonomickú, ale hlavne technickú realitu. Dĺžka životnosti veterných elektrární, reálna efektívnosť solárnych článkov a pod. ukazujú, že vzhľadom na dnešný charakter spoločnosti a jej obrovskú energetickú spotrebu je neudržateľný predpoklad, že by alternatívne energetické zdroje mohli v strednodobej budúcnosti (do roku 2050) nahradiť kľúčovú časť dnes používaných energetických zdrojov. Logickým záverom a dôsledkom tohto vývoja je poznanie, že musíme naďalej využívať fosílna palivá alebo jadrovú energiu. Toto súvisí aj s obnovením výstavby jadrových reaktorov vo Francúzsku, rozvojom jadrovej energetiky v Indii a Číne alebo s diskusiou o obnove výstavby jadrových reaktorov v USA. Nutnosť prehodnotiť pozíciu jadrovej energetiky zároveň výrazne zmenila pozíciu krajín dodávajúcich urán, ako je napr. africký Niger alebo stredoázijský Kazachstan. To všetko vplýva na celkovú architektúru budúcej globálnej svetovej ekonomiky.

Vo svetovej ekonomike dochádza k výraznému technologickému presunu ťažiska. Ak doteraz to bolo hlavne o presúvaní ťažiska produkčného či spotrebiteľského tým, že ázijské krajiny produkovali lacné tovary, ktoré boli spotrebované USA, EÚ a Japonskom, tak v súčasnosti prebiehajúci proces deindustrializácie v EÚ vedie k posilňovaniu produkčných kapacít v Číne a v USA, pričom zároveň dochádza aj k výraznej zmene váhy iných krajín, ako je napr. Vietnam alebo Irak, ktoré z hľadiska produkčných kapacít preberajú úlohu, ktorú predtým mala Čína. Tento trend je doplnený o zásadnú zmenu v oblasti producentov energetických médií. Máme na mysli napríklad schopnosť Spojených arabských emirátov koordinovať svoj postup so Saudskou Arábiou, Katarom a ďalšími producentmi ropy a plynu. Celkovú pozíciu producentov uhľovodíkových palív mení vstup Spojených

arabských emirátov do skupiny BRICS a spolupráca Egypta a ďalších krajín s krajinami BRICS. Logickým dôsledkom je snaha mnohých krajín obnoviť ťažbu ropy a plynu na svojom teritóriu, aby znížili závislosť napr. od dodávok zo Spojených arabských emirátov, čo súvisí napr. s objavením plynových a ropných polí v Stredozemnom mori, v oblasti pobrežia Izraela a Gazy, ale súvisí to aj so zvýšením záujmu o nové ložiská surovín predovšetkým v severnom Atlantickom oceáne a s rozvojom tzv. severnej morskej cesty.

Zmeny tokov surovín a komponentov, ako aj zmeny energetických médií vytvárajú novú podobu geopolitickej architektúry súčasného, ale hlavne budúceho sveta. Musíme konštatovať, že jednotlivé aspekty, nazvime to preskupovania moci, či už z hľadiska producentov energetických médií, z hľadiska spotrebiteľských trhov, z hľadiska produkčných systémov a kapacít, ale aj z hľadiska celkovej organizácie nadnárodnej dopravy radikálne menia doterajšie chápanie štruktúry svetovej ekonomiky. Ak doterajší svet bol založený predovšetkým na systéme *just in time*, s tým, že sa vyrábali systémy a komponenty kdekoľvek vo svete a kľúčovým faktorom bola lacná výroba komponentov a ťažba surovín s tým, že najväčšie zisky mali finalizujúce krajiny vyspelého sveta, tak v súčasnosti sme svedkami úplne inej filozofie. Veľké problémy v námornej logistike, ako aj problémy v logistike kontinentálnej viedli k prehodnoteniu systému *just in time*, ktorý je priamo viazaný na dokonalý a časovo optimalizovaný systém dodávok komponentov. Tento systém však má trhliny, ktoré získal už v časoch pandémie vírusu SARS-CoV-2 a sprievodných lockdownov. Zásadný úder ale zasadilo systému *just in time* nové preformátovanie svetovej ekonomiky. Vojnové udalosti, ku ktorým dochádza v Červenom mori alebo v Adenskom prielive, či komplikácie s prepravou cez Panamský prieplav významným spôsobom zasiahli logistiku systému *just in time*.

S tým súvisí aj proces deindustrializácie EÚ a premiestňovanie produkčných kapacít do zahraničia, napr. USA, ktoré realizujú výraznú stimulačnú politiku v podobe daňových úľav, výhodných cien energie a predvídateľnosti jej dodávok, čo priťahuje veľké nemecké alebo francúzske firmy. Európske firmy konfrontované s vysokými cenami

energií a nedostatkom pracovných síl nedosahujú takú ziskovosť ako v minulosti a okrem USA premiestňujú produkčné kapacity aj do Ázie. Príkladom je tradičná nemecká priemyselná firma BASF, ktorá oznámila investíciu do moderných výrobných kapacít v objeme 10 mld. amerických dolárov, ktoré vybuduje v Číne (Karnitschnig, 2023). Presun výrobných kapacít je urýchľovaný nielen kvôli vysokým cenám energií, ktoré sú aj dôsledkom konfliktu na Ukrajine, ale dochádza k nemu aj v dôsledku nepravidelnosti dodávok. Ukázalo sa totiž, že kombinácia odstávovania tradičných energetických zdrojov a závislosť od dodávok medzi jednotlivými členskými krajinami vedie k výraznému preskupeniu závislostí jednotlivých krajín od dovozo- vých systémov.

Tradičné priemyselné výroby, ktoré sú základom ďalších naväzujúcich výrob, ako je strojárstvo a pod., sú týmto ohrozované. Pre polovicu z viac ako 3 500 spoločností, ktoré Nemecká obchodná a priemyselná komora (DIHK) oslovila, bude mať prechod na obnoviteľné zdroje energie a odklon od ruského plynu negatívny vplyv na ich podnikanie a len 13 % firiem očakáva pozitívny vplyv (Reuters, 2023). Zoberme napríklad problémy veterných elektrární alebo solárnych elektrární, kde ak je príliš silný vietor, tak množstvo dodávanej energie je nadnormatívne a musí byť redistribuovaná medzi členskými krajinami EÚ, alebo je to nedostatok energie pri slabom vetre a slnku, čo je vzhľadom na technologické procesy neprijateľné riziko. Práve preto vo svojich vyhláseniach veľa nemeckých firiem uvádza ako príčinu presunu výroby nepravidelnosť dodávok energie. Odstavenie lacných energetických médií z Ruska v súvislosti s vojnou na Ukrajine znamenalo nielen zvýšenie cien energií, ale viedlo k celkovej zmene energetických tokov.

Ak doteraz hlavnými tokmi napr. plynu alebo ropy boli tradičné dodávateľské systémy, ako bol plynovod Družba alebo ropovody, tak teraz vzniká potreba budovať nové trasy skôr severo-južným smerom pre dodávky energií a plynu z Nórska cez Pobaltie smerom do Poľska a ďalej a budovanie južných energetických trás, ako je plynovod Južný potok, ktorý vedie z Azerbajdžanu cez Turecko, Bulharsko, Maďarsko atď. Celková prestavba energetických systémov naďalej prebieha

vrátane výstavby terminálov na transformáciu LNG na klasické plynné skupenstvo. V širšom význame sa ale potreba modernizácie zastaraných energetických systémov ukazuje ako problematická.

Logickým dôsledkom tejto zastaranosti jednotlivých energetických systémov je nízka miera adaptability na zmenené ekonomické podmienky, tak z hľadiska ceny dodávaných energií, ako aj z hľadiska druhov dodávaných energií. Ďalšou stránkou tohto procesu preformátovania svetovej ekonomiky je budovanie veľkých energetických systémov v rámci ázijského regiónu, kde po skončení vojny v Afganistane dochádza k budovaniu nových prepojovacích systémov plynovodov medzi krajinami strednej Ázie, Iránom, Pakistanom a Indiou. Dochádza aj k výraznému rozvoju infraštruktúrnych dopravných systémov v duchu čínskej obchodnej stratégie, ako je budovanie rýchlostných železníc v Malajzii a Indonézii alebo budovanie dopravných trás cez Afganistan, Indiu a Pakistan. Nielen krajiny ázijského regiónu si uvedomujú, že bez investovania do vyspelej infraštruktúry nebude možné zabezpečiť rozvoj kľúčovým odvetví hospodárstva, a preto do určitej miery vítajú čínsku pomoc pri budovaní nových energetických a dopravných systémov. Táto pomoc pri budovaní infraštruktúry je ale všestrannejšia a realizuje sa aj prostredníctvom Novej rozvojovej banky (New Development Bank) založenej skupinou BRICS v Šanghaji. Takto vzniká celý rad nových princípov, na ktorých sú v súčasnosti budované medzinárodné vzťahy. Je to nielen nová architektúra energetických systémov, ale aj nová architektúra dopravných systémov založená na diaľniciach a na železničných rýchlostných tratiach.

Významnú váhu majú geopolitické aspekty. Boj o Náhorný Karabach medzi Azerbajdžanom a Arménskom nakoniec skončil víťazstvom Azerbajdžanu, ktorý podporovalo aj Turecko, čo súvisí s obnovením pôvodnej významnej dopravnej trasy, ktorá viedla cez územie Arménska, Náhorného Karabachu a Azerbajdžanu až do tureckých prístavov. Táto trasa v časoch bývalého Sovietskeho zväzu umožňovala transport miliónov ton tovaru ročne. Ukončenie konfliktu o Náhorný Karabach medzi Azerbajdžanom a Arménskom otvára priestor pre dodávky tovarov zo strednej Ázie a Ruska do tureckých prístavov a odtiaľ ďalej lodnou dopravou cez Stredozemné more

a Čierne more. Toto všetko vytvára novú energetickú a dopravnú infraštruktúru ázijského regiónu. Čína vďaka výraznému znižovaniu chudoby zažíva najrýchlejšiu rast strednej triedy v histórii svetovej ekonomiky a v roku 2027 by ju mohlo tvoriť až 1,2 mld. ľudí (Kharas – Dooley, 2020). To bude 1/4 v rámci celého sveta a je tak zrejmé, že sa tu vytvára obrovský spotrebiteľský trh omnoho väčší, ako je v USA, Európe, alebo Japonsku. V kombinácii s novou energetickou a dopravnou infraštruktúrou to vytvára potenciál pre rast ekonomiky v celom ázijskom regióne.

Čínska stratégia Jeden pás, jedna cesta (One Belt, One Road) znamená nielen obnovu historickej Hodvábnej cesty, ale znamená v podstate obnovu dopravných trás, ktoré kedysi umožňovali transport tovarov, myšlienok aj služieb v celom ázijskom regióne, dokonca smerom na Európu. V tomto slova zmysle je stratégia európskych krajín kontraproduktívna. Vytváranie novej železnej opony na hraniciach medzi Európou a Ruskom povedie k významnému oslabeniu obchodnej spolupráce medzi Európou, Ruskom a Čínou. V spojitosti s procesom deindustrializácie v mnohých európskych krajinách to môže viesť k stagnácii či zaostávaniu európskeho priestoru.

Vznikom nových zoskupení, ako je napr. Šanghajska organizácia spolupráce, ale aj postupným rozširovaním skupiny BRICS, ktorá sa z pôvodných 5 členov v roku 2024 rozšírila o Saudskú Arábiu, Spojené arabské emiráty, Irán, Egypt a Etiópiu, sa ešte viac posilňuje tento pól rozvoja vo svetovej ekonomike. Zatiaľ čo tradičné integračné celky, ako je napr. Mercosur alebo EÚ, sa dostávajú do hospodárskych problémov, tak popritom vznikajú nové zoskupenia, ako je rozširujúci sa BRICS, Šanghajska organizácia pre spoluprácu (SCO) alebo tzv. Únia juhoamerických krajín (Union of South American Nations, UNASUR), ktoré sú založené na kombinácii ekonomickej, vojenskej a bezpečnostnej spolupráce. Ťažiskom je ekonomická spolupráca, ktorá umožňuje prepojenie významných vedeckých potenciálov, finančných zdrojov a produkčných kapacít medzi týmito krajinami. Môžeme ich nazvať akýmsi kondenzačným jadrom budúceho vývoja, čím sa vytvára zásadná zmena v celkovej orientácii svetovej ekonomiky.

Je paradoxné, že krajiny ktoré boli doteraz ekonomickými lídrami (anglosaský blok), ako keby dostatočne nereflektovali na skutočné zmeny, ku ktorým dochádza v celkovej architektúre svetovej ekonomiky. Tento proces zmien vo svetovej ekonomike má tri roviny. Prvým procesom bola deindustrializácia mnohých tzv. priemyselných štátov, ktorej významným faktorom bol presun výrobných kapacít predovšetkým do krajín východnej a juhovýchodnej Ázie. Druhým procesom bola koncentrácia ekonomík týchto tzv. ekonomicky vyspelých krajín predovšetkým na sektor služieb, IT technológie, spracovanie dát a digitalizáciu. Tretím procesom bolo presmerovanie finančných tokov, t. j. zmena medzinárodnej finančnej architektúry, ktorá súvisela predovšetkým s nárastom vplyvu štátnych suverénnych fondov, predovšetkým štátnych suverénnych fondov arabských krajín a štátnych suverénnych fondov Číny. Logickým dôsledkom bolo vytvorenie novej medzinárodnej architektúry, ktorá súvisela s tým, že expanzia napr. čínskych firiem je plne podporovaná finančnými zdrojmi štátnych suverénnych fondov. Tým vznikol investičný kanál, ktorý ovplyvňuje fungovanie medzinárodných finančných trhov. Tieto tri procesy radikálnym spôsobom zmenili obsah nielen produkčnej podoby svetovej ekonomiky, ale zmenili aj obsah celkovej spotrebiteľskej štruktúry. Ak k tomu pridáme skutočnosť, že tak v Európe, ako aj v USA dochádza k zníženiu kúpyschopnej sily strednej triedy a zároveň dochádza k nárastu sociálnych nepokojov a k prehľbovaniu zadlženosti obyvateľstva, tak logickým dôsledkom je skutočnosť, že tradičné spotrebiteľské oblasti svetovej ekonomiky, ako sú EÚ, USA, Kanada či Japonsko zaostávajú a z pohľadu budúceho rozvoja sa stávajú druhoradými. Strácajú pozície na úkor Ázie nielen v produkčnej oblasti, čo súviselo s presunom produkčných kapacít, ale strácajú pozície aj v oblasti spotrebiteľského dopytu a infraštruktúry.

Vývoj, ktorý bol umocnený presunom veľkej časti kapacít do oblasti virtuálnych služieb, digitálnych služieb a počítačových a informačných služieb, viedol k oslabeniu celkovej produkčnej základne a v rámci toho k oslabeniu produkčnej schopnosti vojensko-priemyselného komplexu. Vojensko-priemyselný komplex zohráva veľkú úlohu v krajinách, ako sú USA, Nemecko alebo Francúzsko, preto

oslabenie produkčnej schopnosti týchto komplexov znamenalo významný zásah do pozície týchto krajín vo svete. Vojska na Ukrajine ukázala, do akej miery sú ekonomiky flexibilné pri prechode na vojnovú výrobu. Pod pojmom vojnová ekonomika rozumieme stav, keď krajina, ktorá je vo vojne, reštrukturalizuje svoj priemysel a presmerováva výrobné zdroje z civilných oblastí do vojenských. Najrýchlejšie sa týmto smerom posunula Ruská federácia. Dôsledky sankcií sa prejavili aj na tom, že Ruská federácia musela reštrukturalizovať svoju ekonomiku.

Zároveň došlo k zmenám podielov na vojenskej výrobe vo svetovej ekonomike a k preskupeniu produkčného potenciálu z tradičných krajín, ako sú EÚ a USA, na pozície nových producentov – Číny, Ruska, Iránu. Logickým dôsledkom tohto vývoja je oslabenie ekonomických pozícií tradičných dominujúcich krajín. Toto všetko vytvorilo stav, kde kľúčová časť produkčných systémov sa presunula z USA a EÚ do Číny a východoeurópskych krajín. Schudobnenie obyvateľstva v tradičných vyspelých krajinách zároveň zásadne preskúpilo celkovú pozíciu spotrebiteľskej štruktúry vo svete.

Konflikty, či už lokálne alebo väčšie, ako je aj rusko-ukrajinský konflikt, ukázali neschopnosť vyspelých krajín prejsť na vojnovú výrobu práve preto, že výrazné schudobnenie obyvateľstva a presmerovanie produkčných kapacít na potreby vojnovnej ekonomiky je pre väčšinu obyvateľstva týchto krajín neprijateľné. Logickým dôsledkom tohto vývoja potom bolo celkové zvýšenie zadlženosti jednotlivých ekonomických subjektov a krajín, nielen v rámci EÚ, ale aj v rámci sveta. Svet sa dostáva do dlhovej pasce, do oblasti významného preskupenia produkčných kapacít, ale aj preskupenia spotrebiteľských kapacít. A tento stav ukázal na neudržateľnosť súčasnej architektúry a zároveň sa ukazuje nutnosť celkovej redefinície globálnej architektúry, ekonomiky, geopolitiky i celkového postavenia nadnárodných inštitúcií.

Ak sme doteraz hovorili predovšetkým o aspektoch ekonomických, príp. energetických, tak jeden z kľúčových aspektov, ktorý sa dostáva do popredia ako faktor integrácie a dezintegrácie, je otázka prípravy jednotlivých ekonomík a krajín na vojnu. Z tohto hľadiska sa

ukázalo veľmi jasne, že kým západné krajiny nie sú schopné bez výrazných sociálnych dôsledkov pretransformovať svoje ekonomiky, tak Rusko dokázalo pretransformovať veľkú časť svojho vojensko-priemyselného komplexu bez zásadných sociálnych dopadov na životnú úroveň obyvateľstva. Strategický desaťročný plán rozvoja čínskych ozbrojených síl znamená nielen geopolitickú výzvu, ale aj odbornú, technickú a ekonomickú výzvu. V snahe strategicky konkurovať Spojeným štátom americkým a ovplyvniť politiku prezidenta Joea Bidena v indo-tichomorskej oblasti Čína presadzuje stratégiu „modrého draka“ (Mendis – Luszczkiewicz, 2023). Z tohto hľadiska je logické, že USA sa chcú ekonomicky, vojensky a geopoliticky koncentrovať viacej na pacifický región, pričom NATO by malo zase viacej pôsobiť v rámci európskeho priestoru. Európska únia tak bude musieť hovoriť jedným jazykom predovšetkým v súvislosti s podporou NATO. Logickým dôsledkom tohto vývoja je aj integrácia vojensko-priemyselného komplexu a snaha vytvoriť európsku obdobu agentúry DARPA¹.

Všeobecný prechod na vojnovú ekonomiku môže viesť k výraznému obmedzeniu iných výdavkov. V prípade EÚ to môže priniesť ohrozenie sociálneho modelu, ktorý bol doteraz chápaný ako základ stability Európy a základ ochoty k jej ďalšej integrácii. A pretože táto ochota klesá, prichádza EÚ s plánom na presun väčších kompetencií na úroveň Bruselu, a to predovšetkým v troch kľúčových oblastiach: oblasť obrannej a bezpečnostnej politiky, oblasť rozvoja priemyslu a priemyselného potenciálu a oblasť rozvoja poľnohospodárstva. Na druhej strane vidíme veľmi jasne posilňovanie novej formy integrácie s presunom ťažiska váhy USA do pacifického regiónu, čo súvisí nielen s vojenskou a ekonomickou doktrínou USA, podľa ktorej sa hlavným dlhodobým rizikom a nepriateľom pre USA stáva Čína (Kulacki, 2022), ale súvisí s tým aj výrazné posilnenie rozvoja integračných procesov sformovaných v rámci dohody Aukus, ktorú tvoria Kanada, Austrália, Nový Zéland, Japonsko a Južná Kórea.

¹ Vládna agentúra zodpovedná za výskum a vývoj nových vojenských technológií v USA.

Vytvorenie tohto pacifického združenia je zároveň svojím spôsobom ohrozované inou osou, ktorú predstavuje Rusko, Čína a Irán. K nej sa pridáva oblasť Blízkeho východu, to znamená nová forma kooperácie medzi Ruskom, Čínou a Iránom a arabskými krajinami na Blízkom a Strednom východe. Vytvorenie a posilnenie organizácie arabských krajín vo väzbe na riešenie konfliktov sa paradoxne výrazným spôsobom upevňuje práve vo väzbe na vývoj v Gaze, intervenciu Izraela do Gazy a odhalenie nových plynových a ropných ložísk pozdĺž pobrežia Gazy v Stredozemnom mori. Toto všetko zároveň umocňuje rad procesov v integrácii arabského sveta. Je paradoxné, že v rámci vojenskej operácie Izraela v Gaze a výrazného odporu niektorých krajín, ako je napr. Jordánsko alebo Egypt, zároveň pokračuje úzka spolupráca izraelských energetických firiem a egyptských firiem pri využití budúcich plynových polí za spoluúčasti British Petroleum a British Gas, ktoré investujú do oblasti východnej časti pobrežia a Stredozemného mora (Hazem – Shira, 2022). Dochádza teda k určitému prepletaniu ekonomických, vojenských a geopolitických záujmov, ktoré formujú nové bloky. Ak doteraz hlavným hýbateľom boli ekonomické a ideologické formy integrácie, tak v súčasnosti sme svedkami vytvárania nových obchodných partnerstiev, ktoré sú založené na viacerých dimenziách. Už nejde len o dimenzie ekonomické alebo dimenzie geopolitické, ale ide o dimenzie energetické, dimenzie vojensko-priemyselných komplexov a ich prepájania, ale aj dimenzie budúceho podieľania sa na globálnom multipolárnom svete. Doteraz unipolárny svet pod vedením USA a svet podľa amerických pravidiel je stále výraznejšie a rýchlejšie nahradzovaný multipolárnym svetom, ktorý má byť s viacerými hegemonmi a s viacerými centrami ekonomickej a vojenskej moci. V tejto súvislosti vidíme veľmi výrazné posilňovanie predovšetkým dvoch základných zoskupení. BRICS, ktorý predstavuje integráciu už nielen východnej Ázie, ale vstupom Egypta a ďalších krajín znamená výraznú geopolitickú zmenu v rámci planéty, a druhého zoskupenia, Šanghajskej organizácie pre spoluprácu (SCO), ktorá je zameraná predovšetkým na ázijský a východoázijský región. Zapojenie Iránu, ale postupne aj Pakistanu, Egypta, Indonézie a ďalších krajín do týchto obchodných blokov zároveň znamená

výrazné posilnenie východoázijského regiónu, pričom tento východoázijský región preberá vedúcu úlohu v rámci globálneho sveta z hľadiska ekonomiky, ale aj z hľadiska vojensko-priemyselného komplexu. Je paradoxné, že Irán v podstate potichu napriek sankciám vybuvoval významný vojensko-priemyselný komplex. Ak sa pozornosť zameriavala na produkciu uránu a na jednotlivé druhy iránskeho jadrového programu, v skutočnosti Iránci veľmi rýchlo rozvinuli raketový program, letecký program a program výroby dronov.

Niečo podobné vidíme aj v prípade Severnej Kórey, kde vďaka ruským inováciám a technológiám rozvíja raketový program aj severokórejský režim, vrátane programu rozvoja jadrových zbraní a drogových technológií. Dohoda o spolupráci v oblasti balistických rakiet medzi Ruskom a Čínou a v rámci spoločného vesmírneho programu zároveň umožnila významné posilnenie postavenia Ruska aj Číny. Posilňovanie ruských vojenských základní v Afrike, ale aj celková činnosť a sústava prevratov v afrických krajinách znamená nielen významné oslabenie Francúzska z hľadiska jeho geopolitickej pozície na africkom kontinente, ale znamená aj zásadný dopad na energetiku. Dodávanie veľkej časti uránu pre jadrový francúzsky priemysel z Nigeru sa dostáva do novej roviny s tým, že Niger je ochotný naďalej dodávať urán francúzskemu jadrovému priemyslu, ale v podstatne iných cenových reláciách ako doteraz.

1.2. Kontúry multipolárneho sveta

Začína sa prejavovať stále viac a viac vlna kaskádovitých dôsledkov. Napríklad ak dochádza k odchodu takých chemických fabriek, ako je BASF z Nemecka a ich prechod buď do Číny, alebo do USA, dochádza nielen k strate pracovných príležitostí v Nemecku samotnom, ale dochádza aj k spretrhaniu väzieb s celou sústavou subkontraktorských systémov. O presune produkčných kapacít z Nemecka uvažuje aj Volkswagen a iné firmy, čo znamená opäť nielen stratu pracovných príležitostí, ale znamená to aj významný zásah do kúpyschopnej sily obyvateľov, počtu pracovných miest a ostatných ekonomických súvislostí. V tomto ohľade je paradoxné, že kým dochádza

k procesu deindustrializácie, presunu výrobných kapacít, presunu pracovných miest atď., jedna oblasť ako keby zostávala intaktná. Ide o presun centier finančného sveta z tradičných centier ako newyorská burza, londýnska burza, frankfurtská burza do iných oblastí. Ako keby finančný sektor zostával intaktný proti celkovým ekonomickým a iným integračným procesom na planéte. Vidíme novú pozíciu londýnskeho finančného centra a londýnskej city, významnú úlohu Frankfurtu, ale aj newyorskej burzy. Na jednej strane konštatujeme, že *Index Standard and Poor 500* dynamicky rastie a vidíme to v poslednom období na kapitálových trhoch, ale už menej sa priznáva skutočnosť, že sa to týka iba relatívne malého počtu firiem zaradených do tohto indexu. Ide predovšetkým o firmy IT techniky, to znamená firmy, ktoré súvisia s výrobou čipov, firmy, ktoré súvisia s výrobou a programami digitálneho sveta a umelej inteligencie. Z tohto hľadiska znova ako keby vznikla predstava, že špička, ktorá bude na vysokej úrovni vývoja umelej inteligencie a výroby superpočítačov, bude určovať osud svetovej ekonomiky. Je to zaujímavé práve preto, že snaha všetko digitalizovať je dominantná predovšetkým pre západný civilizačný okruh. Východný okruh a Čína vychádza z inej koncepcie, ktorá integruje digitálny svet do úplne iného nového zložitejšieho systému, od sociálneho kreditu až po obraz biochemického skenovania celej spoločnosti. Na druhej strane je cieľom utlmenie sociálnych nepokojov, čo je kľúčový aspekt politiky čínskeho prezidenta Si-Ťin-Pchinga za posledných 5 rokov. Utlmenie rizika sociálnych nepokojov a otupenie obrovských rozdielov medzi špičkou a najchudobnejšími v spoločnosti je dôležitou stratégiou čínskej spoločnosti. Máme teda pred sebou jednu zaujímavú zvláštnosť. Ak v 80. a 90. rokoch minulého storočia vznikali obchodné zoskupenia ako Mercosur, APEC a pod. predovšetkým ako procesy ekonomickej integrácie, ktorá má umožniť lepšie obchodovanie, zvýšenie kúpyschopnosti a bohatstva obyvateľstva, tak v súčasnosti sme svedkami toho, že tradičné integračné zoskupenia (napr. EÚ) sa zameriavajú na geopolitické posilnenie moci, často na úkor sociálnych otázok, ako je napríklad znižovanie strednej triedy obyvateľstva.

Logickým dôsledkom je potom nielen utlmovanie sociálnych nerovnováh v krajinách BRICS, ale na druhej strane je to nárast a prehĺbovanie sociálnych nerovnováh v tzv. rozvinutých a vyspelých krajinách. Logickým dôsledkom tohto vývoja je nielen strata kúpyschopnosti v tradičných oblastiach, ako je Európa, Japonsko či USA, ale znamená to aj stratu celkovej, nazvime to geopolitickej sily. Ak takto hodnotíme súčasný proces integrácie, tak vidíme, že nové integrované celky, ako napríklad BRICS, pochopili význam nutnosti transformácie aj vo finančnej oblasti. Irán a Rusko rozvinuli vlastný SWIFT, vlastný SWIFT rozvinula aj Čína a India, rozvíja sa obchodovanie v národných menách mimo dolárovej oblasti a čo je nesmierne dôležité, presun finančných architektúr na túto novú formu obchodovania v národných menách znamená nielen oslabenie pozície amerického dolára ako svetovej rezervnej meny, ale znamená aj inú významnú skutočnosť.

USA dlhodobo vyše 30 rokov fungovali na základe emitovania štátnych dlhopisov, ktorými vykrývali dvojité deficit. Deficit zahranično-obchodnej bilancie a deficit štátneho rozpočtu mohli spoľahlivo prefinancovať cez štátne dlhopisy, ale prípadný pokles hodnoty amerického dolára môže znamenať aj výrazný pokles ochoty kupovať štátne cenné papiere denominované v tejto mene. Logickým dôsledkom bude otázka, ako potom prefinancovať deficitné hospodárenie USA. USA ročne emitujú štátne dlhopisy v hodnote stoviek miliárd amerických dolárov. Nárast výdavkov na obranu podľa federálneho rozpočtu na rok 2024 znamená výrazné zvýšenie tlaku na finančné zdroje USA. Pridajme k tomu aj veľký rozsah financovania konfliktu na Ukrajine a zaslanie viac ako 135 mld. amerických dolárov finančnej pomoci. Popri tom sa ukazuje, tak z hľadiska zdrojov USA, ako aj z hľadiska zdrojov EÚ, absolútne absentovanie dostatočných financií na rekonštrukciu napr. dopravných systémov. Veľká časť železníc alebo diaľnic je dnes postihnutá obrovským modernizačným dlhom. Tento modernizačný dlh sa len v samotných USA odhaduje na približne 10 bil. amerických dolárov (Kennedy, 2024). Rizikom sa môže stať strata bonity štátnych dlhopisov práve pri deficitom hospodárení a narastaní dlhov. Na strane druhej, tí, ktorí majú finančné zdroje ako

súkromní investori, sú ochotní poskytnúť tieto peniaze, ale pod podmienkou výrazného zvýšenia rizikovej prirážky, čo zase spätne navyšuje rozsah ročnej dlhovej služby jednotlivých krajín.

A k tomu pristupuje posledná skutočnosť a to je nová úloha nadnárodných zoskupení, ako je Blackrock, Vanguard alebo Charles Schwab, ktoré formálne spravujú majetok 23 bil. amerických dolárov (Ross, 2022). Ak vezmeme do úvahy, že krajiny Blízkeho východu dnes zúčtovávajú svoj obchod s energetickými médiami v národných menách a ak dochádza k výraznému rozširovaniu obchodovania v národných menách s Indiou, Iránom, Ruskom, Čínou a pod., znamená to potenciálne oslabenie hodnoty amerického dolára. Strata hodnoty dolára by znamenala výrazný zásah do majetkového ocenenia aktív vo svete a zároveň by mohla spustiť sériu dominových efektov vo väzbe na jednotlivé prvky finančného sektora vrátane dopadov na národné ekonomiky.

Aspekt dominových efektov bol doteraz podceňovaný, ale práve nové integračné zoskupenia na ne upozorňujú. Prechod na obchod s národnými menami zároveň znamená aj zrealnenie ekonomickej sily jednotlivých subjektov. Politické súperenie republikánov a demokratov v USA ohľadom dlhového stropu symbolizuje problémy americkej spoločnosti, ktoré sa koncentrujú v devastácii veľkých miest a negatívnych dôsledkoch migrácie, čo spoluvytvára mix nebezpečných procesov, ktoré majú potenciál destabilizovať americkú spoločnosť. Podobne sa to deje aj v Európe, kde prílev imigrantov a štedré sociálne programy na ich podporu vedú k ochudobneniu istej časti domáceho obyvateľstva, čomu veľmi výrazne prispieva zelená dohoda nelen cez ceny energií a energetickú chudobu. Jedným z dôsledkov je nárast sociálnych nepokojov v situácii, kde krajiny ako Rusko, Čína, India a pod. posúvajú hranice bohatstva, riešia problémy sociálnych nepokojov a v konečnom dôsledku ponúkajú vlastnému obyvateľstvu iný obraz budúcnosti ako v EÚ alebo USA. Ďalším dôsledkom tohto vývoja je potom nová forma reintegrácie sveta, ktorá už nie je založená len na ekonomických parametroch, ale na kombinácii ekonomiky, geopolitiky, ale aj celkovej ideológie jednotlivých krajín z hľadiska ich spoločenského rozvoja. Logickým záverom tohto vývoja je potom

poznanie skutočnosti, že budúca integrácia sveta už nebude len záležitosťou úzko ekonomických a finančných aspektov, ale je produktom komplexného pôsobenia celej sústavy faktorov, kde na jednej strane táto sústava umožňuje a urýchľuje proces integrácie, na druhej strane ale vedie k nárastu rizika dominových efektov, ktoré môžu pôsobiť práve na tradičné vyspelé krajiny. Diskusie o civilizovanej záhrade a džungli okolo nej, ktoré predniesol pán Borrell, sú odrazom nepochopenia súčasnej reality sveta (Liboreiro, 2022). Predstava Svetového ekonomického fóra, že umelá inteligencia bude hnacou silou hospodárstva a spoločnosti (Pomeroy - Myers, 2024), je ďalším mylným pohľadom na súčasný svet. A pridajme k tomu neschopnosť prejsť rýchlo na vojnovú ekonomiku, čo je tiež odrazom nepochopenia geopolitickej zmeny architektúry súčasného sveta. Dôsledkom týchto vecí je prehľbovanie rozporu medzi skutočným charakterom sveta a jeho virtuálnou predstavou. Rozdielnosť medzi realitou a virtualitou potom vedie nielen k chybným rozhodnutiam, ale priamo k cieľom, ktoré nesúvisia s procesom integrácie.

Dnes si kladieme otázku, či si USA uvedomujú, že vzhľadom na svoje vysoké zadĺženie a presun svetovej ekonomiky smerom k multipolarite budú musieť prehodnotiť a reštrukturalizovať niektoré druhy výdavkov. USA pravdepodobne nebudú schopné ekonomicky, finančne a vojensko-politicky utiahnuť svoju angažovanosť na celú planétu. Zníženie alebo zúženie angažovanosti v oblasti ekonomickej a vojenskej je nevyhnutným krokom na to, aby USA boli naďalej konkurencieschopné. Pokiaľ si ale toto neuvedomia kľúčové elity americkej administratívy, bude pokračovať proces integrácie ostatného sveta a proces úpadku tradičného anglosaského sveta. Problémy, ktoré narastajú v Kanade, Austrálii, Novom Zélande, ale aj vo Veľkej Británii a USA, nie sú zanedbateľné. Problémy, ktoré sú nielen technologické, inovačné, ekonomické, ale ktoré sú predovšetkým civilizačné, sa týkajú neschopnosti reálne ponúknuť vlastnému obyvateľstvu nejakú prijateľnú víziu alebo perspektívu. To sa premieta do celkového nárastu nespokojnosti, presne ako sme to videli napríklad v Nemecku, kde začali demonštrácie farmárov proti obmedzeniu dotácií a veľmi rýchlo sa transformovali na odpor voči vynakladaniu peňazí na ukrajinský

konflikt, voči prijímaniu ďalších migrantov, sociálnej politike nemeckej vlády atď. Vidíme, že tento proces zobúdzania sa obyvateľstva v EÚ, USA pokračuje veľmi intenzívne. Dominantným aspektom budúceho vývoja je uvedenie si, že proces integrácie už má dnes mnoho iných aspektov, ktoré hýbu samotnou integráciou, ako je napríklad premiešavanie ekonomiky a geopolitických predstáv vrátane celkovej transformácie spoločnosti vo väzbe na digitalizáciu a klimatické zmeny.

* * *

Zásadné rozdiely nielen ekonomickej, ale aj kultúrnej a sociálnej povahy budú nesmierne dôležitým aspektom pre rozhodovanie a ďalší proces integrácie jednotlivých krajín v globalizovanej svetovej ekonomike. Nejde pritom už len o ponuku ekonomickej prosperity alebo ponuku sociálneho štátu tak, ako to ponúkala EÚ. Dlhé roky bol práve sociálny štát a európska integrácia vzorom pre mnohé ostatné krajiny, ktoré preto chceli vstúpiť do EÚ, preto sa integrovali do APECu, preto sa integrovali do ďalších integrujúcich celkov ako Mercosur a pod. Dnes ale vidíme, že aj tieto integračné zoskupenia sa menia. Predstava pôvodného procesu, kde sa krajiny integrujú okolo jedného hegemóna, sa stáva minulosťou a krajiny začínajú hľadať body vzájomného prieniku a vzájomnej spolupráce v multipolárnom svete. Možno očakávať, že sa do budúca veľmi výrazne posilní proces integrácie na základe rovnocennosti, partnerstva krajín, obchodovania v národných menách postupne prerastajúceho do procesu definovania novej spoločnej meny. O tom, že to pochopili aj v krajinách BRICS, svedčí odloženie prechodu obchodovania v spoločnej mene. Zreálnenie ekonomickej sily jednotlivých krajín utlmí prípadné budúce spory a polemiky, kto na koho dopláca, pretože práve obchodovanie v národných menách paradoxne odhalí ekonomickú silu jednotlivých krajín a zoskupení. V tomto slova zmysle, ak pôvodný proces integrácie bol čisto ekonomicky a geopoliticky motivovaný, tak súčasný proces integrácie prebieha vo väzbe na transformáciu civilizačných modelov v multipolárnom svete. Je paradoxné, že kým predtým proces integrácie bol riadený dvoma hegemónmi Sovietskym zväzom a USA, tak

dnešný proces integrácie je výsledkom rozumnej formy spolupráce a ponúknutých riešení pre všetky zúčastnené krajiny. Tento zásadný rozdiel v motívoch a princípoch integrácie sa bude pravdepodobne rozširovať a stane sa trvalým fenoménom budúcnosti.

2. POLARIZÁCIA V SÚVISLOSTIACH DYNAMICKÝCH GLOBALIZAČNÝCH A DEGLOBALIZAČNÝCH PROCESOV

Skúmanie problematiky polarizácie spoločnosti prechádza zmenami z dôvodu postupnej akceptácie jej širšieho prierezového záberu a „dozrievaním“ poznania nevyhnutnosti systémových zmien globálnej spoločnosti. Kým dlhšiu dobu bola pozornosť v bádani orientovaná na úzku líniu polarizácie podľa príjmov a majetku, v poslednom období sa prezentuje aj polarizácia možností, predovšetkým v oblasti dostupnosti a kvality zdravotníckych služieb, vzdelávania a využitia nových technológií (Kalleberg, 2011; Dwyer – Wright, 2019; Arnim – Stiglitz, 2022; Pauhofová – Ibragimova – Frants, 2023). Turbulentný vývoj globálnej spoločnosti s rastúcim množstvom ohnísk napätia, ktorých príčiny sú ekonomického i politického charakteru, však obnažuje ďalšie determinanty jej polarizovania.

Doposiaľ bola väčšina zberu údajov a analýz SB, SEF alebo Oxfamu zameraná na polarizáciu príjmov v jednotlivých krajinách, na rozdiely medzi príjmami najbohatších a najchudobnejších, na zmeny príjmovej pyramídy (World Bank, 2024a; World Economic Forum, 2024a). V súčasnosti sa intenzívnejšie prejavujú nové dimenzie polarizácie spoločnosti. Ide najmä o dostupnosť informácií, strategických surovín, kvalitných potravín, energie, komplexnej dopravy. Ukazuje sa, že samotný fenomén polarizácie podľa príjmov nemusí byť tým, čo zodpovedá potrebe súčasného chápania obsahu polarizácie.

Napriek programom boja proti chudobe medzinárodných inštitúcií naprieč rozvíjajúcimi sa krajinami (World Bank, 2005) i zacieleniu proti prehlbujúcim sa nerovnostiam vnútri ekonomicky vyspelých krajín (International Monetary Fund, 2015) neboli očakávania dôsledne napĺňané. To, čo na prvý pohľad malo podľa metodík a stanovených cieľov chudobu riešiť a poskytovať širokospektrálne spoločenské pozitíva, v konečnom dôsledku priviedlo viaceré krajiny k istej forme politickej „poslušnosti“ a ekonomickej závislosti od problematcky prežívajúceho hegemóna.

Pre objasnenie zmien v chápaní polarizácie je užitočné prezentovať niektoré súvislosti pôsobenia katalyzátorov negatívnych procesov a takto zvýrazniť aktuálne faktory polarizácie (potravinovú a energetickú bezpečnosť), úskalia pri riešení sociálnej nestability a spotreby nepodmieneným príjmom, ako aj čomu sa môže nová polarizovaná spoločnosť historicky podobať. Pritom nemožno obísť zásadné zmeny geopolitického rámca z pozície jeho vplyvu na polarizáciu, ako aj adaptačné procesy informačnej spoločnosti vo väzbe na polarizačné tendencie. Neodmysliteľnou súčasťou skúmania polarizácie sa stala problematika reálnej konfrontácie civilizačných modelov, v ktorej možno uzrieť budúci obraz polarizovaného sveta.

2.1. Súčasné pohľady na polarizáciu sveta a niektoré súvislosti pôsobenia katalyzátorov negatívnych procesov

Svet sa významne polarizuje tak ekonomicky, geopoliticky, vojensky, ako aj v prístupe k životným podmienkam ľudí. Deje sa to napriek zriadeniu a pôsobeniu rôznych inštitúcií ako SB, MMF a OSN, ktoré mali zabezpečiť postupné zmenšovanie rozdielov medzi ekonomicky vyspelými a zaostalými krajinami. Pod ich záštitou boli realizované viaceré programy v najzaostalejších krajinách a regiónoch Ázie, Afriky i Južnej Ameriky. Mali viesť k zásadnej redukcii problémov spojených s extrémnou chudobou. K niektorým cieľom sa podarilo priblížiť, napr. znížiť počet ľudí žijúcich z menej ako 2,15 amerického dolára na deň (World Bank, 2024b), ale prístup k potravinám, dostatku pitnej vody či k liekom sa uspokojivo vyriešiť nepodarilo. V období šíriaceho sa ochorenia COVID-19 mali ekonomicky menej rozvinuté krajiny obmedzený prístup k vakcínam, v niektorých prípadoch ich dostávali krátko pred ich expiráciou (Euronews, 2022). Ekonomicky menej vyspelý svet je charakteristický celkovým oslabením preventívneho pôsobenia voči pandemickým rizikám a klimatickým zmenám.

Tradičné rozdelenie sveta na bohatý sever a chudobný juh sa modifikovalo, vytvorili sa podmienky pre nový prístup, čo sa prejavilo i vo vyhláseniach niektorých európskych úradníkov. Súčasný podpredseda EK Josep Borrell prezentoval: „EÚ je krásna záhrada a ostatné krajiny okolo sú džungľa ... nebezpečná, nepredvídateľná, ktorá kvitnúcu

záhradu ohrozuje“ (eurodebates.tv, 2022). Myšlienky artikulované na posledných dvoch SEF vyúsťujú tiež do niektorých nových pohľadov na polarizovanie súčasného sveta, ktoré je označené za tretie najvýznamnejšie globálne riziko (World Economic Forum, 2024b).

Mení sa pohľad aj na tradičné delenie obyvateľstva regiónov na mestské bohaté a vidiecke chudobné. Je to najmä z dôvodu, že niektoré nové technológie, ako napr. mobilná komunikácia a internet, umožňujú zvyšovať životnú úroveň a bohatstvo i v menej rozvinutých a poľnohospodárskych oblastiach. Možno to veľmi dobre pozorovať v krajinách Afriky, juhovýchodnej Ázie a Latinskej Ameriky. Zároveň tak dochádza k dôležitej zmene prístupu k informáciám a k možnostiam pomocou nich meniť život jednotlivca a skupín ľudí. Bez výraznejšieho rozvoja vzdelávania v dotknutých regiónoch však nie je možné očakávať, že v trendoch polarizácie pôjde o zásadné pozitívne zmeny.

Potravinová a energetická bezpečnosť - aktuálne významné faktory polarizácie

Vzhľadom na celkový rámec zmien prírodných podmienok za posledné desaťročia sa do popredia dostáva otázka potravinovej bezpečnosti, dostupnosť potravín a pitnej vody. Je dôležitým determinantom polarizácie medzi krajinami i vnútri krajín s rozsiahlym územím. Kým v ekonomicky zaostalých krajinách sa permanentne rieši dostupnosť potravín vo všeobecnosti, v ekonomicky vyspelých krajinách sa zviditeľňuje problém prístupu ku kvalitným potravinám. Mnohé krajiny či regióny, ktoré boli doteraz chápané ako menej rozvinuté, ale neboli zasiahnuté chemizáciou a ďalšími procesmi moderného poľnohospodárstva, produkujú z dnešného pohľadu zdravé, kvalitné potraviny.

Aktuálne sa zväčšil problém dostatku a kvality potravín vo väzbe na ŠVO na Ukrajine. Vývoz ukrajinských poľnohospodárskych tovarov naráža na obrovský odpor európskych poľnohospodárov nielen preto, že ide o dumpingové ceny, ale predovšetkým preto, že tieto plodiny sú produkované bez limitov na chemickú kontamináciu a bez tvrdých obmedzení na používanie geneticky modifikovaných potravín (FRANCE24, 2024). Znamená to, že objemovo dochádza k výraznému

dovozu lacných tovarov z Ukrajiny, ale je dokázané, že tieto potraviny sú menej kvalitné (Trade magazin, 2023). Možno usúdiť, že neadekvátne podoba regulácie rôznymi nástrojmi a tiež sankcie prispieva k podpore prehlbovania polarizácie medzi krajinami s rôznou ekonomickou úrovňou, ale tiež medzi krajinami ekonomicky rozvinutými.

Potravinová bezpečnosť predstavuje strategickú oblasť každej vyspelej zdravej spoločnosti. V súčasnosti sa však možno stretnúť s rastúcim tlakom, ktorý realizujú vlády voči svojim vlastným poľnohospodárom a potravinárom. Pod heslom boja proti emisiám, CO₂ a dusíka sú vyvlastňované farmy, zakazuje sa pestovanie určitých druhov plodín, zamedzuje sa používanie niektorých druhov hnojív a agrárnej techniky. V dôsledku veľmi lacného dovozu z krajín s pochybnou produkciou a kvalitou tovarov sa likviduje domáce pôdohospodárstvo EÚ. Vedie to k rastu nespokojnosti vidieckeho obyvateľstva, ku ktorému sa pridávajú i s daným vývojom nespokojné skupiny mestskej populácie. Vytvára sa tak základ pre veľké občianske nepokoje. Je to možné pozorovať cez optiku veľkých a dlhodobjších protestov poľnohospodárov vo Francúzsku, Nemecku, Španielsku, Taliansku, Poľsku, ale aj na Slovensku (CNN, 2024). Nejde len o parciálne otázky súvisiace s dotáciami, ktoré boli predmetom otvoreného nesúhlasu farmárov na začiatku nepokojov. Ide o oblasť komplexného vzťahu spoločnosti a poľnohospodárskeho sektora. Názory o tom, že doterajší spôsob pestovania plodín pre potraviny znamená devastáciu prírodného prostredia z dôvodu zvyšovania úrovne CO₂, že je nevyhnutné prejsť z chovu hovädzieho dobytku na mäso na konzumáciu hmyzu a permanentný tlak v podobe reklám na výrobu a spotrebu umelého mäsa, vedú k zásadným problémom v agrárnom sektore. Môže sa zdať, že ide o málo podstatnú záležitosť, lebo súčasný sektor poľnohospodárstva predstavuje z hľadiska zamestnanosti v európskych krajinách a USA len niekoľko percent. Nejde však iba o poľnohospodárov, ale o celkovú kultúru tvorby krajiny, o aktivity, ktoré na poľnohospodársku činnosť vo vidieckom priestore nadväzujú tak z aspektu produkčných, ako aj mimoprodukčných funkcií.

Potravinová bezpečnosť krajín je pre život ich obyvateľov podstatná. Tvrdenie, že v prípade potreby je vždy možné potraviny nakúpiť niekde inde, je veľmi problematické, napríklad vo väzbe na dopady sankcií voči RF či Bielorusku, aj pri nákupe hnojív a energií. Ide

o možnosť vzniku dominových reakcií a o dopady, ktoré sa môžu radikálnym spôsobom prejavíť v pohyboch štruktúry spoločnosti. To, čo v súčasnosti možno postrehnúť napr. v ČR v dôsledku inflácie a vysokých cien energií, v obmedzovaní sociálnych programov v Taliansku, Nemecku i Francúzsku v dôsledku imigrácie, v celkovej deštrukcii sociálnej hierarchie v západoeurópskych krajinách, ale aj v Japonsku a Južnej Kórei, vedie ku signifikantnému nárastu sociálneho pnutia. Toto pnutie sa stáva katalyzátorom ďalších procesov odporu voči zelenej dohode a súčasťou prehodnocovania otázok dopadov boja proti klimatickým zmenám. Paradoxne, čím menej ľudí je ochotných veriť diskusiám o klimatických zmenách (vedeckému konsenzu odborníkov v tejto oblasti), tým je rast napätia zreteľnejší. Aktuálne sú to poľnohospodári, ktorí sa stali cieľom špecifických krokov súčasných elít, „zajtra“ to môžu byť odbory sektora priemyslu, ktoré budú napadnuté za to, že produkujú extrémne veľa emisií CO₂.

Od začiatku ŠVO v roku 2022 sa kreuje nový obraz polarizácie energetickej dostupnosti. „Odstrihnutie“ krajín EÚ od ruskej siete energetických médií vedie nielen k výraznému nárastu cien energií, ale aj k polarizovaniu dostupnosti k energetickým médiám. V súčasnosti to ústi do situácie, v ktorej viaceré nemecké firmy odchádzajú z domovskej krajiny. Nie je to len kvôli cenám energií, aj keď tieto hrajú významnú úlohu. Odchádzajú predovšetkým pre nepravdivosť dodávok elektrickej energie. Zmena geopolitickej situácie v Afrike sa podpisuje na tom, že sa jadrová energetika vo Francúzsku dostáva do stále väčších problémov. V Nemecku je energetika vo väzbe na zelenú dohodu už prehodnocovaná a veterné elektrárne sa postupne odstavujú. Namiesto nich sa otvárajú nové uhoľné bane a zväčšuje sa rozsah výkonu tradičných elektrární. Mení sa i pohľad na prínos paroplynových elektrární, opäť sa stávajú významným zdrojom elektrickej energie.

Stále viac sa do popredia dostávajú problémy spojené so špecifikami podmienok života, ktoré sú v jednotlivých krajinách viditeľné nielen cez príjmovú stratifikáciu. Transformuje sa celkový prístup k podmienkam života, od kvality potravín cez dopravu, energie až po bývanie. Prehlbovanie bytovej krízy v Nemecku či vo Francúzsku vedie k veľkým problémom pri získavaní bývania. Názory o tom, že

najlepšie je bývať v prenajatom byte sa vzhľadom na významný rast cien nájmu ukazujú ako mimoriadne problémové. Naraz sú obyvatelia strednej a východnej Európy hodnotení ako veľmi bohatí, lebo cena bytov, ktoré odkúpili od štátu v 90. rokoch 20. storočia, extrémne stúpila. V súčasnosti tieto byty predstavujú miliónové majetky. Bývanie vo vlastnom je pre strednú a východnú Európu typické u takmer 80 – 85 % obyvateľov. Bývanie v prenájme je charakteristické pre západnú Európu a žije tak približne 60 – 70 % obyvateľov. Výsledkom je asymetria z hľadiska dostupnosti a podmienok bývania, často vykazovaná cez rôzne porovňovania a neadekvátne interpretovaná.

Výrazný nárast cien energií začal meniť podmienky bývania tak v západoeurópskych, ako aj vo východoeurópskych krajinách. Veľká vlna modernizácie a rekonštrukcie bytového fondu bývalej NDR, ktorá mala obyvateľstvu zabezpečiť kvalitnejšie byty, viedla k významnému zvýšeniu nájmu a k nedostupnosti bývania pre veľkú časť obyvateľov. Uvedené je komplikované skutočnosťami, ktoré súvisia s celkovou kvalitou bývania, dopravnou dostupnosťou k objektom bývania, do práce či do školy. V uvedenom smere má významný vplyv globálny trend prechodu obyvateľstva z vidieka do mestských aglomerácií. Znamená výraznú zmenu demografickej situácie v krajine. Príjmová polarizácia sa prehľbuje, nakoľko väčšina prichádzajúcich do miest predstavuje nízkopríjmovú skupinu obyvateľstva. Tlačí sa tak na cenu nájmu i na cenu nehnuteľností. Výstavba nových bytov je drahá, starý bytový fond nestačí pokrývať dopyt po bývaní množstvom, vysoká cena bytov vyžaduje hypotekárny úver. Nedostupnosť získania vlastného bývania rastie. Tvrdenia, vychádzajúce z koncepcie zdieľania v budúcom svete, že nič nemusí byť v osobnom vlastníctve, bude možné si všetko prenajať, sú postavené na chybnéj úvahe. Veľká časť populácie chce mať základné podmienky pre život v osobnom vlastníctve. Vyplýva to zo skutočnosti, že prenájom je už dlhšie obdobie nestabilný, podobne je to aj s ďalšími položkami spotreby v rámci rodinných rozpočtov. Nestabilita spočíva najmä v riziku disponibilného príjmu/dôchodku v ďalšom období.

Zavádzanie umelej inteligencie povedie s vysokou pravdepodobnosťou k stratám značného množstva pracovných miest, aj keď nové sa budú vytvárať (World Economic Forum, 2024c).

Riešenie sociálnej nestability a spotreby nepodmieneným príjmom? Na čo sa môže spoločnosť historicky podobať?

Stále nástojčivejšie sa objavuje téma o využití tzv. nepodmieneného príjmu, ktorý bol testovaný aj vo viacerých krajinách EÚ. Predpokladá sa, že nepodmienený príjem by mohol zabezpečiť sociálnu stabilitu. Treba však zobrať do úvahy, že nepodmienený príjem predstavuje vážne limity spotreby, pri prolongovaní spoločnosti založenej primárne na spotrebe a ekonomickom raste. Ak bude nastavený napríklad na úrovni 1 000 – 1 500 eur, znamená to presné stanovenie miery kúpyschopného dopytu (po rôznych nie významných finančných transferoch). Keďže väčšina služieb a tovarov má byť prenajímaná, ten, kto bude určovať cenu prenájmu, bude zároveň určovať mieru reálnej dostatočnosti nepodmieneného príjmu. Pokiaľ je ale všetko prenajímané a zároveň je presne stanovený limit príjmov pre väčšinu populácie, nemožno sa vyhnúť myšlienke, že dochádza k vytvoreniu akejsi podoby *neofeudálnej spoločnosti* poddaných a vládcov (Kotkin, 2020; Stone – Kuttner, 2020), pričom poddaní budú tvrdo limitovaní výškou (nepodmieneného) príjmu. Sú tiež úvahy, ktoré naznačujú, že nepodmienený príjem by mal byť v plnej výške poskytovaný iba občanom, ktorí majú „správne“ myšlienky a prístup k spoločnosti. V predstavách o digitálnej mene sa možno stretnúť s tým, že digitálne tokeny budú pridelené na mesiac a expiračná doba prinúti človeka minúť tieto prostriedky aj na nepotrebné veci. Na druhej strane, realizácia zelenej dohody bude limitovať možnosť širokého výberu tovarov a služieb pre spotrebu. Základnou ideou je prepojenie príjmu na tzv. uhlíkovú stopu jednotlivca. Táto bude dôležitým limitujúcim faktorom. Môže byť podstatne významnejším ako vlastný príjem, podmienený alebo nepodmienený, získaný zo zamestnania alebo zo štátnych a sociálnych programov. Ak bude dochádzať k limitovaniu objemu a štruktúry spotreby, rozhodujúcim kritériom spotreby v budúcnosti už nemusí byť výška príjmu, ale príslušnosť alebo nepríslušnosť k vládnucej elite, určujúcej podmienky života.

Ak doteraz bola pre hodnotenie pozície v spoločnosti viac-menej rozhodujúca výška majetku a príjmu, v budúcnosti sa môže stať, že pôjde o príslušnosť k vládnucej elite alebo ku skupine úradníkov a organizátorov, ktorí budú tvoriť medzičlánok. Treťou vrstvou bude

obrovská masa podriadených individuí, ktoré budú fungovať v podobe nevoľníkov. Nebudú síce vykonávať fyzickú prácu „na panskom“, ale ich podmienky života budú určované elitou a formované pomocou vrstvy úradníckych „ovládačov“. Uvedené môže byť určitým obrazom dystopickej budúcnosti.

Nielen nahradenie fyzického príjmu v bezhotovostnej ekonomike používaním digitálnych tokenov, ale aj prepojenie príjmu s uhlíkovou stopou, so zelenou dohodou, s minimalizáciou uhlíkových emisií a s väzbou na nepodmienený príjem, vytvára nové podmienky polarizovania spoločnosti. Termín príjmová polarizácia spoločnosti by mohol byť nahradený pojmom *prístup k rôznym službám života jednotlivca a spoločnosti*. Vrstvy spoločnosti budú mať rozdielny prístup k jednotlivým službám. Ten, kto bude všetko prenajímať, bude mať absolútnu moc a môže fungovať ako rozhodujúci faktor bohatej elity, ktorá vlastní 5 – 7 % majetku spoločnosti. Táto mimoriadne úzka skupina bude potrebovať ľudí dohliadajúcich na nižšie postavenú skupinu. „Dohliadači“ budú viazaní predovšetkým na prácu s umelou inteligenciou, s dátovými súbormi a so sledovacími zariadeniami. V spolupráci s elitou budú vytvárať podmienky pre život tak v určovaní miery spotreby, veľkosti uhlíkovej stopy, vo výške nepodmieneného príjmu, ako aj v otázke správnych a nesprávnych názorov.

Multipolárny svet – ktorý civilizačný model uspeje pri dynamizovaní globalizačných a deglobalizačných procesov?

Jedným z významných faktorov formovania polarizácie spoločnosti budúcnosti je aj príslušnosť k novovytváranému multipolárnemu svetu. Príslušnosť k tej spoločnosti, v ktorej jednotlivé krajiny existujú podľa vlastných princípov, komunikujú ako rovný s rovným, fungujú na základe vzájomnej prospešnosti. V tejto súvislosti sú významnými najmä články 2 a 3 čínskej Bielej knihy (Ministry of National Defence the People's Republic of China, 2019). Vo všeobecnosti to možno charakterizovať nasledovne: „Základom pre budúci úspešný vývoj je to, že ak chceme byť bohatí, musíme žiť v mieri, obchodovať a zároveň potrebujeme vybudovať globálnu infraštruktúru.“

Ďalším novým kritériom polarizácie spoločnosti sa stáva dostupnosť globálnej infraštruktúry (dopravnej, informačnej, energetickej).

Bez dostupnosti k energetickým zdrojom ide o limitovanie všetkých smart technológií. Ak v zložitých podmienkach nie sú k dispozícii informačné zdroje, je ťažké spoločnosť „ovládať“. Umelá inteligencia sama o sebe ani jej aplikácie nepomôžu, pretože „palivom“ pre umelú inteligenciu sú dátové súbory a veľké cloudové úložiská. Pokiaľ nejde o fungovanie na dopravných trasách, ale o existenciu v periférnych oblastiach, znemožňuje to nielen vzájomný obchod, ale aj komunikáciu. Z tohto hľadiska sa systémová infraštruktúra stáva jedným zo strategických determinantov polarizácie globálnej spoločnosti.

Mohlo by sa zdať, že uvedené procesy patria do vzdialenej budúcnosti a potrvá mnoho rokov, než sa zrealizujú. Vývoj je však zrýchľovaný pokračujúcim presunom obyvateľstva do veľkých miest, vytváraním podmienok ľahkej a rýchlej celkovej dostupnosti, limitmi pre spotrebu energie a tovarov, snahou o bezuhlíkovú ekonomiku do roku 2050 a stanovením nových kritérií a obmedzení pre uhlíkovú záťaž do roku 2030.

Mnohé ekonomicky menej rozvinuté krajiny fungovali bez významnejších vnútorných konfliktov, pokiaľ „poslúchali“ dominantný blok krajín (USA a EÚ). V súčasnosti sa stále výraznejšie ukazuje, že dochádza k zásadnej zmene doterajších vzťahov. Vyplýva to z rastúceho tlaku na vytváranie multipolárneho sveta, v ktorom sú si krajiny rovné, partnerské a kde sa prejavuje ich skutočná ekonomická a civilizačná podstata. V tejto súvislosti bude pokračovať stret civilizačných modelov. Všetky majú svoje charakteristiky s pozitívami i negatívami pre iné civilizačné modely. Konfrontačná rovina medzi nimi sa významným spôsobom zväčšuje. Vynára sa niekoľko otázok. Je princíp kolektívnej bezpečnosti, vlastný ázijskému modelu, rozhodujúcim kritériom podoby a podstaty budúcej spoločnosti? Alebo sa základom budúcej spoločnosti stane individualizmus, charakteristický pre transatlantický civilizačný model, s potieraním tradičných rodinných hodnôt, narastaním prejavov zvrátenosti až po akceptovanie pedofílie? Alebo sa základom pre budúci obraz spoločnosti stane arabský civilizačný model, založený na práve šarija a na princípoch koránu? V každom prípade bude polarizácia prechádzať transformáciou svojho významu. Nielen vo vzťahu k príjmu, vlastníctvu výrobných prostriedkov, k spotrebe a službám, ale i vo väzbe na celkovú koncepciu spoločnosti, jej ciele a smerovanie.

Predstava SEF o jedinej vláde, ktorá bude diktovať a riadiť celý svet, má chybu už len v tom, že uvedené civilizačné modely sú z principiálne odlišných východiskových základní pre formovanie architektúry spoločnosti. V uvedenom prameni podstata potenciálu konfliktov pri snahe o homogenizovanie podmienok fungovania sveta.

Dochádza k veľkým migračným presunom, ktoré v európskych a severoamerických krajinách menia tradičnú demografickú štruktúru obyvateľstva. Odkrýva sa ďalšia zásadná problematika, ktorá bude ovplyvňovať polarizáciu spoločnosti. Egoizmus, individualizmus a neschopnosť postaviť sa zvráteným prístupom môže viesť k sociálnym výbuchom tak v európskych krajinách, ako aj v USA. Vytváranie série lokálnych konfliktov, ktoré odčerpávajú nemalé finančné zdroje z viacerých západných krajín, zároveň znamená, že sa nedostávajú prostriedky nielen na riešenie zelenej dohody, ale i na riešenie sociálnych disproportcií. Dotýka sa to rôznych oblastí, napríklad riešenia problémov s ľuďmi bez strechy nad hlavou, ktorých počet tak v krajinách EÚ, ako aj v USA a v Kanade rýchlo rastie. Dopad migračnej krízy a príchod státisícov nových migrantov vytvára permanentné vnútorné pnutie a zásadným spôsobom zasahuje do možností štátneho rozpočtu riešiť sociálne problémy domáceho obyvateľstva. Je to i v situácii, keď dochádza k schudobňovaniu veľkej časti „bývalej“ strednej triedy.

Výrazné zbrojné výdavky, finančné zdroje plánované na realizáciu zelenej dohody, ale aj výdavky na zabezpečenie životných podmienok novoprichádzajúcich ľudí vedú k významnému nárastu sociálnych pnutí. Prejavuje sa to v oblasti zhoršovania dostupnosti bývania, v okresávaní sociálnych programov, vo zväčšovaní energetickej chudoby a v problémoch, kde sa veľká časť pôvodného obyvateľstva dostáva stále viac do situácie, v ktorej je nútená riešiť dilemu, či použiť finančné prostriedky na energie alebo na potraviny.

Významným problémom, sprostredkované ovplyvňujúcim polarizovanie spoločnosti, je celková úroveň bezpečnosti v jednotlivých krajinách Európy. V nich sa okrem determinantu polarizácie, ktorým je príjem, dostáva do popredia otázka bezpečnosti konkrétnej oblasti, regiónu, v ktorom človek žije. Ide o vytváranie a zväčšovanie tzv. no-go zón (v Škandinávii, vo Francúzsku, v Nemecku). V týchto zónach sa reálne neuplatňuje právo tej-ktorej krajiny, ale platí islamský

zákon šaríja. Uvedené prispieva k prehľbovaniu polarizácie vnútri jednotlivých krajín, kde je okrem príjmovej polarizácie prítomná i polarizácia etnická a kultúrna.

2.2. Zásadné zmeny geopolitického rámca a ich vplyv na polarizáciu

Ďalšie determinanty polarizácie začali naberať na dôležitosti s procesmi novej podoby hospodárskej integrácie za účasti globálneho pandemického „zabrzdenia“ krajín a snahy o presadzovanie špecifických ekonomických nástrojov v smere udržania, ba aj preformátovania hegemonie vo svete. Formovanie multipolárneho sveta nesie so sebou niekedy ťažko odhadnuteľné kroky vzájomne antagonisticky pôsobiacich aktérov. Nedarí sa dosiahnuť spoločne výhodnú platformu konania, aj keď existujú minimálne z jednej strany východiská pre prístup riešení problémov na úrovni vzájomne výhodného partnerstva.

Koniec dominancie západných ekonomicky vyspelých krajín a nástup komunikácie na báze partnerstva a vzájomnej výhodnosti?

OPEC, ktorý združuje krajiny s najväčšou produkciou ropy, funguje už desiatky rokov. Je ním koordinovaná a dohadovaná politika vo väzbe na množstvo a ceny ťaženej ropy. RF prichádza s návrhom vytvoriť nový „surovinový OPEC“. Ide o zámer združiť krajiny, ktoré ťažia a vyspelým ekonomikám dodávajú všetky rozhodujúce suroviny od vzácnych prvkov zemín nevyhnutných pre výrobu výpočtovej techniky až po vzácne kovy (titán, molybdén, germánum, vanádium), a začať s obilím (WORLD-GRAIN.com, 2024). Výsledkom je situácia, v ktorej to, čo bolo doteraz typické pre ekonomicky vyspelé krajiny – diktovať rozvojovým krajinám podmienky predaja surovín –, sa dostáva do opačného garde. Aktuálne je to možné pozorovať v podmienkach afrického Nigeru. Krajina dodávala pre francúzske jadrové elektrárne lacný urán. Preto boli tieto elektrárne schopné produkovať energiu za prijateľnú cenu. Po prevrate a zmene politickej situácie v Nigeri dodávka uránu pokračuje, ale za úplne iných cenových podmienok. Oveľa vyššia cena dodávaného uránu sa premieta do

podstatne vyšších nákladov na výrobu elektrickej energie. Týka sa to výroby v 58 jadrových reaktoroch. Vo Francúzsku sa tento odbor energetiky podieľa na výrobe elektrickej energie najvýraznejšie. Keďže tieto reaktory neboli modernizované dlhé obdobie, na opravy bude nevyhnutý obrovský rozsah investícií. Pôjde o finančné zdroje štátu, nakoľko vlastníkom je štátny podnik Électricité de France. Už v súčasnosti má dlh vo výške 63 mld. eur. Ide o potenciál reťazenia negatívnych efektov, keď zmenená cena surovín radikálnym spôsobom zasiahne produkčný potenciál. Dotýka sa to všetkých od importu surovín závislých vyspelých ekonomík.

Nie sú to iba nízke ceny prírodných zdrojov v minulosti, ktoré sa podieľali na udržiavaní mimoriadne nízkej príjmovej úrovne rozvojových krajín. Ide o pôsobenie celej škály faktorov.

Zviditeľňujú sa problémy súvisiace so systémom just in time počas covidovej krízy a otázky spojené s viacerými lokálnymi konfliktmi v krajinách, cez ktoré vedú obchodné dopravné trasy. V dôsledku uvedeného došlo k pretrhnutiu zabehnutých dodávateľských reťazcov a k „prebudeniu sa“ viacerých rozvojových krajín v nastavení nových podmienok predaja surovín. Vysoká miera rizika je príčinou predlžovania dopravných trás, čo predražuje dodávané suroviny a komponenty. Je pochopiteľné, že sa to premietne do rastu koncových cien tovarov a služieb a následne v inflácii. Preto je možné očakávať aj isté riziká pre sklon k úsporám a celý rad problémov, ktoré sa prelejú do finančného sektora.

V novom profilovaní geopolitických a ekonomických vzťahov je, okrem kritéria príjmu a majetku, pre polarizovanie významná dostupnosť energií, potravín a pitnej vody, bezpečnosť obchodných dopravných trás a pokrytie potrieb spoločnosti strategickou infraštruktúrou. Ide o mnohohrstvové procesy, súvisiace s novým geopolitickým usporiadaním sveta.

Predstava Číny a RF je taká, že multipolárny svet má byť principiálne založený na rovnosti krajín, na tom, že nie je možné iným krajinám diktovať podmienky. Znamená to signifikantný zásah do doterajšej konštrukcie sveta podľa pravidiel, ktoré definoval anglosaský civilizačný model. Možno predpokladať, že zmena prístupu a pravidiel sa prejaví tiež v sociálnych dôsledkoch. Budú znamenať potrebu

prehodnotenia celkovej podoby doterajšieho sociálneho modelu v krajinách tzv. starého sveta. Keď sa proces prehodnocovania sociálneho modelu začne významnejšie prejavovať, bude pre politické elity v EÚ veľmi ťažké zvládnuť vlny sociálnych búrok. Je otázne, či je existujúci model dlhodobu udržateľný vzhľadom na pozíciu a drancovanie surovinných zdrojov v ekonomicky málo vyspelých krajinách, aby tie rozvinuté mohli žiť v hojnosti.

Zdá sa, že nastúpené procesy vytvárania multipolárneho sveta sú reálne a postupne vzniká a v niektorých regiónoch sa už fixuje to, že krajiny fungujú z pozície vzájomnej rovnosti a obchodujú na základe vzájomnej výhodnosti. Možno predpokladať, že takýto vývoj ovplyvní „prúd bohatstva“, ktorý doposiaľ umožňoval financovať európsky či americký sociálny model. Nebude to mať pozitívny dopad na schopnosť politických elít vývoj zmeniť. Je historicky známe, že v prípade potreby utlmovania sociálnych excesov, vyplývajúcich z technickej revolúcie v jednotlivých jej etapách, sa elity vždy spoliehali na nákup lacných surovín a potravín v rozvojových krajinách. Vzhľadom na novú podobu integračných procesov v rámci programov BRICS, ktoré oslovili väčšinu rozvojových krajín, je evidentné, že tento zdroj začína výrazne „vysychať“, je obmedzený.

Neudržateľnosť sociálneho modelu v EÚ pre „vysychanie ťažby“ finančných zdrojov i politickej vôle?

Imigračné procesy predstavujú pre západné krajiny enormnú záťaž, preto sú v EÚ zjavné snahy nastaviť pravidlá prerozdelenia na všetky členské krajiny. Vnútoraná deštrukcia doposiaľ realizovaného sociálneho modelu je evidentná. Intenzívne sa hovorí o tom, koľko zdrojov vyčleňovať na starobné dôchodky a na zdravotníctvo. Hľadanie finančných zdrojov sa premieta do pokusov obmedziť výdavky do uvedených oblastí. Zároveň sa zvyšuje tlak na znižovanie úlohy štátu v nich. Obmedzenie funkcií štátu však kladie pred väčšinu populácie otázku o zbytočnosti takého štátu, ktorý nedokáže zabezpečiť základné podmienky fungovania spoločnosti od potravinovej bezpečnosti až po strategickú infraštruktúru (informačnú a energetickú).

Odborná verejnosť sa pri hľadaní riešenia uvedeného problému opiera o digitalizáciu spoločnosti. Očakáva sa, že pri výraznom obmedzení pohybu obyvateľov, keď sa začne viac žiť v tzv. digitálnom *metaverze*, sa zásadne zmenší riziko sociálnych pnutí. Digitálne technológie majú vyriešiť veľké množstvo sociálnych problémov a zastaviť ďalšie prehlbovanie polarizácie príjmov a majetku. Tieto predstavy sú omylom podobne ako názory na to, že ľudia prestanú mať záujem niečo vlastniť a budú sa spoliehať na zdieľanie a prenájom. Neodpovedá sa tým tiež na otázky súvisiace s dostupnosťou zdravotnej starostlivosti, energie a zdravých potravín. To prostredie metaverza nezabezpečí. Nemožno sa tak vyhnúť istému predpokladu, že odsunutie človeka do metaverza je predstava tých elít, ktoré chcú vytvoriť svet s mimoriadne vysokým podielom obyvateľov závislých od umelo vytvorených podmienok. Evidentný je posun od predstáv použitia smart technológií na kontrolu spoločnosti k nastavovaniu podmienok manévrovania a možností jednotlivých príslušníkov spoločnosti.

Takéto „riešenie“ polarizácie možno doplniť o predstavy, ktoré súvisia s funkciami zelenej dohody. Doposiaľ boli smerodajnými ekologickosť, sociálnosť a udržateľnosť (ESG). Tieto prístupy sú rozpracovávané v rámci SEF, SB i OSN. Od polovice roku 2023 sa prichádza s novou koncepciou spolupracujúcich strán. Vychádza sa z toho, že budúci vývoj bude určený tromi skupinami entít. Prvú skupinu predstavujú národné vlády, druhú nadnárodné finančné zoskupenia vrátane signifikantných fondov, vytvárajúcich finančnú architektúru budúceho sveta. Tretiu skupinu reprezentujú nadnárodné korporácie technického a výrobného charakteru, produkujúce predovšetkým špičkové technológie od umelej inteligencie až po genetické inžinierstvo. Počíta sa s globálnym dosahom a s istým homogenizujúcim rámcom. Spolupráca uvedených troch skupín vytvára podobu triumvirátu, ktorého výhodou majú byť výrazné efekty pre ne samotné, nie výhody pre väčšinu obyvateľstva. Výsledkom pôsobenia takejto štruktúry je vytvorenie „len dobro predstavujúcej zelenej stratégie“, ktorú si vlády objednávajú. Väčšina projektov zelenej dohody je mimoriadne finančne náročná. Do roku 2030 sa v EÚ predpokladá preinvestovať 168 miliónov eur a do roku 2050 viac ako 680 miliónov eur (European Commission, 2024). Táto investícia bude pre jednotlivé krajiny predstavovať obrovskú záťaž. Ich zadlženosť je už v súčasnosti gigantická,

dávno prekročila hranicu 60 % z HDP (dôležité Maastrichtské kritérium). Je evidentné, že manévrovací priestor pre jednotlivé vlády krajín EÚ je veľmi obmedzený (vrátane sociálnych programov), pretože veľký rozsah štátnych pôžičiek a emitovaných štátnych dlhopisov v posledných dvadsiatich rokoch zásadne zvyšuje hodnotu ročnej dlhovej služby bez ohľadu na vývoj inflácie. Dochádza k signifikantnému zadlžovaniu všetkých ekonomických subjektov, teda aj obyvateľstva a podnikovej sféry.

Zadlženosť - bariéra riešenia prehľbovania polarizácie, spotreby a aktuálnych nevyhnutných výdavkov štátu

Výrazný nárast zadlženosti znamená, že priestor pre manévrovanie štátu, podnikateľskej sféry (okrem významných nadnárodných korporácií), ako aj obyvateľstva sa významne zužuje. Prechod na nepodmienený príjem by v týchto podmienkach ešte výraznejšie znížil celkovú kúpyschopnosť populácie. 50 % tovarov a služieb napr. v Nemecku kupujú obyvatelia nad 65 rokov, teda dôchodcovia. Pokiaľ bude aj naďalej pokračovať znižovanie úrovne starobných dôchodkov, vzhľadom na demografickú krízu možno predpokladať, že sa významne zníži celkový domáci dopyt v regióne.

Zásadné zníženie domáceho dopytu bude vyžadovať nové prístupy pri hľadaní odbytu mimo územia produkujúcej krajiny. Pritom je potrebné brať na zreteľ, že celkové rozpočtové príjmy jednotlivých krajín sa výrazne znižujú v dôsledku nárastu objemu finančných špekulatívnych transakcií nadnárodných finančných firiem. V krajinách je však nevyhnutné koncentrovať finančné zdroje nielen pre sociálnu oblasť a riešenie dôsledkov starnutia populácie, ale aj na vynútené obranné výdavky z dôvodu rastúceho globálneho nebezpečenstva. Nemalé finančné zdroje sú potrebné i vo väzbe na prípravu na pandemické riziká v súvislosti s celkovou stratégiou globálnej protipandemickej zmluvy WHO. Pokiaľ sa táto zmluva schváli, členské krajiny WHO budú musieť prispievať do rozpočtu WHO viac ako 4 % z HDP ročne. Bude to v situácii, keď 2 - 3 % z HDP, vynakladané na obranné výdavky, nebudú stačiť na eliminovanie vonkajších rizík a významnejšie zvýšenie obransychopnosti členských krajín EÚ. Znamená to, že ide o ďalší rast výdavkov pri obmedzených príjmoch

s dôsledkom nutnosti škrtať výdavky v sociálnej oblasti (penzijné schémy, zdravotníctvo, školstvo). Preto možno očakávať ďalšie zväčšovanie rozsahu chudoby, prehĺbovanie polarizácie vo vnútri krajín EÚ a signifikantný nárast sociálnych nepokojov.

Najvýraznejším zásahom do doterajšej stratifikácie príjmov spoločnosti bude schudobnenie strednej triedy. Vo väčšine ekonomicky vyspelých krajín predstavovala stredná trieda 60 – 80 % populácie. Táto v signifikantnej miere reprezentovala domáci dopyt, finančnú stabilitu a predstavovala základný príjem bánk cez úspory. Vývoj ukazuje, že úspory budú minimálne, banky budú v zvýšenej miere vynútené na medzibankovom trhu získavať dodatočné kapitálové zdroje. Najväčším problémom bude zadlženosť jednotlivých štátov, transformovaná cez otázky dlhovej služby. Veľké objemy dlhovej služby budú limitovať možnosti jednotlivých národných vlád pri riešení sociálnych excesov. Výsledkom môže byť séria kaskádovitých „úspor“ v rozhodujúcich parametroch doteraz „fungujúceho“ sociálneho modelu západnej spoločnosti. V dôsledku toho sa bude roztáčať špirála, znižujúca domáci dopyt a zvyšovať závislosť od exportu.

Posuny v pohľade na výpoveď o polarizácii spoločnosti

Doterajšie chápanie polarizácie cez počet obyvateľov zasiahnutých chudobou, nerovnosti prostredníctvom Giniho koeficientu a pod., v podstate stratí hlavný zmysel. Pôjde iba o niektoré z faktorov, charakterizujúcich stav polarizácie, ale nie tie určujúce z hľadiska pohľadu na polarizáciu celej spoločnosti. Ak sa „odbúrajú“ hlavné kritériá delby podľa majetku a príjmu, bude nutné vytvoriť novú hierarchiu faktorov, určujúcich, resp. vypovedajúcich o polarizácii spoločnosti. Rozhodujúcimi sa stávajú otázky energetickej a dopravnej obslužnosti, prístupu ku kvalitným potravinám a ku kvalitnému zdravotníctvu (vzdelávanie sa akosi opomína). Rovnako sa dôležitou otázkou stáva nová štruktúra delenia spoločnosti podľa funkcií jednotlivých skupín populácie.

Vládnuca elita a skupina manažérov, riadiacich spoločnosť vytvára len jej veľmi úzku časť, niekoľko percent. Robustná väčšina, 90 %, je tá časť spoločnosti, ktorej príjem, spotreba a podmienky života budú limitované rozhodnutiami elity a výkonnej manažérskej štruktúry.

Tradičná hierarchia, tak ako bola doposiaľ definovaná, stredná trieda ako základ spoločnosti, nad ňou 10 % bohatých a pod ňou 10 % veľmi chudobných, sa stáva minulosťou. Dochádza nielen k transformácii pyramídy spoločnosti, ale aj k redefinovaniu spoločenských cieľov a smerovania spoločnosti.

Z pohľadu budúcnosti je veľmi dôležité, ako sa sformuje globálna spoločnosť, aby bola odolnejšia voči zmenám prírody. Už niekoľko desaťročí dáva o sebe vedieť v podobe katakliziem, ktorých frekvencia sa v posledných rokoch zvyšuje. V úvahách, dotýkajúcich sa zelenej dohody, predstavujú ekonomicky málo vyspelé krajiny určitý limitujúci faktor a hrozia v nich silnejšie sociálne dopady. V súčasnosti sa však sociálne dopady prenášajú i do ekonomicky vyspelých krajín a je predpoklad, že chudobná bude väčšina populácie sveta. Prejavy polarizácie však budú v ekonomicky vyspelých krajinách omnoho bolestivejšie. Ľudia si zvykli na istý komfort, život v pohodlí, sociálne zabezpečenie v chorobe i v starobe. Na deštrukcii nielen tohto obrazu, ale i reálneho života sa v súčasnosti podieľa elita, rozhodujúca sprostredkovaná v uzavretom priestore zasadacích miestností pod „dohľadom záujmových skupín“. Dopad sociálnych otrasov a rušenie sociálneho štátu budú neporovnateľne väčšie v krajinách, ktoré v takomto režime fungovali desiatky rokov, ako v krajinách tretieho sveta, ktoré sa pokúšali o riešenie niektorých sociálnych otázok, ale vždy to narazilo na nedostatok finančných zdrojov a vyčerpanie síl tlakom ekonomicky vyspelých krajín.

2.3. Adaptačné procesy informačnej spoločnosti vo väzbe na polarizačné tendencie

Schopnosť získať informácie objektívneho charakteru je základným predpokladom pre formovanie života jedinca a jeho spôsobilosti reagovať na meniace sa spoločenské podmienky. V tejto súvislosti treba vnímať komplexnosť pohľadov na realitu sveta, pripravenosť systémov včasného varovania, tiež kam smerujú napr. jednotlivé toky financií a tvorba nových pracovných miest. Objektívny pohľad na uvedené sa môže stať pre štruktúru spoločnosti ďalším triediacim rastrom.

Obrazy adaptácie informačnej spoločnosti

Vznikajú a fixujú sa nové sociálne vrstvy. Ide nielen o odborníkov v oblasti informačných technológií, ktorí majú výsadné postavenie na trhu práce a vysoké príjmy. Tešia sa veľkej dôvere elít. Spolu s ďalšími zamestnancami, nájomníkmi sú súčasťou súkromných armád, bezpečnostných zložiek a ochranných systémov. Oblasť tzv. internetovej i celkovej digitálnej bezpečnosti rastie veľmi rýchlym tempom nie náhodou. Pri ochrane majetku už v súčasnosti ide o sofistikované zapájanie prvkov umelej inteligencie. Tento sektor však bude mať pozitívnu budúcnosť len vtedy, keď sa do zdieľania majetku „zahrnie“ väčšina populácie. V takom prípade ochrana toho, čo nie je vlastnené, bude prechádzať transformáciou. Priemysel ochrany sa zameria na ochranu majetku a bohatstva vybraných elít, ktoré si budú nastavovať podmienky ochrany.

Postupne sa mení aj obraz vynakladania spoločenskej práce. Na príklade vývoja prepracovanej metódy just in time (systém bez zásob) je možné sledovať, ako sa uskutočňovali niektoré zmeny v štruktúre príjmov. Táto metóda v globálnom obchodovaní s komponentmi a finalizáciou výroby v určitej krajine, metóda dodávania tovarov a služieb nie podľa pôvodu, ale podľa miesta spotreby prechádza radikálnou zmenou. Sledovanie obrovského množstva informácií je pri tejto zmene nevyhnutné.

Pri zefektívňovaní hybnosti obyvateľstva v mestách sa počíta s výrazným obmedzením energií, surovín, materiálov a spotrebných tovarov. Opäť to bez sledovania a vyhodnocovania gigantického množstva informácií nepôjde.

Ovládanie v digitálnom svete

Rozvoj digitalizácie, vyžadujúci enormné množstvo informácií pre sofistikované využívanie umelej inteligencie, môže viesť k tomu, že v krajinách už nebude potrebné realizovať voľby. Predpokladá sa, že umelá inteligencia bude schopná predikovať, kto by bol zvolený. Predstavuje to zmenu základných východísk v oblasti architektúry demokracie. Ak bude umelá inteligencia schopná predikovať, kto bude zvolený za lídra určitej krajiny, optimalizovať chod spoločnosti, ak

dokáže vyhľadávať nespokojencov a tých, ktorí spoločnosť rozvracajú zvnútra pomocou dezinformácií, potom možno očakávať, že využívajúci prvky digitálneho sveta, bude riadiť celú spoločnosť. V takom prípade sa polarizácia spoločnosti dostáva do pozície relativizovania, lebo o štruktúre a polarizácii spoločnosti rozhodne umelá inteligencia „objektívne“. Učiní sa tak na základe informácií o spôsoboch konania, o fungovaní a cieľoch jedincov spoločnosti.

V súčasnosti sa niektoré procesy, smerujúce k digitálnej spoločnosti, zrýchľujú. Počíta sa s tým, že polarizovaný digitálny svet bude charakteristický elimináciou všetkých nelogických procesov a prvkov, ktoré sa dnes registrujú. Zrelativizuje sa pojem a obsah sociálneho štátu, tiež pojem príjmu ako základného elementu polarizácie. S rastúcim objemom poznatkov o uvedených predstavách sa zvyšuje počet ľudí, ktorí sa procesom digitalizácie odmietajú podriaďovať. Stále viac ľudí nesúhlasí s postavením sa na stranu straty osobnej slobody a za cenu relativizovania nepodmieneného príjmu nechcú byť poslušnými členmi takto určovanej spoločnosti.

Doposiaľ bolo zámerom, najmä anglosaskej elity, kontrolovať a riadiť spoločnosť pomocou smart technológií, umelej inteligencie a budovaním robustných cloudových úložísk. Tento spôsob ovládania spoločnosti sa však ukazuje ako menej aplikovateľný, je málo efektívny z pohľadu dosiahnutia cieľov. Preto sa prechádza k inej forme kontroly a riadenia spoločnosti, a to pomocou nastavovania podmienok. Digitálna identita sa nevnučuje, no bez nej nie je vstup do obchodu, nemocnice či do školy postupne možný. Počas pandémie ochorenia COVID-19 bolo nevyhnutné mať covidový alebo očkovací preukaz, bez ktorého nebolo možné cestovať nielen medzi krajinami, ale ani vo vnútri krajín. To, či covidový preukaz mať, bolo len na rozhodnutí jednotlivca, aj keď vo viacerých prípadoch „vynútenom“ zamestnávateľom. Spoločnosť sa polarizovala, rozdelila sa na skupiny očkovaných s covidovým preukazom a neočkovaných, netestovaných, ktorí zostávali doma za dverami svojho príbytku. Bez ohľadu na výšku príjmu.

Hmyz nie je nevyhnutné konzumovať, ale limitovanie dodávky ostatných druhov potravín môže spôsobiť hlad, ktorý povedie ku konzumácii tovarov s určitým stanoveným podielom množstva hmyzu alebo umelých potravín.

Pri zohľadnení uvedeného sa vynára otázka. Aká je prepojenosť medzi príjmovou polarizáciou spoločnosti v súčasnosti a ochotou spoločnosti akceptovať dotknutú transformáciu na novú polarizáciu či delenie spoločnosti vo väzbe na energiu, mobilitu, dostupnosť, dopravu, potraviny? Skúsenosti z covidového pandemického obdobia s uzatváraním jednotlivých oblastí, lockdownov, nariaďovania povinného testovania a vakcinácie ukazujú, že veľká časť obyvateľstva je ochotná podriaďiť sa nastavovaným podmienkam a zadaným formám fungovania.

Rastúce množstvo relevantných informácií o rizikách digitálneho sveta zvyšuje počet ľudí, ktorí odmietajú aj charakter fungovania spoločnosti, založený na stanovovaní podmienok. Spoločnosť sa teda delí na zástancov súčasného sveta a jeho postupnej transformácie podľa podmienok v jednotlivých oblastiach a na ľudí, ktorí túto transformáciu odmietajú. „Odmietajúci“ si uvedomujú, že svet založený na nastavovaní podmienok nesmeruje k udržateľnosti a hľadajú alternatívnu podobu architektúry spoločnosti, založenú na princípoch blízkych tradičným hodnotám ľudstva. Polarizácia spoločnosti tak dostáva svojím obsahom a významom ešte viac kvalitatívnu podobu, odchádza od kvantitatívnej, odvíjajúcej sa od výšky príjmu.

Hierarchiu spoločnosti, ktorej klasickým zobrazením je pyramída podľa príjmov, možno považovať za prežitú. Spoločnosť už ďalej nemôže existovať na princípe „veže a námestia“, ako to uvádza Ferguson, N. (2018). Bude musieť hľadať novú formu organizácie riadenia aj štruktúry spoločnosti, v ktorej bude logicky uskutočnená zmena pohľadu na polarizáciu. Pri hodnotení tohto aspektu možno vidieť, že so zrýchľovaním procesu digitalizácie v rámci globalizácie sa zároveň uskutočňuje prebúdzanie sa širokých vrstiev spoločnosti. Možno ide o ten faktor, ktorý zväčšuje tlak globálnych elít na vytvorenie novej podoby budúceho sveta. S tým súvisia i aktuálne geopolitické procesy.

Svet bol doposiaľ rozdelený na tri skupiny krajín. Anglosaská skupina krajín, fungujúca podľa tzv. sveta pravidiel, vytvorených touto skupinou. Druhou je skupina nových dominantných krajín, sústreďených v členstve BRICS a kandidátov na vstup. Tretiu skupinu reprezentuje približne 60 % krajín, ktoré svoje miesto hľadajú a váhajú v očakávaní zreteľnejšieho obrazu novej geopolitickej architektúry

sveta. Sledujú, čo ponúkajú prvé dve skupiny krajín. Anglosaský model znamená podriadenie sa a potrestanie každej neposlušnej krajiny v podobe využívania sofistikovaného inštrumentária. Druhá, novo sa formujúca skupina krajín pri svojom fungovaní vychádza z princípu rovnosti krajín, spravodlivosti v multipolárnom svete, obchodovania v národných menách na základe obojstrannej výhodnosti, bez hegemóna, ktorý by diktoval krajinám podmienky ich fungovania. Táto skupina predstavuje veľkú civilizačnú výzvu a otvára priestor aj pre nové pohľady na polarizovanie sveta.

2.4. Konfrontácia civilizačných modelov určí budúci obraz polarizovaného sveta

Vzhľadom na charakter vojenských konfliktov a lokálnych zdrojov napätia v súčasnom svete je jedným z určujúcich faktorov polarizácie budúceho sveta „súboj“ civilizačných modelov. V každom z nich je základ formovania polarizácie iný.

Pri skúmaní islamského bankovníctva v arabskom civilizačnom modeli možno registrovať, že funguje na zásadne rozdielnych princípoch ako bankovníctvo v anglosaských krajinách. Vkladateľ peňažných prostriedkov sa stáva podielnikom finančnej inštitúcie v dobrych i v zlých časoch. Ázijský civilizačný model alebo ruský submodel ukazujú na východiská historických etnických tradícií a plnú vážnosť prejavov vlastenectva u väčšiny obyvateľstva. Z nadstavby, generovanej stovkami a tisícami rokov vývoja dotknutých regiónov, potom vyplýva nutnosť civilizačnej diferenciácie medzi jednotlivými krajinami a ich partnerská komunikácia. Naproti tomu je anglosaský model založený už minimálne 15 rokov na politických princípoch *woke*². V tomto civilizačnom modeli sa stále výraznejšie prejavuje rast podpory určitých menšín zo strany elít. Podpora je viditeľná prostredníctvom širokého mediálneho priestoru, cez ktorý pretláča svoje videnie budúceho sveta smerom k väčšine populácie.

² Woke znamená ostrážitosť voči rasovým predsudkom a diskriminácii. Od roku 2010 zahŕňa širšie povedomie o sociálnych nerovnostiach, ako je rasová nespravodlivosť, se-xizmus a popieranie práv LGBT.

Rôzny charakter zmien v „obsahu“ civilizačných modelov

V každom civilizačnom modeli je iný obraz príjmovej i majetkovej polarizácie. Príjmová polarizácia sa v ázijskom modeli začína príbrzdňovať/otupovať v dôsledku rozhodnutí Číny zmenšiť pnutie medzi elitou a najchudobnejšími skupinami obyvateľstva. Na základe definovaných podmienok sa skupina bohatých dobrovoľne vzdáva časti majetku do fondov a prerozdelenie zdrojov umožňuje redukovať masívnu chudobu najmä vo vidieckych regiónoch. Arabský svet je založený na vysokej miere súdržnosti a solidarity, ukotvenej v piatich pilieroch islamu a vyplývajúcej zo zákona šarija, čo sa odzrkadľuje i v nastavovaní rodinnej politiky. Anglosaský svet je charakteristický presadzovaním individualizmu a sofistickým potláčaním záujmu o spoločenskú realitu. Podobne je to v regiónoch pod jeho vplyvom, ktoré historicky prešli cez vývoj iného civilizačného modelu. Príkladom je Japonsko so svojimi mladými uzavretými „hikikomori“³ a opustenými dôchodcami. Niektoré civilizačné modely sa stávajú menej „atraktívnymi“ nielen pre krajiny rozhodujúce sa, ktorou cestou sa do budúcnosti vydať, ale aj pre obyvateľov krajín patriacich do určitého civilizačného modelu.

Utkvelá orientácia na vyostrovanie situácií v konfliktoch, na zrýchľovanie digitalizácie globálnej spoločnosti, na vytváranie umelých nákladov na zelenú dohodu „podrezáva“ možnosti krajín realizovať a udržiavať existujúce sociálne modely. Ich kolabovanie sprevádzané rastom chudoby u významnej časti obyvateľstva znamená, že tradičná architektúra spoločnosti s dominanciou strednej triedy končí. Stredná trieda sa masovo presúva k nízkopríjmovým skupinám obyvateľstva a určitá jej časť medzi vysokopríjmové skupiny, čím sa posilňuje iba manažérska vrstva budúcej spoločnosti.

Meniaca sa štruktúra spoločnosti vytvára nové nároky na ciele, riadenie, materiálne, energetické zabezpečenie a informačné fungovanie. Je zrejmé, že spoločnosť, ktorá má mať uvedeným spôsobom zmenený charakter proporcií skupín, bude vyžadovať iné systémy riadenia. Pôvodnou predstavou bola kontrolovaná spoločnosť, v ktorej je dohľad nad každým aspektom ľudského života. Ukazuje sa, že to nie je

³ Hikikomori je japonský termín, ide o človeka, ktorý sa vo svojom príbytku izoluje od ľudskej spoločnosti na dobu dlhšiu ako 6 mesiacov. Podľa prieskumu ich bolo v roku 2010 okolo 700-tisíc. Veľký nárast bol zaznamenaný v čase pandémie ochorenia COVID-19.

možné dotiahnuť do dokonalosti a takýto systém by v sebe obsahoval prvky sebadeštrukcie. Do úvahy sa dostáva systém v tzv. podmienkovej forme. Nebude sa diktovať, určovať, ale vytvorí sa systém podmienok, ktoré by mali členovia spoločnosti dodržiavať, a na základe toho môžu alebo nemôžu v spoločnosti existovať. Tvorba podmienok vyžaduje prediktívne modelovanie reakcií ľudí na meniace sa podmienky. Preto sa zdôrazňuje potreba veľkých úložísk dát a využitie umelej inteligencie, ktorá na základe programov môže predikovať konanie v spoločnosti pri meniacich sa podmienkach (krízové javy v ekonomike, prírodné katastrofy, konflikty vojenského charakteru alebo zisťovanie miery stability spoločnosti). Táto predikcia znamená, že príjmová polarizácia je produktom a súčasťou určovania budúcej spoločnosti, kde sa na základe zmenených podmienok modeluje prerod fungovania a charakteru spoločnosti. V dôsledku toho sa získava aj nová podoba polarizácie spoločnosti ako takej.

Jednoduchá spoločnosť bez strednej triedy?

Prechod na definovanie podmienok a s tým súvisiace riadenie spoločnosti sú dve stránky jedného procesu, ktoré vyžadujú nielen obrovské množstvo informácií o živote obyvateľstva v jednotlivých oblastiach, ale i využitie umelej inteligencie, schopnej tieto informácie spracovať a vytvárať alternatívne obrazy (scenáre). Súčasná mimoriadne zložitá spoločnosť by sa podľa predstáv tohto projektovania mala/mohla zmeniť na relatívne jednoduchú spoločnosť: úzka elita (niekoľko %), elita manažérska (niekoľko %) a 90 % populácie žijúcej vo vymedzenom priestore, obsluhovanom IT, smart technológiami a umelou inteligenciou. Ak sa podarí poznať, ako modelovať reakcie spoločnosti na meniace sa vonkajšie podmienky, môže sa vždy pripravovať a využívať polarizácia spoločnosti cieľným spôsobom na jej kontrolu. Takto sa polarizácia spoločnosti môže stať nástrojom kontroly formovania reakcií na spôsobilosť spoločnosti budúcnosti. Zdanie, ponúkajúce sa po takejto formulácii, je náčrt konšpiračnej teórie, ktorá sa však už v súčasnosti ukazuje ako reálna. Niektoré centrá superpočítačov sú využívané práve na kontrolu možných reakcií spoločnosti. Prepájanie dátových súborov súkromného, verejného sektora a štátnych inštitúcií vytvára informačný základ pre prediktívne modelovanie. Realizácia špeciálnych oblastí, ako bol napr. projekt

MOVIR⁴, kde sa modeluje reakcia skupín ľudí na meniace sa podmienky, umožňuje predvídať obrat spoločnosti.

Doposiaľ vždy určitá štruktúra spoločnosti nejakým spôsobom reflektovala prejavy polarizácie, či už príjmov, alebo majetku. Pri vstupe do ďalšej etapy vývoja sa rozhodujúcim faktorom stáva reagovanie spoločnosti na novo nastavené podmienky. Polarizácia spoločnosti môže byť využitá ako nástroj na jej ovládanie. Aby sa tak stalo, musí byť modelovaná dostatočná miera citlivosti jednotlivých vrstiev spoločnosti na predpokladaný vývoj. Všetky uvedené úvahy umožňuje riešiť umelá inteligencia, čo však vyžaduje obrovské množstvá vstupných dát pre modelovanie reakcie jednotlivých skupín populácie a jednotlivcov na meniace sa podmienky (energetická nedostatnosť, imigračná kríza, zmena prírodných podmienok, príjmová nedostatnosť vo väzbe na spotrebu).

Akú funkciu môže mať polarizácia v budúcej spoločnosti?

Zmena v chápaní polarizácie spočíva v tom, že polarizácia spoločnosti podľa príjmu alebo majetku sa stáva vstupujúcim základom pre modelovanie reakcie spoločnosti na budúce zmenené podmienky. Zároveň je určujúca pre navrhovanie ďalších zmien podmienok, v ktorých by táto spoločnosť mala fungovať. Je možné použiť ju v dvoch smeroch. Jedným je predvídanie reakcie a druhým je nastavenie budúcich podmienok. V tomto kontexte je možné odvolať sa i na Orwella, G. (2013) a jeho knihu 1984 či na román Prekrásny nový svet podľa Huxleyho, A. (2019). V každom prípade pri úvahách o riadení spoločnosti vždy išlo o isté pyramidálne štruktúrovanie spoločnosti, kde mali jednotlivé poschodia svoju úlohu, možnosti, prestupovanie medzi vrstvami bolo limitované a spoločnosť fungovala ako určitý celok. Zjednodušene ide o vežu a námestie.

Zmena v blízkej budúcnosti spočíva v tom, že podoba príjmovej či majetkovej polarizácie je stále výraznejšie nahrádzaná inou „tvárou“ polarizácie spoločnosti. Je to obraz, ktorý odpovedá a reaguje na

⁴ Projekt na vytvorenie a otestovanie monitorovacieho systému na ochranu izolovaných skupín obyvateľov pred šírením vírusových ochorení, resp. na ochranu obyvateľov pred izolovanou skupinou, identifikovanou ako zdroj rizika vrátane návrhu, vývoja a overenia modelov správania sa jednotlivcov.

zmenené podmienky fungovania, na základe ktorých sa polarizácia stáva nástrojom pre formovanie budúcej spoločnosti. Už nebude cieľom utlmiť rozdiely medzi jednotlivými vrstvami pyramídy, ale dosiahnuť plnú kontrolu využitím informácií o štruktúre spoločnosti, a preto je nevyhnutné iné informačné zabezpečenie sledovania polarizácie spoločnosti.

Základným faktorom polarizácie globálneho sveta sa v súčasnosti stáva polarizácia na úrovni krajín. Príslušnosť k jednotlivým skupinám krajín, buď anglosaskej, alebo skupiny krajín BRICS, resp. krajín, ktoré sa rozhodujú pre nasledujúci smer svojho vývoja, predstavuje prvú líniu polarizácie sveta. Druhou líniou sa stáva polarizácia na báze sociálnych modelov a štruktúry spoločnosti v jednotlivých štátoch. Treťou líniou je regionálna polarizácia, v ktorej sa ukazuje, že úloha regiónov je omnoho väčšia, ako sa doposiaľ uvažovalo vo väzbe na štátom prezentované priemerné údaje. V neposlednom rade ide aj o polarizáciu podľa samotného chápania budúceho vývoja spoločnosti, jej cieľov a priorít.

* * *

Skúmanie polarizácie bolo v pomerne dlhej časovej etape jednoducho zužované a smerované takmer výlučne do oblastí príjmu, dôchodku alebo majetku, bohatstva. Akcelerovanie vývoja rôznych oblastí globálnej spoločnosti s multiplikovaním negatívnych dopadov prírodných zmien na hospodárstva v jednotlivých regiónoch sveta prináša výzvy pre nový pohľad na polarizovanie spoločnosti.

V súčasnosti sú už viditeľné vnútorne štruktúrované formy polarizácie rôznych úrovní. Preloženie týchto rovín v komplexe odpovedá na to, či jedinec žijúci v určitom štáte patrí do konkrétnej skupiny krajín s jasnými parametrami sociálneho a štátneho modelu. Pritom ide aj o isté absorpčné schopnosti jedinca z hľadiska zmeny jeho pozície v rámci sociálnej štruktúry spoločnosti. Kritériom sa stane otázka možnosti zmeny. Kým v západných civilizačných submodeloch bol základnou podmienkou zmeny nárast fyzického majetku, v súčasnosti ide o schopnosť využiť informácie, pracovať s nimi a zužitkovať podmienky nastavené v rámci danej spoločnosti.

Chápanie zmeny sociálnej štruktúry spoločnosti sa stáva multidimenzionálnou problematikou. Už to nie je iba otázka príjmu a majetku, ale ide o komplex faktorov, pôsobiacich na pozíciu a možnosti konkrétneho jedinca, skupiny ľudí, regiónu či štátu. Táto zásadná zmena v chápaní by sa mala premietnuť aj do úvahy SB alebo MMF o celkových zmenách polarizácie globálnej spoločnosti. Ak sa tak nestane, možno v tom vidieť riziko stretu civilizačných modelov v odkrytej podobe a hľadanie riešení vo vzniku nových inštitúcií namiesto OSN a WHO.

Rozdiely, vyplývajúce z obsahu civilizačných modelov, ktoré sa premietajú v odlišnej miere polarizácie spoločnosti a v diferencovanej adaptabilite na zmenené podmienky, sa stávajú určujúcimi pre chápanie novej podoby polarizácie v budúcom svete. Nejde o futurologické úvahy týkajúce sa budúcich desiatok rokov vývoja.

Najväčší problém v zmene chápania polarizácie v súčasnosti spočíva v tom, že dotknuté procesy sa realizujú mimoriadne rýchlo. Ak sa vezmú do úvahy koncepty určitých nadnárodných skupín, napr. SEF, významná zmena by sa mala uskutočniť do roku 2030. Čo bude tou zmenou? Vytvorenie úplne novej polarizovanej spoločnosti? Rozbitie súčasného sociálneho modelu a jeho nahradenie niečím radikálne iným? Vytvorenie spoločnosti podmienok, určených nevolenou elitou? Relativizovanie významu volieb? Alebo pôjde o niečo iné, čo má určiť ďalšie smerovanie budúcej globálnej spoločnosti?

Je zrejmé, že od jednoduchého chápania polarizácie podľa príjmov a majetku bude potrebné prejsť k oveľa zložitejšiemu, ale komplexnejšiemu poznaniu polarizácie spoločnosti. Nové chápanie vyžaduje enormné množstvo informácií. Základná zmena v chápaní polarizácie spočíva v prijatí nutnosti komplexného skúmania podmienok života v jednotlivých krajinách a regiónoch, ktoré určujú fungovanie jednotlivca i spoločnosti.

Adaptované chápanie polarizácie bude radikálne meniť poznanie štruktúry krajín, ich pozíciu, ale i možnosti ich celkového budúceho transformovania. Pokiaľ sa do úvahy zoberú všetky faktory v komplexe ich pôsobenia, potom možno konštatovať, že polarizácia budúceho sveta môže byť nástrojom jeho zničenia, ale aj nástrojom potvrdzujúcim význam diverzity sveta. V takom prípade žiaduca miera diverzity, daná aj adekvátnou mierou polarizácie budúcej spoločnosti, môže byť najbezpečnejšou pre prežitie ľudskej civilizácie.

3. SÚČASNOSŤ A PERSPEKTÍVY VÝVOJA ŠTÁTOV BRICS

Po druhej svetovej vojne sa postupne vytvárali predpoklady pre vecné a systémové opatrenia na vzájomnú hospodársku a obchodnú spoluprácu vo svetovej ekonomike. Výsledkom tohto pozitívneho trendu vo svetovej ekonomike bolo vytvorenie regionálnych integračných zoskupení. V rámci prehĺbujúcej sa hospodárskej a obchodnej spolupráce postupne dochádzalo k prehĺbeniu procesu globalizácie.

Technologický a inovačný proces viedol k tomu, že z rozvojových štátov sa stávali novoindustrializované štáty. Technologický proces v spojení s technologickými inováciami v novoindustrializovaných štátoch, hlavne v Čínskej ľudovej republike, viedol dlhodobo k vysokému hospodárskemu rastu. Na tento historicky významný trend poukázal aj Jim O'Neill, hlavný ekonóm najväčšej investičnej banky Goldman Sachs v USA, ktorý na konci minulého a začiatkom tohto storočia vytvoril a používal skratku BRIC ako skratku pozostávajúcu z počiatočných písmen štátov Brazília, Rusko, India a Čínska ľudová republika. Prijatím Juhoafrickej republiky za plnohodnotného člena v roku 2010 došlo k premenovaniu zoskupenia na BRICS.

Charakteristickým rysom pre prvú dekádu tohto storočia bol vzostup hospodárskeho rastu a podielu štátov BRICS na svetovom obchode, devízových rezervách, ale tiež rast podielu štátnych suverénnych fondov týchto štátov v novoindustrializovaných štátoch, hlavne podielu Čínskej ľudovej republiky.

Svetová finančná kríza viedla k posilneniu postavenia štátov BRICS vo svetovej ekonomike. Charakteristickým rysom pre druhú dekádu tohto storočia až do vypuknutia ochorenia COVID-19 bol výrazný vzostup ekonomík štátov BRICS vo svetovej ekonomike. Systémové šoky, hlavne vojnové konflikty, ako aj klimatická kríza viedli k výraznému poklesu hospodárskeho rastu týchto štátov vo svetovej ekonomike.

Dôležitým medzníkom v historickom vývoji skupiny štátov BRICS je rozšírenie o ďalších päť štátov od januára 2024⁵.

Cieľom tejto časti je poskytnúť komplexný pohľad na vývoj vybraných makroekonomických ukazovateľov od vzniku až po súčasnosť, ale tiež poukázať na možnosti ďalšieho vývoja a postavenia štátov BRICS vo svetovej ekonomike. Pri hodnotení historického vývoja štátov BRICS je potrebné poukázať hlavne na vývoj hrubého domáceho produktu, bežného účtu platobnej bilancie, devízových rezerv a čistej investičnej pozície, vývoj fiškálnej bilancie a verejného dlhu a ich porovnanie so štátmi G7⁶.

3.1. Vznik, formovanie a ciele platformy BRICS

S postupným ekonomickým vývojom a zapojením do procesu prehlbujúcej sa globalizácie sa novoindustrializované štáty stali predmetom skúmania mnohých významných ekonómov. Jim O'Neill ako prvý poukázal na rast ekonomík novoindustrializovaných štátov vo svojej štúdií Building Better Global Economic BRICs (O'Neill, 2001). Poukázal tiež na to, že tieto štáty majú veľké predpoklady dynamického rastu, lebo v najbližšej dekáde disponujú silným potenciálom. Ďalej upozornil na to, že štáty BRIC môžu potenciálne konkurovať štátom G7.

Jim O'Neill tiež zdôraznil, že tieto štáty budú postupne okrem ekonomickej sily posilňovať vo svete aj politicky. Vzhľadom na tento dynamický vývoj štátov BRIC vo svetovej ekonomike v druhej polovici prvej dekády bol stúpencom podpory politického dialógu a vzájomne výhodnej spolupráce medzi Brazíliou, Ruskom, Indiou a Čínskou ľudovou republikou.

V súčasnosti štáty neformálneho zoskupenia BRICS tvoria „platformu pre dialóg a spoluprácu medzi krajinami, ktoré predstavujú

⁵ BRICS plus predstavuje skratku pre nové členské štáty (Egypt, Etiópia, Irán, Saudská Arábia a Spojené arabské emiráty) v zoskupení BRICS, ktoré vstúpili do tohto neformálneho zoskupenia od 1. januára 2024. Tieto štáty sa relatívne výrazne líšia svojou štruktúrou národných ekonomík, technologickou úrovňou, príjmami na jedného obyvateľa. Tiež je potrebné zohľadniť ich potenciál pri ďalšom sociálno-ekonomickom rozvoji.

⁶ Štáty zoskupené v Skupine 7 (angl. Group 7; G7) podľa ekonomickej sily: USA, Japonsko, Nemecko, Veľká Británia, Francúzsko, Taliansko a Kanada.

43 % svetovej populácie, pre podporu mieru, bezpečnosti a rozvoja v multipolárnom, vzájomne prepojenom a stále viac komplexnom globalizujúcom sa svete.

V odbornej literatúre je platforma BRICS najčastejšie vnímaná ako zoskupenie, ktoré predstavuje aj napriek pretrvávajúcim vnútorným rozdielom tiež vplyvnú skupinu štátov vo svetovej ekonomike a v medzinárodnej politike. Štáty v BRICS spája nielen ekonomická výkonnosť, ale táto skupina disponuje silným potenciálom s cieľom vytvoriť silný politický blok so svetovým vplyvom v budúcnosti. V BRICS sú spojené štáty len ekonomickou výkonnosťou a potenciálom svetového vplyvu, pričom ostatné výrazné rozdiely štátov v zoskupení bránia ich úspešnej politickej kooperácii a limitujú predpoklad vzniku silného koordinovane postupujúceho globálneho hráča v budúcnosti. Pre lepšie pochopenie postavenia štátov BRICS vo svetovej ekonomike je potrebné poukázať na vývoj reálneho hrubého domáceho produktu (HDP).

3.2. Vývoj reálneho HDP štátov BRICS

Pre objektívne zhodnotenie postavenia štátov BRICS upriamime pozornosť na vývoj makroekonomických ukazovateľov, z ktorých najdôležitejším je hrubý domáci produkt.

Pri porovnaní vývoja postavenia štátov BRICS a BRICS plus⁷ so štátmi G7 vo svetovej ekonomike je potrebné zohľadniť všetky faktory, ktoré mali v poslednom období na tento vývoj výrazný vplyv. Graf 3.1 zobrazuje vývoj reálneho HDP od roku 2019 do 2023 s výhľadom na rok 2024⁸. Po relatívne stabilnom vývoji svetového hospodárskeho rastu v období po svetovej finančnej kríze, recesie a dlhovej kríze

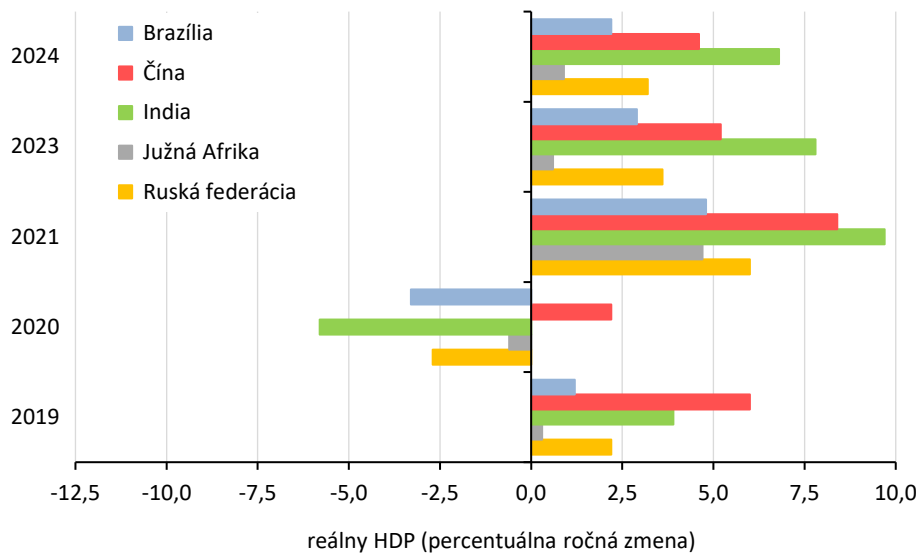
⁷ Nové členské štáty BRICS, ktoré vstúpili do tohto neformálneho zoskupenia od 1. januára 2024, pre účely analýz v tomto texte budeme používať označenie BRICS plus.

⁸ V kapitole sú analyzované oficiálne údaje, ktoré často nie sú uvádzané ako hodnoty v tabuľkách, ale sú z dôvodu lepšej názornosti vzťahov medzi nimi a ich vývoja prezentované graficky. Priebežne preto uvádzame presné odkazy na tabuľkové zdroje s ich presnými hodnotami. Údaje prezentované v častiach 3.2 a 3.3 sú prevzaté z publikácie MMF: IMF Publications, World Economic Outlook, April 2024 a sú v nej zahrnuté v rozsiahlej tabuľkovej prílohe s názvom Statistical Appendix, Table Output A4: Emerging Market and Developing Economies: Real GDP (Annual percent change), 2016 – 2025, na stranách 142 – 144.

v roku 2019 dochádza v členských štátoch BRICS k výraznému spomaleniu hospodárskeho rastu. V tomto roku boli zaznamenané relatívne rozdielne tempá hospodárskeho rastu.

Graf 3.1

Vývoj reálneho HDP štátov BRICS (2019 – 2024)

Poznámka. – Medzi rokom 2021 a rokom 2022 neboli zaznamenané výraznejšie zmeny, preto rok 2022 nie je zaradený v grafe.

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, April (2024).

COVID-19 viedol k výraznému poklesu hospodárskeho rastu štátov BRICS v roku 2020. Aj napriek tomu, že epicentrum svetovej vírusovej krízy bola Čínska ľudová republika, bola to jediná národná ekonomika zo štátov BRICS, ktorá síce zaznamenala recesiю, ale pokles hospodárskeho rastu bol v kladnom kvadrante. Všetky ostatné štáty sa dostali do výraznej recesie, pričom výrazne poklesy hospodárskeho rastu vo všetkých štátoch boli zaznamenané v zápornom kvadrante.

Po silnom systémovom šoku spôsobenom ochorením COVID-19, podobne ako svetová ekonomika, aj ekonomika štátov BRICS nastúpila v roku 2021 cestu výrazného oživenia. Možno konštatovať, že táto skupina štátov dosiahla relatívne najvyššie tempá hospodárskeho rastu v porovnaní s niektorými vybranými ekonomikami vo svete.

Od tohto roku možno sledovať výrazný vzostup hospodárskeho rastu v prípade Indie, v súčasnosti najľudnatejšom štáte vo svete.

Po roku 2022 pozitívny trend oživenia relatívne stabilného hospodárskeho rastu štátov BRICS bol narušený v dôsledku geopolitického napätia, geoekonomického vývoja spojeného s fragmentáciou svetovej ekonomiky, pretrvávajúcimi vojnovými konfliktami a energetickou krízou a vysokou mierou inflácie. V roku 2023 všetky štáty zaznamenali pokles hospodárskeho rastu.

Aj napriek zložitosti hodnotenia budúceho hospodárskeho rastu v prípade štátov BRICS možno pri optimistickom scenári vývoja svetovej ekonomiky očakávať, že hospodársky rast s výhľadom do roku 2029 bude dosahovať nižšie hodnoty v porovnaní s rokom 2023. Z grafu 3.1. tiež vyplýva, že ekonomika Čínskej ľudovej republiky sa nachádza na trajektórii dlhodobého poklesu, pričom v prípade Indie sa v porovnaní s Čínskou ľudovou republikou očakávajú relatívne vyššie tempá hospodárskeho rastu.

Na ďalší vývoj hospodárskeho rastu v štátoch BRICS bude mať vplyv nielen samotná štruktúra jednotlivých národných ekonomík, proces štrukturálnych zmien, proces transformácie na digitálnu a zelenú ekonomiku, ale aj nepredvídateľný vývoj vonkajšieho prostredia, pre ktoré sú v súčasnosti charakteristické systémové šoky. V súvislosti s rozšírením členských štátov BRICS o nové štáty BRICS plus je tiež potrebné poukázať na ich postavenie vo svetovej ekonomike.

3.3. Vývoj reálneho HDP štátov BRICS plus

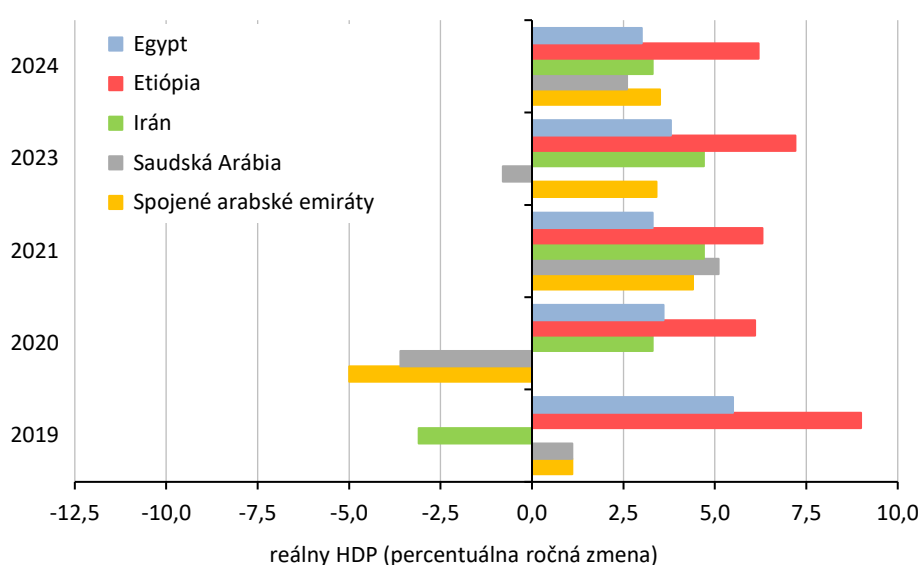
Pri porovnaní vývoja štátov BRICS je potrebné zobrať do úvahy aj nové štáty, ktoré vstúpili do skupiny štátov BRICS – BRICS plus. Takmer všetky štáty, i keď rozdielnou mierou, sú orientované na vývoz strategických surovín. To znamená, že v prípade výkyvov cien jednotlivých komodít, hlavne cien ropy, dochádza významne aj k zmene reálneho HDP. Graf 3.2 dokumentuje vývoj hospodárskeho rastu štátov tejto skupiny za obdobie od roku 2019 do 2023 s výhľadom na rok 2024.

Podobne ako v ostatných štátoch svetovej ekonomiky, aj pre nové členské štáty BRICS plus vývoj hospodárskeho rastu bol determinovaný vývojom vonkajších systémových šokov. V roku 2019 tieto štáty

zaznamenali rozdielne tempá hospodárskeho rastu. Najvyššie tempá hospodárskeho rastu v tejto skupine štátov dlhodobo dosahuje Etiópia, ktorej úroveň ekonomického rozvoja sa výrazne líši od iných štátov zoskupených v tejto skupine, napr. od Saudskej Arábie a Spojených arabských emirátov.

G r a f 3.2

Vývoj reálneho HDP štátov BRICS plus (2019 - 2024)

Poznámka. - Medzi rokom 2021 a rokom 2022 neboli zaznamenané výraznejšie zmeny, preto rok 2022 nie je zaradený v grafe.

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, April (2024).

Svetová vírusová kríza, ktorá vznikla v marci 2020, najviac negatívne ovplyvnila hospodársky rast tých štátov, ktoré sú najviac závislé od vývozu ropy, výrazný pokles hospodárskeho rastu zaznamenala napr. Saudská Arábia⁹. Vo väčšine štátov vo svete v roku 2021 bol zaznamenaný vzostup hospodárskeho rastu. V prípade štátov BRICS

⁹ Saudská Arábia a Spojené arabské emiráty sú veľmi závislé od vývozu ropy, ktorej cena nie je stabilná. V konkrétnom prípade v dôsledku obmedzenia výrobného procesu, cestovateľských aktivít a iných činností, ktoré boli narušené lockdownom, viedli aj k nižšiemu svetovému dopytu po rope. Viedlo to aj k zníženiu ceny ropy, čo výrazne ovplyvnilo aj reálny rast HDP týchto významných ropných štátov.

plus bol tiež zaznamenaný nárast hospodárskeho rastu, ale tento rast bol rozdielny.

V dôsledku pokračujúcich vojnových konfliktov v roku 2023 všetky štáty tejto skupiny zaznamenali hospodársky rast, s výnimkou Saudskej Arábie, ktorá zaznamenala recesiu na úrovni mínus 0,8 %.

Na základe optimistických prognóz vývoja svetovej ekonomiky sa očakáva, že v roku 2029 štáty BRICS plus dosiahnu hospodársky rast. Dlhodobo najvyššie tempá dosahujú Etiópia a Egypt. V štátoch vyvážajúcich ropu možno naďalej očakávať hospodársky rast, i keď tento vývoj môže byť ovplyvňovaný jej cenovými výkyvmi.

V každom prípade štáty BRICS plus významnou mierou prispievajú k celkovému hospodárskemu rastu štátov rozšírenej skupiny BRICS a podporia tak svoje postavenie vo svetovej ekonomike. Podobne ako v prípade hospodárskeho rastu štátov BRICS, BRICS plus, aj štáty G7 čelili systémovým šokom z vonkajšieho prostredia.

3.4. Vývoj reálneho HDP štátov G7

Priemyselne najvyspelejšie štáty zoskupené v G7 za posledné viac ako štyri roky čelili výrazným systémovým šokom z vonkajšieho prostredia. Graf 3.3 zobrazuje hospodársky rast týchto štátov za obdobie od roku 2019 do 2023 s výhľadom na rok 2024.

Po relatívne najdlhšom povojnovom oživení svetovej ekonomiky v období po svetovej finančnej kríze, svetovej recesii a svetovej dlhovej kríze v roku 2019 štáty G7 zaznamenali pokles hospodárskeho rastu¹⁰.

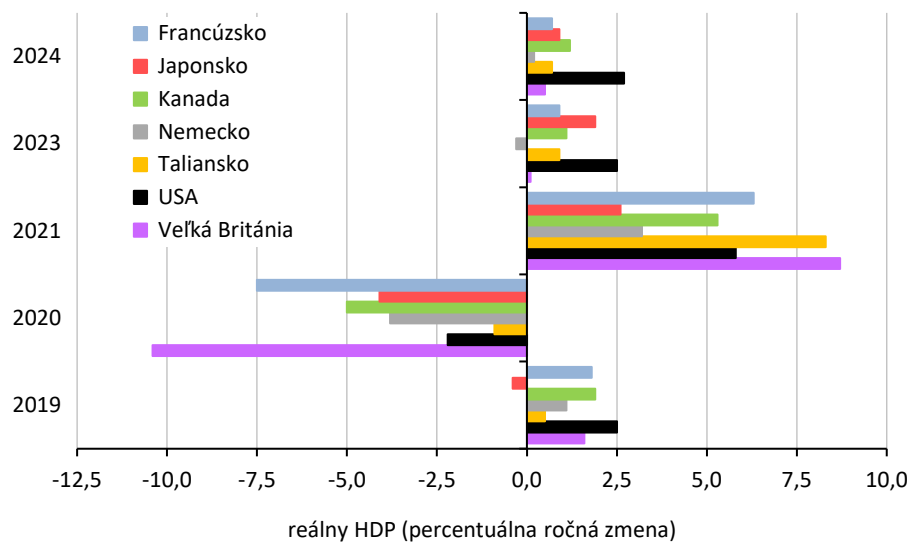
COVID-19 mal najvýraznejší vplyv na hospodársky rast štátov G7 v roku 2020. Obmedzenie výroby, zníženie domáceho a zahraničného agregovaného dopytu, narušenie dodávateľsko-odberateľských vzťahov viedli k historicky najväčšej recesii po druhej svetovej vojne. Všetky štáty G7 sa dostali do recesie, ich hodnoty sa nachádzali v zápornom kvadrante, pričom najväčšiu kumulovanú zmenu mínus

¹⁰ Údaje prezentované v texte časti 3.4 sú prevzaté z publikácie MMF: IMF Publications, World Economic Outlook, April 2024 a sú v nej zahrnuté v rozsiahlej tabuľkovej prílohe s názvom: Statistical Appendix, Table Output A2: Advanced Economies: Real GDP and Total Domestic Demand (Annual percent change), 2016 – 2029; s. 139.

12 % hospodárskeho rastu medzi rokmi 2019 a 2020 zaznamenala Veľká Británia. Podobne ako ostatné štáty vo svetovej ekonomike aj štáty G7 zaznamenali relatívne veľmi rýchle oživenie, pričom jednotlivé štáty zaznamenali v roku 2021 vzostupný trend hospodárskeho rastu. Bol však narušený geopolitickým napätím, geoekonomickou fragmentáciou svetovej ekonomiky, pokračovaním vojnových konfliktov, narušením dodávateľsko-odberateľských vzťahov a energetickou krízou, sprevádzanou enormným nárastom miery inflácie vo všetkých štátoch.

Graf 3.3

Vývoj reálneho HDP štátov G7 (2019 – 2024)

Poznámka. – Medzi rokom 2021 a rokom 2022 neboli zaznamenané výraznejšie zmeny, preto rok 2022 nie je zaradený v grafe.

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, April (2024).

Hospodársky rast štátov G7 v roku 2023 zaznamenal opäť prudký pokles vo všetkých štátoch, pričom najväčší prepád zaznamenalo Nemecko. Z grafu 3.3 ďalej vyplýva, že relatívne najstabilnejšou ekonomikou v rámci G7 v poslednom období je ekonomika USA. Aj roku 2024 sa očakáva ďalšie mierne zhoršenie vývoja hospodárskeho rastu v prípade Francúzska, Japonska a Talianska. Tiež možno očakávať mierne zlepšenie hospodárskeho rastu národných ekonomík Nemecka, Kanady, Veľkej Británie a USA.

Pri analýze predpokladaného vývoja hospodárskeho rastu štátov G7 v roku 2029 možno konštatovať, že na základe optimistického scenára expertov MMF sa očakáva relatívne mierny rast HDP. Podobne ako v predchádzajúcich rokoch a s výhľadom na roky 2024 a 2029 najstabilnejšou ekonomikou G7 je národná ekonomika USA, ktorá dosahuje najstabilnejší hospodársky rast.

Charakteristickou črtou vývoja svetovej ekonomiky v súčasnosti sú relatívne veľmi nízke tempá hospodárskeho rastu v porovnaní s obdobím pred vznikom svetovej finančnej krízy. Okrem toho nízky objem investícií do vedy a výskumu, nízka produktivita práce a pretrvávajúca relatívne nízka konkurencieschopnosť štátov G7 viedli k bezprecedentne k najnižším tempám hospodárskeho rastu v povojnovom období. Pod tento veľmi nepriaznivý trend hospodárskeho rastu sa podpísali aj systémové šoky z vonkajšieho prostredia, nastupujúci proces transformácie, ale aj iné faktory spojené s relatívne vysokým a stále rastúcim bremenom verejného dlhu, prehĺbovaním príjmovej nerovnosti a rastom chudoby. Pri hodnotení a porovnaní vývoja štátov BRICS vrátane BRICS plus vo svetovej ekonomike je potrebné poukázať na vývoj vonkajšej makroekonomickej bilancie.

3.5. Vývoj bežného účtu platobnej bilancie štátov BRICS

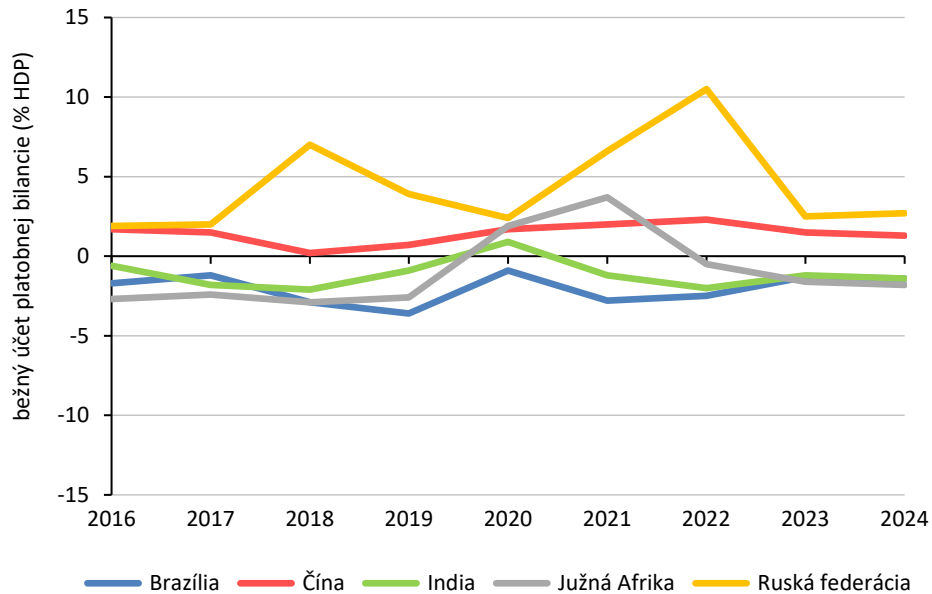
Pri analýze postavenia štátov BRICS vo svetovej ekonomike je potrebné poukázať na vonkajšiu makroekonomickú rovnováhu, ktorá je hodnotením bežného účtu platobnej bilancie¹¹. Graf 3.4 dokumentuje vývoj na bežnom účte platobnej bilancie štátov BRICS za obdobie rokov od 2016 do 2023 s výhľadom na rok 2024¹². Za sledované obdobie sú dva štáty, Čínska ľudová republika a Ruská federácia, ktoré dlhodobo dosahujú prebytky na bežnom účte platobnej bilancie a na druhej strane Brazília, India a Južná Afrika za sledované obdobie dosahovali deficity na bežnom účte platobnej bilancie.

¹¹ Bežný účet platobnej bilancie zahŕňa obchodnú bilanciu (tovary a služby) a iné transakcie spojené so zahraničím.

¹² Na vzájomne súvisiacich troch grafoch (3.4 až 3.6) platobnej bilancie troch porovnávaných skupín štátov boli zámerne rovnako nastavené stupnice osi *y* pre percentuálne vyjadrenie od mínus 15 do 15. Vhodné je porovnať tým aj fluktuáciu alebo rozsahy tejto makroekonomickej miery v troch porovnávaných skupinách štátov.

Graf 3.4

Vývoj na bežnom úcte platobnej bilancie štátov BRICS (2016 - 2024)

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, April (2024).

V roku 2016 jednotlivé štáty zaznamenali rozdielny vývoj na bežnom úcte platobnej bilancie¹³: a) deficit na bežnom úcte platobnej bilancie dosiahli Brazília, India a Južná Afrika, b) prebytok na bežnom úcte platobnej bilancie dosiahla Čínska ľudová republika a Ruská federácia. V ostatných rokoch, t. j. 2017, 2018 a 2019, prebytky na bežnom úcte platobnej bilancii naďalej dosiahli Čínska ľudová republika a Ruská federácia. Očakáva sa, že v roku 2024 nebude dochádzať k výraznejším zmenám vo vývoji na bežnom úcte platobnej v štátoch BRICS.

¹³ Údaje prezentované v texte časti 3.5 sú prevzaté z publikácie MMF: IMF Publications, World Economic Outlook, April 2024 a sú v nej zahrnuté v rozsiahlej tabuľkovej prílohe s názvom IMF Publications, World Economic Outlook, April 2024, Statistical Appendix, Table Current Account Transactions A12: Emerging Market and Developing Economies: Current Account Balances (Percent of GDP), 2016 - 2029, s. 157 - 159.

3.6. Vývoj bežného účtu platobnej bilancie štátov BRICS plus

Podobne ako v prípade štátov BRICS, aj nové členské štáty BRICS plus zaznamenávajú rozdielny vývoj vonkajšej makroekonomickej rovnováhy vyjadrenej bežným účtom platobnej bilancie. Graf 3.5 zobrazuje vývoj na bežnom účte za obdobie rokov od 2016 do 2023 aj s výhľadom na rok 2024. Vzhľadom na pretrvávajúce systémové šoky z vonkajšieho prostredia, ako aj pokračujúce vojnové konflikty, spojené s neistotou vývoja svetovej ekonomiky za skúmané obdobie možno sledovať aj veľké rozdiely vo vývoji vonkajších makroekonomických nerovnováh týchto štátov.

Na jednej strane rozvojové štáty Egypt a Etiópia dlhodobo dosahujú deficit na bežnom účte platobnej bilancie, na druhej strane štáty vyvážajúce ropu, t. j. Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty, ale tiež Irán, dosahujú relatívne vysoké prebytky na bežnom účte platobnej bilancie.

V období relatívne stabilného vývoja svetovej ekonomiky, hlavne v roku 2018, štáty vyvážajúce ropu dosiahli vysoké prebytky na bežnom účte platobnej bilancie. Na druhej strane dva štáty, tak Egypt, ako aj Etiópia dosiahli deficit na bežnom účte.

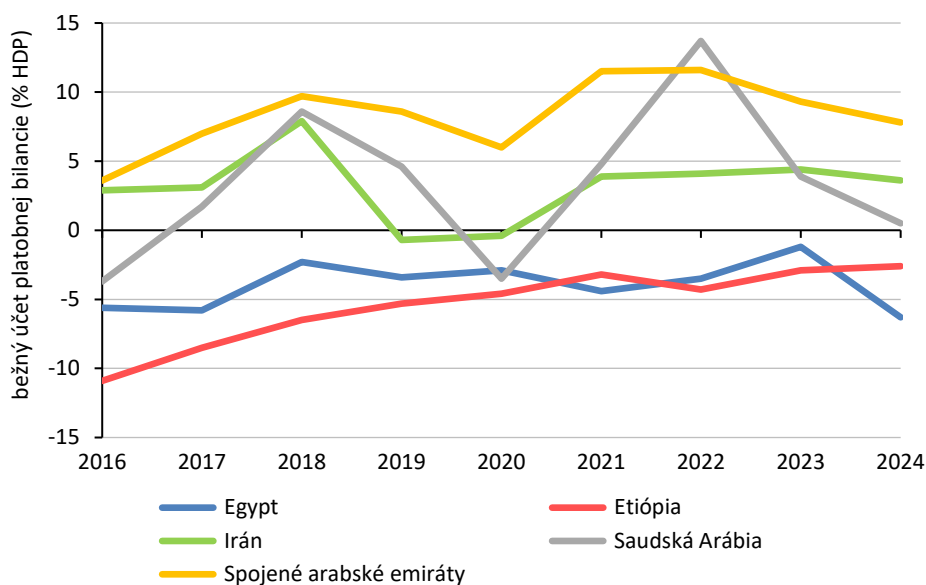
COVID-19 výrazne ovplyvnil vývoj na bežnom účte platobnej bilancie. Obmedzenie produkcie spojené so znížením agregovaného dopytu, hlavne po strategickú surovinu, akou je ropa, minimalizovanie cestovateľských aktivít viedlo aj k výrazným zmenám vo vývoji na bežnom účte platobnej bilancie štátov vyvážajúcich ropu. V roku 2020 deficity na bežnom účte platobnej bilancie dosiahli Egypt, Etiópia, Irán a Saudská Arábia. Jediným štátom z tejto skupiny, ktorý dosiahol prebytok na bežnom účte, boli Spojené arabské emiráty.

Charakteristickou črtou vo vývoji svetovej ekonomiky v roku 2021 bolo pokračujúce oživenie, ktoré bolo spojené s vyšším dopytom po rope v štátoch vyvážajúcich ropu. To viedlo k tomu, že Irán, Saudská Arábia a Spojené arabské emiráty dosiahli prebytky na bežnom účte platobnej bilancie. Tento trend pokračoval aj v roku 2022, hoci len s malými odchýlkami, t. j. štáty závislé od vývozu ropy, teda Irán, Saudská Arábia a Spojené arabské emiráty, pokračovali vo svojich prebytkoch

na bežnom účte platobnej a na druhej strane Egypt a Etiópia naďalej dosahovali deficit na bežnom účte platobnej bilancie.

Graf 3.5

Vývoj na bežnom účte platobnej bilancie štátov BRICS plus (2016 – 2024)

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, April (2024).

V roku 2024 sa očakáva zachovanie trendu vývoja na bežnom účte tejto skupiny štátov, aj keď bude dochádzať k výraznému zníženiu prebytku na bežnom účte vo všetkých štátoch vyvážajúcich ropu. Napríklad podľa prognóz MMF¹⁴ sa očakáva, že Irán, Saudská Arábia a Spojené arabské emiráty dosiahnu prebytky na bežnom účte platobnej bilancie. Aj ďalej sa dá predpokladať, že štáty, ktoré dosahujú v celom sledovanom období deficit na bežnom účte platobnej bilancie, budú pokračovať v tomto trende, v prípade Etiópie dochádza postupne k výraznému zníženiu deficitu na bežnom účte platobnej bilancie.

¹⁴ Oficiálne prognózy expertov MMF sú uvedené v dokumente: IMF Publications, World Economic Outlook, April 2024, nachádzajú sa v rozsiahlej tabuľkovej prílohe: Statistical Appendix, Table Current Account Transactions A12: Emerging Market and Developing Economies: Current Account Balances (Percent of GDP), 2016 – 2029, s. 157 – 159.

Prognózované hodnoty vývoja bežného účtu platobnej bilancie v roku 2024 v tejto skupine štátov môže byť významnou mierou ovplyvnené pokračujúcimi vojnovými konfliktami, ale aj celkovou neistotou vývoja svetovej ekonomiky, spojeného s veľmi nízkymi tempami hospodárskeho rastu. Pri porovnaní vývoja vonkajšej makroekonomickej rovnováhy je dôležité poukázať aj na vývoj v priemyselne najvyspelejších štátoch sveta zoskupených v G7.

3.7. Vývoj bežného účtu platobnej bilancie štátov G7

Vývoj vonkajšej makroekonomickej rovnováhy štátov G7 bol podobný ako v prípade štátov BRICS a BRICS plus. Do tejto skupiny štátov patria dva proexportne orientované štáty, Nemecko a Japonsko, ktoré dlhodobo dosahujú prebytky na bežnom účte platobnej bilancie. Na druhej strane anglosaské štáty, ako sú Kanada, Veľká Británia a USA, dosahujú dlhodobé deficity na bežných účtoch platobnej bilancie. Ostatné štáty G7, hlavne európske štáty Francúzsko a Taliansko, dosahujú v prevažnej miere prebytky na bežnom účte platobnej bilancie.

Graf 3.6 dokumentuje vývoj na bežnom účte platobnej bilancie štátov G7 za obdobie rokov 2016 až 2023 s výhľadom na rok 2024. V roku 2016, keď sa svetová ekonomika nachádzala na trajektórii dlhodobého a stabilného hospodárskeho rastu, medzi štáty dosahujúce prebytok na bežnom účte platobnej bilancie patrili Japonsko, Nemecko a Taliansko. Deficity na bežnom účte platobnej bilancie dosiahli Francúzsko, Kanada, Veľká Británia, a USA. Tento trend vývoja na bežnom účte štátov pokračoval aj v rokoch 2017, 2018 a 2019, hoci s menšími odchýlkami v porovnaní s rokom 2016¹⁵.

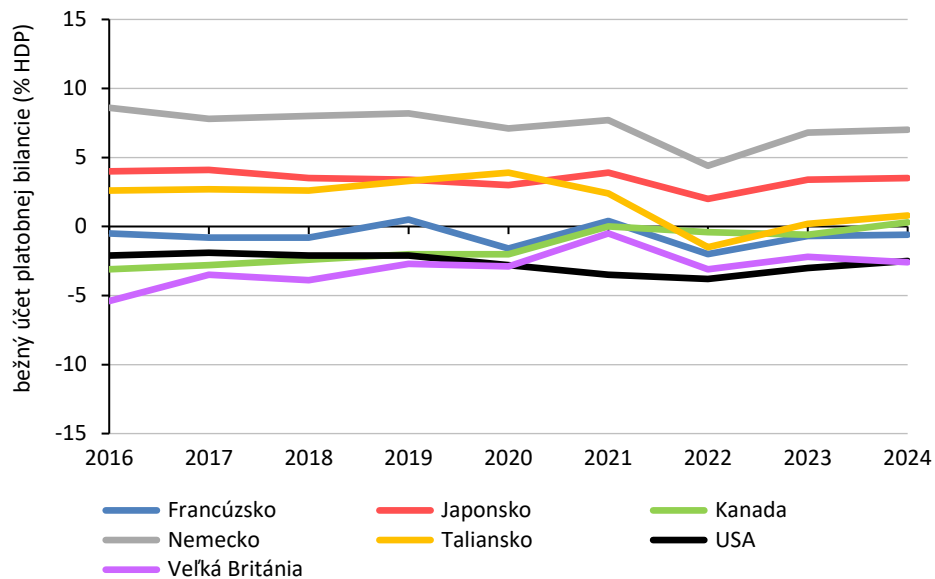
Prvý systémový šok spojený s ochorením COVID-19 v roku 2020 viedol aj k zmene vonkajšej makroekonomickej rovnováhy štátov G7. Štáty, ktoré dosahovali historicky relatívne vysoké prebytky na

¹⁵ Oficiálne údaje MMF interpretované v časti 3.7 sú uvedené v dokumente: IMF Publications, World Economic Outlook, April 2024, nachádzajú sa v rozsiahlej tabuľkovej prílohe: Statistical Appendix, Table Current Account Transactions A10: Advanced Economies: Summary of Current Account Balances (Percent of GDP), 2016 – 2029, s. 154.

bežnom účte platobnej bilancie, zaznamenali mierne poklesy tohto ukazovateľa.

Graf 3.6

Vývoj na bežnom účte platobnej bilancie štátov G7 (2016 - 2024)

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, April (2024).

V súčasnosti je veľmi zložitá predpovedať vývoj vonkajšej ekonomickej bilancie štátov G7 do konca roku 2024, lebo existujú pokračujúce riziká vo vývoji svetovej ekonomiky spojené s geopolitickým napätím, geoekonomickou fragmentáciou, vysokou mierou rastu zadlženosti hlavne verejného sektora a s ňou narastajúci objem dlhovej služby, starnúca populácia, nedostatočné investície pre vedu a výskum z verejných zdrojov a s tým spojený nízky rast produktivity práce, ktorá výraznou mierou prispieva ku konkurencieschopnosti priemyselne vyspelých štátov zoskupených v tejto skupine. Pri analýzach vývoja vonkajšej makroekonomickej rovnováhy je potrebné poukázať na vývoj devízových rezerv.

3.8. Porovnanie vývoja devízových rezerv medzi štátmi BRICS a G7

Pri analýze makroekonomického vývoja dvoch relatívne rozdielnych skupín štátov je dôležité zobrať do úvahy objem devízových rezerv, ktoré vytvárajú dodatočný priestor v prípade potenciálnych šokov, hlavne ak tieto sú z vonkajšieho prostredia. Okrem toho dostatočný objem devízových rezerv im umožňuje použiť ich pri transakciách a pri podpore stability kurzov jednotlivých národných mien. Tabuľka 3.1 zobrazuje objemy devízových rezerv štátov BRICS a G7.

Pri porovnaní objemu devízových rezerv jednoznačne vyplýva, že štáty, ktoré sú proexportne orientované, dosahujú aj vyšší objem devízových rezerv. Okrem toho štáty, ktoré dlhodobo dosahujú prebytky na bežnom účte platobnej bilancie, tiež dosahujú relatívne veľké objemy devízových rezerv. Pri analýze objemu devízových rezerv medzi štátmi BRICS a G7 existujú výrazne rozdiely.

T a b u ľ k a 3.1

Porovnanie objemu devízových rezerv medzi štátmi BRICS a G7

	Štát	Objem devízových rezerv* (v mld. USD)
G7	Francúzsko	240,677
	Japonsko	1 290,606
	Kanada	116,251
	Nemecko	339,800
	Taliansko	69,810
	USA	242,681
	Veľká Británia	183,952
BRICS	Brazília	352,705
	Čína	3 225,817
	India	640,334
	Južná Afrika	53,473
	Ruská federácia	600,700

* k 1. máju 2024.

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov MMF.

Z tabuľky 3.1 vyplýva, že štáty BRICS k 1. máju 2024 dosiahli celkový objem devízových rezerv 4 bilióny 730 mld. a 29 miliónov amerických dolárov v porovnaní 2 biliónmi 483 mld. a 777 miliónov

amerických dolárov. Z číselných údajov objemu devízových rezerv vyplýva, že štáty BRICS dosiahli v rovnakom období o 2 bilióny 389 mld. a 252 miliónov amerických dolárov viac ako štáty G7. Z tabuľky 3.1 ďalej vyplýva, že samotné Japonsko dosiahlo o 97 435 mld. amerických dolárov viac ako všetky ostatné štáty G7 dohromady.

Podobne je to aj v prípade objemu devízových rezerv v štátoch BRICS, kde Čínska ľudová republika dosiahla o 2 bilióny 219 mld. a 639 miliónov amerických dolárov viac ako všetky ostatné štáty BRICS. Ak v prípade štátov G7 objem devízových rezerv súvisí s vývozom tovarov a služieb, v prípade štátov BRICS dosahuje vysoké objemy devízových rezerv hlavne Čínska ľudová republika vývozom hotových výrobkov (ale tiež India), pričom Ruská federácia najväčší objem devízových rezerv získava z vývozu strategických komodít, akými sú ropa, zemný plyn a iné vzácne suroviny. Pri analýze vývoja dôležitých ukazovateľov a ich porovnania medzi štátmi BRICS a štátmi G7 má dôležité miesto stav čistej investičnej pozície.

3.9. Čistá investičná pozícia štátov BRICS a G7

Čistá investičná pozícia je dôležitým ukazovateľom pre porovnanie rozdielu medzi domácimi a zahraničnými finančnými aktívami. Tento ukazovateľ sa využíva pri hodnotení bilancie medzi aktívami a pasívami. Inými slovami, čistá investičná pozícia porovnáva rozdiel medzi aktívami a záväzkami. Tabuľka 3.2 zobrazuje vývoj čistej investičnej pozície štátov BRICS za obdobie od roku 2019 do roku 2022.

Na základe uvedených údajov v tabuľke 3.2 možno vo všeobecnosti konštatovať, že tie štáty, ktoré dosahujú relatívne vysoké prebytky na bežných účtoch platobnej bilancie, dosahujú aj kladnú hodnotu čistej investičnej pozície. Z tabuľky 3.2 ďalej vyplýva, že Brazília a India dosahujú zápornú hodnotu čistej investičnej pozície, pritom Čínska ľudová republika, Južná Afrika a Ruská federácia dosahujú kladné hodnoty čistej investičnej pozície za obdobie rokov 2019 až 2022. Jednoznačne najvyššiu hodnotu čistej investičnej pozície v podiele na svetovom HDP dosahuje Čínska ľudová republika.

T a b u l k a 3.2

Vývoj čistej investičnej pozície štátov BRICS (2019 - 2022)

Štáty BRICS	Čistá investičná pozícia							
	v mld. USD				v percentách svetového HDP			
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
Brazília	-786	-552	-606	-777	-0,9	-0,7	-0,6	-0,8
Čína	2 300	2 287	2 186	2 531	2,6	2,7	2,3	2,5
India	-375	-355	-362	-376	-0,4	-0,4	-0,4	-0,4
Južná Afrika	31	112	110	70	0,0	0,1	0,1	0,1
Ruská federácia	359	517	485	762	0,4	0,6	0,5	0,8

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov z Investopedie: Economics; 28. apríl 2024 (Akhilesh Ganti, 2024).

Štáty, ktoré majú proexportnú orientáciu, dosahujú aj vysoké hodnoty čistej investičnej pozície za obdobie rokov 2019 až 2022. Z údajov tabuľky 3.3 vyplýva, že štáty, ktoré dominujú v proexportnej orientácii, dosahujú aj vysoké hodnoty čistej investičnej pozície. V danom prípade Japonsko, Kanada a Nemecko za celé sledované obdobie dosahujú kladné hodnoty čistej investičnej pozície. Taliansko dosiahlo kladné hodnoty čistej investičnej pozície v rokoch 2020 až 2022 s výnimkou roku 2019. Francúzsko, USA a Veľká Británia dosahovali záporné hodnoty čistej investičnej pozície.

T a b u l k a 3.3

Vývoj čistej investičnej pozície štátov G7 (2019 - 2022)

Štáty G7	Čistá investičná pozícia							
	v mld. USD				v percentách svetového HDP			
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
Francúzsko	-667	-863	-949	-657	-0,8	-1,0	-1,0	-0,7
Japonsko	3 271	3 417	3 809	3 184	3,8	4,0	4,0	3,2
Kanada	473	745	1017	617	0,5	0,9	1,1	0,6
Nemecko	2 260	2 658	2 984	2 894	2,6	3,1	3,1	2,9
Taliansko	-23	27	164	78	0,0	0,0	0,2	0,1
USA	-11 653	-14 707	-17 346	-16 476	-13,4	-17,4	-18,1	-16,4
Veľká Británia	-306	-493	-478	-335	-0,4	-0,6	-0,5	-0,3

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov z Investopedie: Economics; 28. apríl 2024 (Akhilesh Ganti, 2024).

Na základe vzájomného porovnania čistej pozície medzi štátmi BRICS a štátmi G7 podľa údajov tabuľky 3.2 a tabuľky 3.3 možno konštatovať, že tak štáty BRICS, ako aj štáty G7 majú výrazne vzájomne rozdielne hodnoty vývoja ukazovateľa čistej investičnej pozície, pričom najvýraznejšie záporné hodnoty dosahuje USA tak v nominálnom vyjadrení hodnoty čistej investičnej pozície, ako aj v podiele na svetovom HDP.

Pri porovnaní makroekonomického vývoja v jednotlivých štátoch v kontexte makroekonomickej rovnováhy je potrebné poukázať na vývoj celkovej fiškálnej bilancie a verejného dlhu v skupine jednotlivých štátov.

3.10. Porovnanie vybraných ukazovateľov makroekonomického vývoja štátov BRICS, BRICS plus a G7

Cieľom tejto časti je porovnať vývoj vybraných makroekonomických ukazovateľov obdobia po svetovej finančnej kríze, svetovej recesii a svetovej dlhovej kríze až po súčasnosť s výhľadom do roku 2029 medzi štátmi BRICS, BRICS plus a štátmi G7. Jedným z najdôležitejších makroekonomických ukazovateľov je vývoj v oblasti fiškálnej bilancie.

Celková fiškálna bilancia

Graf 3.7 zobrazuje vývoj celkovej fiškálnej bilancie¹⁶ štátov BRICS za obdobie rokov 2015 s výhľadom do roku 2029¹⁷.

Z grafu 3.7 vyplýva, že bol zaznamenaný relatívne výrazný rozdiel vo vývoji celkovej fiškálnej bilancie medzi jednotlivými štátmi BRICS za obdobie od roku 2015 až do roku 2023. Od roku 2015 štáty zoskupené v BRICS zaznamenali relatívne vyššie fiškálne deficity s výnimkou Ruskej federácie a Čínskej ľudovej republiky. Z uvedených štátov jediný štát, ktorý dosiahol v roku 2018 fiškálny prebytok, bola Ruská

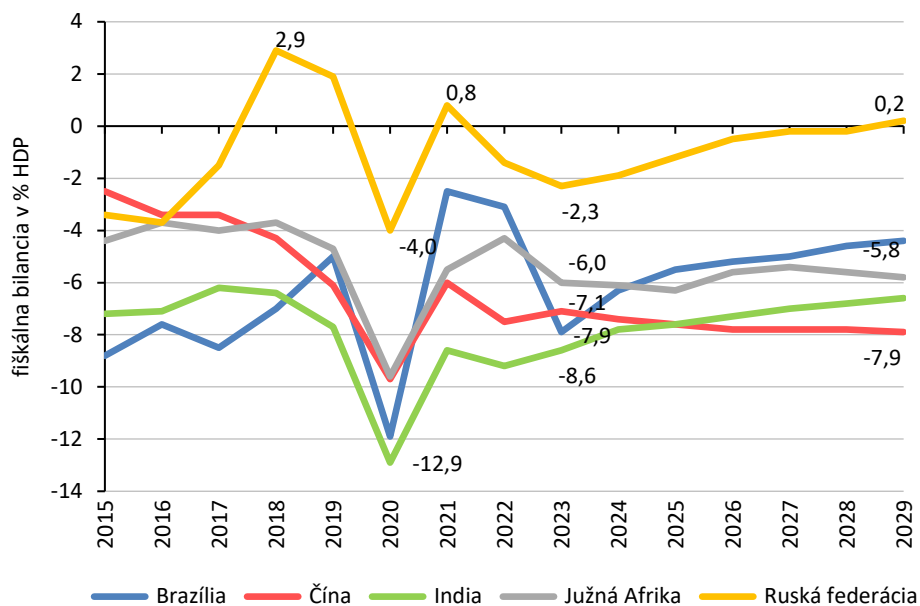
¹⁶ Graf 3.7 predstavuje celkovú fiškálnu bilanciu, t.j. rozdiel medzi výdavkami a príjmami štátneho rozpočtu vrátane amortizácie verejného dlhu.

¹⁷ Táto analýza začína od roku 2015, keď bolo obdobie relatívne stabilného vývoja po svetovej finančnej kríze, po svetovej recesii a svetovej dlhovej kríze.

federácia. Ostatné štáty aj napriek relatívne stabilnému vývoju svetovej ekonomiky a domácich ekonomík dosahovali v tom istom roku fiškálny deficit.

Graf 3.7

Vývoj fiškálnej bilancie štátov BRICS (2015 - 2029)

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, April (2024).

Svetovú ekonomiku a jednotlivé ekonomiky členských štátov BRICS postihli systémové šoky z vonkajšieho prostredia. Vznik a rýchle šírenie ochorenia COVID-19 viedlo k výraznému zhoršeniu fiškálnej bilancie vo všetkých štátoch BRICS. Uvedené zhoršenie fiškálnej pozície v jednotlivých štátoch bolo spôsobené hlavne prudkým poklesom hospodárskeho rastu tak vo svetovej ekonomike, ako aj v jednotlivých štátoch BRICS. V roku 2020 všetky štáty zaznamenali vysoké fiškálne deficity¹⁸.

¹⁸ Okrem uvedenej recesie, a tým zníženia príjmov do štátneho rozpočtu, jednotlivé štáty zaznamenali zvýšené výdavky do oblasti zdravotníctva, sociálnej oblasti, poskytovania stimulov pre podnikateľský sektor, ale boli tiež zaznamenané zvýšené výdavky spojené s narušením hodnotových reťazcov, ako aj rastom miery inflácie.

Po relatívnej stabilizácii z pandémie ochorenia COVID-19 všetky štáty BRICS zaznamenali výrazné zlepšenie fiškálnej bilancie v roku 2021. Najvýraznejšie zlepšenie fiškálnej bilancie zaznamenala Brazília, pričom Ruská federácia zaznamenala opäť fiškálny prebytok na úrovni 0,8 %.

Ruská invázia na Ukrajinu spôsobila opäť zhoršenie fiškálnej bilancie v jednotlivých štátoch BRICS. Energetická kríza viedla k zvýšeniu miery inflácie, geoeconomická fragmentácia a neistota vo vývoji svetovej ekonomiky viedli k zhoršeniu celkovej fiškálnej bilancie jednotlivých štátov BRICS v roku 2023.

V roku 2024 sa očakáva mierne oživenie svetovej ekonomiky, ale tiež oživenie jednotlivých ekonomík štátov BRICS. Tento pozitívny trend môže viesť k zlepšeniu fiškálnej bilancie jednotlivých štátov. Napríklad podľa oficiálnych prognóz Medzinárodného menového fondu z apríla 2024 sa očakáva, že všetky štáty BRICS dosiahnu fiškálny deficit.

Podľa oficiálnej prognózy s výhľadom do roku 2029¹⁹ možno očakávať ďalšie zlepšenie fiškálnej bilancie jednotlivých štátov. Napríklad sa očakáva, že Ruská federácia dosiahne ako jediný štát v tomto zoskupení fiškálny prebytok, pričom ostatné štáty dosiahnu fiškálne deficit. Tieto zdanlivo prijateľné trendy môžu byť veľmi ovplyvnené súčasným geopolitickým napätím a geoeconomickým vývojom, relatívnou nestabilitou vo vývoji svetovej ekonomiky, zvýšenými výdavkami na amortizáciu verejného dlhu, ktorý môže výrazne negatívne ovplyvniť vývoj celkovej fiškálnej bilancie jednotlivých štátov. Pri hodnotení fiškálnej udržateľnosti je dôležité poukázať na vývoj verejného dlhu.

Verejný dlh štátov BRICS

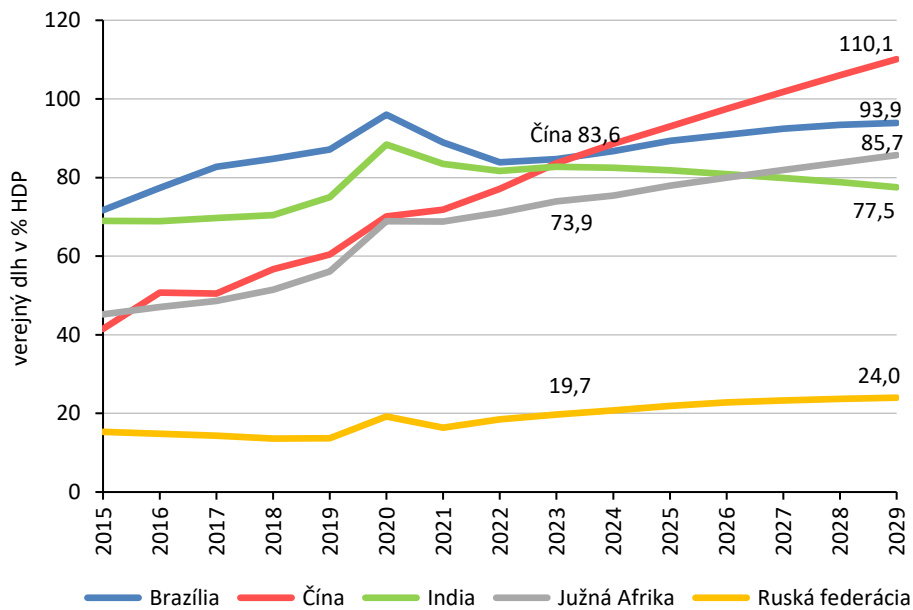
Vývoj celkovej fiškálnej pozície výraznou mierou ovplyvňuje aj verejný dlh v jednotlivých štátoch. Graf 3.8 zobrazuje historický vývoj verejného dlhu štátov BRICS za obdobie od 2015 do 2023 a s výhľadom do roku 2029. Po svetovej finančnej kríze, svetovej recesii

¹⁹ Prezentované oficiálne prognózy MMF sú z apríla 2024 publikované konkrétne v: IMF, Fiscal Monitor April 2024; Chapter 1: Fiscal Policy in the Great Election Year; Table A9: Emerging Market and Middle-Income Economies: General Government Overall Balance (Percent of GDP), 2015 - 2029, s. 78.

a svetovej dlhovej kríze boli vytvorené relatívne veľmi priaznivé podmienky na zníženie verejného dlhu v štátoch BRICS. V začiatkoch skúmaného obdobia, t. j. od roku 2015, tieto štáty dosahovali relatívne nízke hodnoty verejného dlhu, napríklad Ruská federácia zaznamenala verejný dlh na úrovni 15,3 %.

Graf 3.8

Vývoj verejného dlhu štátov BRICS (2015 - 2029)

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, April (2024).

Aj napriek stabilnému vývoju svetovej ekonomiky od roku 2016 bol zaznamenaný postupný nárast verejného dlhu hlavne v Brazílii, ale tiež nárast v Indii, Čínskej ľudovej republike a v Južnej Afrike. Jediným štátom, ktorý dosiahol mierny pokles verejného dlhu v roku 2019 oproti roku 2015, bola Ruská federácia, ktorá dosiahla verejný dlh na úrovni 13,7 %.

Prvý systémový šok z vonkajšieho prostredia v podobe ochorenia COVID-19 mal výrazný negatívny vplyv na vývoj verejného dlhu vo

všetkých štátoch BRICS²⁰. Nárast verejného dlhu bol ovplyvnený nielen obmedzením výroby, zvýšením nákladov v zdravotníctve a v oblasti sociálneho zabezpečenia, podporou podnikateľských aktivít, ale tiež znížením príjmov do národných rozpočtov jednotlivých štátov, ako aj nárastom dlhovej služby.

V súčasnosti verejný dlh v štátoch BRICS dosahuje vyššiu úroveň, ako bola úroveň pred vznikom svetovej vírusovej krízy. Možno konštatovať, že existujú veľmi veľké rozdiely v úrovni verejného dlhu jednotlivých štátov tohto zoskupenia. Tento nepriaznivý trend je výsledkom neporovnateľne nižšieho tempa hospodárskeho rastu vo väčšine štátov BRICS.

Možno predpokladať, že výdavky spojené s nastúpeným procesom transformácie sa budú aj naďalej zvyšovať, súvisí to s nepredvídanými nákladmi v dôsledku financovania klimatickej zmeny, financovania cieľov udržateľného rozvoja, ale tiež v spojení s inými výdavkami súvisiacimi s financovaním zdravotníctva, sociálneho rozvoja, ako aj výdavkami na obranu.

Podobne ako v prípade členských štátov BRICS, aj v nových členských štátoch BRICS plus existujú veľmi veľké rozdiely vo vývoji celkovej fiškálnej bilancie a verejného dlhu.

Vývoj fiškálnej bilancie štátov BRICS plus

Štáty zoskupené v BRICS plus čelia podobne ako takmer všetky štáty vo svetovej ekonomike výzve udržateľnosti verejných financií, aj keď trend v týchto štátoch v porovnaní so štátmi G7 je oveľa priaznivejší.

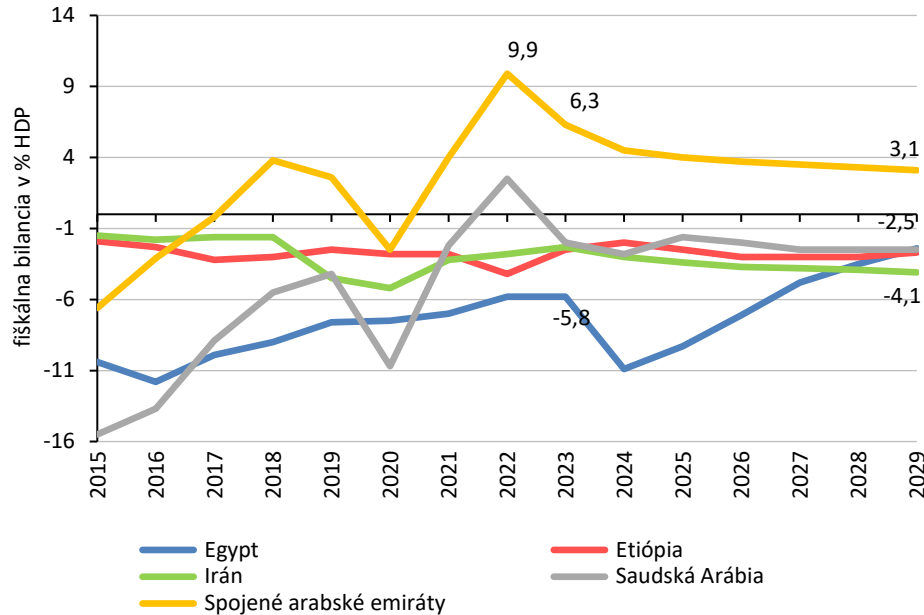
Graf 3.9 zobrazuje vývoj fiškálnej bilancie štátov BRICS plus za obdobie od roku 2015 s výhľadom do roku 2029. Pre tieto štáty je špecifická aj štruktúra jednotlivých ekonomík, ktoré sú orientované na vývoz strategických surovín, hlavne ropy²¹.

²⁰ Prezentované oficiálne údaje MMF sú z apríla 2024 publikované konkrétne v: IMF, Fiscal Monitor April 2024; Chapter 1: Fiscal Policy in the Great Election Year; Table A9: Emerging Market and Middle-Income Economies: General Government Gross Debt (Percent of GDP), 2015 – 2029, s 78.

²¹ Pre štáty BRICS plus príjmy z vývozu ropy a ropných produktov predstavujú hlavne príjmy do rozpočtov týchto štátov. S ohľadom na veľkú závislosť od príjmov z ropy sú tieto štáty vystavené aj veľkým rizikám vývoja cien, ktoré sú spojené s vysokou mierou nestability tejto strategickú suroviny na medzinárodných komoditných trhoch.

Graf 3.9

Vývoj fiškálnej bilancie štátov BRICS plus (2015 - 2029)

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, Apríl (2024).

Od roku 2015 možno vidieť rozdielny vývoj fiškálnej bilancie týchto štátov. V roku 2015 dosiahli rozdielny vývoj fiškálneho deficitu. Výrazné rozdiely vyplývajú tak zo štruktúry jednotlivých národných ekonomík, ktoré sú postavené na vývoze ropy, ako aj od ceny ropy na medzinárodných komoditných trhoch. Od začiatku sledovaného obdobia možno sledovať lineárne zlepšenie fiškálnej bilancie, hlavne v prípade Spojených arabských emirátov.

Podobne ako v ostatných štátoch vo svetovej ekonomike, aj v prípade štátov BRICS plus možno sledovať opätovné zvýšenie fiškálneho deficitu v dôsledku vzniku pandémie ochorenia COVID-19 v roku 2020.

Ruská invázia na Ukrajinu viedla k energetickej kríze, ktorá spôsobila nárast cien strategických surovín, hlavne ceny ropy, čo malo veľmi priaznivý vplyv na fiškálnu bilanciu predovšetkým štátov vyvážajúcich ropu.

V dôsledku vysokej miery nestability spojennej s geopolitickým napätím a geoekonomickým vývojom, ktorý spôsobil fragmentáciu

svetovej ekonomiky na jednotlivé ekonomické bloky, je veľmi náročné predpokladať vývoj fiškálnej bilancie v štátoch BRICS plus v roku 2029.

Z optimistického scenára vývoja sa predpokladá aj napriek fiškálnemu deficitu výrazné zlepšenie celkovej fiškálnej bilancie v jednotlivých štátoch, napríklad podľa oficiálnych prognóz expertov MMF²², pričom sa očakáva fiškálny prebytok v prípade Spojených arabských emirátov. Pri hodnotení vývoja udržateľnosti verejných financií je potrebné zohľadniť vývoj verejného dlhu štátov BRICS plus.

Vývoj verejného dlhu štátov BRICS plus

Vývoj verejného dlhu štátov BRICS plus je v porovnaní so štátmi BRICS viac priaznivejší. Graf 3.10 dokumentuje vývoj verejného dlhu tejto skupiny štátov za obdobie od roku 2015 do 2023 s výhľadom do roku 2029.

Od roku 2015 možno sledovať relatívne nízku úroveň vývoja verejného dlhu²³.

Od roku 2015 do roku 2019 možno sledovať mierny nárast verejného dlhu v prípade Iránu, Saudskej Arábie a Spojených arabských emirátov, výraznejší pokles verejného dlhu v prípade Egypta a miernejší pokles v prípade Etiópie. Podobne ako v ostatných štátoch svetovej ekonomiky, tak aj v prípade skupiny štátov BRICS plus ochorenie COVID-19 a jeho rýchle šírenie malo veľký vplyv na vývoj verejného dlhu. Vo všetkých štátoch bol zaznamenaný nárast verejného dlhu.

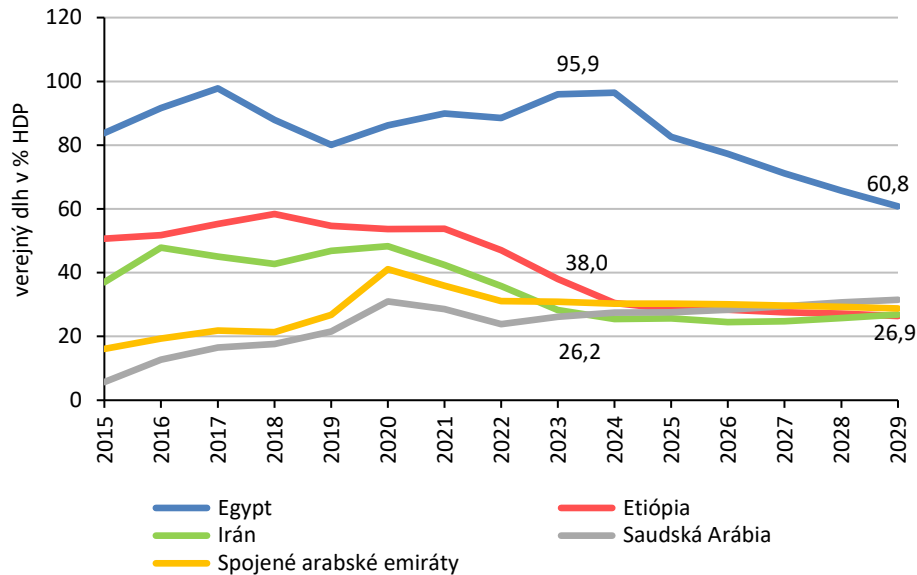
V súvislosti s možným vývojom verejného dlhu v skupine štátov BRICS plus možno poukázať na jeho relatívne priaznivejší trend v porovnaní s niektorými štátmi zoskupenými napríklad v BRICS alebo G7.

²² Prezentované oficiálne prognózy MMF sú z apríla 2024 publikované konkrétne v: IMF, Fiscal Monitor April 2024; Chapter 1: Fiscal Policy in the Great Election Year; Table A9/A17: Emerging Market and Middle-Income Economies/Low Income Developing Countries (Etiópia): General Government Overall Balance (Percent of GDP), 2015 – 2029, s. 78 a 86.

²³ Irán, Saudská Arábia a Spojené arabské emiráty dosiahli príkladný vývoj verejného dlhu, čo predovšetkým súvisí so správnym nastavením celého mechanizmu fungovania riadenia verejných financií.

Graf 3.10

Vývoj verejného dlhu štátov BRICS plus (2015 - 2029)

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, Apríl (2024).

Aj napriek uvedeným relatívne pozitívnym trendom vo vývoji verejného dlhu možno konštatovať, že tieto údaje majú skôr optimistický scenár. Je potrebné tiež zdôrazniť skutočnosť, že skupina nových štátov, ktoré vstúpili do pôvodného zoskupenia štátov BRICS od 1. januára 2024, dosahuje relatívne lepšie výsledky vo vývoji verejného dlhu ako pôvodné členské štáty BRICS, ktoré sa v zásade líšia aj celkovou štruktúrou jednotlivých národných ekonomík. Pri porovnávaní fiškálneho vývoja je potrebné tiež poukázať na menej priaznivý trend v oblasti fiškálnej udržateľnosti v štátoch G7.

Vývoj fiškálnej bilancie štátov G7

Udržateľný vývoj v oblasti verejných financií je jednou z najdôležitejších podmienok pre makroekonomickú stabilitu. Pri analýzach vývoja vo fiškálnej oblasti je dôležité porovnať trend vývoja celkovej fiškálnej bilancie a verejného dlhu.

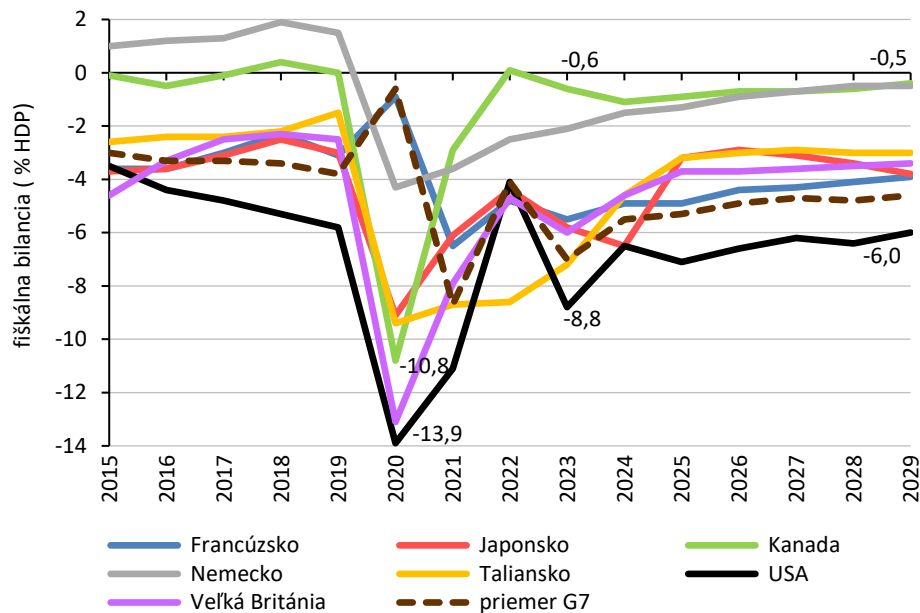
Graf 3.11 zobrazuje vývoj fiškálnej bilancie štátov G7 za obdobie od roku 2015 do 2023 s výhľadom do roku 2029. Vývoj fiškálnej bilancie v rámci členských štátov tejto skupiny je relatívne rozdielny.

Aj napriek relatívne dlhodobému hospodárskemu rastu po svetovej finančnej kríze, svetovej recesii a svetovej dlhovej kríze všetky štáty G7 neprijali dostatočne účinné stabilizačné opatrenia na zabezpečenie udržateľnosti vývoja vo verejných financiách.

V roku 2015, keď boli zaznamenané výrazné rozdiely v oblasti fiškálnej bilancie, z uvedenej skupiny štátov dva štáty, Nemecko a Kanada, dosiahli veľmi priaznivý vývoj v oblasti fiškálnej bilancie, kde Nemecko dosiahlo prebytok fiškálnej bilancie.

Graf 3.11

Vývoj fiškálnej bilancie štátov G7 (2015 - 2029)

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, Apríl (2024).

Obdobie od roku 2015 do roku 2019 bolo relatívne stabilným vo vývoji fiškálnej bilancie. Nemecko a Kanada pokračovali v nastúpenom trende fiškálneho prebytku aj roku 2018. Na druhej strane

niektoré štáty (hlavne USA) pokračovali v zhoršujúcej sa fiškálnej bilancii, keď v roku 2018 dosiahli deficit²⁴.

COVID-19 viedol vo všetkých štátoch k zhoršeniu vývoja fiškálnej bilancie. Všetky štáty dosiahli historicky jeden z najväčších fiškálnych deficitov v povojnovom období. Uvedené výrazné fiškálne deficity boli výsledkom lockdownu, zvýšených výdavkov na zdravotníctvo, na sociálnu oblasť a podporu podnikateľského sektora.

V strednodobom horizonte do roku 2029 možno sledovať podľa prognóz MMF vo všetkých štátoch relatívne zlepšenie fiškálnej bilancie, hlavne v prípade Kanady a Nemecka.

Vývoj verejného dlhu štátov G7

Vývoj verejného dlhu štátov G7 dosahuje najvyššiu úroveň v povojnovej histórii. Graf 3.12 zobrazuje vývoj verejného dlhu tejto skupiny štátov za obdobie rokov od 2015 do 2023 s výhľadom do roku 2029. Podobne ako v prípade štátov BRICS, BRICS plus, ani štáty G7 nevytvorili dodatočný fiškálny priestor na zníženie verejného dlhu v období rokov 2015 až 2019.

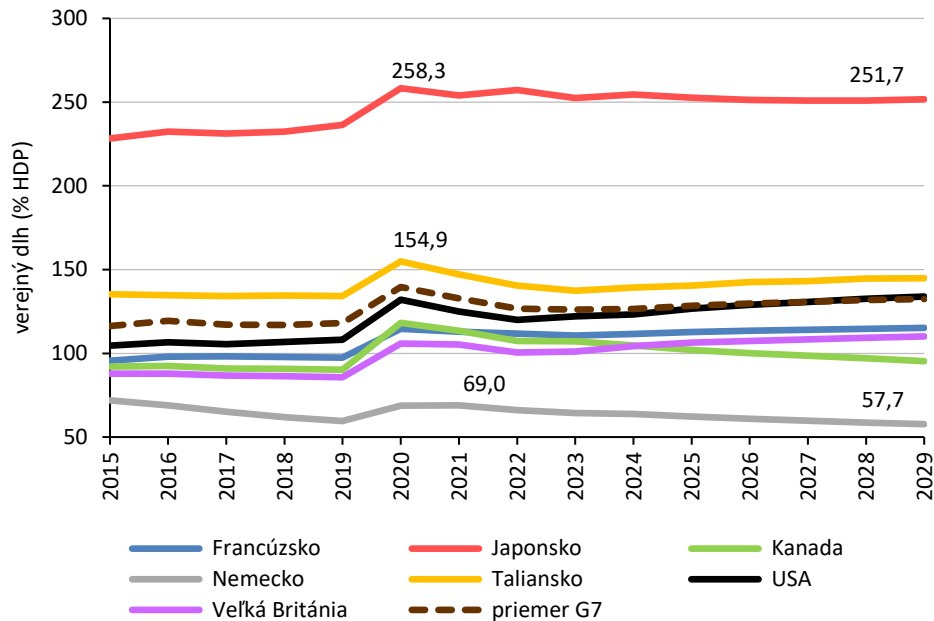
Verejný dlh na začiatku sledovaného obdobia, t. j. od roku 2015, dosahoval relatívne vysoké hodnoty. Vznik, rýchle šírenie ochorenia COVID-19 a relatívna nepripravenosť štátov čeliť jeho dôsledkom viedli k zvýšeniu verejného dlhu vo všetkých priemyselne vyspelých štátoch zoskupených v G7. Hlboká recesia, obmedzenie výrobného procesu, narušenie obchodno-dodávateľských vzťahov, zvýšené výdavky na zdravotníctvo, sociálne výdavky a poskytované investičných stimulov pre podnikateľský sektor zas viedli k zvýšeniu verejného dlhu vo všetkých štátoch G7²⁵.

²⁴ IMF, Fiscal Monitor April 2024; Chapter 1: Fiscal Policy in the Great Election Year; Table A1: Advanced Economies: General Government Overall Balance (Percent of GDP), 2015 – 2029, s. 70.

²⁵ IMF, Fiscal Monitor April 2024; Chapter 1: Fiscal Policy in the Great Election Year; Table A7: Advanced Economies: General Government Gross Debt (Percent of GDP), 2015 – 2029, s. 76.

Graf 3.12

Vývoj verejného dlhu G7 (2015 - 2029)

Prameň: vlastné spracovanie z údajov MMF, World Economic Outlook, Apríl (2024).

Vzhľadom na vysoký verejný dlh a pokračujúci relatívne vysoký fiškálny deficit náklady spojené s dlhovou službou budú predstavovať neporovnateľné vyššie objemy prostriedkov zo štátnych rozpočtov jednotlivých štátov. Okrem toho v štátoch G7 budú naďalej postupne narastať výdavky spojené s financovaním dôchodkov. V dôsledku klimatickej zmeny a rýchlo sa meniacich podmienok bude potrebné ďalej zvyšovať výdavky na financovanie negatívnych dôsledkov zo stále intenzívnejších pohrôm, prírodných katastrof, na zabezpečenie ekonomickej, energetickej a potravinovej sebestačnosti, zvýšené výdavky na zdravotníctvo ako dôsledok klimatických zmien a ich vplyv na zdravie obyvateľstva, ale tiež výdavky spojené s nastúpeným procesom transformácie na digitálnu, zelenú a sociálne spravodlivú ekonomiku.

V dôsledku zlyhania kompetentných národných a medzinárodných inštitúcií, ktoré nevytvorili podmienky na mierovú koexistenciu života ľudí na planéte, sa uvažujú dodatočné zvýšené výdavky na obranu a bezpečnosť. Všetky uvedené oblasti budú predstavovať zvýšené

výdavky z verejných národných rozpočtov, čo zákonite neprispieje k udržateľnosti verejných financií do roku 2030.

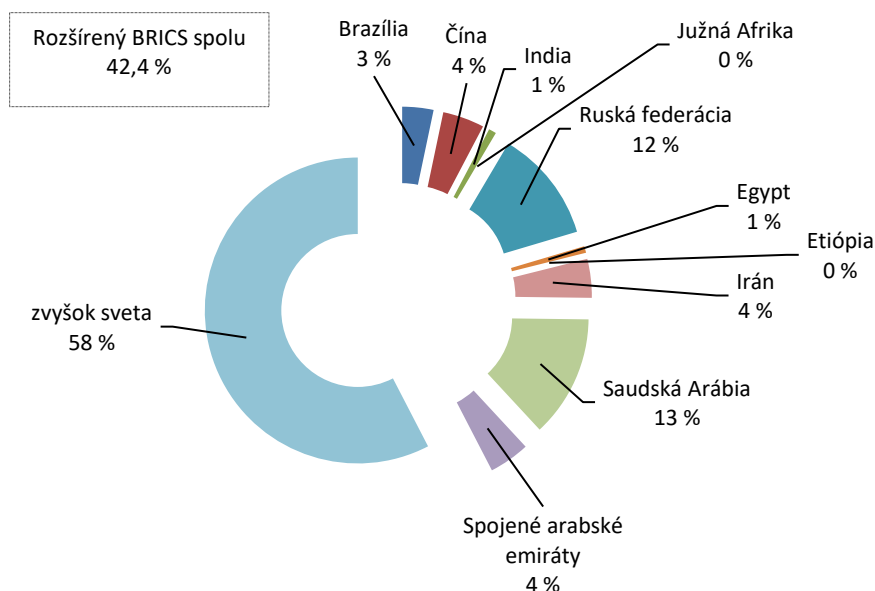
Vzhľadom na súčasné obdobie relatívnej vysokej nestability vývoja svetovej ekonomiky je potrebné poukázať na postavenie štátov BRICS a BRICS plus v nových podmienkach, súvisiacich hlavne s procesom historickej transformácie na zelenú, digitálnu ekonomiku pri zachovaní sociálnej spravodlivosti.

3.11. Perspektívy vývoja štátov BRICS

Od vzniku zoskupenia štátov BRICS možno sledovať výrazný vzostup podielu na svetovom HDP, devízových rezervách, čistej investičnej pozícii, svetových zásobách ropy, ale hlavne podiel štátov BRICS na svetových zásobách kritických materiálov.

G r a f 3.13

Podiel štátov BRICS a BRICS plus na svetovej produkcii ropy v roku 2023 (v % celosvetovej produkcie v roku 2023)

Prameň: vlastné spracovanie Statistical Review of World Energy, Energy Institute (2023).

Z grafu 3.13 jednoznačne vyplýva, že celkový podiel štátov BRICS a BRICS plus predstavoval 42,4 %.

V nastúpenom transformačnom procese budú mať dôležité miesto tzv. kritické materiály. Podľa správy zverejnenej Európskou komisiou s názvom Study on the critical raw materials for the EU 2023 (Publication Office of the EU, 2023) najväčší podiel na celkovom objeme vybraných kritických materiálov majú Čínska ľudová republika, Južná Afrika, Brazília a Ruská federácia²⁶.

Postupným prehĺbením vzájomnej spolupráce a s rozvojom zahraničnoobchodných vzťahov medzi členskými štátmi BRICS a novými členskými štátmi BRICS plus môže dôjsť k zmene v platobných a zúčtovacích vzťahoch. Namiesto použitia prvej a dominantnej rezervnej meny – amerického dolára – niektoré štáty už začali používať národné meny. Tento trend môže viesť k zmene postavenia amerického dolára v medzinárodných, menovo-finančných, platobných a zúčtovacích vzťahoch. V tomto kontexte renomovaní odborníci poukazujú na začatý proces tzv. dedolarizácie vo svetovej ekonomike. Zatiaľ sú úvahy o tom, že členské štáty BRICS vrátane BRICS plus vytvoria spoločnú menu. Vytvorenie jednotnej meny je dlhodobý proces a vzhľadom na rozdielnu štruktúru jednotlivých ekonomík, geografickú rozdielnosť, ako aj ekonomickú úroveň v tejto skupine štátov sa tento zámer môže stať dlhodobou výzvou.

Z hľadiska dodatočných štátnych finančných aktív je potrebné poukázať na obrovské objemy v štátnych rezervných fondoch (Sovereign Wealth Funds – SWFs). Okrem toho existuje v týchto štátoch narastajúci technologicko-inovačný potenciál. V štátoch BRICS taktiež prevláda relatívne priaznivá štruktúra obyvateľstva v porovnaní s priemyselne vyspelými štátmi.

²⁶ Celková ponuka vybraných kritických materiálov v rámci jednotlivých štátov predstavuje nasledovné objemy: Čínska ľudová republika 86 % (erbio, európio, gadolinium, holmio, lantána, luténium, neodým, praseodym, oterbio, vosk, thulium, yterbio, ytrium), Južná Afrika 75 % (irídium, platina, ródium, ruténium) a Ruská federácia 40 % (paládium).

* * *

Štáty zoskupené v BRICS za obdobie od svojho vzniku dosiahli povzbudivé výsledky pri porovnaní vývoja základných makroekonomických ukazovateľov, ako aj na úrovni medzinárodných ekonomických a politických vzťahov.

Aj napriek veľkým rozdielom v štruktúre jednotlivých národných ekonomík a úrovne ekonomického a sociálneho rozvoja členské štáty BRICS, vrátane štátov BRICS plus dosiahli priaznivé výsledky v oblasti podielu na svetovom HDP, devízových rezervách, čistej investičnej pozícii, priaznivejší vývoj v oblasti vonkajšej makroekonomickej rovnováhy, ale tiež v stabilite a udržateľnosti verejných financií.

Štáty BRICS zaznamenali výrazný vzostup podielu na svetovom HDP vyjadrenom v parite kúpnej sily, kde prvýkrát v roku 2023 dosiahli vyššiu úroveň ako členské štáty G7. Navyiac možno očakávať, že štáty BRICS budú naďalej pokračovať vo vzostupnom trende aj v strednodobom a dlhodobom horizonte.

Členské štáty BRICS, vrátane štátov BRICS plus dosahujú priaznivejší vývoj na bežnom účte platobnej bilancie v porovnaní so štátmi G7. Tento pozitívny trend je vyjadrený aj podielom štátov BRICS na celkových devízových rezervách, ktorý je neporovnateľný vyšší ako podiel štátov G7. Taktiež štáty BRICS dosahujú priaznivejší vývoj čistej investičnej pozície v porovnaní so štátmi G7.

Najvýraznejšie rozdiely možno sledovať vo fiškálnej oblasti. Priemyselne najvyspelejšie štáty zoskupené v G7 dosahujú vysoký verejný dlh. Tento je odrazom relatívne vysokých fiškálnych deficitov, ktoré môžu mať negatívny vplyv na ďalší sociálno-ekonomický vývoj, zabezpečenie potravinovej, ekonomickej a energetickej bezpečnosti.

Okrem toho tak štáty BRICS, ako aj priemyselné vyspelé štáty čelia historicky najväčšej výzve pokračovať v procese transformácie, čo bude mať veľký vplyv na verejné financie vrátane zvýšených výdavkov na dlhovú službu, starnúcu populáciu, klimatickú zmenu a obranu.

Je potrebné vychádzať z toho, že minimálne v strednodobom horizonte sa očakáva, že v štátoch G7 budú historicky najnižšie tempá

hospodárskeho rastu, na rozdiel od štátov BRICS, ktoré dosahujú a očakáva sa, že naďalej budú dosahovať neporovnateľné vyššie tempo hospodárskeho rastu.

Aj napriek zložitosti a nepredvídanosti ďalšieho sociálno-ekonomického vývoja tak v štátoch BRICS, BRICS plus, ako aj v ostatných štátoch vo svetovej ekonomike je viac ako kedykoľvek predtým potrebná veľmi úzka, konštruktívna a súčinná spolupráca. Táto by mala byť orientovaná na riešenie kritických oblastí, akými sú záchrana našej vzácnej planéty, riešenie kybernetických útokov, spoločný postup pri využívaní umelej inteligencie a vo všetkých ostatných oblastiach, kde je potrebné spoločné úsilie tak štátov BRICS ako aj štátov G7 a ostatných štátov.

Prevažná väčšina obyvateľov na zatiaľ obývateľnej planéte si želá dlhodobú mierovú koexistenciu medzi všetkými rozhodujúcimi zoskupeniami. V tomto kontexte bolo by vhodné, aby sa kontraproduktívne výdavky, orientované na zbrojenie, mohli využiť v boji s prehlbujúcou príjmovou polarizáciou, rastom chudoby, v podpore zabezpečení zdravia, ekonomickej, potravinovej a energetickej bezpečnosti pre všetkých ľudí žijúcich na planéte. Najlepším riešením bude preto vzájomne výhodná spolupráca pri budovaní stabilných mostov pre budúci udržateľný život generácií na našej vzácnej planéte Zem.

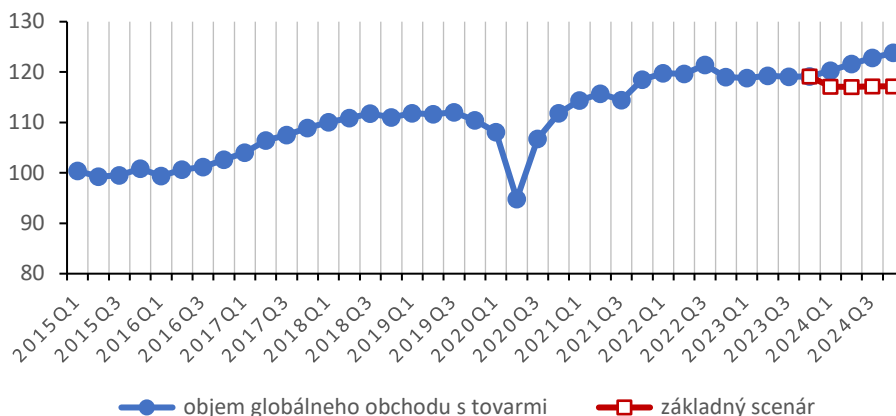
4. VÝVOJ GLOBÁLNEHO OBCHODU A CIEN PRIMÁRNYCH KOMODÍT

4.1. Vývoj globálneho obchodu

Objem globálneho obchodu dosiahol v minulom roku (2023) pokles o 1,2 % po zaznamenaní 3,0 % expanzie v roku 2022 napriek vypuknutiu vojenského konfliktu na Ukrajine. Pretrvávajúce účinky vysokých cien energií a inflácie silno ovplyvnili najmä dopyt po priemyselných výrobkoch, ktoré sú predmetom medzinárodného obchodu. Dopyt by sa mal v priebehu nasledujúcich dvoch rokov postupne zotavovať, keď sa inflačné tlaky zmiernia a reálne príjmy domácností sa zlepšia (WTO, 2024). Relatívne nízky pokles objemu globálneho obchodu s tovarom v roku 2023 zatienili silné regionálne rozdiely, keďže dovoz prudko klesol v Európe, klesol v Severnej Amerike, stagnoval v Ázii a zvýšil sa v hlavných ekonomikách vyvážajúcich palivá. Slabý dopyt znížil objem exportu v Európe a zabránil výraznejšiemu oživeniu v Ázii, zatiaľ čo v iných regiónoch bol obraz zmiešaný. Ak sa prognóza naplní, Ázia v rokoch 2024 a 2025 viac prispeje k rastu objemu obchodu.

G r a f 4.1

Kvartálny vývoj objemu globálneho obchodu s tovarmi (sezónne upravený index 2015 = 100)

Prameň: vlastné spracovanie na základe databázy World Trade Outlook, WTO (2024).

Ak rozanalyzujeme objem globálneho obchodu s tovarmi v roku 2023, zistíme, že bol počas celého roka 2023 výrazne nad úrovňou pred pandémiou (pozri graf 4.1) a v 4. štvrťroku klesol len mierne v porovnaní s prvým štvrťrokom 2022 (-0,6 %). Najvyšší objem obchodu v treťom štvrťroku 2022 mohol čiastočne odrážať prudký nárast cien komodít, ku ktorému došlo v priebehu roka, ak by neboli plne zohľadnené v obchodných štatistikách vykazujúcich ekonomík. Okrem tohto jedného kvartálu možno obchod v roku 2023 považovať skôr za stagnujúci než za pokles.

Rast svetového HDP sa v roku 2023 tiež spomalil, ale nie tak výrazne ako rast objemu obchodu (pozri tab. 4.1). Rast reálneho HDP (vážený výraznými výmennými kurzmi) sa v roku 2023 znížil na 2,7 %, a to z 3,1 % v predchádzajúcom roku. Očakáva sa, že rast HDP zostane počas nasledujúcich dvoch rokov prevažne stabilný, v roku 2024 klesne na 2,6 % a v roku 2025 sa vráti na 2,7 % (WTO, 2024).

Keď sa pozrieme na exportný výkon regiónov v roku 2023, vidíme, že najvyšší nárast exportu z hľadiska objemu zaznamenal región Severnej Ameriky o 3,7 % v porovnaní s takmer rovnakým rastom v predchádzajúcom roku. Nasleduje región Afrika o 3,1 % po 2,4 % poklese v roku 2022. Export Európy zaznamenal v roku 2023 druhý najväčší pokles rastu objemu exportu o 2,6 % v porovnaní s 3,7 % rastom v predchádzajúcom roku. Najväčší pokles objemu exportu zaznamenal región Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ), ten zaznamenal v roku 2023 ďalší pokles objemu exportu, ktorý sa prehlboval od roku 2019 na -6,2 % v roku 2023. Región Ázie, ktorý je exportne orientovaný, zaznamenal v roku 2023 ďalšie spomalenie, a to z 0,4 % v roku 2022 na 0,1 % v roku 2023 (pozri tab. 4.1 a graf 4.2).

Čo sa týka importu, všetky regióny okrem dvoch zaznamenali v roku 2023 pokles objemu importu. Najväčší pokles zaznamenal región Európa o 4,7 %, nasledujú regióny Južnej a Severnej Ameriky o 3,1 % a o 2 % podľa poradia. Najvyšší nárast importu v roku 2023 zaznamenal región SNŠ o 18,8 %. Nasleduje región Stredný východ, keď dosiahol 9,8 % (pozri tab. 4.1 a graf 4.3). Prvé odhady WTO z roku 2023 predpokladali, že región Ázie dosiahne v roku 2023 najvyšší nárast importu s takmer 15 %. V skutočnosti spomínaný región

zaznamenal ďalší pokles o 0,6 % v porovnaní s 0,7 % poklesom v predchádzajúcom roku.

T a b u ľ k a 4.1

Svetový obchod s tovarmi podľa objemu a reálny HDP (ročná zmena v %, 2020 - 2025)

	2020	2021	2022	2023	2024 ¹	2025 ¹
<i>Objem globálneho obchodu²</i>	-5,0	9,6	3,0	-1,2	2,6	3,3
Export						
Severná Amerika	-9,2	6,4	3,8	3,7	3,6	3,7
Južná Amerika	-5,0	6,6	2,9	1,9	2,6	1,4
Európa	-7,7	8,1	3,7	-2,6	1,7	2,8
Spoločenstvo nezávislých štátov	-1,0	-1,8	-2,1	-6,2	5,3	1,7
Afrika	-7,2	4,2	-2,4	3,1	5,3	2,4
Stredný východ	-6,5	-0,8	6,6	-1,6	3,5	2,2
Ázia	0,6	13,1	0,4	0,1	3,4	3,4
Import						
Severná Amerika	-5,2	11,9	5,7	-2,0	1,0	3,3
Južná Amerika	-9,6	24,8	4,2	-3,1	2,7	3,4
Európa	-7,2	8,8	6,0	-4,7	0,1	3,1
Spoločenstvo nezávislých štátov	-5,4	10,3	-6,1	18,8	-3,8	2,9
Afrika	-15,5	7,4	8,8	-2,4	4,4	1,6
Stredný východ	-9,7	13,8	14,1	9,8	1,2	2,1
Ázia	-1,0	10,5	-0,7	-0,6	5,6	4,7
<i>Svetový HDP v trhových cenách (rast v %)</i>	-3,1	6,2	3,1	2,7	2,6	2,7
Severná Amerika	-3,3	5,8	2,1	2,4	2,0	1,7
Južná Amerika	-6,3	7,7	4,0	2,0	1,5	2,5
Európa	-5,9	6,3	3,5	0,9	1,1	1,7
Spoločenstvo nezávislých štátov	-2,4	5,5	0,1	3,5	2,6	1,9
Afrika	-2,4	4,7	3,7	2,9	3,2	3,9
Stredný východ	-3,9	4,1	6,5	1,6	2,7	3,4
Ázia	-0,7	6,5	3,3	4,2	4,0	3,8

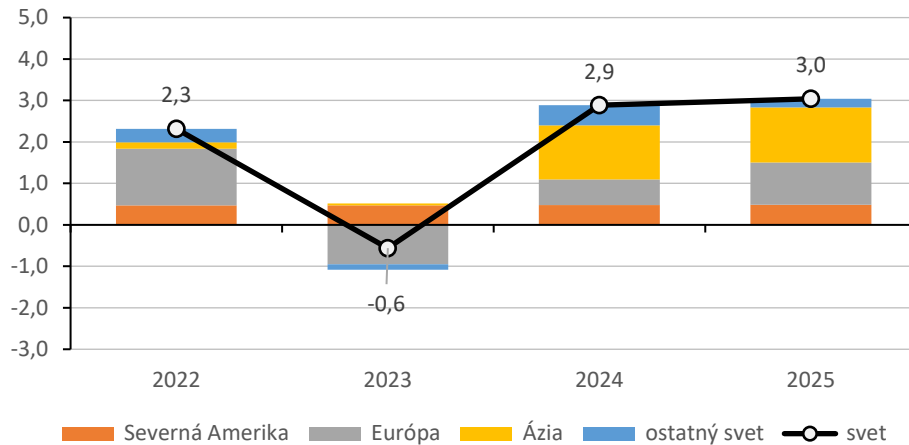
¹ Údaje za roky 2024 a 2025 sú prognózované tímom WTO.

² Priemer exportu a importu.

Prameň: WTO (2024).

Graf 4.2

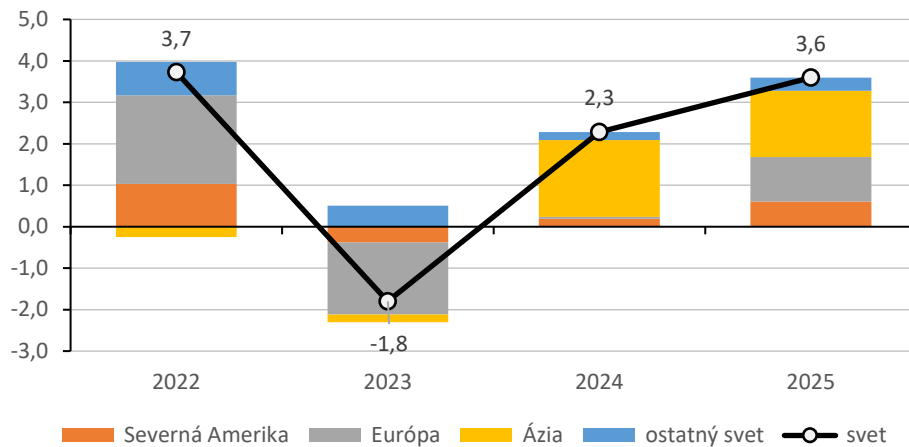
Podiel regiónov na raste objemu globálneho exportu (v %)

Prameň: vlastné spracovanie na základe údajov WTO (2024).

Graf 4.3

Podiel regiónov na raste objemu globálneho importu (v %)

Prameň: vlastné spracovanie na základe údajov WTO (2024).

Vývoj obchodu z hľadiska hodnoty

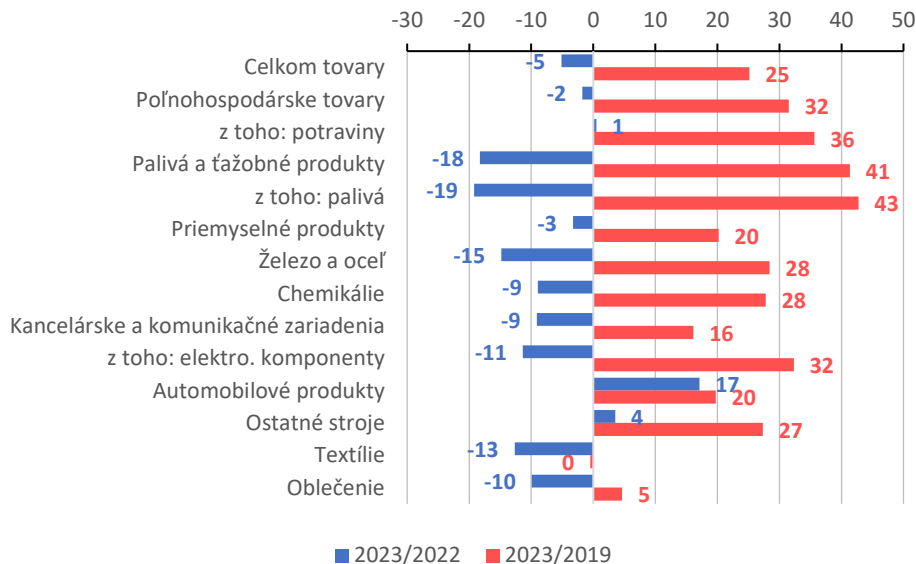
Hodnota svetového obchodu s tovarom v amerických dolároch (meraná priemerom vývozu a dovozu) klesla v roku 2023 o 5 % na 24,01 bilióna amerického dolára (pozri tab. 4.2). Pokles v poklese na strane

exportu viedli krajiny exportujúce ropu a zemný plyn ako napríklad Nórsko, ktorého export sa prepadol o 30 %, nasledovala Ruská federácia, ktorej export sa prepadol o 28 %, ďalej Katar a Saudská Arábia s 26 % a 22 % podľa poradia. Rovnako bol zaznamenaný pokles exportu v ázijských priemyselne orientovaných ekonomikách vrátane Číny (-5 %), Japonska (-4 %) a Kórejskej republiky (-8 %). Ostatné veľké ekonomiky zaznamenali menší pokles alebo dokonca mierny nárast vrátane Spojených štátov (-2 %), Nemecka (+1 %) a Mexika (+3 %).

Vývoz Európskej únie ako celku do zvyšku sveta vzrástol o 2 %, zatiaľ čo obchod v rámci EÚ klesol o 1 %, takže celkový vývoz vo vyjadrení v amerických dolároch zostal rovnaký. Medzitým dovoz tovaru klesol vo väčšine ekonomik, čiastočne v dôsledku klesajúcich cien komodít, ako je zemný plyn, ktorého cena v roku 2023 klesla v priemere o 63 %. Všetky veľké ekonomiky zaznamenali pokles s výnimkou niekoľkých veľkých vývozcov energie vrátane Spojených arabských emirátov (+7 %), Ruskej federácie (+10 %) a Saudskej Arábie (+11 %) (WTO, 2024).

Graf 4.4

Medziročný rast globálneho obchodu podľa produktu (v %)

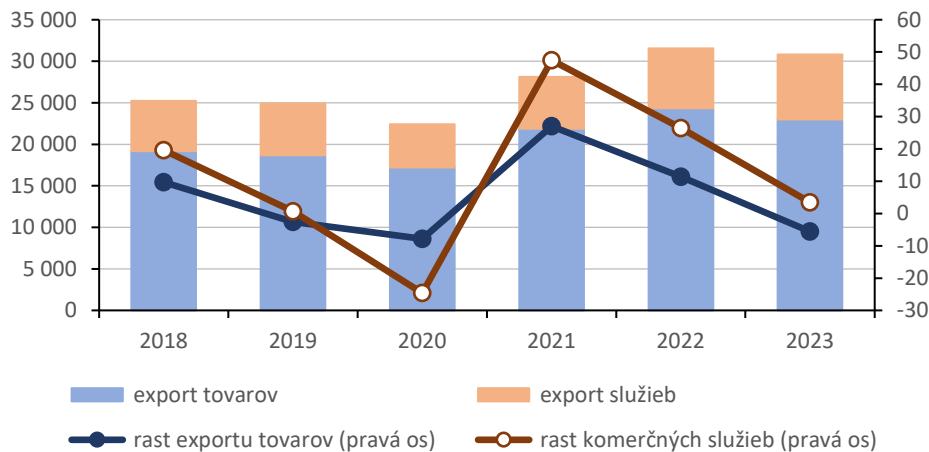
Prameň: vlastné spracovanie na základe údajov WTO (2024).

Globálny obchod zaznamenal v minulom roku (2023) pokles rastu takmer vo všetkých skupinových tovaroch (okrem automobilových produktov, ostatných strojov a potravín, ktoré dosiahli 17 %, 4 % a 1 % podľa poradia). Najväčší pokles zaznamenali skupiny tovarov, palivá, železo a oceľ a textil 19 %, 15 % a 11 % podľa poradia (pozri graf 4.4).

Keď však porovnáme vývoj globálneho obchodu s tovarmi v roku 2023 s rokom 2019, zistíme, že všetky skupinové tovary zaznamenali v roku 2023 solídny rast.

G r a f 4.5

Globálny export tovarov (v mld. amerických dolárov) a medziročný rast (v %)

Prameň: vlastné spracovanie na základe údajov WTO (2024).

V dôsledku poklesu cien energetických komodít vývoz tovaru zo Spojených štátov zaznamenal v roku 2023 pokles o 2,2 % po takmer 18 % raste v roku 2022 a o 23 % raste v roku 2021. Z rovnakého dôvodu vývoz tovaru zo Saudskej Arábie zaznamenal v roku 2023 prepád o 21,6 % po značnom raste v minulom roku (2022) o 49 %, čo viedlo k zhoršeniu pozície krajiny v rebríčku najväčších exportérov tovaru, a to zo 16. miesta na 19. miesto. Značný prepád o 28 % v exporte tovarov zaznamenala aj Ruská federácia, čo viedlo k zhoršeniu pozície krajiny v rebríčku najväčších exportérov tovaru v roku 2023 o 4 miesta smerom nadol v porovnaní s predchádzajúcim rokom, a to z 10. miesta v roku 2022 na 14. miesto. Prepád exportu tovarov dosiahli aj exportne orientované krajiny juhovýchodnej Ázie na čele s Čínou, ktorá

zaznamenala 5 % prepad, ďalej Južná Kórea, Hongkong, Singapur a Taiwan, ktoré zaznamenali pokles exportu tovaru o 8 %, 6 %, 8 % a 10 % podľa poradia (pozri tab. 4.2).

Tabuľka 4.2

Najväčší svetoví exportéri a importéri tovarov v roku 2023 (hodnota v mld. amerických dolárov)

Miesto	Exportér	Hodnota	Podiel	Miesto	Importér	Hodnota	Podiel
1.	Čína	3 380	17,5	1.	USA	3 173	15,9
2.	Extra-EÚ export	2 761	14,3	2.	Extra-EÚ import	2 717	13,6
3.	USA	2 020	10,4	3.	Čína	2 557	12,8
4.	Japonsko	717	3,7	4.	Spojené kráľovstvo	791	4,0
5.	Kórejská republika	632	3,3	5.	Japonsko	786	3,9
6.	Mexiko	593	3,1	6.	India	673	3,4
7.	Hongkong, Čína	574	3,0	7.	Hongkong, Čína	654	3,3
	domáci export	21	0,1		odložený import ¹	184	0,9
	reexport	553	2,9				
8.	Kanada	569	2,9	8.	Kórejská republika	643	3,2
9.	Spojené kráľovstvo	521	2,7	9.	Mexiko	621	3,1
10.	SAE ^{1,2}	488	2,5	10.	Kanada	570	2,9
11.	Singapur	476	2,5	11.	SAE ^{1,2}	449	2,3
	domáci export	213	1,1				
	reexport	263	1,4				
12.	čínsky Tchaj-pej	432	2,2	12.	Singapur	423	2,1
					odložený import ¹	160	0,8
13.	India	432	2,2	13.	Švajčiarsko	364	1,8
14.	Ruská federácia	424	2,2	14.	Turecko	362	1,8
15.	Švajčiarsko	420	2,2	15.	čínsky Tchaj-pej	359	1,8
16.	Austrália	371	1,9	16.	Vietnam	326	1,6
17.	Vietnam	354	1,8	17.	Ruská federácia ³	304	1,5
18.	Brazília	340	1,8	18.	Thajsko	290	1,5
19.	Saudská Arábia	322	1,7	19.	Austrália	288	1,4
20.	Malajzia	313	1,6	20.	Malajzia	266	1,3
21.	Thajsko	285	1,5	21.	Brazília	253	1,3
22.	Indonézia	259	1,3	22.	Indonézia	222	1,1
23.	Turecko	256	1,3	23.	Saudská Arábia	211	1,1
24.	Nórsko	174	0,9	24.	Filipíny	133	0,7
25.	Irak ¹	116	0,6	25.	Južná Afrika ¹	131	0,7
26.	Južná Afrika	111	0,6	26.	Irak ¹	96	0,5
27.	Katar ¹	97	0,5	27.	Nórsko	95	0,5
28.	Čile	95	0,5	28.	Izrael	91	0,5
29.	Irán ¹	91	0,5	29.	Čile	86	0,4
30.	Kuvajt ¹	85	0,4	30.	Egypt ¹	79	0,4
	Svet celkom	19 350	100,0		Svet celkom	19 912	100,0

¹ Odhady WTO.

² SAE – Spojené arabské emiráty.

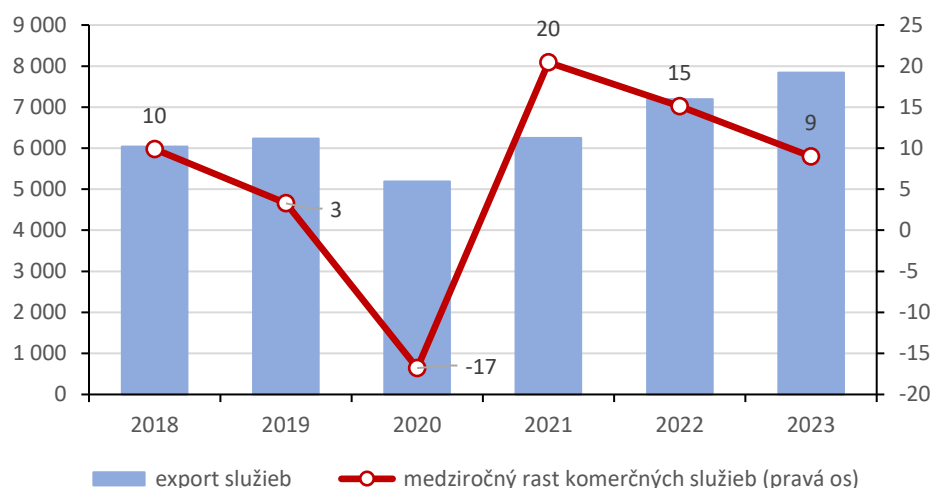
³ Import je hodnotený FOB.

Prameň: WTO (2024), <https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_outlook24_e.pdf>.

Svetový obchod s komerčnými službami napriek spomaleniu vzrástol v roku 2023 medziročne o 9 %, k čomu významne prispel rast služieb cestovného ruchu, ktorý medziročne vzrástol o 38 %. Rast cestovného exportu bol pozitívny, ale zostal slabý na úrovni 4 % v porovnaní s rokom 2019. Prepravné služby zaznamenali pokles o 8 %, čo čiastočne možno pripísať útokom na obchodné lode v Červenom mori počas posledných dvoch mesiacov roku 2023 (pozri WTO, 2024). Prepravné služby predstavujú takmer štvrtinu globálneho obchodu s komerčnými službami.

G r a f 4.6

Globálny export s komerčnými službami (v mil. amerických dolárov)

Prameň: vlastné spracovanie na základe údajov WTO (2024), <https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_outlook24_e.htm>.

Z údajov WTO vyplýva, že Ruská federácia zaznamenala v roku 2023 najväčší medziročný pokles v exporte komerčných služieb spomedzi 30 najväčších exportérov o 16 % po minuloročnom poklese o 7 %, a to z 57 mld. amer. dolárov v roku 2021 na 40 mld. amer. dolárov v roku 2023. Naopak jej import s komerčnými službami zaznamenal v roku 2023 rast o 7 % po minuloročnom poklese o 5 %, a to z 74 mld. amer. dolárov v roku 2021 na 79 mld. amer. dolárov v roku 2023, čo prirodzene viedlo k rastu jej podielu na celkovom svetovom importe s komerčnými službami z 1,1 % v roku 2022 na 1,3 % v roku 2023.

T a b u l k a 4.3

Najväčší exportéri a importéri komerčných služieb s výnimkou obchodu v rámci EÚ za rok 2023 (hodnota v mld. amerických dolárov)

Miesto	Exportér	Hodnota	Podiel	Miesto	Importér	Hodnota	Podiel
1.	Extra-EÚ export	1 438	22,4	1.	Extra-EÚ import	1 246	21,1
2.	USA	966	15,1	2.	USA	694	11,7
3.	Spojené kráľovstvo	581	9,1	3.	Čína	549	9,3
4.	Čína	380	5,9	4.	Spojené kráľovstvo	389	6,6
5.	India	344	5,4	5.	Singapur	295	5,0
6.	Singapur	328	5,1	6.	India	247	4,2
7.	Japonsko	201	3,1	7.	Japonsko	225	3,8
8.	Švajčiarsko	168	2,6	8.	Švajčiarsko	191	3,2
9.	SAE ¹	165	2,6	9.	Kanada	154	2,6
10.	Kanada	147	2,3	10.	Kórejská republika	149	2,5
11.	Kórejská republika	124	1,9	11.	SAE ¹	108	1,8
12.	Turecko	101	1,6	12.	Saudská Arábia	87	1,5
13.	Hongkong, Čína	99	1,5	13.	Brazília	81	1,4
14.	Izrael	84	1,3	14.	Hongkong, Čína	79	1,3
15.	Austrália	75	1,2	15.	Ruská federácia	75	1,3
16.	Thajsko	62	1,0	16.	Austrália	73	1,2
17.	čínsky Tchaj-pej	54	0,8	17.	Mexiko	69	1,2
18.	Mexiko	52	0,8	18.	Thajsko	65	1,1
19.	Nórsko	52	0,8	19.	čínsky Tchaj-pej	64	1,1
20.	Saudská Arábia	50	0,8	20.	Nórsko	61	1,0
21.	Filipíny	48	0,7	21.	Malajzia	52	0,9
22.	Brazília	44	0,7	22.	Indonézia	51	0,9
23.	Malajzia	42	0,7	23.	Turecko	48	0,8
24.	Ruská federácia	40	0,6	24.	Izrael	47	0,8
25.	čínsky Macao	38	0,6	25.	Katar	36	0,6
26.	Egypt	35	0,5	26.	Filipíny	29	0,5
27.	Indonézia	33	0,5	27.	Vietnam	29	0,5
28.	Katar	29	0,5	28.	Kuvajt	28	0,5
29.	Maroko	26	0,4	29.	Ukrajina	23	0,4
30.	Vietnam	19	0,3	30.	Argentína	23	0,4
	Svet celkom	6 416	100,0		Svet celkom	5 915	100,0

¹ SAE – Spojené arabské emiráty.

Prameň: WTO (2024), <https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_outlook24_e.htm>.

Druhý najväčší pokles v exporte komerčných služieb v roku 2023 zaznamenala Čína, a to medziročne o 10 %, a to z 422 mld. amerických dolárov na 380 mld. amerických dolárov. Naopak, jej import komerčných služieb medziročne vzrástol v roku 2023 o 19 %. Podiel čínskeho exportu komerčných služieb predstavoval v roku okolo 6 % globálneho exportu komerčných služieb, pričom jej podiel z globálneho importu komerčných služieb predstavoval v roku 2023 okolo 9,3 % (pozri tab. 4.3).

4.2. Vývoj cien primárnych komodít

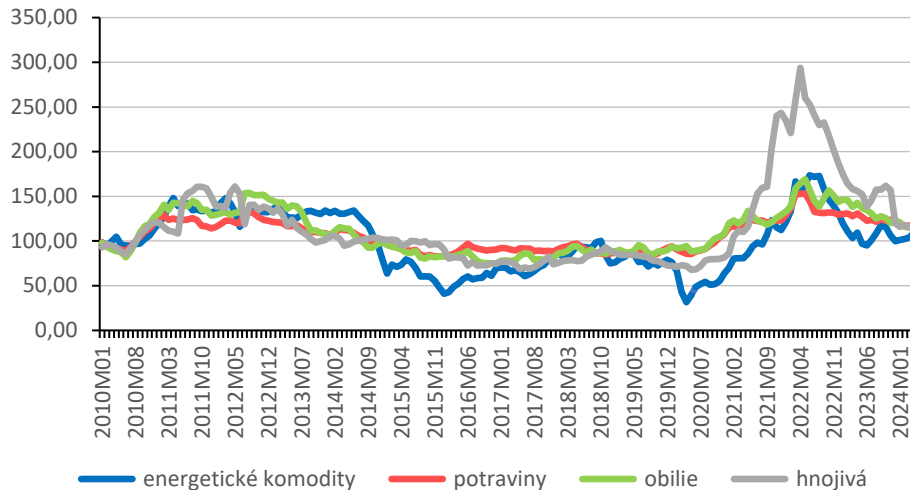
Geopolitické napätie v prvých mesiacoch roku 2024 najmä v regióne Blízkeho východu spôsobilo tlaky na zvýšenie ceny kľúčových komodít. Útoky na obchodných lodiach, ktoré sa začali v novembri 2023 na Červenom mori, spôsobili paniku na svetových trhoch s komoditami, no veľmoci vyslali signál (vytvorenie aliancie na ochranu obchodných lodí na medzinárodných moriach viedlo k upokojeniu situácie), čo zmiernilo tlaky na rast cien komodít.

Napriek tomu rok 2023 bol rokom spomalenia rastu, dokonca poklesu cien komodít, najmä po oživení cien primárnych komodít, ktoré začalo v roku 2021 a pokračovalo aj v roku 2022, keď zaznamenali medziročný rast o 45 %. Podľa *Commodity Markets Outlook* (World Bank Group, 2024) index cien primárnych komodít v roku 2023 zaznamenal medziročný pokles 24,2 %, čo predstavuje najprudší pokles od pandémie ochorenia COVID-19.

Ceny komodít v roku 2023 pokračovali v miernom spomalení, ktoré začalo v poslednom kvartáli roku 2022 vplyvom slabého dopytu v dôsledku nízkeho rastu globálnej ekonomiky. Index cien komodít zaznamenal v roku 2023 pokles takmer u všetkých komodít. Najväčší pokles zaznamenal index hnojivá medziročne o 34 % a index energetických komodít medziročne o viac ako 24 % (pozri graf 4.7).

Graf 4.7

Vývoj mesačného indexu cien vybraných komodít (2010 = 100)

Prameň: spracovanie autora na základe World Bank Group, Commodity Markets Outlook, database (2024).

Očakáva sa, že index cien komodít Svetovej banky klesne o 3 % v roku 2024 a 4 % v roku 2025 (World Bank Group, Commodity Markets Outlook, April 2024). Hoci ceny komodít sa majú trochu zmierniť, očakáva sa, že zostanú približne o 38 % nad priemernými úrovňami rokov 2015 – 2019. Relatívne stabilná základná predpoveď pre mnohé ceny naznačuje tesne vyvážené trhy. Ponuka komodít je vo všeobecnosti nastavená na zlepšenie, ale očakáva sa tiež, že dopyt po komoditách stúpne – dokonca aj na pozadí stále utlmeného globálneho rastu HDP – pretože priemyselná aktivita a rast obchodu sa po stagnácii v roku 2023 upevnia. Čiastočne to odráža očakávania rozsiahleho, aj keď meraného, globálneho menového uvoľnenia. V Číne je dopyt po energii a základných kovoch podporovaný expanziou investícií do infraštruktúry a vybraných odvetví – vrátane obnoviteľnej energie, elektroniky a elektrických vozidiel – aj keď sa sektor nehnuteľností naďalej stagnuje. Všeobecnejšie povedané, pokračujúce úsilie o zníženie globálnych emisií uhlíka predznamenáva zrýchľujúci sa dopyt po rôznych kovoch a mineráloch, ktoré sú kľúčové pre energetickú transformáciu (World Bank Group, Commodity Markets Outlook, April 2024). Detailnejšie ceny ropy a zemného plynu analyzujeme v nasledujúcej časti.

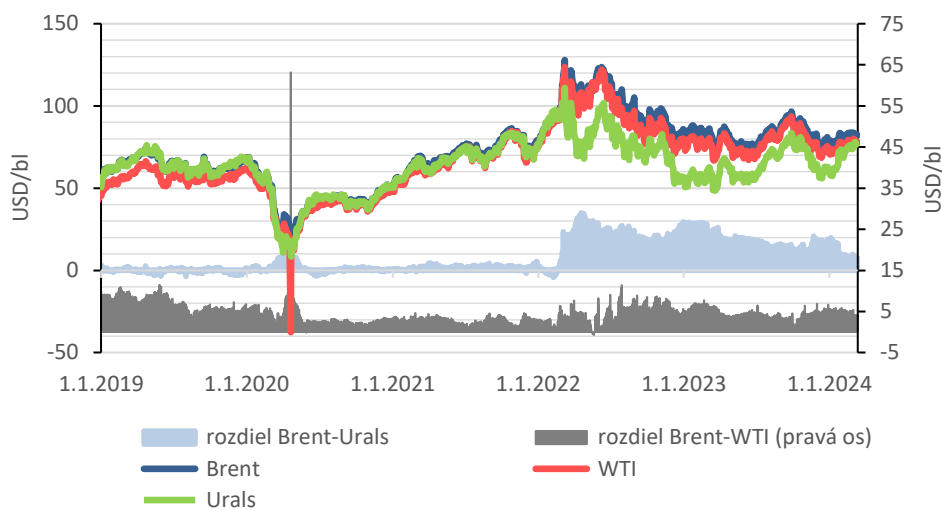
Vývoj cien ropy

Rok 2023 priniesol na energetické trhy vítanú zmenu v podobe nečakanej stability vyplývajúcej z absencie dodatočných exogénnych šokov, ktorými boli energetické trhy opakovane zasahované od vypuknutia globálnej pandémie v roku 2020. Priemerná cena ropy počas roka dosiahla cenu 82 amerických dolárov za barel. Pričom rok začala na úrovni 82 amerických dolárov za barel a ukončila na 78 amerických dolárov za barel. Ročný rozptyl cien ropy Brent dosiahol 24,7 amerických dolárov za barel, čo bola najnižšia hodnota od roku 2019, a volatilita na tomto trhu sa, napriek všetkým turbulenciám, ktoré trh s ropou počas roku zažil, vrátila na predkrízovú úroveň.

Na začiatku roka 2023 vyhodnocoval trh primárne dve neznáme, aký nárast dopytu spôsobí znovuo tvorenie čínskej ekonomiky po ukončení protipandemických opatrení a ako zasiahne embargo na dovoz ropy a ropných produktov export Ruska. Ako sa počas roka ukázalo, tieto udalosti nenarušili globálnu ponukovo-dopytovú rovnováhu. Rusko dokonca v marci 2023 pristúpilo k jednostrannému zníženiu exportu ropy o 500-tis. barelov za deň (bld) do krajín, ktoré zaviedli sankcie na export ruskej ropy. Dôvodom takéhoto kroku mohla byť podľa IEA (2023a) aj snaha zvýšiť ceny ropy, keďže ruský rozpočet pre rok 2023 počítal s výškou ceny ropy 70,10 amerických dolárov za barel, zatiaľ čo v januári dosiahla cena ruskej ropy 49,48 amerických dolárov za barel, čo sa prejavilo v medziročnom prepade fiškálnych príjmov o 48 %. India spolu s Čínou na začiatku roka 2023 odoberali už 70 % ruského exportu ropy, pričom pri Indii to znamenalo, že Rusko pokrýva 40 % indického importu ropy, a pri Číne 20 % importu ropy, čo pre tieto krajiny začínalo predstavovať bezpečnostné riziko. Ďalší rast ruského podielu na ich importe už nebol v ich bezpečnostnom záujme (IEA, 2023b). Cena ropy zaznamenala prepád k 75 americkým dolárom za barel v marci, pričom spúšťačom prepadu bola dočasná nestabilita na finančných trhoch vyvolaná bankovou krízou v USA. Prepád cien zastavilo aprílové vyhlásenie OPEC-u o znížení produkcie o 1,16 mil. barelov za deň (ďalej mbld) (IEA, 2023c). Viac ako desaťdolarový nárast, ktoré toto oznámenie vyvolalo, však nemal dlhé trvanie, pretože v apríli dosiahol ruský export ropy navzdory vyhláseniam o dobrovoľných obmedzeniach 8,3 mbld (IEA, 2023d), svoje

maximum od spustenia invázie na Ukrajinu a okrem nečakane silnej ponuky tlačil cenu nadol aj sentiment na trhoch, ktorý bol ovplyvnený vysokými úrokovými sadzbami centrálnych bánk a obavami z možnej recesie. Svoje ročné minimum dosiahla ropa počas júna na úrovni tesne pod 72 americkými dolármi za barel.

Graf 4.8
Vývoj cien ropy

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov ICE <www.ice.com>.

Tu sa pre pokles cien zastavil, keďže počas leta 2023 dosiahol dopyt po rope historické maximum 103 mld (IEA, 2023e). Spolu so zníženou produkciou, najmä zo strany Saudskej Arábie, ktorá prepustila miesto najväčšieho producenta v karteli OPEC+ Rusku, viedla kombinácia spomenutých faktorov k opätovnému nárastu cien. Ten sa zrýchlil v septembri, keď Rusko spolu so Saudskou Arábiou nečakane oznámili predĺženie produkčných škrtov vo výške 1,3 mld a do konca roka sa cena ropy Brent vyšplhala na svoje ročné maximum 96,55 dolárov za barel. Celkovo tak OPEC z trhu stiahol od začiatku roka priemerne 2,5 mld produkcie. Napriek tomu, že v októbri sa po útoku teroristickej organizácie Hamas na Izrael do popredia dostala opäť geopolitika, ceny ropy v raste nepokračovali. Cenu ropy začala viac determinovať realita fyzického trhu, najmä anemický dopyt po benzíne v USA, ktorý sa dostal na dvadsaťročné minimum a pokračujúce

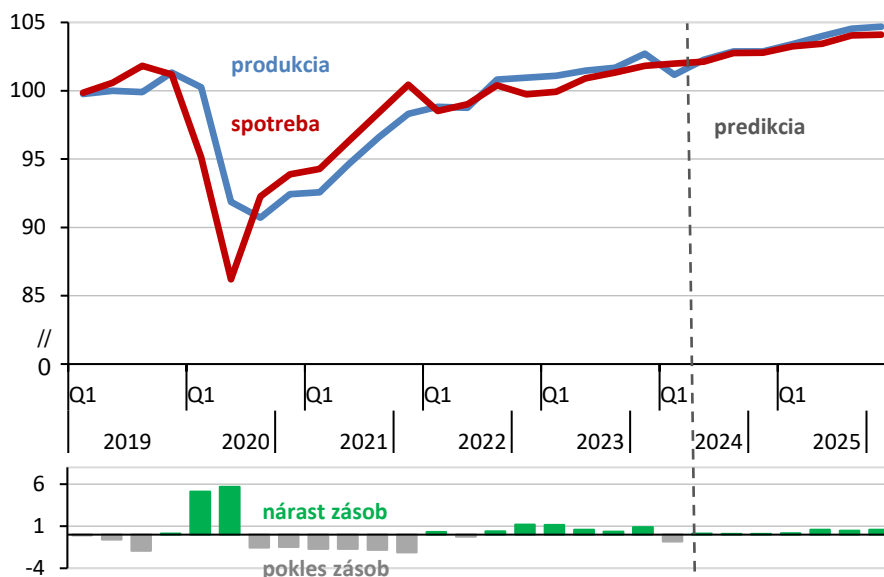
uvedomenie, že vyššie úrokové sadzby brzdiace ekonomickú aktivitu nebudú len krátkodobou epizódou (IEA, 2023f). Napriek obavám z eskalácie konfliktu na Blízkom východe ostali ceny ropy na klesajúcej trajektórii a do decembra stratili zo septembrových maxím 25 dolárov za barel, keď sa v decembri obchodovali na úrovni 74 dolárov za barel. To sa stalo aj napriek oznámeniu zoskupenia OPEC+ predĺžiť obmedzenia produkcie aj počas prvého kvartálu 2024, keďže silný nárast produkcie bol zaznamenaný na americkom kontinente, najmä v USA nasledovaných Brazíliou a Guyanou. Navzdory ohláseným škrtom pritom v štvrtom kvartáli 2023 dosiahol deväťmesačné maximum aj export ropy z Ruska, a to na úrovni 7,8 mblld (IEA, 2024a).

Ponuka, dopyt a zásoby

Priemerná produkcia ropy v roku 2023 dosiahla 101,75 mblld, čo predstavovalo medziročný nárast o 1,9 %. Globálna spotreba ropy dosiahla rovnako historické maximum – 101 mblld – medziročný nárast o 1,6 %, v oboch prípadoch išlo o spomalenie nárastu oproti roku 2022, keď produkcia vzrástla o 4,5 % a spotreba o 2,1 %.

G r a f 4.9

Vývoj dopytu a ponuky po rope a zmien jej zásob

Prameň: spracované podľa EIA, Short Term Energy Outlook, April (2024).

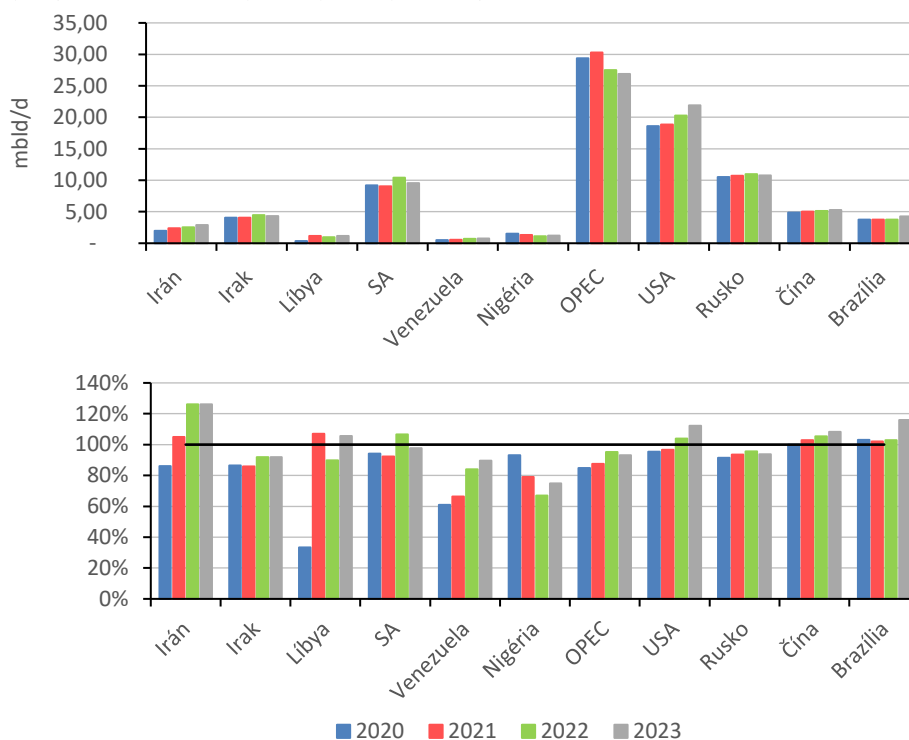
Z geopolitického pohľadu je zaujímavé, že nárast produkcie sa do veľkej miery koncentroval na americkom svetadiele. Severná Amerika navýšila medziročne produkciu o 7 % - najvýraznejší nárast zaznamenali USA s 1,6 mbld (+8 %), no produkciu zvýšili aj Kanada a Mexiko.

Produkcia ropy zároveň o 10 % poskočila aj v Južnej Amerike, medziročne o 10 %. Brazília prispela k nárastu objemom +0,5 mbld (+13 %) a dynamicky vzrástla produkcia najmä v štáte Guyana, a to +0,12 mbld (+45 %), pričom nedávne objavy nálezísk ropy v objeme až 11 miliárd barelov ropy spravia z tejto juhoamerickej krajiny s menej ako 1 miliónom obyvateľov jedného z významných dodávateľov ropy pri plánovanej ťažbe 1,2 mbld do roku 2027 (Smith, 2023).

Hlavným dôvodom, prečo nie sú ceny ropy nižšie, bolo, ako sme už spomenuli, pokračujúce ťažobné obmedzenie zoskupenia OPEC+. Dynamika produkcie v rámci zoskupenia pritom naznačuje, že postoj zoskupenia nie je úplne jednomyselný. Produkcia kartelu ako celku bola v roku 2023 sedem percent pod úrovňou roku 2019. A pokles o 0,6 mbld (2 %) zaznamenala aj medziročne. Za agregovaným číslom sa však skrývajú rozdielne vývojové trendy, Saudská Arábia znížila medziročne produkciu o 0,9 mbld (9 %) a jej produkcia bola naďalej pod úrovňou roku 2019. Rast produkcie +0,33 mbld (+13 %) na druhej strane medziročne zaznamenal po čiastočnom zmiernení sankcií zo strany USA Irán, ktorého output vzrástol v porovnaní s predpandemickým rokom 2019 až o 26 % na 2,87 mbld. Podobný priebeh bolo možné pozorovať aj v prípade Venezuely, kde sa produkcia z podobných dôvodov medziročne zvýšila o 7 % a dosiahla najvyššiu úroveň za ostatné štyri roky s 0,74 mbld. Bez jasného trendu sa naopak produkcia ropy vyvíja v Iraku, Líbyi či Nigérii, krajinách, ktorých produkcia a vývoz je ovplyvňovaná bezpečnostnou situáciou a z roka na rok sa významne mení. Stabilný medziročný nárast naopak zaznamenala Čína, ktorá zvýšila ťažbu o 3 % po 2 % náraste z predošlého roka a v roku 2023 bola jej produkcia na úrovni 108 % roku 2019 pri objeme 5,26 mbld.

Graf 4.10

Vývoj produkcie ropy vo vybraných krajinách

Poznámka. – Dolný graf reprezentuje percentuálnu zmenu produkcie vybraných krajín, pričom za bázu je zvolená produkcia roku 2019. Horný graf zobrazuje nominálnu hodnotu produkcie. Produkcia individuálnych krajín zoskupenia OPEC nezahŕňa kvapalné zložky zemného plynu (NGL²⁷), v prípade zoskupenia OPEC ako celku, ako aj ďalších krajín sú započítané v celkovej produkcii, keďže tento prístup presnejšie reprezentuje dostupnú ponuku ropy/ropných produktov.

Prameň: spracované podľa EIA, Short Term Energy Outlook.

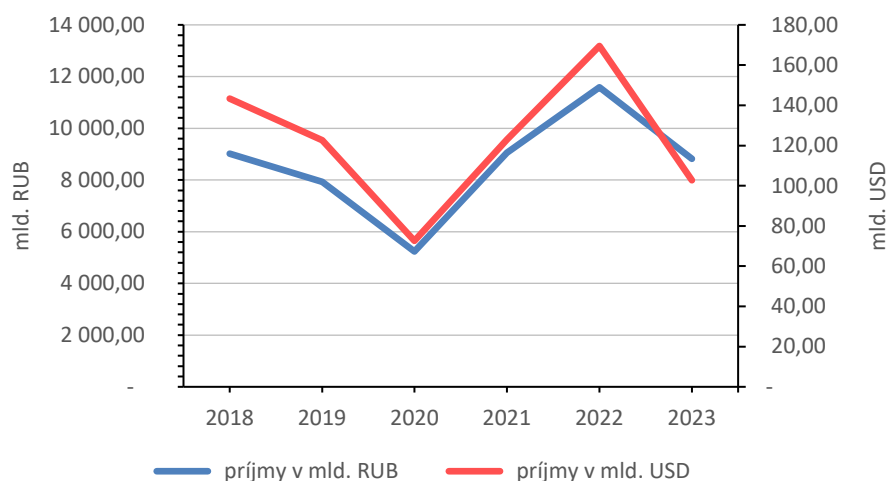
Produkcia Ruska poklesla medziročne o 2 %, dosiahnutá úroveň produkcie však bola na úrovni priemeru rokov 2020 – 2022. Zároveň je

²⁷ V populárnej tlači často dochádza k zámene skratiek NGL, LNG a LPG. Toto nie je správne, nejde o synonymá, ale o rozdielne produkty petrochemického priemyslu. NGL (natural gas liquids) sú dlhšie uhľovodíky, napr. metán, etán, propán, bután či iné kvapalné zložky zemného plynu, ktoré sa od neho pri spracovaní oddeľujú v kvapalnej forme. LNG (liquefied natural gas) je skvapalnený zemný plyn (zložený prevažne z metánu), ktorý vzniká schladením na $-180\text{ }^{\circ}\text{C}$ a stlačením zemného plynu. LPG (liquefied petroleum gas) je rôznou kombináciou uhľovodíkov ako propán, propén (propylén), bután, izobután, izobutylén a butén (butylén), jeho zloženie sa v jednotlivých oblastiach mierne líši. Na rozdiel od LNG dochádza k skvapalneniu týchto zložiek pri bežných teplotách a relatívne nízkom tlaku. CNG (compressed natural gas) stlačený zemný plyn sa skladá takmer výhradne z metánu a pri skladovaní má plynnú formu.

potrebné dodať, že cena ropy Urals, ktorá slúži ako benchmark cien ruskej ropy, dosiahla v roku 2023 60 dolárov za barel, v porovnaní s 76,1 dolárov za barel v roku 2022, čo ovplyvnilo výšku príjmov z exportu ropy (a plynu). Príjmy z ropy a plynu sú pre ekonomiku Ruska kľúčovými determinantmi výkonnosti a schopnosti zvládať krízy. V rokoch 2011 – 2014 tvorili viac ako 50 % ruského federálneho rozpočtu, zatiaľ čo počas obdobia nízkych cien sa táto závislosť výrazne znížila na 36 % v roku 2016 a iba 28 % v roku 2020. V roku 2022 z dôvodu vysokých cien dosahoval tento zdroj štátneho príjmu opäť až 42 %, spomínaný pokles cien z roku 2022 však spôsobil jeho pokles na 32 %. Za zmienku pritom stojí výrazný nárast príjmov ruského federálneho rozpočtu pochádzajúcich mimo ropy a zemného plynu, ktorý sa v roku 2023 oproti roku 2014 zdvojnásobil, a tento typ príjmov, ktorý v roku 2023 medziročne vrástol o 19,2 %, dokázal zabezpečiť, že federálny rozpočet Ruska v roku 2023 vrástol medziročne o 2,8 % napriek tomu, že príjmy z ropy a plynu klesli medziročne o 67 mld. dolárov.

G r a f 4.11

Rozpočtové príjmy Ruska z ropy a plynu

Prameň: Yermakov (2024).

Aj keď hovoríme o príjmoch ruského rozpočtu z ropy a plynu, je potrebné ozrejmiť, že počas obdobia 2018 – 2023 pochádzalo 80 % príjmov zo sektora ropy a len 20 % zo zemného plynu. Tento pomer sa pritom

dynamicky menil v závislosti od relatívnych zmien ceny ropy a plynu a v istých momentoch dosiahol krátkodobo dokonca paritu (počas obdobia pandémie a extrémne nízkych cien roku 2020 a na vrchole energetickej krízy počas obdobia historicky najvyšších cien plynu v 3Q 2022).

Celkovo možno zhodnotiť, že rozpočtové príjmy z ťažby a exportu ropy a plynu v roku 2023 boli približne na úrovni roku 2021, keď Rusko bolo schopné presmerovať export ropy na ázijské trhy, kam smeruje až 82 % vývozu. V prípade exportu plynu, ktorý bol realizovaný primárne cez plynovody, toto nebolo možné, export do Európy sa znížil zo 150 mld. m³ na 25 mld. m³, čo nárast exportu do Číny z 15 na 23 mld. m³ nedokázal vykompenzovať. Rusko tak bolo v roku 2023 nútené znížiť ťažbu plynu o 17 % oproti roku 2021 (Yermakov, 2024).

Dopyt po rope

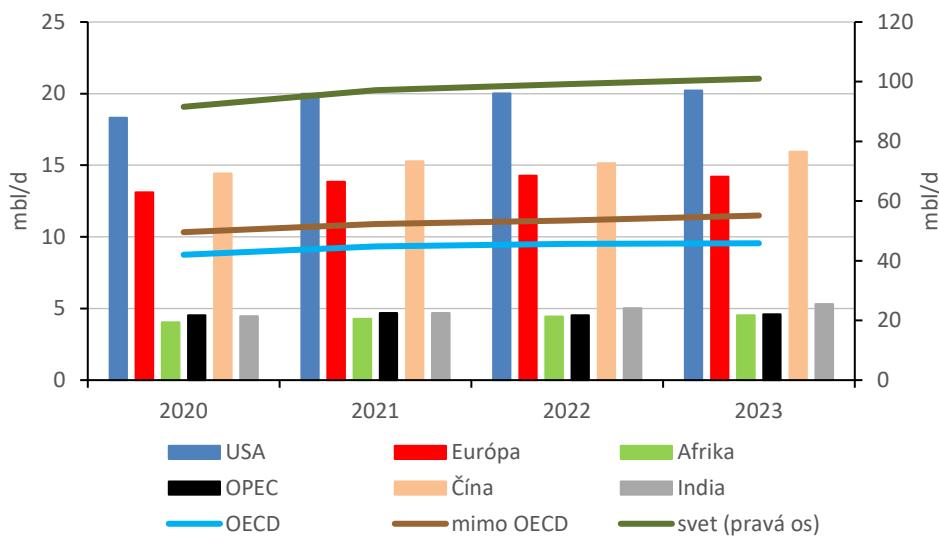
Za posledné dve desaťročia vzrástol dopyt po rope o 18 mld. Tento nárast bol spôsobený rozvojom cestnej dopravy. Globálny vozový park sa za posledných 20 rokov rozšíril o viac ako 600 miliónov áut a nárast obchodu sa premietol do vyšších výkonov cestnej nákladnej dopravy, ktoré vzrástli takmer o 65 %. Cestná doprava tak v súčasnosti predstavuje približne 45 % celosvetového dopytu po rope. Pre porovnanie, druhým najväčším spotrebiteľom ropy je petrochemický priemysel s podielom 15 %. Spotrebu ropy tak bude v najbližších rokoch ovplyvňovať penetrácia elektrických vozidiel. Predaj benzínových a dieselových osobných automobilov dosiahol svoj vrchol v rokoch 2017 a 2018. V roku 2020 tvorili elektromobily 4 % celosvetového predaja automobilov a v roku 2023 ich podiel vzrástol už na 18 %, väčšina predaja sa pritom realizuje v Číne, EÚ a USA. Výrazný nárast zaznamenali aj elektrické autobusy, čo podľa IEA (2023a) predznamenáva, že rast cestnej dopravy prestane byť motorom rastu spotreby po rope do konca aktuálneho desaťročia.

Rok 2023 z pohľadu spotreby ropy znamenal návrat do normálu. Globálny dopyt vzrástol o 1,9 % na 101 mld a centrum nárastu spotreby sa vrátilo do krajín nepatriacich do skupiny OECD. V roku 2023 po náraste o 1 p. b. zodpovedali tieto krajiny už za 55 % svetovej spotreby ropy. Najrýchlejší nárast zaznamenala po 0,8 % poklese dopytu

v roku 2022 Čína s medziročným nárastom o 5,2 % na 15,9 mbld. Čína tak reprezentuje druhý najväčší spotrebiteľský trh. Na prvom mieste ostávajú USA, ktoré v roku 2023 spotrebovali v priemere 20,2 mbld (nárast o 1,1 %). Na treťom mieste boli krajiny EÚ, kde sa spotreba po dvoch silných rokoch rastu spôsobených popandemickým návratom do normálu a zmenách v energetickom mixe Únie spôsobených v súvislosti s vojnou na Ukrajine v roku 2023 mierne znížila o 0,4 % na 14,2 mbld. Do pozície ďalšieho centra rastu spotreby sa dostala India s medziročným nárastom o 5,7 % na 5,31 mbld. Naopak, zaostáva rast dopytu v Afrike, kde spotreba ropy medziročne vzrástla len o 2,2 % (4,5 mbld).

G r a f 4.12

Vývoj spotreby ropy vo vybraných krajinách

Prameň: spracované podľa EIA, Short Term Energy Outlook.

Projekcie IEA (2023a) predpokladajú, že dopyt po rope dosiahne svoj vrchol do konca aktuálneho desaťročia a následne do roku 2050 by v závislosti od prijatých politik mohol poklesnúť o 9 až 75 %. Takýto široký rozptyl scenárov predznamenáva, že odklon od ropy bude sprevádzaný turbulenciami, ktoré budú mať vplyv na globálnu ekonomiku aj v nasledujúcich desaťročiach.

Zásoby ropy, špekulatívny kapitál a očakávania na tento rok

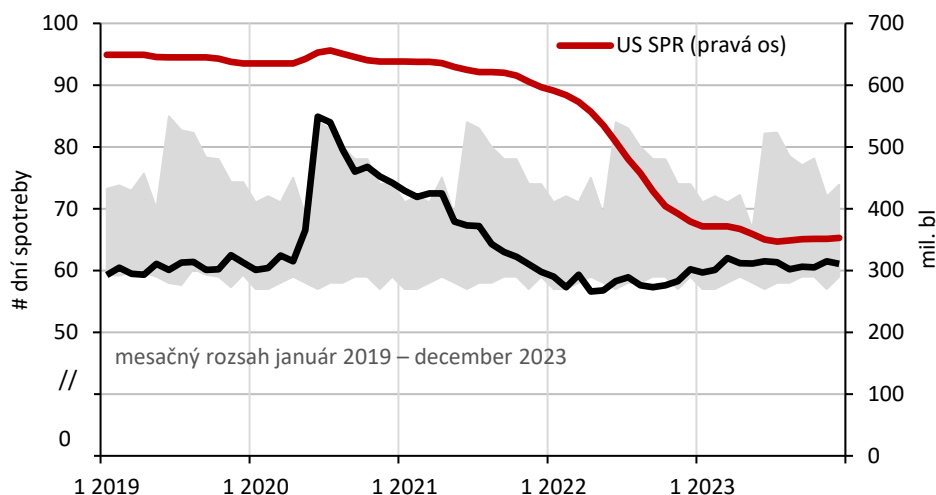
Relatívne equilibrium medzi ponukou a dopytom znamenalo okrem menej volatilných cien aj stabilizáciu skladových zásob ropy, ktoré v predošlých rokoch najprv prudko vzrástli v rokoch 2020 – 2021 a následne zaznamenali prepad v roku 2022. V roku 2023 zásoby ropy v krajinách OECD vystačili v priemere na 60,8 dňa, čo znamenalo nárast v porovnaní s 58,6 dňami v predošlom roku. Nadalej sa však hýbali na spodnej hranici päťročného pásma, a trh tak nedostal priestor na výraznejší výdych v podobe poklesu cien, no nepotreboval ani stabilizáciu ďalším využitím strategických zásob, ktoré sa počas roka ustálili na úrovni 350 mbl. Ako sme už naznačili, jedným z hlavných príčin rovnováhy na trhu bolo správanie skupiny OPEC, ktoré držalo ťažbu v priemere 3,67 mbl pod svojimi produkčnými kapacitami. Pre porovnanie, s výnimkou pandemických rokov 2020 – 2021, keď OPEC z trhu stiahol 5 mbl išlo o tretiu najvyššiu hodnotu za posledných desať rokov, v ostatných ôsmich rokoch bola voľná produkčná kapacita, ktorú mal OPEC k dispozícii priemerne vo výške 2 mbl.

Na rozdiel od objemu uskladnenej ropy, ktorý je síce stabilný, ale nízky a predstavuje isté riziko, ktoré by mohlo podporovať cenu ropy, tak existencia historicky vysokej nevyužitej produkčnej kapacity brzdí inflačné tlaky na ceny ropy.

Volatilitu na trh s ropou počas minulého roka nepriniesli ani investičné fondy, ktoré počas roka držali relatívne vyrovnaný podiel dlhých a krátkych pozícií a neposkytli tak dôvod na výraznejšie pohyby cien. Situácia sa začala meniť až začiatkom roka 2024, keď stávky investorov na nárast ropy začali rásť a počas marca 2024 už dosiahli deväťdesiaty kvantil historických hodnôt, čo naznačuje silné presvedčenie špekulatívneho kapitálu, že cena ropy porastie, zároveň však zvyšuje riziko, že v prípade nenaplnenia očakávaní dôjde k realokácii kapitálu s možnosťou ráznejšieho poklesu ceny. Aj keď trajektória vývoja cien je nejasná, aktuálne pozicionovanie kapitálu na trhu s ropou dáva predpoklad na medziročné zvýšenie volatility na trhu s ropou počas roku 2024.

Graf 4.13

Vývoj komerčných zásob ropy a ropných produktov v krajinách OECD

Prameň: spracované podľa EIA, Short Term Energy Outlook.

Na druhej strane treba povedať, že toto pozorovanie nie je podporené závermi analytikov oslovených do Reuters pollu, ktorý na rok 2024 predikujú priemernú cenu ropy Brent na úrovni 81 dolárov za barel pri rozptyle 74 – 95 dolárov za barel. Ich predpoklad je opodstatnený protichodnými silami, keď na jednej strane dopyt brzdí nižší ekonomický rast, ktorý by mal dosiahnuť v roku 2024 rýchlosť 3,1 % (IMF 2024) v porovnaní s historickým priemerom 3,8 %, pričom rast dopytu po rope nepodporí ani vyššia penetrácia elektromobilov na globálnom predaji automobilov. Ponuka je na druhej strane manažovaná zoskupením OPEC+, ktoré nemá v úmysle pustiť ceny ropy nižšie. Fundamentálnym dôvodom na výraznejší pohyb cien tak môže byť v najbližšom čase hlavne prípadná udalosť spojená s nestabilnou geopolitickou situáciou (bezpečnostná situácia v Červenom mori, rozšírenie konfliktu na Blízkom východe či ďalšia eskalácia vojny na Ukrajine).

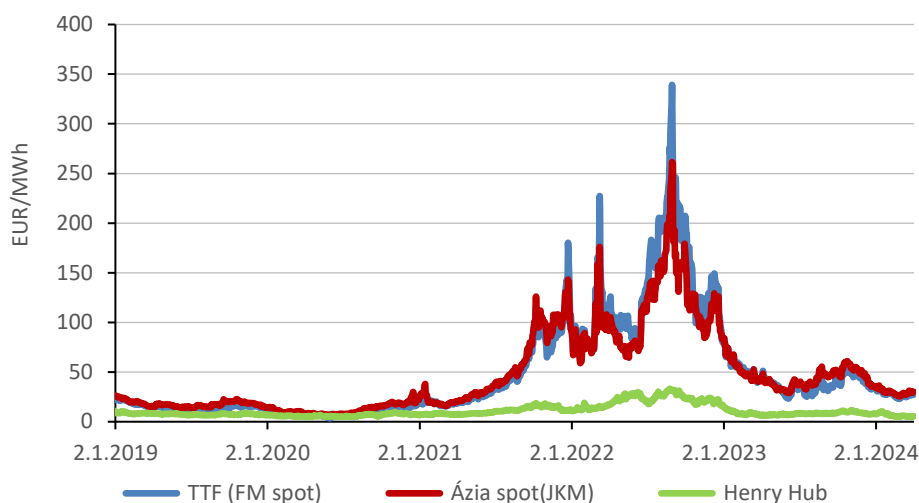
Trh so zemným plynom

Ceny zemného plynu, dopyt po ňom, ako aj ponuka v podobe dovozu pokračovali v roku 2023 v poklese. Dopyt po plyne v EÚ poklesol

od vypuknutia krízy o 20 % a priblížil sa k tridsaťročným minimám. Výrazne nezaostal ani pokles ponuky, keď sa dovoz do EÚ znížil o 16 %. Dohromady to znamenalo prebytok na trhu s plynom v Európe, ktorý sa prejavil nárastom objemu plynu uskladneného v zásobníkoch, čo prispelo k medziročnému zníženiu cien v Európe. Pokles veľkoobchodnej ceny v Európe v roku 2023 bol o 69 % na 41 eur/MWh. Ceny plynu tak boli v porovnaní s predvojnovým normálom stále viac ako dvojnásobné, rozhodne však už nejde o úrovne, ktoré sú spúšťačom pre deštrukciu dopytu a ekvilibrium medzi ponukou a dopytom sa opätovne začalo tvoriť na rozhraní interakcie plynových a uhoľných elektrární.

G r a f 4.14

Svetové spotové ceny plynu

Prameň: spracované podľa údajov ICE, CME.

Návrat istej úrovne normálu indikuje aj opätovná konvergencia medzinárodných cenových benchmarkov. Spotové veľkoobchodné ceny plynu v Ázii dosiahli v roku 2023 45 eur/MWh a vrátili sa k svojej prirodzenej prémii voči Európe. Z týchto historicky vysokých cien bezpochyby profitovali USA, ktoré sa v roku 2023 stali najväčším exportérom plynu v podobe LNG, keď predstihli Austráliu a Katar a približne 2/3 exportu (62 mld. m³) smerovali do Európy (Breugel,

2024). Veľkoobchodné ceny v USA však aj napriek tomu v dôsledku silnej ponuky ostali päťnásobne nižšie v porovnaní s hlavnými exportnými trhmi pri ročnej priemernej hodnote 8,4 eur/MWh. Napriek nižším úrovniam ostala na trhu extrémna volatilita, obavami z novovzniknutých geopolitických hrozieb, ako aj skutočnosti, že ekvilibrium na trhu s plynom sa aktuálne tvorí na neelastickej časti dopytových a ponukových kriviek.

Vývoj cien zemného plynu

V prvom štvrtroku 2023 pokračovali spotové ceny v Európe (TTF) vo svojej poklesovej trajektórii, na ktorú nastúpili v auguste 2022, keď dosiahli maximá. Priemerná cena plynu počas prvých troch mesiacov roku 2023 dosiahla 53,3 eur/MWh, čo medziročne znamenalo pokles o 45 %, zároveň treba dodať, že v porovnaní s prvým štvrtrokom 2021 boli ceny naďalej vyššie o 187 %. Pokles bolo možné pozorovať aj v rámci tohto obdobia, keď sa ceny z januárových 70 eur/MWh dostali na 40 eur/MWh v marci 2023. Príčin poklesu cien bolo viacero, na jednej strane slabý dopyt spôsobený teplotne nadnormálovou zimou, pokračujúci nízky dopyt zo strany priemyslu, ale aj pokračujúce silné dodávky LNG a zásobníky naplnené výrazne nad historické normy, ktoré mitigovali všetky rizikové faktory.

Najprekvapivejším faktorom bol bezpochyby pokles spotreby, ktorý v prvom kvartáli dosiahol medziročne dodatočných 16 %, čo znamenalo historicky najväčší prepad spotreby plynu v Európe počas zimy. Podľa IEA (2023g) pritom len 40 % poklesu dopytu možno prisúdiť počasiu. Zvyšok úspor pripadal na zvyšovanie efektívnosti, šetrenie spôsobené vysokými cenami, resp. zmenami správania spotrebiteľov, ako aj inštaláciu tepelných čerpadiel či prechod na emisne intenzívnejšiu biomasu v rurálnych oblastiach.

Počas tohto obdobia ostala Európa najatraktívnejším plynárenským trhom a zachovala si prémiu 1 euro/MWh oproti Ázii. Ceny v prvom štvrtroku v USA dosiahli v priemere 9 eur/MWh, to znamená, že boli šesťnásobne nižšie ako v Európe.

Okrem veľkoobchodných cien bolo možné v tomto období pozorovať pokles cien aj u retailových odberateľov. Priemerná cena, ktorú platili európske domácnosti, poklesla zo septembrového maxima

175,7 eur/MWh na 132,7 eur/MWh. Na rozdiel od veľkoobchodných cien však ceny, ktoré platili domácnosti v prvom kvartáli roku 2023, boli naďalej o 15 % vyššie ako v roku 2022 a až 85 % nad historickým priemerom. Je potrebné zdôrazniť výraznú disperziu maloobchodných cien, ktoré platia domácnosti v jednotlivých krajinách Európy. Najvyššie ceny platili domácnosti vo Švédsku – až 292 eur/MWh²⁸, na opačnom konci spektra bolo Maďarsko, kde domácnosti platili za plyn len 27,2 eur/MWh (EC, 2023a).

Nízky dopyt a nárast dodávok plynu do Európy spolu s pokračujúcou komfortnou situáciou naplnenosti zásobníkov plynu v Európe viedli k pokračujúcemu tlaku na ceny aj v druhom štvrtroku 2023. Spotové ceny v Ázii a Európe sa dostali až pod odhadovanú úroveň dlhodobých na ropu indexovaných kontraktov a v máji 2023 dosiahli dvojročné minimum. Priemerná cena plynu v tomto období v Európe bola 35,2 eur/MWh (medziročný pokles o 64 %), pričom podobný vývoj cien bolo možné pozorovať aj v Ázii, kde ceny plynu medziročne stratili 59 % a v júni znovunadobudli svoju tradičnú prémii voči Európe. Priemerná veľkoobchodná cena v USA dosiahla v druhom štvrtroku 6,8 eur/MWh (medziročný pokles o 71 %).

Maloobchodné ceny v druhom kvartáli dosiahli 114 eur/MWh a nižšie o desať percent už tak boli aj v medziročnom porovnaní. Najlacnejší plyn mali naďalej domácnosti v Maďarsku – 27,1 eur/MWh, na opačnom konci spektra ostalo Švédsko, kde je však spotreba plynu na ohrev u domácností limitovaná. Z krajín, kde sa plyn štandardne využíva na kúrenie, bola cena najvyššia v Holandsku na úrovni 171,5 eur/MWh (EC 2023b).

V treťom štvrtroku sa na európsky plyn so zemným plynom vo väčšej miere vrátila volatilita spôsobená exogénnymi faktormi, keďže fundamentálne sa trh s plynom naďalej vyznačoval nízkym dopytom a pokračujúcimi dodávkami plynu, ktoré viedli k rekordnej naplnenosti zásobníkov. Napriek tomuto stavu hrozba štrajkov na austrálskych LNG termináloch, ktoré reprezentujú 11 % svetovej produkcie LNG, spôsobila, že volatilita spotových kontraktov na veľkoobchodnom trhu v Holandsku dosiahla 140 % a bola najvyššia od spustenia

²⁸ Je potrebné zdôrazniť, že plyn sa vo Švédsku na kúrenie takmer nevyužíva, a nejde tak o takú výraznú položku v rozpočte väčšiny domácností.

ruskej invázie na Ukrajinu. Pre ilustráciu, ceny plynu v Európe dosiahli svoje ročné minimum 1. júna na hodnote 23,4 eur/MWh. Už o 15 dní neskôr bola cena plynu 70 % vyššia na hodnote 40,5 eur/MWh, následne sa však ceny plynu opäť vrátili k poklesu a 14. 7. 2023 boli opäť blízko minimu na úrovni 24,6 eur/MWh, ani tu však nedošlo k stabilizácii a 22. 8. 2023 bola cena plynu 43,2 eur/MWh. Podobný vývoj bolo možné pozorovať aj v septembri. Priemerná veľkoobchodná cena v treťom kvartáli bola 33,1 eur/MWh, čo znamenalo medziročný pokles o 89 %. V tomto období sa už zároveň Ázii vrátila späť do svojej pozície prémiového trhu, keď priemerná spotová cena plynu bola v tomto období o 7 % vyššia ako v Európe (v medziročnom porovnaní bola ázijská cena nižšia o 51 %). Najlacnejším trhom ostali USA s priemernou hodnotou plynu na obchodnom bode Henry hub štyriaplnásobne nižšou ako v Európe.

Výrazný prepád cien na veľkoobchodnom trhu sa premietol do maloobchodných cien len čiastočne. Priemerná cena, ktorú za plyn platili domácnosti v Európe, dosiahla v tomto období 107 eur/MWh a medziročne boli nižšie o 30 % a naďalej boli 61 % vyššie, ako bol historický normál. Divergencia maloobchodných cien zemného plynu v krajinách EÚ sa zmiernila len marginálne. Najvyššie maloobchodné ceny zemného plynu naďalej platili v Holandsku (167 eur/MWh), nasledované Írskom (162 eur/MWh), Portugalskom (148 eur/MWh) a Talianskom (140 eur/MWh). Najnižšie priemerné ceny v tomto období platili domácnosti v Maďarsku (27 eur/MWh), Chorvátsku (46 eur/MWh) nasledované Slovenskom (61 eur/MWh), Estónskom a Rumunskom (62 eur/MWh) (EC, 2023c).

Ceny zemného plynu v Európe boli po strate významnej časti dodávok z Ruska vo väčšej miere ovplyvňované udalosťami vo svete aj počas posledného štvrtého roka minulého roka. Dodávky LNG, ktoré do Európy smerujú vo veľkých objemoch ako z amerického kontinentu, tak aj Blízkeho východu, boli ovplyvnené celým spektrom javov, ktorých dopad na ceny v Európe by bol pred vypuknutím vojny na Ukrajiny len okrajový, no v aktuálnej situácii prináša na európsky trh výraznú mieru volatility. Nejde pritom len o geopolitiku, ale svoje hrajú aj klimatické podmienky v rôznych častiach sveta, ktoré v súčasnej situácii vo výraznej miere ovplyvňujú logistiku LNG a nepriamo aj ceny zemného plynu v Európe. Do centra pozornosti sa tak počas

záveru roka dostali Panamský a Suezský prieplov ako úzke miesta medzinárodného obchodu s LNG.

1. Dodávky LNG z USA smerujúce do Ázie tradične využívajú z nákladových a časových dôvodov trasu cez Panamský prieplov. Dlhodobý nedostatok zrážok, ktorý zasiahol túto oblasť, však výrazne obmedzil objem prepravy cez tento prieplov. Tankerom s LNG, ktoré zvykli čakať na povolenie na preplav dva dni, sa počas roka 2023 predĺžilo čakanie v priemere 15 dní, čo zvýšilo náklady, avšak problémom bola aj samotná nepredvídateľnosť dostupnosti. Logistické komplikácie v Paname sa pokúsili využiť prevádzkovatelia Suezského prieplovu, ktorí pre prepravu LNG ponúkli výrazné zľavy. Napríklad dodávka LNG z USA sa do Japonska mohla dostať buď cez Suezský prieplov približne za mesiac, alebo oboplávajúc Afriku okolo Mysu dobrej nádeje s celkovým časom prepravy 40 dní. Tradičné využitie trasy cez Panamský prieplov pritom dokázalo dostať čas prepravy na 20 dní. Cez Suezský kanál sa smerom na východ počas roka 2023 prepravili 4 % globálneho obchodu s LNG – 21 mld. m³, pričom USA zodpovedalo za polovicu týchto objemov. Opačným smerom prúdilo 20 mld. m³ prevažne katarského plynu smerujúceho do Európy.
2. Situáciu s prepravou cez Suezský prieplov skomplikoval útok Hamasu na Izrael zo 7. 10. 2023, na ktorý odpovedal Izrael vojensky. Bezprostredným dôsledkom násilností v regióne bolo dočasné pozastavenie ťažby plynu na poli Tamar, ktoré sa nachádza pri pobreží Izraela a časť plynu je exportovaná do Egypta a Jordánska, ktoré museli na globálnom LNG trhu hľadať náhradu. Nešlo však o významné objemy. Výraznejší problém spôsobili húsijovia, ktorí v rámci podpory Hamasu začali útočiť raketami a dronmi na lode prechádzajúce cez Červené more. V reakcii na túto hrozbu Katar v januári presmeroval celý LNG export do Európy z trasy cez Červené more a Suezský prieplov a napriek zdvojnásobeniu prepravného času začal dopravovať LNG do Európy okolo Mysu dobrej nádeje.
3. Napriek všetkým spomenutým komplikáciám nemali tieto udalosti na samotný obchod s LNG zásadný dopad. Dôvodom tohto konštatovania je skutočnosť, že v tomto čase sa dostalo prevádzky

množstvo nových tankerov, ktoré pomohli tomu, že cena prepravy medziročne klesla približne o polovicu a zmienené časové zdržania tak zatiaľ nemajú prohibítivný vplyv na celkové náklady dovážaného plynu (OIES, 2024).

Spomenuté faktory prispeli k tomu, že ceny plynu oproti predošlému štvrtroku vzrástli, keď dosiahli priemer 42,9 eur/MWh. V porovnaní s rokom 2022 v tomto období však boli ceny nižšie o 55 %, no naďalej dosahovali 120 % predkrízového normálu. Naplnenosť skladov európskeho plynu, ktoré v tomto období po prvýkrát dosiahli viac ako 105 miliárd m³, pomohla tlmiť volatilitu na trhu, ktorá dosiahla 80 % a bola o 25 % nižšia ako v predošlom roku, pričom klesla aj medzikvartálne.

Komfortná situácia na európskom trhu viedla k tomu, že ázijské spotové ceny, ktoré boli medziročne nižšie o 50 %, prevýšili európske ceny na TTF o 6 eur/MWh. Existencia tejto arbitráže viedla napriek opísaným komplikáciám s logistikou k čiastočnému presmerovaniu LNG tokov, keď dodávky LNG do Európy poklesli o 10 %, zatiaľ čo ázijský import vzrástol o 7 % (IEA, 2024b).

Vývoj ponuky a dopytu v Európe

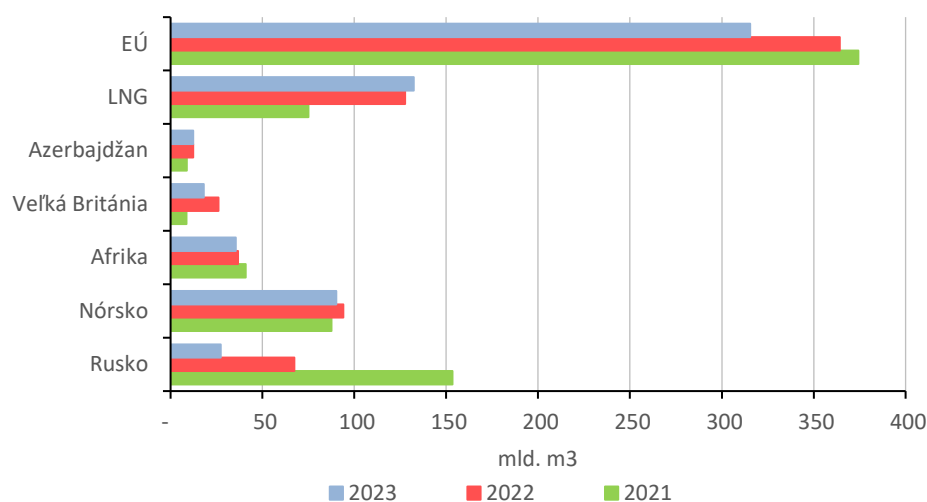
V roku 2023 sa naplno prejavil výpadok dodávok ruského plynu do EÚ 27 a dovoz plynu sa prepadol medziročne o 16 %, keď dosiahol 315 mld. m³.

Najväčším exportérom plynu do EÚ ostalo v roku 2023 s 90 mld. m³ Nórsko, a to napriek sérii viacerých technických odstávok na exportnej infraštruktúre, ktoré viedli k poklesu dodávok plynu počas jesene 2023. Rusko do krajín EÚ v roku 2023 exportovalo 45 mld. m³ plynu (27 mld. m³ prostredníctvom plynovodov a 18 mld. m³ v podobe LNG v celkovej hodnote približne 20 miliárd eur). Toto zodpovedalo približne 14 % dovozu plynu do zoskupenia. Primárnym zdrojom zásobovania EÚ plynom sa tak stal dovoz skvapalneného zemného plynu, ktorý pochádzal z rozsiahleho spektra krajín. Pozíciu najvýznamnejšieho dodávateľa LNG do Európy v roku 2023 jednoznačne držalo USA so 62 mld. m³. Dovozy LNG z ostatných krajín (mimo Rusko a USA) dosiahol 52 mld. m³. 33 mld. m³ doviezla EÚ z Alžírsku a k potrubnému exportu Afriky do EÚ s 2 mld. m³ prispela aj Líbya.

K stabilizácii EÚ trhu s plynom prispela aj Británia, z ktorej sa napriek 30 % medziročnému poklesu do EÚ dostalo 18 mld. m³. Azerbajdžanský export bol stabilný a v súlade s exportnou kapacitou do EÚ doviezol 12 mld. m³.

G r a f 4.15

Dovoz plynu do EÚ podľa zdroja

Prameň: spracované podľa údajov think-tanku Breugel.

Pokles dopytu, ktorý nastal v Európe v roku 2022, keď maloobchodní odberatelia zemného plynu začali pociťovať zvýšené ceny na veľkoobchodnom trhu (pozri graf 4.15), pokračoval na tejto trajektórii aj v roku 2023. Expertné odhady naznačujú, že spotreba zemného plynu v Európe klesla o 13 % alebo 61 mld. m³ na 427 mld. m³. Podľa IEA (2024a) to znamená najnižší dopyt po plyne v Európe od roku 1995.

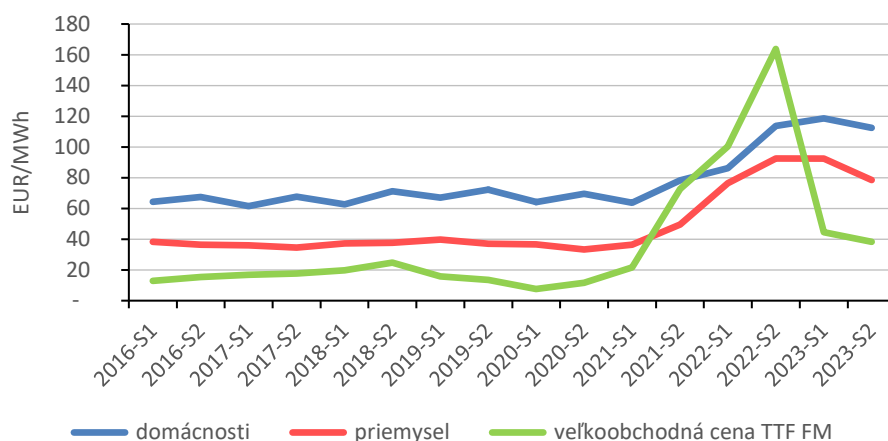
Dôvodom neboli len ceny, ale aj teplotne nadnormálová zima a dodatočné úspory energie vyplývajúce zo zmien v správaní spotrebiteľov (Honoré, 2023). Tento trend pokračoval v roku 2023, keď spotreba zemného plynu EÚ za celý rok bola v priemere 20 % pod priemerom rokov 2016 – 2021 (Dalton, 2024).

Pohľad na dynamiku znižovania dopytu

Zemný plyn sa v Európe primárne využíva v troch sektoroch: v priemysle, domácnostiach a službách (na vykurovanie) a pri výrobe elektriny. Priemyselný sektor tradične predstavuje niečo vyše 20 % dopytu po plyne v Európe. Spotreba plynu v rezidenčných a komerčných budovách, predovšetkým na vykurovanie, predstavuje 35 – 40 % ročného dopytu po plyne v Európe a má tendenciu spôsobovať najvýznamnejšie ročné výkyvy. Teplotný charakter zím zohráva kľúčovú úlohu v dopyte v tomto sektore s medziročnými odchýlkami +/- 20 až 25 mld. m³ v závislosti od ich náročnosti.

Graf 4.16

Vývoj veľkoobchodnej a maloobchodnej ceny plynu

Prameň: spracované podľa údajov ICE a Eurostatu.

Tretím hlavným zdrojom dopytu po plyne v Európe je elektroenergetika, ktorá predstavuje približne 30 % celkového dopytu po plyne (Honoré, 2023).

Navzdory očakávaniam inštitúcií a analytikov zníženie spotreby plynu zaznamenané v roku 2022 bolo ovplyvnené predovšetkým výrazným poklesom spotreby v domácnostiach o 22 % v porovnaní s rokom 2021. O 18 % poklesla aj spotreba priemyslu. Spotreba plynu na výrobu elektriny sa však zvýšila o 2,7 % aj napriek vysokým cenám, spôsobeným nízkou dostupnosťou vodnej a jadrovej energie, čo vytvorilo finančné stimuly pre väčšiu spotrebu plynových elektrární.

Zmena v súlade s pôvodnými očakávaniami nastala v roku 2023. Zvýšená dostupnosť francúzskej jadrovej flotily, výrazne zlepšených hydrologických podmienok a silné prírastky veterných a solárnych elektrární spôsobili, že spotreba zemného plynu pri výrobe elektriny sa oproti roku 2022 znížila o 19 %. Naopak, nižšie ceny komodity postupne stabilizovali spotrebu zemného plynu v priemysle, ktorá napriek tomu, že na ročnej báze bola stále 5 % pod úrovňami z roku 2022, už od tretieho štvrťroka prekračovala minuloročné hodnoty. O necelé tri percentá vzrástla aj spotreba v rezidenčnom sektore. K tomuto prispela kombinácia chladnejšieho počasia a nižších taríf (Farren-Price et al., 2023).

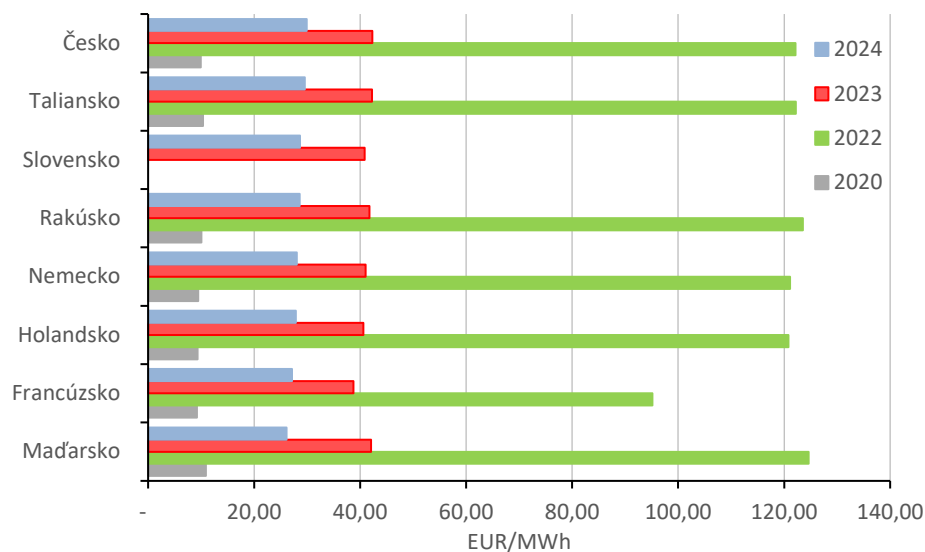
Maloobchodné a veľkoobchodné ceny plynu v Európe

Prepad dopytu po plyne, ktorý sa dostal v Európe na úroveň roku 1995, prekvapil viacerých pozorovateľov trhu. Ako uvádzame vyššie, veľká časť tohto strateného dopytu pochádzala z rezidenčného segmentu a k poklesu došlo už v čase klesajúcich veľkoobchodných cien plynu. Dôvodom takéhoto stavu je mechanika prepojenia veľkoobchodného a maloobchodného trhu s plynom. Ceny, ktoré platia individuálni odberatelia, síce vychádzajú z diania na veľkoobchodnom trhu, no prepojenie nie je úplne priamočiare. V prípade niektorých krajín EÚ je maximálna cena, ktorú môžu účtovať dodávatelia svojim odberateľom, stanovená regulačným úradom, pričom vychádza z cien derivátov obchodovaných na veľkoobchodnom trhu v predstihu niekoľkých mesiacov až rokov pred samotnou dodávkou. Vo viacerých krajinách je však cena pre koncových odberateľov stanovená bez regulácie a odberatelia majú od svojich dodávateľov k dispozícii širšiu škálu produktov, pri ktorých si vedia dohodnúť stabilnú cenu na dlhšie obdobie, no k dispozícii sú aj produkty, ktoré umožňujú kopírovať spotovú veľkoobchodnú cenu (pozri graf 4.16). Na cenovú úroveň v tomto prípade vo veľkej miere vplýva konkurencia medzi dodávateľmi či daňové zaťaženie a ďalšie administratívne zásahy počas posledných dvoch rokov. Tieto spôsoby cenotvorby boli naviac ovplyvnené administratívnymi zásahmi štátov, ktoré v rôznej miere, plošne či adresnejšie subvencovali ceny, ktoré platili koncoví spotrebitelia.

Porovnanie vývoja veľkoobchodných a maloobchodných cien ponúka pohľad na zaujímavú dynamiku na týchto trhoch. Je zrejmé, že volatilita na veľkoobchodnom trhu je v porovnaní s maloobchodným násobne vyššia. Zatiaľ čo priemerná cena na veľkoobchodnom trhu vzrástla medzi rokmi 2020 a 2022 jedenásťnásobne, v rovnakom čase zaznamenala cena pre domácnosti nárast „len“ o 49 %. V roku 2023 sa do maloobchodných cien naďalej prelievali vysoké ceny z veľkoobchodného trhu z predošlých rokov a napriek tomu, že cena plynu na burze spadla v roku 2023 o 65 %, domácnosti v EÚ platili v roku 2023 za plyn medziročne dokonca o 15 % viac. Veľkosť administratívnych zásahov možno pozorovať aj na skutočnosti, že v roku 2022 bola veľkoobchodná cena vyššia ako priemerná maloobchodná cena fakturovaná domácnostiam.

Graf 4.17

Vývoj veľkoobchodnej ceny plynu na vybraných trhoch v Európe

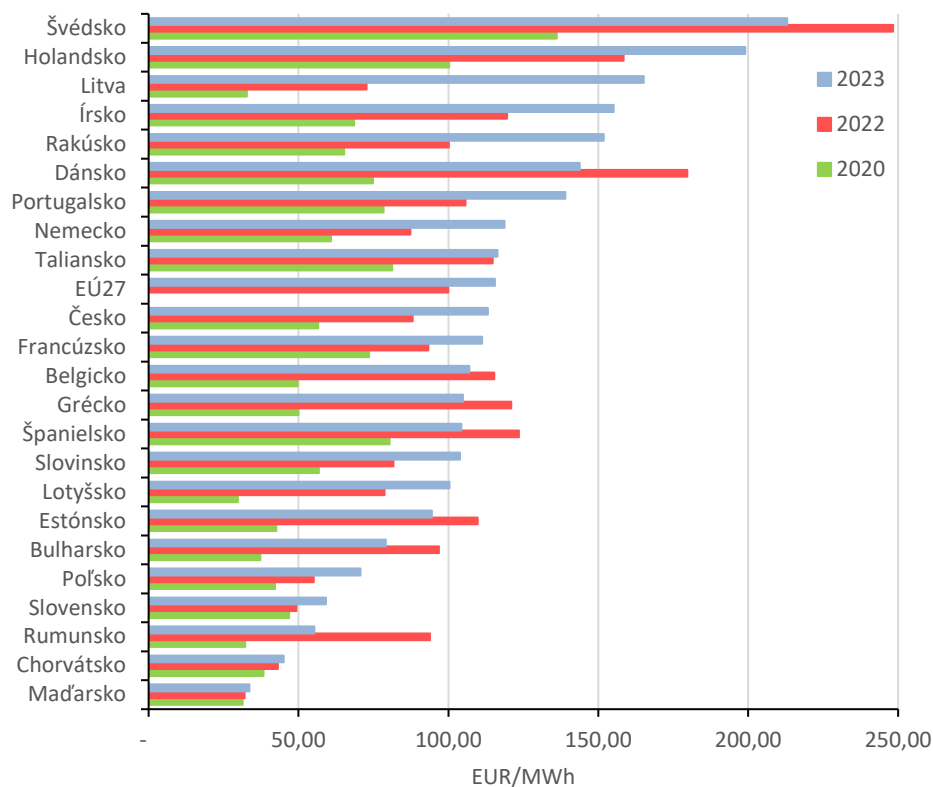
Prameň: spracované podľa údajov Argusu.

Výrazné cenové rozdiely nebolo možné pozorovať len medzi veľkoobchodnými a maloobchodnými cenami, ale aj medzi maloobchodnými cenami jednotlivých krajín. Na veľkoobchodnom trhu bol rozptyl cien medzi krajinami približne 1 euro/MWh, okrem roku 2022, keď dosiahol rozptyl 10 eur/MWh najmä v dôsledku nižších cien,

ktoré umožnila Francúzsku dosiahnuť dostatočná kapacita LNG terminálov a obmedzené prepojenia na okolité trhy. Za zaujímavý možno označiť aj vývoj veľkoobchodnej ceny v Maďarsku, ktoré platilo do leta 2023 prémiovú cenu, no od druhej polovice roku 2023 je veľkoobchodná cena v Maďarsku najnižšia v Európe. Domnievame sa, že je to spôsobené tým, že Maďarsko začalo od druhej polovice roku 2023 benefitovať z prepojenia na Rusko a možnosti dostávať prevažnú časť plynu z Ruska prostredníctvom plynovodu Turkstream.

Graf 4.18

Vývoj maloobchodnej ceny plynu pre domácnosti v EÚ

Prameň: spracované podľa údajov databázy Eurostat

Na maloobchodnom trhu bol štandardný rozptyl cien v rámci krajín EÚ 20 eur/MWh. Ten vystúpil v rokoch 2022 a 2023 až na 45 eur/MWh, keďže v niektorých krajinách sa pre plošné dotácie ceny plynu pre domácnosti menili len minimálne (napr. v Maďarsku stúpili

od roku 2022 o 2 eurá/MWh, v Chorvátsku o 6,7 eur/MWh a na Slovensku o 12,3 eur/MWh). Najviac o 132 eur/MWh vzrástli ceny v Litve, nasledovalo Holandsko, kde sa ceny zvýšili o 99 eur/MWh, či Rakúsko s nárastom 87 eur/MWh.

Rozdielnosť veľkoobchodného a maloobchodného trhu je naplno badaiteľná na príklade Holandska, miesta s najlikvidnejším veľkoobchodným trhom v Európe a jednou z najnižších veľkoobchodných cien, pričom cena, ktorú platia domácnosti, patrí medzi jednu z najvyšších v EÚ.

* * *

Globálnu ekonomiku zasiahlo v posledných rokoch niekoľko ekonomických šokov, pričom geopolitické napätie narastalo a pretrváva dodnes. V reakcii na tieto a ďalšie obavy sa niektoré vlády stali skeptickjšími, pokiaľ ide o výhody obchodu, a podnikli kroky zamerané na preorientovanie výroby a presun obchodu smerom k spriateleným krajinám. Tieto opatrenia mali určitý vplyv na obchodné modely, ale dôkazy o trvalom trende smerom k deglobalizácii sú stále nedostačujúce. Diskusia o možnej obchodnej fragmentácii je spojená nielen s obchodom tovarov, ale aj s komerčnými službami. Je pochopiteľné, že keď narastá medzi obchodnými partnermi politické napätie, každá strana sa snaží minimalizovať riziko presmerovaním svojich výrobkov do iných spriatelených krajín. Tento jav bol v posledných rokoch zaznamenaný najmä po vypuknutí vojenského konfliktu na Ukrajine, ale aj medzi Čínou a USA. No pozerajúc na dáta obchodných tokov, v roku 2023 je presmerovanie obchodných tokov minimálne a pokles exportu napríklad medzi Čínou a USA bol nepatrný a bol spôsobený trhovými faktormi.

Pokiaľ ide o vývoj cien primárnych komodít, ten mal v roku 2023 klesajúcu tendenciu po rozmachoch v predchádzajúcich dvoch rokoch. Jasným obrazom ilustrujúcim vývoj cien primárnych komodít je vývoj cien energetických komodít, ktorý predstavuje vyššie 80 % váhy indexu primárnych komodít. Obdobie nízkych cien ropy, ktoré sme zažívali od vypuknutia americkej bridlicovej revolúcie v druhej časti druhej dekády tohto storočia, zdá sa, nateraz skončilo. Rok 2023 bol tretím v poradí, keď ceny presiahli sedemdesiat dolárov za barel, v roku 2023 to bolo 82,2 dolárov za barel. Dôležité je však pomenovať dôvod vysokých

cien ropy. Nejde totiž o vysoké ceny z fyzickej nedostupnosti ropy, kvôli tomu, že by boli existujúce náleziská vyťažené, ani kvôli tomu, že by dopyt prudko rástol v dôsledku industrializácie rozvíjajúcich sa krajín. Hlavným dôvodom, prečo sú dnes ceny ropy vysoké, je geopolitická nestabilita a bezpečnostná situácia, v ktorej viaceré krajiny nie sú schopné dosiahnuť svoj produkčný potenciál z dôvodu násillia, sankcií, vnútorných a medzinárodných konfliktov. Domnievame sa, že výraznejší pokles cien si bude vyžadovať buď razantnejší nástup elektrifikácie ekonomík, alebo upokojenie situácie vo svete. Ani jeden z predpokladov pritom aktuálne nevyzerá byť na dosah. Na druhej strane je potrebné povedať, že energetické trhy sa v tomto prostredí neistoty naučili operovať. Reakcia trhov na novovznikajúce hrozby je stále odmeranejšia a pokiaľ nedôjde k fyzickému dopadu na toky energie, sú cenové výkyvy v súvislosti s bezpečnostnými hrozbami len symbolické.

Energetická kríza rokov 2021 a 2022, ktorá postihla Európu v súvislosti s vojnou na Ukrajine, sa do roku 2023 preniesla v nižšej miere. Veľkoobchodná cena plynu oproti roku 2022 výrazne poklesla, aj keď predkrízovú úroveň naďalej presahuje viac ako dvaaplnásobne. Dôvodom, prečo po strate tretiny dovážaných množstiev plynu nie je situácia na trhu s plynom v Európe kritickejšia, je do veľkej miery počasie, keďže Európa zažila za posledné dva roky dve z historicky najteplejších zím. Veľkú zásluhu na tom, že plynu je v Európe dostatok, má aj cenová rekcja trhov. Problematickou je skutočnosť, že vysoké ceny energií z obdobia 2021 – 2022 boli aj v roku 2023 prenášané na odberateľov, čo naďalej tlmí dopyt aj potom, čo veľkoobchodná cena počas roku 2023 výrazne poklesla. Vysoké ceny sa zároveň ukázali ako politicky neakceptovateľné a trh bol ovplyvnený množstvom administratívnych zásahov cielených na zníženie cien, resp. mitigujúcich ich dopad na obyvateľstvo. Vzhľadom na to, že európsky trh s plynom sa po odstihnutí od dodávok z Ruska stal vo výraznejšej miere závislý od skvapalneného zemného plynu a tým aj od nekontrolovateľných faktorov ako počasie či geopolitická situácia vo svete, je potrebné, aby politici zachovali opatrenia, ktoré majú za cieľ aspoň čiastočne izolovať európskych spotrebiteľov od volatility svetových cien komodít, napríklad povinné limity na naplnenie skladov zemného plynu, rozvoj OZE či zvyšovanie integrácie národných energetických trhov (Chyong, 2024).

5. OTVORENÁ STRATEGICKÁ AUTONÓMIA EURÓPSKEJ ÚNIE: KONCEPT A IMPLIKÁCIE PRE SEKTOR FINANCIÍ

Otvorená strategická autonómia (OSA) Európskej únie (EÚ) sa vzťahuje na schopnosť Únie konať autonómne v strategicky dôležitých oblastiach od obrannej politiky cez ekonomiku a technológie až po presadzovanie demokratických hodnôt. Jej ústrednou myšlienkou je vyváženie výkonu politických právomocí EÚ pri rešpektovaní podmienok otvorenej trhovej ekonomiky. Aj keď sa koncepcii, ktorá sa za posledné desaťročie stala kľúčovým nástrojom na štruktúrovanie vonkajšej činnosti EÚ, vyčíta jej obsahová vágnosť a nejasnosť v dôsledku rozdielov v terminológii, nastoľuje súbor zásadných právnych otázok, ktoré pomáhajú pochopiť, akým globálnym aktérom sa chce EÚ stať a aké prekážky sa jej v kontexte vývoja medzinárodných vzťahov môžu postaviť do cesty. Strategická autonómia síce ponúka jasné smerovanie európskeho projektu, z právneho hľadiska však nie je isté, či bude vektorom ďalšej integrácie v rámci EÚ alebo, naopak, upozorní na nerovnováhu súčasného integračného procesu (Beaucillon, 2023). Finančný sektor Únie zohráva v tejto koncepcii kľúčovú úlohu, a to nielen z hľadiska zvyšujúceho sa tlaku na zabezpečenie jej dostatočného financovania. Dynamizácia integračného úsilia si vyžaduje identifikáciu existujúcich závislostí a pochopenie zložitého komplexu interdependencií medzi oblasťami politiky, pričom v širšom kontexte agendy bude dôležitá najmä zhoda na spoločnej vízii, politická vôľa a implementačné schopnosti.

5.1. Otvorená strategická autonómia EÚ v kontexte geopolitických zmien a ich konzekvencií

Geopolitický vývoj v minulej dekáde a s ním súvisiace politické reakcie veľkých svetových ekonomík konfrontovali otvorenosť globalizačného procesu a ukázali, ako rýchlo sa môže zo vzájomnej závislosti ako zdroja bezpečnosti a prosperity stať potenciálne ekonomicky vysoko nákladná zraniteľnosť. Pandemická kríza a návrat vojny

do Európy spojený s energetickým šokom v súvislosti s ruskou inváziou na Ukrajinu boli jednými z posledných epizód²⁹, ktoré primáli EÚ k prehodnoteniu vzťahov so zvyškom sveta a ukotveniu otvorenej strategickej autonómie do rámca svojej novej ekonomicko-bezpečnostnej paradigmy.

Agenda otvorenej strategickej autonómie EÚ je súbor regulačných, štrukturálnych a fiškálnych politík, ktoré sa snažia riešiť ekonomicky slabé miesta EÚ vyplývajúce z geopolitických faktorov. OSA nie je „čarovným prútikom“, ale dlhodobým procesom, je skôr cestou ako cieľom. Jej úlohou je „zabezpečiť, aby Európania čoraz viac prevzali kontrolu nad sebou samými. Aby sme bránili svoje záujmy a hodnoty v čoraz drsnejšom svete, vo svete, ktorý nás núti spoliehať sa sami na seba, aby sme zaručili našu budúcnosť“ (Borell, 2020).

Podľa *Biscopa* (2022) je autonómia nastavením mysle – aktér, ktorý nemyslí autonómne, nebude ani autonómne konať, bez ohľadu na svoje schopnosti. Kým pre oblasť bezpečnostnej a obrannej politiky uvádza päť komponentov tohto nastavenia³⁰, zo širšieho pohľadu sú relevantné tri z nich: 1. členské štáty musia vnímať EÚ ako veľmoc, v rovnakej lige ako Spojené štáty (USA), Rusko a Čínu; 2. autonómii môže dosiahnuť len európske zoskupenie, nie žiaden členský štát samostatne; a 3. autonómia si vyžaduje integráciu národných síl, nielen interoperabilitu medzi nimi.

²⁹ Séria geopolitických udalostí s významnými ekonomickými dôsledkami zahŕňa: obchodné a technologické spory medzi USA a Čínou od roku 2018, vypovedanie Iránskej dohody USA v 2018 a extraterritoriálny právny dosah na banky EÚ, spochybnenie suverenity EÚ v digitálnej politike Čínou a USA (napr. 5G telekomunikácie a pravidlá dátového súkromia), investície Číny do európskych firiem a infraštruktúry strategického významu (robotika a prístavy), hrozba zavedenia sankcií na európske firmy následkom geopolitických nezhôd, vojna v Sýrii a spory okolo migračnej krízy, neistota v súvislosti s implementáciou iránskej jadrovej dohody, napätie kvôli Taiwanu a geopolitika dekarbonizácie (ECB, 2023).

³⁰ Podľa *Biscopa* (2022) je projekcia vojenskej sily najurgentnejšou dimenziou vzhľadom na posun strategického fokusu USA z Európy do Ázie a z toho vyplývajúce implikácie spojené s vysokou pravdepodobnosťou, že v prípade simultánnych kríz v Ázii a v Európe dajú USA prednosť Ázii.

Evolúcia termínu v časových súvislostiach

V rokoch 2013 až 2016 bola strategická autonómia (SA) vnímaná najmä ako prístup k otázkam bezpečnosti a obrany. Koncept SA sa vzťahuje na dlhodobú víziu štrukturálnych podmienok umožňujúcich vytvorenie vojenskej autonómie vo vzťahu k iným aktérom a jej cieľom je nájsť rovnováhu na dosiahnutie defenzívnych a projekčných cieľov. Prvotnú víziu strategickú autonómiu koncipovala vo svojich záveroch Európska rada 20. decembra 2013 ako výsledok budovania integrovanejšej, udržateľnejšej, inovatívnejšej a konkurencieschopnejšej technologickej a priemyselnej obrannej základne. V Globálnej stratégii pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku EÚ z júna 2016 je už strategická autonómia prezentovaná ako podmienená vznikom udržateľného, inovatívneho a konkurencieschopného európskeho obranného priemyslu a súčasne ako ambícia pre EÚ pri implementácii jej spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky aj predpoklad dosiahnutia cieľa podpory mieru a bezpečnosti. V novembri 2016 poskytujú závery Európskej rady už v sektore obrany ustálenú definíciu strategickú autonómiu ako procesu na posilnenie globálnej strategickú úlohy EÚ a „schopnosť konať autonómne, keď a kde je to potrebné, a s partnermi, kedykoľvek je to možné“.

V reakcii na hostilné geopolitické prostredie bola SA v nasledujúcom období 2017 – 2019 prezentovaná ako spôsob obrany európskych záujmov. V septembri 2017 francúzsky prezident Emmanuel Macron vo svojej prednáške na Sorbonne nasmeroval nové nastavenie diskusií o autonómii na nárast nacionalizmu, identitarianizmu, protekcionizmu a izolacionistického suverenizmu vo svete, ako aj rozšírenie termínov geopolitika a geoekonomika. V tomto prostredí EÚ „zmenšená“ o Spojené kráľovstvo (UK) v dôsledku brexitu redefinuje vzájomné obchodné a bezpečnostné vzťahy, čelí tlaku protekcionizmu USA aj čínskej ekonomickej expanzii. Aj keď prezident nepoužil explicitne termín SA, pre Európu zdôraznil potrebu zabezpečiť autonómne operačné schopnosti v záležitostiach obrany a rozvíjať zdieľanú strategickú kultúru. V rovnakom roku Angela Merkel v kontexte narastajúcej neistoty v transatlantických vzťahoch uviedla, že éra plného spoliehania sa na iných je do istej miery preč a že Európania musia zobrať

svoj osud do vlastných rúk. Po napätom prvom samite NATO za administratívy prezidenta Donalda Trumpa zdôraznila potrebu väčšej spolupráce medzi európskymi vládami, aby boli pripravené na situáciu, keď bude podpora USA chýbať. *Ursula von der Leyen* vo svojom príhovore z roku 2019 vyzdvihla koncept strategickej autonómie v politických usmerneniach Komisie, ktorej ďalšie obdobie predsedala, pričom zdôraznila potrebu asertívnejšej a strategickejšej Európy.

Pandemický rok 2020 charakterizoval šok z ochorenia COVID-19 a zraniteľnosť dodávateľských reťazcov. Napriek zložitému obdobiu v tieni zdravotnej a ekonomickej krízy prezident Európskej rady *Charles Michel* vo svojej septembrovej prednáške vniesol optimistickejšie nastavenie a rozšíril kontext strategickej autonómie, ktorú nazval „cieľom číslo jeden pre našu generáciu“ či „krédom, ktoré nás spája, aby sme definovali svoj osud a mali pozitívny vplyv na svet“. Pandémiou vytvorenú hybnú silu pretavila EÚ do mobilizácie 1 800 mld. eur posúvajúcich stratégiu do podpory odolnosti a environmentálnej a digitálnej transformácie. Strategická autonómia má byť zameraná na 3 ciele – stabilitu, šírenie európskych noriem a presadzovanie hodnôt Únie. V prejave z decembra 2020 *Josep Borrell*, vysoký predstaviteľ EÚ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, zdôrazňuje nutnosť konať spoločne, inak sa staneme nepodstatnými a z tohto pohľadu predstavuje strategická autonómia proces politického prežitia. V stále viac transakčnom svete sú naše tradičné spojenectvá nevyhnutné, nebudú však postačujúce. Ako ďalší faktor uvádza transformáciu vzájomnej ekonomickej závislosti, ktorá sa stáva politicky veľmi konfliktnou a tradične mäkká sila sa stáva nástrojom tvrdej sily. Pozornosť upriamuje aj na posun vo svetovom zameraní na Áziu, a to najmä v politike USA.

Ako odpoveď na pandemický šok bol po júlovom schválení Európskou radou v decembri prijatý *Nástroj na obnovu Európskej únie* (NextGenerationEU; NGEU) ako dočasný program na obdobie 2021 – 2026, ktorého cieľom je v zmysle agendy strategickej autonómie podporiť produktivitu, odolnosť (zdravotnú, ekonomickú, sociálnu a inštitucionálnu) a ekonomickú konvergenciu v (priebehu dvoch dekád) hospodársky upadajúcej Únii. Plány investícií a štrukturálnych reforiem prispievajú k širším cieľom, akými sú zelená a digitálna tranzícia,

ekonomická kohézia a konkurencieschopnosť, sociálna a teritoriálna kohézia a politiky pre budúcu generáciu.

Termínu strategickej autonómie v zmysle jeho definície z roku 2016 vyčítali niektoré štáty vážnosť a kruhovosť či expanzívnu povahu jej obsahu, objavili sa obavy, že posilní protekcionistické trendy, že oslabí ich vlastnú hospodársko-priemyselnú silu, zatiaľ čo posilní Francúzsko a Nemecko, preto apelovali na adekvátnu obsahovú korekciu. Po vývoji v roku 2020 sa od roku 2021 rozsah pôsobnosti agendy rozšíril na všetky oblasti politiky EÚ vrátane jej hodnotového nastavenia a termín sa precizoval na otvorenú strategickú autonómiu.

Rok 2021 koncept strategickej autonómie „otvára“. Februárová analýza výskumného tímu Rady sumarizovala výsledky diskusií na tému strategickej autonómie EÚ a z jej záverov vyplýva, že to nie je „hra s nulovým súčtom“, ale skôr posuvná mierka medzi plnou autonómiou a plnou závislosťou s rôznymi výsledkami podľa oblastí politik. Uvádza zároveň, že tak ako EÚ redefinuje svoju strategickú autonómiu, aj všetky veľké mocnosti majú podobné koncepty – v USA sú to „America First“ a „Buy American“; v Číne nárast tendencie k sebestačnosti, a v Indii „Make in India“. Na podporu strategickej autonómie v oblasti obchodnej politiky v súvislosti s preskúmaním a konsolidáciou nástrojov EÚ týkajúcich sa medzinárodného obchodu a investícií Komisia vytýčila vo februári štyri hlavné úrovne opatrení: 1. odstránenie hospodárskych deformácií; 2. ochrana pred ekonomickými obmedzeniami a extrateritorialitou; 3. prepojenie rešpektovania hodnôt Únie s udržateľnosťou jej činností; a 4. zabezpečenie odolnosti kritických infraštruktúr a dodávateľských reťazcov. *Otvorená strategická autonómia (OSA)* kladie dôraz na „schopnosť EÚ robiť vlastné rozhodnutia a formovať svet okolo seba prostredníctvom vodcovstva a angažovanosti, odrážajúc jej strategické záujmy a hodnoty“. OSA, ktorá je nielen politickou voľbou, ale aj myšlienkovým nastavením, zahŕňa: 1. *odolnosť a konkurencieschopnosť* na posilnenie ekonomiky EÚ; 2. *udržateľnosť a spravodlivosť*, reflektujúc potrebu zodpovedných a spravodlivých postupov Únie a 3. *asertívnosť a spoluprácu* založenú na pravidlách indikujúc, že EÚ preferuje medzinárodnú spoluprácu a dialóg, ale tiež pripravenosť bojovať proti nekalým praktikám a použiť autonómne nástroje na presadenie svojich záujmov, kde je to potrebné

(EC, 2021). V decembri 2021 na žiadosť Rady a Európskeho parlamentu Komisia vypracovala *návrh antinátlačového nástroja* na ochranu pred zahraničnými pokusmi o ekonomický nátlak, ktorý v čase rastúceho geopolitického napätia bude pôsobiť ako odstrašujúci prostriedok a jasný signál vonkajšiemu svetu, že EÚ je pevne odhodlaná brániť svoje strategické záujmy a udržať sa silnou a agilnou.

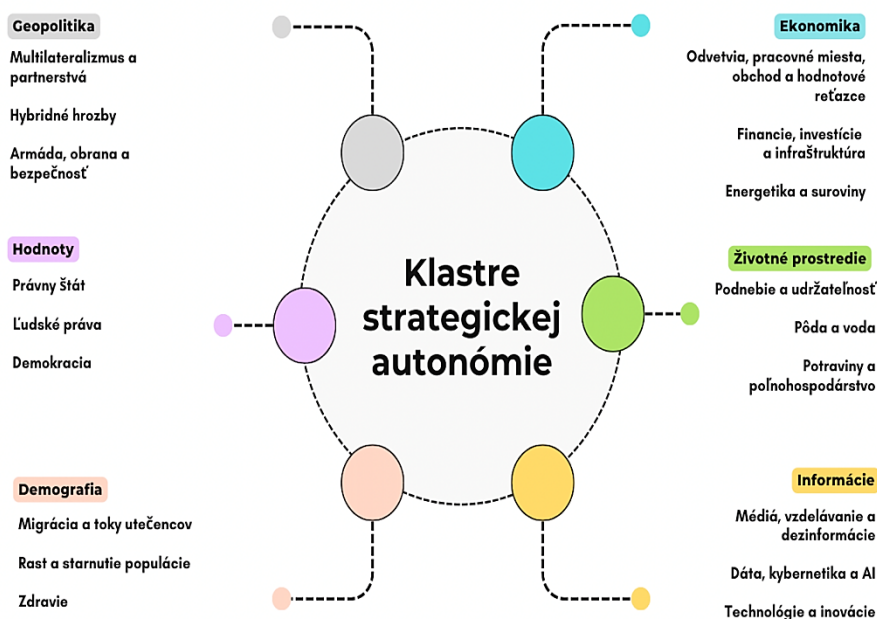
Rok 2022 priniesol „ukrajinský šok“ a návrat vojny do Európy. Ruská invázia na územie Ukrajiny vo februári celý proces zdynamizovala. *Versaillská deklarácia* Európskej rady z 11. marca 2022 vytýčila cieľ podporiť SA EÚ s dôrazom na posilnenie v oblasti obrany, znižovanie energetickej závislosti, budovanie pevnejšej economickej bázy a zvýšenie investičnej podpory. Zároveň však pomenovala aj ďalšie výzvy: 1. kybernetická odolnosť, ochrana infraštruktúry a boj s dezinformáciami; 2. posilnenie bezpečnosti a obrannej dimenzie vesmírneho priemyslu a aktivít a 3. urýchlenie úsilia na posilnenie mobility ozbrojených síl v celej EÚ. V marci bol prijatý aj *Strategický kompas pre bezpečnosť a obranu* do roku 2030, ktorého návrh predložil Josep Borrell koncom roka 2021, a po februárovej invázii Ruska na územie Ukrajiny nadobudol novú naliehavosť. Cieľom kompasu je, aby sa EÚ stala silnejším a dôveryhodnejším aktérom, schopným spolupracovať s partnermi na ochrane jej hodnôt a záujmov a konať rozhodne v krízach, čo pozitívne prispieje ku globálnej a transatlantickej bezpečnosti (EEAS, 2022). V máji 2022 Komisia prijala plán *REPowerEU* zameraný na ciele energetickej autonómie od ruských fosílnych palív do roku 2030 a urýchlenie zeleného prechodu. Opatrenia programu zahŕňujú iniciatívy úspory energie, diverzifikáciu energetických dodávok a urýchlenie prechodu na obnoviteľné energie.

V roku 2023 španielske predsedníctvo posúva koncept OSA zas o kus ďalej a predkladá návrh, ktorý ho pretavuje do *konkrétnych politík* (graf 5.1). *Odolná EÚ2030* je vyváženou víziou posilnenia strategickej autonómie, pri zvyšovaní odolnosti EÚ kladie dôraz na úlohu obehovosti a apeluje na zodpovednosť pri využívaní zdrojov. Uznáva, že medzinárodný poriadok treba reformovať a vidí priestor pre vedúcu úlohu EÚ v tomto procese. Zdôrazňuje dôležitosť otvorenosti a medzinárodnej spolupráce. Vychádzajúc z perspektívy všetkých 27 členských štátov, ponúka plán nielen hodnotenie slabých miest EÚ, ale aj

konštruktívne návrhy na ich prekonanie. Uvádza konkrétne politické odporúčania v oblasti zdravia, potravín, digitálnych technológií a energetiky, aj ako by sa EÚ mohla stať ekologickejšou a konkurencieschopnejšou za súčasného zachovania otvorenosti.

Graf 5.1

Klastre strategickej autonómie

Prameň: Damen (2022).

Koncom marca dosiahli Rada a Európsky parlament predbežnú politickú *dohodu o európskom nástroji proti nátlaku*, ktorý má primárne zmierňovať napätie a motivovať k ukončeniu nátlakových opatrení³¹ prostredníctvom dialógu s tým, že uloženie nejakej formy obchodných obmedzení sa uplatní až ako posledná možnosť.

³¹ Návrh Komisie definuje *opatrenie ekonomického nátlaku* ako každé opatrenie prijaté krajinou mimo Únie, ktoré „zasahuje do legitímnych suverénnych rozhodnutí Únie alebo členského štátu tým, že sa snaží zabrániť alebo dosiahnuť zastavenie, zmenu alebo prijatie konkrétneho aktu zo strany Únie alebo členského štátu uplatnením alebo hrozbou uplatnenia opatrení ovplyvňujúcich obchod alebo investície“ (European Council, 2023b).

T a b u l k a 5.1

Vybrané kľúčové iniciatívy orgánov EÚ na podporu OSA iniciatívy zo strany orgánov EÚ

	Nástroj	Relevantný text	Potenciálne pozitíva	Potenciálne negatíva
Ochrana rovnakých medzinárodných podmienok	Zahraničné vládne dotácie	Návrh COM 223, 5. 5. 2021	Oprava skreslení, riešenie problému úniku uhlíka	Potenciálny intervencionizmus, protekcionizmus
	Mechanizmus nastavenia uhlíkovej hranice	Návrh COM 564, 14. 7. 2021		
	Zákon o digitálnych trhoch	COM 842 finálna verzia, 15. 12. 2020		
Priemyselný systém EÚ na zvyšovanie odolnosti vnútorných trhov	Strategický investičný nástroj	Nariadenie (EÚ) 2021/523, 26. 3. 2021	Zníženie zraniteľnosti, zvýšenie odolnosti	Heterogénne šoky, fiškálny náklad
	Akčný plán o kritických surovinách	Komunikácia COM 474, 3. 9. 2020		
	Plán cirkulárnej ekonomiky	Komunikácia COM 98, 11. 3. 2020, Európska komisia (2020s)		
	Strategické závislosti	Pracovný dokument 352, 5. 5. 2021		
Ochrana a posilnenie finančného systému EÚ	Európsky hospodársky a finančný systém: podpora otvorenosti, sily a odolnosti	COM/2021/32 finálny	Predchádzanie zneužitiu trhovej sily, nedostatku dohľadu/regulácie, minimalizácia rizík finančnej stability	Ekonomická neefektívnosť
Reakcia na geostrategické hrozby	Skríning PZI	Nariadenie (EÚ) 2019/452, 19. 3. 2019	Predchádzanie geostrategickým konfliktom a technologickému transferu	Ekonomická neefektívnosť, dodržiavanie globálnych pravidiel
	Proti-nátlakové opatrenia	Návrh COM 775, 8. 12. 2021	Zabezpečenie dodávok energií za rozumné ceny	
	Opatrenia pre prípad energetickej núdze	COM/2022/553 finálny		

Prameň: ECB (2023).

Októbrová diskusia vedúcich predstaviteľov EÚ o „kľúčových prioritách a opatreniach potrebných pre silnú, dynamickú, konkurencieschopnú a súdržnú Európu v meniacom sa svete“ vyústila do prijatia *Granadskej deklarácie*, ktorá potvrdzuje odhodlanie zabezpečiť EÚ v tomto kľúčovom desaťročí všetky potrebné nástroje pre jej udržateľný a inkluzívny rast, ako aj vedúce postavenie vo svete. V tomto kontexte bude nutné riešiť zraniteľné miesta, posilňovať pripravenosť

na krízy, predvídať potenciálne výzvy, mobilizovať a rozvíjať nástroje vonkajšej činnosti, zintenzívniť spoluprácu s partnermi so zámerom chrániť a posilniť medzinárodný poriadok založený na pravidlách, vniesť väčšiu spravodlivosť do multilaterálneho systému a zabrániť jeho ďalšej fragmentácii. S cieľom zabezpečiť udržateľnosť európskeho hospodárskeho modelu sa zameranie koncentruje najmä na energetickú efektívnosť a efektívne využívanie zdrojov, obehovosť, dekarbonizáciu, odolnosť proti prírodným katastrofám a adaptáciu na zmenu klímy.

Rolu EÚ v meniacom sa globálnom prostredí definujú rôzne dokumenty (tab. 5.1), ktoré reflektujú zámer posilniť európsku ekonomickú odolnosť a zredukovať závislosť od externých aktérov v kľúčových sektoroch.

Kritika OSA

Dynamicky sa rozširujúce obsahové napĺňanie termínu otvorenej strategickej autonómie malo aj svojich kritikov.

Torreblanca (2023) považuje strategickú autonómiu za reaktívnu stratégiu na konfrontáciu s dnešnými výzvami a apeluje na EÚ, aby prijala *strategickú vzájomnú závislosť* – t. j. zvyšovanie vzájomných závislostí s kľúčovými spojencami a partnermi pri ich súčasnom znížení s rivalmi – predstavujúcu proaktívny spôsob, ako prekonať obmedzenia strategickej autonómie a splniť potreby Európy³². Vyčíta Únii, že opustila defenzívny pohľad na medzinárodné sankcie a stala sa subjektom, ktorý nielen aktívne sankcionuje, ale uvažuje aj nad vlastnými sekundárnymi sankciami, čím riskuje podporu protekcionistickému a intervenčnému obratu vo svetovej ekonomike.

Bauer (2022) uvádza odhady straty na príjmoch ako následok nedávnych politík strategickej autonómie v rozmedzí 0,08 % a 0,15 % HDP EÚ27, ktoré zodpovedajú krátkodobým ekonomickým škodám vyplývajúcim zo zmien vo využívaní výrobných zdrojov; upozorňuje však, že dlhodobé vplyvy odrážajúce straty v produktivite a inováciách

³² Za dobré iniciatívy v tomto smere považuje nedávno uzavreté dohody o strategickom partnerstve EÚ s Čile a Kazachstanom.

by mohli byť 3- až 5-krát vyššie, pričom by národný dôchodok na obyvateľa mohol poklesnúť o 0,5 % až 0,75 %. Navyše, asymetrické rozdelenie nákladov v rámci EÚ27 zvyhodňuje väčšie ekonomiky (Francúzsko a Nemecko), kým menšie sú zasiahnuté viac (najmä Írsko a pobaltské štáty)³³. Európskej komisii vytýka, že jej súbor nástrojov poskytuje veľkú voľnosť pri rozhodovaní o rozsahu a hĺbke hodnotení vplyvu a umožňuje posúdiť vplyv nových opatrení na EÚ, akoby bola homogénny celok bez skúmania prínosov a nákladov podľa jednotlivých krajín. Apeluje preto na zohľadňovanie ich ekonomických špecifik aj v oblasti regulácie, keďže regionálne a sektorové rozmiestnenie spoločností v EÚ ovplyvňuje veľkosť a rozdelenie prínosov a nákladov v členských ekonomikách. Pripomína tiež, že strategické ambície v oblasti autonómie nezohľadnili negatívne vplyvy na rozvojové krajiny, kde dochádza k posilneniu vlastných záujmov s potenciálnym rizikom, že podporia celosvetové šírenie protekcionistických politík, a to najmä v krajinách so slabou inštitucionálnou kapacitou. Zasadzuje sa za užšiu integráciu trhu a regulačnú spoluprácu s dôveryhodnými medzinárodnými partnermi, ako sú G7 a väčšia časť krajín OECD.

5.2. Európsky finančný sektor vo svetle výziev OSA

Od prijatia eura sa svet postupne posunul od dominantného naratívu favorizujúceho otvorený multilaterálny medzinárodný poriadok k naratívu so zvyšujúcim vplyvom geopolitických aspektov na ekonomiku³⁴, čo by mohlo ovplyvniť proces globalizácie a štruktúru medzinárodnej ekonomiky. Geopolitické udalosti sa stávajú stále dôležitejším determinantom ekonomických vzťahov a multilateralizmus s jeho inštitúciami vo zvýšenej miere nahrádza regionalizácia a bilaterálne obchodné dohody. Politiky OSA zamerané na *near-shoring* alebo

³³ Medzi dôležité nepriame a dlhodobé náklady uvádza zmeny cien, dostupnosti a kvality produktov a služieb, ale aj ušlé investície a vplyvy na prístup na trh, inovácie a konkurencieschopnosť (Bauer, 2022).

³⁴ Nárast vplyvu geopolitických faktorov vyžaduje, aby centrálné banky reagovali na konzekvencie strategických ekonomických relácií pre makroekonomické premenné, inflačnú dynamiku, menovú politiku, finančnú stabilitu a infraštruktúru trhu (ECB, 2023).

reshoring môžu posilniť buď ekonomickú konvergenciu, alebo ekonomickú divergenciu naprieč EÚ/krajinami eurozóny s potenciálnymi implikáciami pre transmisiu menovej politiky³⁵ (Eurofi, 2022). Nové geopolitické prostredie by mohlo priamo ovplyvniť inflačné trendy v eurozóne, EÚ aj vo svete a postaviť nové výzvy pre kľúčové oblasti politiky centrálnej banky, ako sú finančná stabilita, platobné systémy a bankový dohľad, navyše v čase dvojitej tranzície (klimatická zmena a digitalizácia) s implikáciami pre energie a kľúčové suroviny (ECB, 2023).

Častejší výskyt narušenia obchodných tokov a šokov spojených s neistotou hospodárskej politiky, ako aj vzostup politickej polarizácie, sociálnych nepokojov, konfliktov a geopolitického rizika vo významnom počte krajín spojený s cezhraničnými spillovermi sú trendy, ktoré ovplyvňujú aj hlavných obchodných a finančných partnerov EÚ vrátane USA a Číny, pričom slabší naratív v podpore multilateralizmu môže tiež reflektovať nové usporiadanie v globálnej rovnováhe moci súvisiacej so zmenami v ekonomickej váhe rôznych krajín a regiónov.

Aj keď dáta zatiaľ neindikujú, že by medzinárodná ekonomika nasledovala konzistentný trend deglobalizácie, a pre väčšinu svetovej populácie je súčasný otvorený multilaterálny systém na báze pravidiel stále motorom ekonomického rastu, dochádza k zmene charakteru globalizácie, čo vedie k fragmentácii a k určitému spomaleniu integrácie svetových hodnotových reťazcov a medzinárodného obchodu s tovarmi. Zároveň však rast medzinárodného obchodu so službami signalizuje pokračovanie globalizačných trendov v sektoroch podnecovaných technologickým rozvojom. Do istej miery môžu byť niektoré z týchto fenoménov výsledkom geopolitických faktorov. Túto zmenu podoby globalizácie nedeterminujú len verejné politiky, ale aj súkromné podnikateľské iniciatívy a záujmy v snahe reagovať na tieto meniace sa ekonomické podmienky v kontexte zvýšenej ekonomickej neistoty a percepcie častejšieho výskytu geopolitických šokov.

³⁵ V prípade energií ekologizácia ekonomiky umožňuje znížiť závislosti, čo si však vyžaduje čas a zavedenie prvkov ovplyvňujúcich infláciu, inflačnú volatilitu a relatívne ceny v energetickom mixe (ECB, 2023).

EÚ patrí k najväčším importérom a exportérom služieb na svete. V minulej dekáde významne vzrástla dôležitosť obchodu so službami, v roku 2021 dosiahla jeho hodnota 13,2 % HDP EÚ a podiel EÚ na svetovom obchode so službami predstavoval 30 %. Signifikantná globálna pozícia, vysoký podiel exportu a relatívne diverzifikovaní obchodní partneri poskytujú odolnosť voči importnej zraniteľnosti na agregátnej úrovni.

V oblasti importu patria finančné služby medzi kľúčové sektory vykazujúce vysokú koncentráciu a vnútorný nedostatok. Medzi najväčších obchodných partnerov Únie z hľadiska dovozu finančných služieb patria USA (21,8 %), offshorové finančné centrá³⁶ (20 %) a UK (17,5 %). Do sektora finančných služieb prichádzajúce PZI majú pôvod najmä v USA a v offshorových centrách, každý s podielom na úrovni 30 %. Pri špecifickom pohľade cez dohody o fúziách a akvizíciách tvoria investície do finančných služieb 10 %. Z hľadiska exportu služieb sú najčastejšími destináciami UK (21 %) a USA (18 %), s odstupom nasleduje Švajčiarsko (8 %), offshorové finančné centrá (8 %) a Čína (5 %).

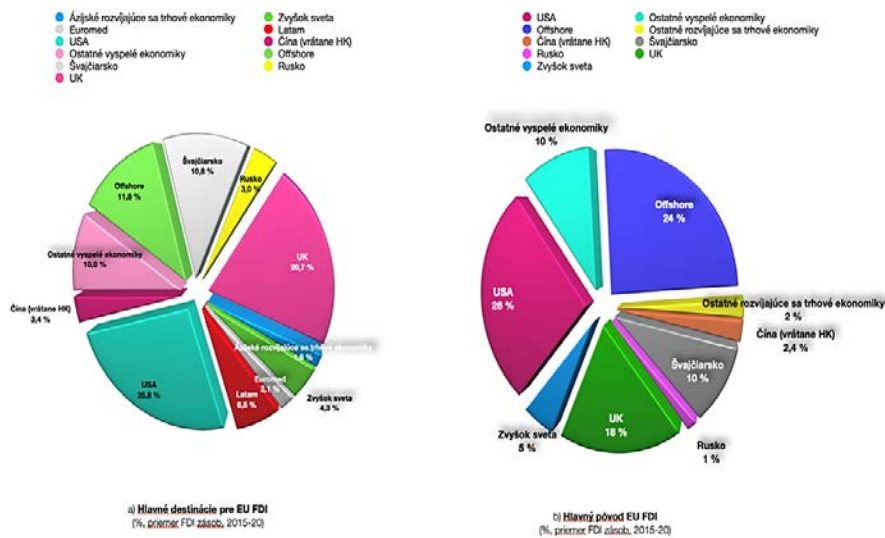
Eurozóna je sídlom šiestich investičných uzlov (Belgicko, Írsko, Cyprus, Luxembursko, Malta a Holandsko), ktorých cezhraničné pozície dokonca preyšujú iné globálne finančné centrá a sprostredkujú väčšinu tokov PZI eurozóny, aj keď len malá časť z nich zostáva v domácej ekonomike. Tieto investičné toky sú však nielen väčšie, ale aj volatilnejšie ako toky PZI zaznamenané inými krajinami eurozóny.

Hlavnými PZI partnermi EÚ sú iné vyspelé ekonomiky, najmä USA, UK a Švajčiarsko, ktoré v súhrne reprezentujú takmer 60 % objemu prichádzajúcich a odchádzajúcich PZI za posledných 20 rokov, ďalších 10 % pripadá na ostatné vyspelé ekonomiky a 3 % na Čínu (vrátane Hongkongu). Medzi ďalšie relevantné destinácie pre PZI Únie patria krajiny Latam (6 %), Rusko (3 %) a skupina Euromed (vrátane Turecka) 2 %, rozvíjajúce sa trhové ekonomiky sú zatiaľ malým zdrojom do EÚ prichádzajúcich PZI (graf 5.2).

³⁶ Kajmanské ostrovy, Bermudy a Bahamy.

Graf 5.2

Hlavní partneri pre priame zahraničné investície EÚ

Poznámka. – Každá oblasť uvádza podiely odchádzajúcich a prichádzajúcich PZI z/do EÚ. Medzi „Iné AE (vyspelé ekonomiky)” patrí Austrália, Kanada, Japonsko, Južná Kórea a Nórsko. „Asian EME”= ázijské rozvíjajúce sa trhové ekonomiky zahŕňajú Indiu, Indonéziu, Thajsko a Malajziu. K „Latam” patria Brazília, Čile, Mexiko, Kolumbia a Peru. „Euromed” predstavuje 15 krajín južného Stredomoria, Afriky a Stredného východu, ktoré sú súčasťou európsko-stredomorského partnerstva s EÚ.

Prameň: ECB (2023).

Otvorenosť, ktorá ešte donedávna bola považovaná za jednu z nespochybniteľných silných stránok EÚ, sa však v mnohých prípadoch stala zdrojom zraniteľnosti zosilňujúcej transmisii exogénnych geopolitických šokov, ktoré by pri častejšom výskyte a značnej veľkosti asymetricky ovplyvnili rozličné regióny EÚ. Aj keď EÚ zo svojej otvorenosti benefituje a účasť operátorov z tretích krajín vo finančnom systéme EÚ je prínosom tak z hľadiska konkurencie, ako aj širokého rozsahu a kvality služieb, je potrebné posilniť strategickú autonómiu Únie riešením niektorých slabých miest, ktoré sa s jej otvorenosťou spájajú. V zmenenom geopolitickom kontexte je pre EÚ rozhodujúce nespoliehať sa príliš na mimoúnijských poskytovateľov kritických služieb a byť pripravená na nutnosť brániť svoje legitímne ekonomické a finančné záujmy.

Finančné interdependencie

Eurozóna sa vyznačuje vysokou úrovňou finančnej otvorenosti, ktorá je v porovnaní s USA a Čínou vyššia. Bezprecedentný rast finančnej integrácie utlmila globálna finančná kríza, k opätovnému zvyšovaniu začalo dochádzať až v roku 2018. V dôsledku pomalého napredovania cezhraničnej integrácie zostáva európsky bankový sektor čiastočne segmentovaný pozdĺž národných hraníc, rámec krízového manažmentu pre malé a stredné banky je menej robustný než u väčších bánk a prekážky prudenčnej regulácie pre skutočne jednotný európsky bankový trh stále existujú. Na bankách založenému finančnému systému EÚ chýba adekvátny doplnok v podobe hlbších a rozsiahlejších kapitálových trhov. Kým v období 2009 – 2021 sa celkové aktíva v držbe nebankových finančných spoločností v eurozóne zdvojnásobili, kapitálové trhy stále zaostávajú³⁷.

Napriek tomu, že európske banky patria medzi najväčšie na svete, pri poskytovaní základných služieb na kapitálových trhoch EÚ zohrávajú obmedzenú úlohu v dôsledku silného tlaku zahraničnej konkurencie. Odhaduje sa, že v roku 2021 asi 45 % bánk zapojených do aktivít spojených s vydávaním dlhopisov nefinančných korporácií v eurozóne bolo zahraničných a podobne aj 48 % činností počiatočnej verejnej ponuky vykonávali inštitúcie mimo eurozóny (ECB, 2023). Silná závislosť od zahraničných hráčov na trhu poskytujúcich kľúčové služby pre kapitálové trhy vystavuje eurozónu viacerým rizikám strategickú autonómiu, napr. v prípade, že by banky so sídlom mimo EÚ čelili potenciálnym sankciám kvôli geopolitickým obavám.

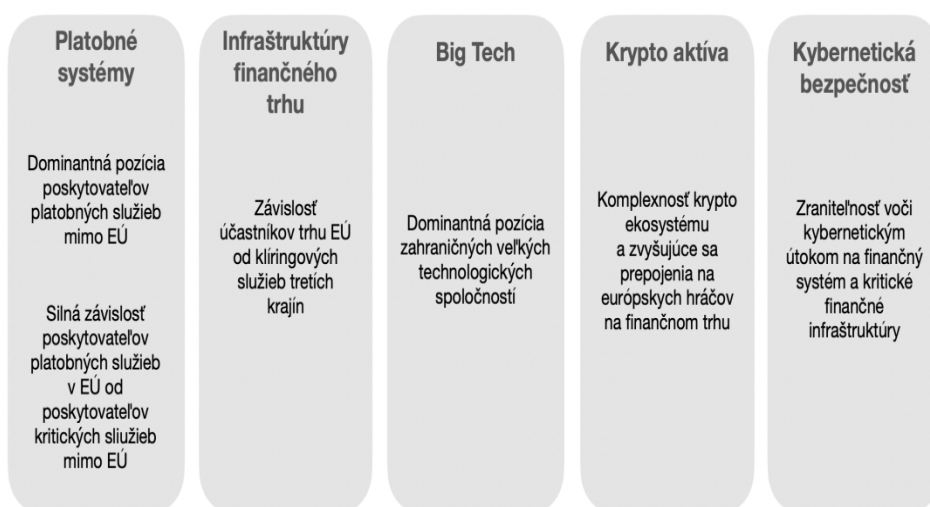
Vysoká závislosť európskeho finančného systému od poskytovateľov mimo EÚ je aj pri inováciách. Viaceré fintech a big tech spoločnosti so sídlom v zahraničí poskytujú v EÚ finančné služby najmä na základe platobných licencií, ale tiež bankových a úverových licencií.

³⁷ Príkladom je vyše desaťnásobne nižšia celková dostupnosť rizikového kapitálu v EÚ (0,044 % HDP) oproti USA (0,633 % HDP), ktorá sa vzťahuje na rôzne typy finančných nástrojov podporujúcich rozličné štádiá životného cyklu firiem. Vzhľadom na nedostatok prostriedkov sú financovanie dvojitej transformácie a implementácia relatívne ďalekosiahlych investičných plánov pre európske firmy náročné a vyžadujú si veľké investičné úsilie tak zo strany verejného, ako aj súkromného sektora (ECB, 2023).

Tieto spoločnosti by sa mohli stať rizikom pre európsky finančný systém, na druhej strane by však mohli byť aj katalyzátorom inovácií v tomto sektore, keďže zdravý tlak zahraničných konkurentov môže európskym bankám zvýšiť motiváciu inovovať.

Graf 5.3

Závislosť od hráčov mimo EÚ pri platbách, infraštruktúrach finančného trhu a digitálnych finančných službách

Prameň: vlastné spracovanie podľa ECB (2023).

Geopolitické tenzie môžu negatívne ovplyvniť *fungovanie európskeho platobného ekosystému* vzhľadom na jeho silnú závislosť od mimoeurópskych poskytovateľov platobných služieb, ktorých dominantná pozícia v sprostredkovaní európskych platobných transakcií vyvoláva obavy o odolnosť, konkurencieschopnosť a dátové súkromie platobných trhov EÚ, ako aj o vysledovateľnosť v boji proti daňovým únikom, praniu špinavých peňazí a financovaniu terorizmu. Mimoeurópski poskytovatelia platobných služieb spracúvajú okolo 70 % európskych kartových platobných transakcií a v tomto segmente vykazujú vysoký stupeň trhovej koncentrácie (graf 5.3).

Potenciálnym zdrojom rizika pre finančnú stabilitu je aj *závislosť účastníkov trhu EÚ od zúčtovacích a vyrovnávacích služieb tretích krajín*, najmä z hľadiska obmedzeného dosahu orgánov EÚ v čase krízy.

Riziká by mohli vzniknúť z objemu súčasných expozícií zúčtovacích členov Únie voči centrálnym protistranám z UK, ako aj zo vzájomnej prepojenosti klíringových služieb UK a infraštruktúr finančného trhu EÚ. Potenciálne narušenie klíringových operácií, ako aj rozhodnutia manažmentu rizík určitých centrálnych protistrán by mohli ovplyvniť fungovanie trhu finančných nástrojov denominovaných v eurách, ktoré sú relevantné pre implementáciu menovej politiky³⁸. Narušenie systémovo dôležitých klíringových služieb pre finančné nástroje v eurách by mohlo viesť k rozšíreniu rizika likvidity a následne ovplyvniť hladké fungovanie platobných systémov v EÚ (najmä TARGET2³⁹).

Za potenciálny zdroj systémového rizika označil Európsky výbor pre systémové riziká (ESRB) *kybernetické riziko*. Vzájomná prepojenosť infraštruktúr finančného trhu, finančných subjektov a finančných trhov by mohla viesť ku kybernetickým incidentom rýchlo eskalujúcim od operačného zlyhania až ku kríze likvidity a solventnosti s potenciálnymi negatívnymi konzekvenciami pre reálnu ekonomiku (ESRB, 2020). ESRB tiež upozornil na riziko koordinačného zlyhania medzi finančnými autoritami na úrovni počas reakcie na kybernetický incident a navrhol vytvorenie paneurópskeho rámca pre koordináciu systémových kybernetických incidentov (ESRB, 2022).

Obavy vyvoláva aj *vysoký počet a angažovanosť veľkých zahraničných technologických spoločností vo finančných službách v EÚ* najmä čo sa týka hospodárskej súťaže, ochrany spotrebiteľa, operačného rizika a finančnej stability. Kým podiel Európy na celkovej kapitalizácii globálneho technologického trhu je len 6,3 %, USA sa na nej podieľajú 70 % a Čína 18 %. V porovnaní s Európou je kombinovaná trhovú kapitalizácia 10 najväčších technologických spoločností USA desaťkrát väčšia. Zvyšujúca sa účasť veľkých technologických firiem so sídlom v USA

³⁸ V tomto kontexte Komisia komunikovala jasné očakávanie, že systémovo dôležití zúčtovací členovia Únie znížia svoje expozície voči centrálnym protistranám z UK najmä v súvislosti s mimoburzovými derivátmi denominovanými v eurách a v iných menách Únie (EC, 2021).

³⁹ TARGET2 je platobný systém vlastnený a prevádzkovaný Eurosystemom; ako najvýznamnejšia európska platforma na spracovanie platieb veľkej hodnoty v eurách v reálnom čase je využívaná centrálnymi i komerčnými bankami.

a Číne na maloobchodných platobných a finančných službách v Európe, najmä prostredníctvom partnerstiev s poskytovateľmi platobných služieb a bankami, by mohla predstavovať riziko pre finančnú stabilitu. Koncentrovanejšie pozície v dôsledku adverzného vplyvu na hospodársku súťaž by mohli mať systémový vplyv na platobný systém EÚ v prípade akéhokoľvek operačného zlyhania alebo kybernetického útoku (ECB, 2023). Ďalšími zdrojmi obáv sú ochrana spotrebiteľa a potenciálne zneužitie dát v súvislosti s veľkými databázami, ktoré pri svojich aktivitách tieto technologické firmy koncentrujú.

Zvýšenú opatrnosť si vyžaduje *komplexnosť kryptoekosystému* aj vzhľadom na riziká koncentrácie kvôli malému počtu (často mimoeurópskych) veľkých poskytovateľov služieb kryptoaktív, netransparentným prepojeniam naprieč ekosystémom s nedostatočným rizikovým manažmentom a kvôli rozvoju decentralizovaných financií, ktoré by mohli poskytovať neregulované pôžičky. Percepčia bezpečnosti v kombinácii s nedostatkom regulácie by mohla generovať riziká pre spotrebiteľov, platobný systém aj finančnú stabilitu.

Bankový dohľad Európskej centrálnej banky (ECB, 2024) upozorňuje na *výrazné zvýšenie počtu outsourcingových zmlúv*, ako aj sumy, ktorú banky na svoje stratégie outsourcingu vyčlenili s cieľom využiť nižšie náklady, väčšiu flexibilitu, vyššiu efektivitu a tiež optimalizovať využívanie vlastných zdrojov a odborných znalostí. Vyše 30 % celkového outsourcingového rozpočtu významných bánk sa však sústreďuje na desať poskytovateľov, z ktorých väčšina sídli mimo EÚ (najmä v USA), čo evokuje obavy z idiosynkratických a systémových rizík koncentrácie. Rozšírený je outsourcing súvisiaci s IT, niektoré IT služby outsourcujú takmer všetky významné inštitúcie, banky však zadávajú aj mnohé ďalšie funkcie vrátane kritických funkcií⁴⁰. Dôležité platobné a administratívne služby outsourcuje viac ako 80 významných bánk a vyše 50 % bánk outsourcuje niektoré zo svojich úverových a investičných služieb.

⁴⁰ Časovo kritických činností sa týka asi 50 % zo všetkých zmlúv s externými dodávateľmi pokrývajúcich kritické funkcie, pričom v prípade problémov nie je možné reintegrovať do bánk asi 20 % a približne 5 % nie je možné nahradiť (napr. prostredníctvom iných poskytovateľov) (ECB, 2023).

Ďalším rizikom pre banky môže byť krajina sídla poskytovateľov služieb tretích strán, z ktorej sa služby poskytujú. Kritické služby poskytované z krajín mimo EÚ využíva celkom 73 významných inštitúcií. Približne 22 % všetkých outsourcovaných kritických a mimoskupinových služieb je ponúkaných z krajín mimo EÚ, prevažne z UK a USA, ale aj z krajín mimo EÚ ako Švajčiarsko a India. Narastá záujem bánk o cloudové služby, ktoré tvoria približne 15 % všetkých outsourcingových zmlúv a využívajú ich takmer všetky významné inštitúcie, väčšina poskytovateľov sa pritom tiež nachádza mimo EÚ. Na zabezpečenie odolnosti systému ako celku sa preto od bánk vyžaduje, aby primerane posúdili a riadili svoje outsourcingové riziká, aktuálne ich však dostatočne nezohľadňujú⁴¹.

Od januára 2025 vstúpi do platnosti zákon o digitálnej prevádzkovej odolnosti (DORA) (EC, 2022a) ako nástroj dohľadu nad poskytovateľmi kritických IT služieb a podporí harmonizáciu pravidiel na zabezpečenie funkčnej odolnosti celého finančného systému.

Medzinárodná úloha eura

Geopolitika je jedným z faktorov⁴², ktoré determinujú rozsah medzinárodného použitia meny a jej status, ktorý môže znížiť vystavenie globálnym (geopolitickým) šokom a je kľúčovým faktorom umožňujúcim podporiť strategickú finančnú (a ekonomickú) autonómiu, čím sa zredukujú slabé miesta a expozície externým exogénnym šokom. Nemusí ísť pritom nevyhnutne o dominanciu, už širšie medzinárodné použitie meny v celom rade dimenzií môže byť z tohto hľadiska relevantným a umožniť širší prístup na medzinárodné finančné trhy v časoch geopolitického napätia a k diverzifikovanému

⁴¹ ECB po preskúmaní kontroly rizík bánk zistila, že viac než 10 % zmlúv pokrývajúcich kritické funkcie nie je v súlade s príslušnými nariadeniami, navyše za posledné tri roky nebolo 20 % týchto nesúladných zmlúv podrobených riadnemu posúdeniu rizika a 60 % auditu.

⁴² K ďalším faktorom patria zdravé inštitúcie, makroekonomické fundamenty (vrátane cenovej stability), právny štát so systémom politických váh a protiváh, kde sú veritelia dobre zastúpení a ktorý vytvára stabilné medzinárodné aliancie.

financovaní⁴³. Z inštitucionálneho a právneho pohľadu môže medzinárodná rola meny uľahčiť udržanie si alebo zvýšenie vplyvu na globálne rozhodovanie. Celkovo má štatút medzinárodnej meny – či už dominantnej, rezervnej, alebo široko používanej – implikácie pre rozsah, v akom si krajiny užívajú výhody a nevýhody takeého statusu (tab. 5.2).

T a b u l k a 5.2

Náklady a prínosy používania medzinárodnej meny

Výhody	Náklady
Razobné	Nejasné signály menových agregátov
Nižšie transakčné náklady a náklady na hedging	Volatilita toku kapitálu
Nadmerné privilégiu (nižšie externé finančné náklady)	Nadmerná daň (silnejší výmenný kurz v epizódach globálnej záťaže)
Väčšia autonómnosť menovej politiky	
Pevnejšia medzinárodná transmisia menovej politiky s pozitívnymi spätnými väzbami	
Nižší prenos znižuje dopad FX šokov na CPI	Nižšie účinky menovej politiky na ceny dovozu
Znížená expozícia unilaterálnym rozhodnutiam z tretích krajín	

Prameň: vlastné spracovanie podľa ECB (2023).

Euro je v súčasnosti druhou najpoužívanejšou menou na svete, v členení: medzinárodné rezervy 20,5 %, globálne platby 36,7 %, zelené dlhopisy 45,4 %, importy do eurozóny 51,3 % a exporty z eurozóny 60,9 %. Eurozónu tvorí aktuálne 20 z 27 krajín EÚ, t. j. vyše 341 mil. obyvateľov (ECB, 2023). Spolu s prehĺbením EMU by globálnu rolu eura mohla posilniť podpora jeho použitia partnerskými krajinami, ako aj uplatnenie v sektoroch energií a komodít, zvýšenie obchodu v eurodenominovaných finančných nástrojoch, emisia zelených dlhopisov v rámci NGEU na financovanie klimatických cieľov a tiež možným

⁴³ Spojené štáty benefitujú z veľkej, pevne ukotvenej bázy transakcií denominovaných v amerických dolároch, medzi oblasti dominancie dolára patria medzinárodné trhy financovania, obchodná fakturácia a zúčtovanie, ako aj devízové rezervy.

zavedením digitálneho eura ako doplnku k hotovosti. Európe by väčšia úloha eura vo svetovej ekonomike priniesla menšiu zraniteľnosť ekonomiky, lepšiu ochranu pred devízovými šokmi, nižšie náklady (transakčné, finančné a devízové) pre firmy aj širší výber trhových operácií.

V júli 2021 prijala ECB *rozhodnutie o začatí fázy skúmania zavedenia digitálneho eura*, ktorá bola 18. októbra 2023 ukončená a od 1. novembra 2023 sa projekt posunul k tzv. prípravnej fáze. Ako v celej Európe dostupné a akceptované elektronické platobné riešenie by digitálne euro posilnilo menovú suverenitu a odolnosť menovej únie. Obavy kritikov, že atraktivnosť bezpečných peňazí centrálnej banky by mohla vyvolať presun bankových vkladov a znížiť tak schopnosť tradičného bankového systému poskytovať úvery, centrálna banka analyzovala a označila ich za zavádzajúce, keďže celkové úrovne držby digitálnych eur by zostali dosť nízke vzhľadom na inovatívne dizajnové prvky v kombinácii limitu držby, žiadnej odmeny, reverzného vodopádu a obmedzenia prístupu (absencia držby v podnikoch). Na rozdiel od alternatívnych riešení ponúkaných technologickými firmami zachová digitálne euro úlohu sprostredkovateľov, keďže nie je navrhnuté ako forma investície, ale ako platobný prostriedok. Navyše by malo byť záujmom banky zatraktívniť svoju ponuku produktov a služieb, aby motivovali zákazníka zostať.

Prípravná fáza rieši štyri kľúčové témy: hľadanie možných poskytovateľov na rozvoj digitálnej platformy eura a infraštruktúry (predkladanie žiadostí o uzatvorenie rámcových zmlúv s potenciálnymi poskytovateľmi komponentov), prípravu knihy pravidiel (jednotný súbor noriem a postupov zabezpečujúcich harmonickú implementáciu), zabezpečenie stability finančného systému (cieľom je zachovať úlohu a podiel peňazí centrálnej banky v platbách v súlade s mandátom ECB) a ponuku vyššej úrovne súkromia pri uskutočňovaní platieb (možnosť použitia v režime offline, najmodernejšie bezpečnostné opatrenia, dohľad nezávislých orgánov na ochranu údajov). Ako alternatívna infraštruktúra pre každodenné platby by digitálne euro znížilo závislosť od neeurópskych aktérov za súčasnej podpory konkurencie medzi európskymi subjektami, pričom by súkromní poskytovatelia

mohli na trh uviesť nové a inovatívne produkty alebo by rozšírili rozsah použitia už existujúcich. ECB bude v práci na zdokonaľovaní návrhov, riešení potenciálnych rizík a optimalizácii výhod ďalej pokračovať.

Dobudovanie finančnej únie ako strategická priorita

Na splnenie cieľov Zelenej dohody a REPowerEU bude Únia potrebovať dodatočné investície vo výške viac ako 620 mld. eur ročne. Ďalšie strategické investície si vyžiada preklopenie medzery v investíciách EÚ do digitálnej transformácie najmenej vo výške 125 mld. eur, značná bude aj cena novej geopolitiky⁴⁴ s dodatočnými výdavkami vo výške 75 mld. eur na vybudovanie primeraných obranných spôsobilostí do roku 2025 a obnova Ukrajiny si počas nasledujúcich 10 rokov vyžiada od všetkých partnerov 384 mld. eur. Pre verejný sektor bude preto kľúčové zabrániť spusteniu pretekov o dotácie medzi ekonomikami a zamerať sa na uvoľnenie súkromných investícií. Ďalšie výzvy však pretrvávajú, pričom sa od finančnej krízy v roku 2008 rozdiel v produktívnych investíciách medzi EÚ a USA zvýšil na 2 % HDP v roku 2022. Nasmerovaniu vysokého prebytku domácich úspor nad domácimi investíciami v EÚ (v priemernej výške takmer 300 mld. eur za posledných 10 rokov) do financovania budúceho rastu bráni nedokončená finančná únia, t. j. chýbajúci skutočne jednotný kapitálový trh a plnohodnotná banková únia. Diverzifikácia zdrojov financovania si vyžaduje výrazne väčšie nasadenie, aj keď budú banky naďalej zohrávať kľúčovú úlohu pri financovaní hospodárstva Únie (EC, 2023). Príkladom je stále zaostávajúca úroveň investícií rizikového kapitálu v EÚ, najmä pokiaľ ide o financovanie v neskoršej fáze, s výsledkom nižšej miery inovácie a nedostatočne rozvinutým potenciálom kapitálových trhov na financovanie prechodov.

⁴⁴ Napríklad v roku 2021 výrazne vzrástli výdavky členských štátov na obranu na 214 mld. eur. Výdavky na zbrojenie sa zvýšili globálne, štúdia Štokholmského inštitútu uvádza v roku 2023 svetové zbrojné výdavky vo výške 2 443 mld. amerických dolárov, čo predstavuje 6,8 % nárast v porovnaní s rokom 2022 a najvyššiu úroveň za posledných 35 rokov. Medzi krajiny s najväčším podielom na tejto sume patria USA 37 %, Čína 12 %, Rusko 4,5 %, India 3,4 %, Saudská Arábia 3,1 %, UK 3,1 %, Ukrajina 2,7 %, Nemecko 2,7 %, Francúzsko 2,5 %, Taliansko 1,5 % a Poľsko 1,3 % (SMRI, 2024).

Preto je dokončenie finančnej únie prioritou, ktorá pomôže Únii k naplneniu ambície stať sa „Európou investícií“ (EC, 2023), čo si vyžaduje:

1. *odstrániť medzeru medzi bankami EÚ (najmä systémovo dôležitými) a ich mimoeurópskymi konkurentmi*

Keďže americké banky disponujú výhodami – nemusia prispievať do rezolučného fondu a môžu transferovať významné objemy rizika na sekuritizačné trhy alebo vládou sponzorované podniky – musia byť európske banky efektívnejšie, ziskovejšie a mať dostupný kapitál, preto je dobudovanie funkčnej bankovej únie a európskeho poistenia vkladov kľúčové. V septembri 2023 Komisia prijala návrh na zlepšenie rámca EÚ pre krízový manažment a poistenie vkladov. Podľa ECB predstavuje rozšírenie rozsahu európskeho harmonizovaného rámca pre riešenie krízových situácií nákladovo najefektívnejší spôsob, ako zlyhávajúcim alebo pravdepodobne zlyhávajúcim bankám uľahčiť odchod z trhu, ktorý podporí minimalizáciu čistých strát aktív bánk v problémoch, stabilizáciu vkladov v celom systéme a zníženie prostriedkov na mobilizáciu v porovnaní s vyplácaním vkladateľov. Zároveň by mal navrhovaný legislatívny balík zabrániť podpore zombie bánk a likvidácii bánk v rámci vnútroštátnych likvidačných konaní namiesto použitia spoločného európskeho rámca na riešenie krízových situácií v bankovom sektore. Popri rozšírení rozsahu riešenia je však nutné aj uľahčiť širší a efektívnejší prístup k finančným prostriedkom európskej záchrannej siete.

2. *urýchliť implementáciu Únie kapitálových trhov*

V budúcej dekáde bude EÚ potrebovať veľké objemy kapitálu na financovanie svojej obnovy a nákladov na transformáciu, je preto kľúčové zásadne pokročiť v realizácii projektu CMU. Dôležitá bude harmonizácia regulačných a dohľadových aktivít, ako aj insolvenčných režimov. Brexit môže byť príležitosťou vytvoriť silnejšie finančné centrá v Európe. Komisia pokročila v prípade balíka obnovy kapitálových trhov⁴⁵, pričom z hľadiska aktivít, ktoré podporujú OSA je

⁴⁵ Balík schválený Radou v decembri 2020 má po kríze ochorenia COVID-19 uľahčiť kapitálovým trhom podporu hospodárskeho oživenia (rekapitalizácia, bankové pôžičky a investície). Legislatívne zmeny obsahovali novelizáciu smernice o trhoch s finančnými nástrojmi (MiFID II), nariadenia o prospekte a sekuritizačného rámca EÚ.

najväčším prínosom emisia zelených dlhopisov EÚ najmä v súvislosti s posilnením medzinárodnej roly eura; progres nastal aj v oblasti digitálnych financií vrátane digitálneho eura. K značnému prehĺbeniu a zvýšeniu likvidity kapitálových trhov EÚ, ako aj k ich zatriaktívneniu pre investorov prispeje emisia kvalitných dlhopisov denominovaných v eure v rámci nástroja NextGenerationEU. Do roku 2026 Európska únia emituje nový dlh vo výške takmer 1 bilión eur, dlhopisy budú s rôznou splatnosťou vrátane krátkodobých cenných papierov (EC, 2021).

Dokončenie finančnej únie bude kľúčom k uvoľneniu súkromných financií potrebných na dvojité prechody. Verejné financovanie by sa malo lepšie využívať ako katalyzátor súkromných investícií, najmä rizikovejších, prelomových projektov udržateľnosti. Vytvorením agilného, rýchleho a pohotového rámca na podporu súkromných investícií a zabezpečením pozitívneho podnikateľského prostredia si EÚ zachová renomé atraktívneho miesta na investovanie do obehovej a nulovej ekonomiky (EC, 2023). Pokračovať musí aj úsilie o uľahčenie prístupu k príslušným zdrojom financovania EÚ pre európske začínajúce podniky a malé a stredné podniky, ako aj o začlenenie rizík súvisiacich s klímou do hodnotenia finančnej stability.

5.3. Jednotný trh EÚ ako kľúčový element ekonomickej dimenzie OSA

Svetová ekonomika neustále prechádza procesom transformácie, pričom sa stáva digitálnejšou, kolaboratívnejšou a produkujúcou väčšiu diverzitu produktov, služieb a technológií. S posunom geopolitického kontextu ekonomická váha a príťažlivosť Európy vo svete klesá – kým pred 30 rokmi predstavovala Únia cca štvrtinu globálneho HDP, aktuálne je to 13,3 % a je pravdepodobné, že o 20 rokov to nebude viac než 11 %, t. j. ďaleko za Čínou s dvojnásobným podielom aj za USA so 14 %. Na veľkosť vlastného trhu ako hlavného zdroja na udržanie politického vplyvu v globálnej ekonomike sa tak už EÚ ani USA nebudú môcť spoliehať. Globálne ambície EÚ stoja pred veľkými výzvami a skutočnosť, že EÚ zaostáva v rozvoji dôležitých technológií (cloud computing, umelá inteligencia), môže v budúcnosti zvýšiť

jej externú závislosť od USA a Číny (Helwig, 2020). Na to, aby poklesu relatívnej ekonomickej váhy čeliaca EÚ zostala vplyvným geopolitickým hráčom s dosahom na globálne pravidlá, bude musieť zlepšiť regulátorne podmienky, zvýšiť svoju atraktivitu a prilákať inovatívne spoločnosti, aby jej väčší ekonomický vplyv zabezpečil „silnejší hlas“ pri vytváraní globálnych noriem a technologických štandardov.

Jednotný európsky trh, ktorý sa stal (formálne) realitou 1. januára 1993 a často sa považuje za najväčší úspech Únie, je však napriek množstvu legislatívy za posledné desaťročia stále nekompletný a v dôsledku prístupu členských ekonomík, ktoré uplatňujú vlastné verzie horizontálnych a sektorových zákonov, sú spoločné a jednotne aplikované politiky stále skôr výnimkou ako pravidlom. Krízu jednotného trhu komunikovali predstavitelia EÚ už pred viac než desaťročím, pre „integračnú únavu“ však k zásadnému pokroku nedošlo, a tak zostáva komplexom obchodných, daňových a pracovných regulácií, ktoré sa medzi krajinami líšia, vytvárajúc tak zmätok a právnu neistotu. Pritom náklady pomalého reformného procesu a vážnych iniciatív s nejasnými časovými horizontmi len v oblasti elektronického obchodovania vyčíslila na 748 mld. eur už v roku 2016 správa Európskeho parlamentu. Nekompletnosť jednotného trhu EÚ však môže narušiť agendu OSA. Podľa ekonomických a technologických indikátorov je EÚ27 v spomalenej kríze firemnej, produktivity aj technologickej. Počet spoločností na obyvateľa v EÚ je v porovnaní s USA polovičný; cezhraničný obchod čelí prirodzenej bariére 24 národných jazykov, čo ešte znásobujú rozdiely v horizontálnych a sektorových reguláciách. Na dosiahnutie cieľov OSA bude nutné eliminovať politickú fragmentáciu, ktorá bráni európskym obchodným modelom rýchlejšie transformovať európske ekonomiky na konkurencieschopnejšie posilným obchodu, investícií a inovácií (Bauer, 2022).

*Letta*⁴⁶ (2024) pripomína, že jednotný trh bol vždy vnútorne spätý so strategickými cieľmi EÚ a aj po viac než 30 rokoch je stále základným kameňom európskej integrácie a hodnôt, silným katalyzátorom rastu, prosperity a solidarity – zmenila sa však medzinárodná scéna.

⁴⁶ *Letta* (2024) predložil správu na vysokej úrovni o stave jednotného trhu Európskej rade 18. apríla; k jej vypracovaniu bol Radou vyzvaný na zasadnutí 30. júna 2023.

Problémom poklesu ekonomickej váhy EÚ podľa neho je, že „v tomto novom svete sme príliš malí. A ak sa neintegrujeme, upadneme“. Ďalšia integrácia je podľa neho otázkou prežitia Európy v globálnej ekonomike. Bez integrácie svojich finančných, energetických a telekomunikačných trhov bude EÚ čeliť „strate ekonomickej bezpečnosti a zaostávaniu za USA a Čínou“. Úniu vyzýva využiť nasledujúcich päť rokov na nápravu, medzi iným apeluje napríklad na *vytvorenie Únie úspor a investícií*, ktorá by odblokovala potenciál jednotného trhu; zmenu pravidiel o fúziách, aby sa umožnila väčšia konsolidácia trhu; rovnomernejšie uplatňovanie práva EÚ v celom bloku; zmenu režimu štátnej pomoci smerom k podpore cezhraničných projektov; navýšenie rozpočtu EÚ nad aktuálne 1 % HDP kvôli potrebe verejných zdrojov; a zjednodušenie predpisov pre dynamickejší jednotný trh (zamerať sa na najviac zaťažujúce nepotrebné a nesúrodé pravidlá).

Podiel EÚ na aktivitách na globálnom kapitálovom trhu – vrátane emisie akcií, celkovej trhovej kapitalizácie a emisie podnikových dlhopisov – nie je úmerný jej HDP napriek tomu, že je jednou z najvýznamnejších svetových hospodárskych mocností. Táto disproporcía zvyrazňuje zásadnú potrebu existencie integrovanejšieho a odolnejšieho európskeho finančného trhu, ktorý by dokázal nasmerovať úspory na investičné potreby, a tak prispel k maximalizácii hospodárskeho potenciálu EÚ a posilneniu jej postavenia ako vedúcej svetovej ekonomickej mocnosti. Bohatstvo EÚ⁴⁷ sa plne nevyužíva na uspokojenie jej strategických potrieb, ešte znepokojujúcejší je však trend každoročného presmerovania európskych zdrojov do americkej ekonomiky a k správcom aktív v USA, čo poukazuje na značnú neefektívnosť využívania úspor EÚ. Tieto úspory by pri ich efektívnom presmerovaní v rámci vlastných ekonomík EÚ mohli výrazne pomôcť pri dosahovaní jej strategických cieľov. Rozvoj atraktívneho a efektívneho finančného trhu v rámci EÚ je v tejto situácii nevyhnutný. Udržať tieto rozsiahle fondy súkromných úspor v Európe by bolo možné prostredníctvom dobre fungujúcej *Únie úspor a investícií*, ktorá by zároveň zvýšila atraktívnosť investovania na kontinente pre obyvateľov EÚ aj

⁴⁷ 33 biliónov eur v EÚ predstavujú súkromné úspory, ktoré sú prevažne uložené na bežných účtoch (34,1 %).

zahraničných investorov. Väčšia integrácia európskych finančných trhov, ktorá je pre zmobilizovanie týchto zdrojov na podporu a posilnenie ambícií EÚ nevyhnutná, zabezpečí, že ich EÚ bude môcť naplno využiť a podporiť tak svoju úlohu kľúčového hráča na svetovej scéne.

Projekt Únie kapitálových trhov, ktorý bol integračným krokom zásadného významu z hľadiska rozvojových ambícií EÚ, sa podľa *Letta* (2024) nedokázal premietnuť do konkrétnych a hmatateľných výsledkov v praxi⁴⁸, preto je potrebný nový impulz a politická energia pre zintenzívnenie spoločného úsilia a zmysluplný posun smerom k širšej Únii úspor a investícií. Finančná integrácia nemôže slúžiť len samotnému finančnému sektoru, dosiahnuť ju možno len v prípade, že bude financovať spoločné ciele, ktoré by inak neboli dosiahnuteľné. Najvhodnejším katalyzátorom transformačných zmien by mohla byť spravodlivá ekologická a digitálna tranzícia, ktorej realizácia si bude vyžadovať značné investície⁴⁹, pričom ich rozhodujúcu časť musí tvoriť súkromné financovanie. Ambície dvojitej tranzície bude možné naplniť len pri existencii jednotného finančného rámca, ktorý podporuje tok investícií do udržateľných a inovatívnych odvetví reálnej ekonomiky. Dôvodov, pre ktoré by EÚ mala túto príležitosť na vedúce postavenie využiť, je viacero:

1. *Globálny trh s kľúčovými masovo vyrábanými technológiami čistej energie* bude mať podľa odhadu Medzinárodnej energetickej agentúry do roku 2030 hodnotu cca 650 mld. amerických dolárov ročne, t. j. viac než trojnásobok dnešnej úrovne, a počet súvisiacich pracovných miest v energetickej výrobe v tom istom období má potenciál sa viac než zdvojnásobiť.
2. *Vplyv klimatických zmien v EÚ* je hlbší a rýchlejší, než boli očakávania, čo dokumentuje zvýšený počet extrémnych udalostí súvisiacich s klímou v období rokov 1980 – 2022, ktorý viedol k 220 000

⁴⁸ Najmä z dôvodu absencie silného politického mobilizátora, ktorý by presahoval vnútorný rozmer finančných trhov (*Letta*, 2024).

⁴⁹ Cieľom zákona o čistom nulovom priemysle (Net Zero Industry Act – NZIA) je, aby EÚ vyrábala do roku 2030 aspoň 40 % svojich ročných potrieb v oblasti strategických čistých technológií, čo je cieľ, ktorý si vyžaduje značné investície (*Letta*, 2024).

úmrtiam a k hospodárskym stratám vo výške 650 mld. eur za toto obdobie, z toho približne 170 mld. eur len za posledných 5 rokov⁵⁰.

3. *Dôveryhodnosť EÚ a jej medzinárodná úloha* by bola pri nenaplnení súvisiacich ambícií ohrozená. Únia motivuje svojich partnerov k ambicióznym environmentálnym cieľom, preto by nesplnenie vlastných ekologických cieľov významne negatívne ovplyvnilo jej pozíciu ako svetového lídra v oblasti životného prostredia a tiež by to zásadne oslabilo jej schopnosť ovplyvňovať medzinárodnú politiku a opatrenia v oblasti klímy.

Prípadné neuspokojenie investičných potrieb Únie by mohlo viesť k sociálnemu a politickému odporu. Dôraz na dosiahnutie spravodlivej, ekologickej a digitálnej tranzície môže byť aj katalyzátorom politického impulzu, ktorý je potrebný na vytvorenie ambicióznej Únie úspor a investícií. Tieto dva prístupy sú nielen v súlade so strategickými cieľmi EÚ, ale zároveň posilňujú jednotný trh a jeho schopnosť mobilizovať významné investície.

... aj ako stratégia proti globálnej fragmentácii

Fragmentovanosť globálnej ekonomiky, ktorej korene ležia predovšetkým v geopolitike, a stupňujúca sa nedôvera, obavy o bezpečnosť a vnímanie nesúladu záujmov v medzinárodnom priestore vytvárajú nové prostredie hospodárskych prekážok a ochranných opatrení (predovšetkým v sektore technológií). Napriek tomu, že úplný vplyv fragmentácie globálnej ekonomiky a jej potenciálne dôsledky ešte nepoznáme, je zrejmé, že pri súčasných politických a strategických rozdieloch medzi vedúcimi ekonomickými mocnosťami dôjde k vzniku čoraz nezávislejších konkurenčných hospodárskych blokov. EÚ je tak nútená balansovať medzi nevyhnutnosťou zachovať otvorené a dynamické hospodárstvo, zaistiť národnú bezpečnosť a chrániť svoje hospodárske záujmy pred agresívnymi praktikami medzinárodných aktérov.

⁵⁰ Do roku 2031 – 2050 by kumulatívne dodatočné náklady na HDP v prípade vývoja vedúceho k horšiemu globálnemu otepľovaniu mohli v EÚ dosiahnuť 2,4 bilióna eur v porovnaní s nákladmi v prípade vývoja kompatibilného s cieľom 1,5 °C stanoveným v Parížskej dohode.

Dobudovanie jednotného trhu je najúčinnjšou stratégiou proti hospodárskej fragmentácii, pričom pre jeho budúcnosť je ekonomická bezpečnosť kľúčová. Mnohostranné hospodárske hrozby, ktorým Európa čelí, si vyžadujú strategickú a súdržnú reakciu. Súčasťou komplexného prístupu smerujúceho k zvýšeniu odolnosti EÚ, podpore jej ekonomickej konkurencieschopnosti a ochrane jej záujmov by malo byť vymedzenie rámca hospodárskej spolupráce so „súperiacimi partnermi“ zameraného skôr na znižovanie rizika (než na oddeľovanie sa) a na cieľ zachovať výhody globalizácie a zároveň poskytnúť jasnú perspektívu hodnotenia rizík a príležitostí európskym investorom a spoločnostiam, t. j. vymedziť „perimeter“ spolupráce, ktorý je možné prispôbiť v reakcii na premenlivú geopolitickú klímu a ktorý sa vyvíja v súlade s tradičnými spojencami (Letta, 2024).

V neistom geopolitickom prostredí je výzvou presadzovať otvorenosť a zároveň byť pripravený na scenáre fragmentácie. EÚ by mala v rámci prípravy na budúce výzvy (Panetta, 2023):

- *pokračovať v obhajovaní princípu multilaterizmu, predchádzať vytváraniu uzavretých blokov a presadzovať asertívnejšiu úlohu pri podpore globálnej spolupráce nad rámec blízkych partnerov s využitím potenciálu jednotného trhu aj významného podielu Únie na svetovom obchode;*
- *diverzifikovať svoju účasť v dodávateľských reťazcoch a v záujme zníženia rizika fragmentácie hodnotových reťazcov pozdĺž geopolitických blokov zväziť úlohu partnerstiev aj s krajinami s nízkymi príjmami najmä v surovinovo závislých oblastiach vyžadujúcich si intenzívnu spoluprácu ako napr. zelená transformácia;*
- *prehodnotiť svoj model rastu a vyváženosť vonkajšej orientácie s domácim dopytom z dôvodu:*
 1. *nápravy nedostatočných verejných investícií a štrukturálnych reforiem, pri zvážení využitia európskych nástrojov a cieľov ako v prípade NGEU;*
 2. *zvýšenia celkovej produktivity faktorov, t. j. aj investícií do domáceho výskumu a špičkových civilných a obranných technológií;*

3. využitia komplementárnosti ekonomík členských štátov pomocou komparatívnych výhod v rámci jednotného trhu na posilnenie európskych hodnotových reťazcov, podporu konkurencieschopnosti a zvýšenie odolnosti voči geopolitickým otrasom, čo by zároveň pozitívne ovplyvnilo európsku súdržnosť a vnútornú konvergenciu.

Súčasná a budúca podoba Európskej únie a eurozóny závisí od toho, ako úspešne dokáže reagovať na geopolitické výzvy a globálnu fragmentáciu užšou ekonomickou integráciou, ktorá upevní jej postavenie na medzinárodnej scéne pri podpore spolupráce a otvorenosti. Politiky zamerané na zvýšenie strategickej autonómie musia byť preto starostlivo koordinované, aby samy neviedli k vnútornej fragmentácii a zároveň by mali byť dostatočne preskúmané, najmä v prípade iniciatív štrukturálneho charakteru, ktoré treba jasne zadefinovať, aby sa predišlo deformáciám a nárastu ekonomickej neistoty. Prekážkou dosiahnutia nových ambícií Únie však môže byť jej nedostatočná schopnosť generovať spoločné hodnotenia a politickú konvergenciu potrebnú na pokrok v európskej agende strategickej autonómie. Uprostred novej medzinárodnej reality vidí *Helwig (2020)* v tomto smere priestor na zlepšenie v konvergencii strategických kultúr členských štátov predstavujúcich spoločný súbor noriem, strategických hodnotení a behaviorálnych vzorcov, ktoré uľahčujú spoločný postup. *Borrell (2022)* však zároveň upozorňuje na riziko spojené s uprednostnením hľadania vnútornej jednoty pred maximalizáciou vonkajšej efektivity Únie, aby sa nestalo, že „keď sme konečne dosiahli spoločný postoj – často pridaním veľkého množstva vody do vína –, zvyšok sveta sa pohol ďalej“.

* * *

Ekonomická a finančná otvorenosť bola pre EÚ/eurozónu prínosom, je preto dôležité smerovať stratégiu OSA tak, aby umožnila Európe pokračovať v čerpaní ekonomických a sociálnych benefitov globalizácie a zároveň ju chránila pred výzvami rastúceho geopolitického napätia vo svete. Geopolitické faktory by mohli ovplyvniť kapitálové a finančné toky a hladké fungovanie platobných a finančných

trhových infraštruktúr, čo by ohrozilo finančnú stabilitu – potenciálnym zdrojom rizika by v prípade infraštruktúr mohlo byť nadmerné spoliehanie sa účastníkov trhu EÚ na platobné a clearingové služby tretích krajín, na ktoré majú v krízovej situácii európske úrady len obmedzený dosah. Iniciatívy na prehĺbenie hospodárskej a menovej únie a posilnenie integrácie jednotného trhu by zvýšili odolnosť a stabilitu európskej ekonomiky. Kľúčovým predpokladom pre autonómiu v sektore financií je makroekonomická stabilita a silné európske banky a kapitálové trhy sú rozhodujúce pre financovanie inovácií a technologických startupov. Len odolný, dynamický, vysoko integrovaný, dobre rizikovo manažovaný a konkurencieschopný finančný sektor so silným ekosystémom inštitúcií schopných financovať ambície ekonomiky Únie je zárukou prosperity kontinentu. Posilnenie európskych finančných trhov ako koordinovanej jurisdikcie podporí nielen finančnú autonómiu EÚ, ale má tiež potenciál formovať budúce smerovanie politík na báze pravidiel v medzinárodnom meradle.

6. SPOMALENIE EURÓPSKEJ EKONOMIKY

V situácii pokračujúceho sprísňovania menovej politiky ECB v reakcii na vysokú infláciu sa v roku 2023 hospodársky rast v eurozóne aj v celej Európskej únii (EÚ) oslabil. Zatiaľ čo sektor služieb bol spočiatku podporovaný pretrvávajúcimi efektmi oživenia ekonomiky po pandémie, priemyselný sektor výrazne zasiahli prísnejšie podmienky financovania, vysoké vstupné náklady (ceny energií), ako aj oslabený globálny dopyt. V závere roka sa už vplyv sprísňovania menovej politiky prejavil aj v ďalších sektoroch. Pozitívne je, že hoci sa zvyšovanie úrokových sadzieb centrálnej banky eurozóny intenzívne prenášalo do ekonomiky, trhy práce zostali naďalej relatívne odolné.

Vlády členských štátov pokračovali v ukončovaní opatrení, ktoré prijali v minulosti v reakcii na pandémiu a neskôr v reakcii na extrémny cenový vývoj. Dochádzalo teda k postupnému zmiernovaniu fiškálnej expanzie z predchádzajúceho obdobia. Inflácia v priebehu roka výrazne poklesla, najmä vzhľadom na vývoj cien energií, ktorý bol v kontraste s turbulentným rokom 2022. Nižšie ceny dovážaných energetických komodít prispeli k zlepšeniu výmenných relácií a obchodnej bilancie EÚ, keď ich vplyv na výslednú bilanciu prevážil vplyv utlmeného exportu. Zároveň sa v roku 2023 darilo Únii v súlade s plánom REPowerEU ďalej znižovať závislosť od dovozu energetických komodít z Ruska.

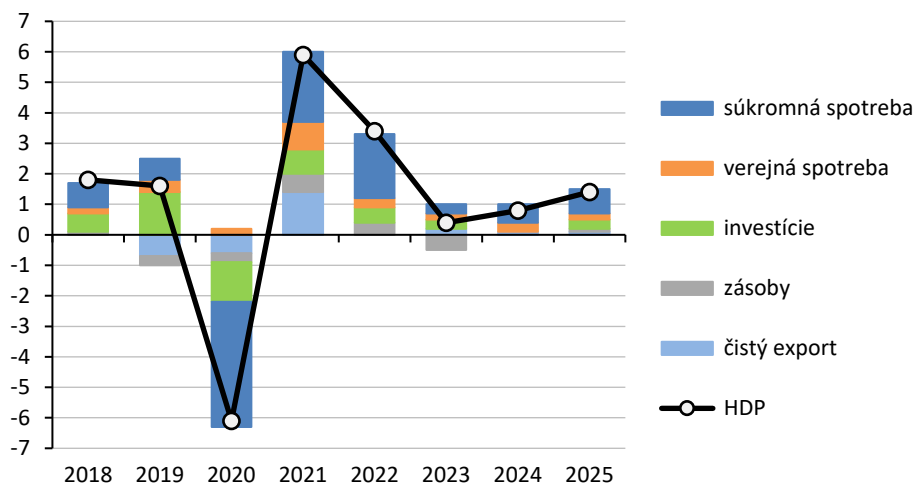
6.1. Slabý ekonomický rast

Ekonomika EÚ aj eurozóny zaznamenala v roku 2023 v dôsledku hospodárskych dopadov vojny na Ukrajine len slabý rast na úrovni 0,4 %, čo predstavuje relatívne výrazné spomalenie oproti predchádzajúcemu roku (graf 6.1). Tento mierny rast bol podporovaný kladným príspevkom domáceho dopytu a čistého exportu, zatiaľ čo zmeny v zásobách mali na ekonomiku tlmiaci vplyv (príspevok -0,5 p. b. k zmene HDP v eurozóne a až -0,9 p. b. v EÚ).

Rast súkromnej spotreby sa v roku 2023 spomalil. Výdavky domácností v krajinách EÚ sa zvýšili len o 0,4 % (v eurozóne o 0,5 %), pričom samotné výdavky na tovary sa v dôsledku prísnejších podmienok financovania znižovali, zatiaľ čo úspory zostali na relatívne vysokej úrovni. Domácnosti si v situácii vysokej neistoty odkladali väčšiu časť svojich príjmov než v predchádzajúcom roku⁵¹. Spotreba služieb rástla, najmä v treťom štvrťroku.

Graf 6.1

Medziročné zmeny HDP (%) a príspevky zložiek HDP (p. b.) k jeho zmene v eurozóne v rokoch 2018 - 2023, prognóza na roky 2024 - 2025

Prameň: spracované podľa údajov EC (2024a).

Podobne investície boli negatívne ovplyvnené prísnejšími podmienkami financovania, čo sa dotklo predovšetkým stavebných investícií citlivých na úrokové sadzby. V dôsledku vysokých stavebných nákladov, rastúcich úrokových sadzieb hypotekárnych úverov a tým tlmeného dopytu po nehnuteľnostiach na bývanie klesli najmä investície do bytovej výstavby, čo pravdepodobne bude pokračovať aj v ďalšom období.

⁵¹ Miera úspor domácností sa na úrovni celej EÚ zvýšila z 12,7 % v roku 2022 na 13,5 % v roku 2023. Naprieč Úniou sa pohybovala od -2,7 % v Grécku (spotrebné výdavky domácností prekročili v danom roku ich disponibilné dôchodky) až po 20,3 % v Nemecku a necelých 20 % v Holandsku a Maďarsku.

Príspevok čistého exportu k rastu HDP bol len mierne pozitívny (0,2 p. b. v eurozóne a 0,6 p. b. v EÚ), keď import sa znížil výraznejšie než export. Dovoz znižovala stagnácia domáceho dopytu, ako aj nižšie ceny dovážaných energií. Vývoz z členských štátov bol tlmený slabším zahraničným dopytom, v prípade eurozóny sa prejavil aj vplyv zhodnocovania eura v efektívnom vyjadrení. Vývoz produktov priemyselnej výroby však na druhej strane čiastočne podporilo hladšie fungovanie dodávateľsko-odberateľských reťazcov. Na vývoz služieb pôsobil v prvom polroku priaznivo odložený dopyt zo zahraničia, no v druhom polroku sa už tento efekt vytrácal.

Z pohľadu na vývoj naprieč Úniou je zrejmé, že Írsko sa po rokoch dynamického rastu, najrýchlejšieho spomedzi členských štátov, ocitlo v roku 2023 na presne opačnom konci spektra, tentokrát so zápornou zmenou HDP na úrovni -3,2 % (graf 6.2). Prepád írskej ekonomiky bol vyvolaný slabou výkonnosťou nadnárodných spoločností a s ňou súvisiacim poklesom exportu, zatiaľ čo domáci dopyt bol tlmený infláciou a prísnymi finančnými podmienkami. Do recesie sa dostala aj najväčšia ekonomika Únie – Nemecko, ktorú pri prepade domáceho dopytu ako-tak držal nad vodou čistý export, aj to len vďaka výraznejšiemu poklesu importu v porovnaní s poklesom exportu.

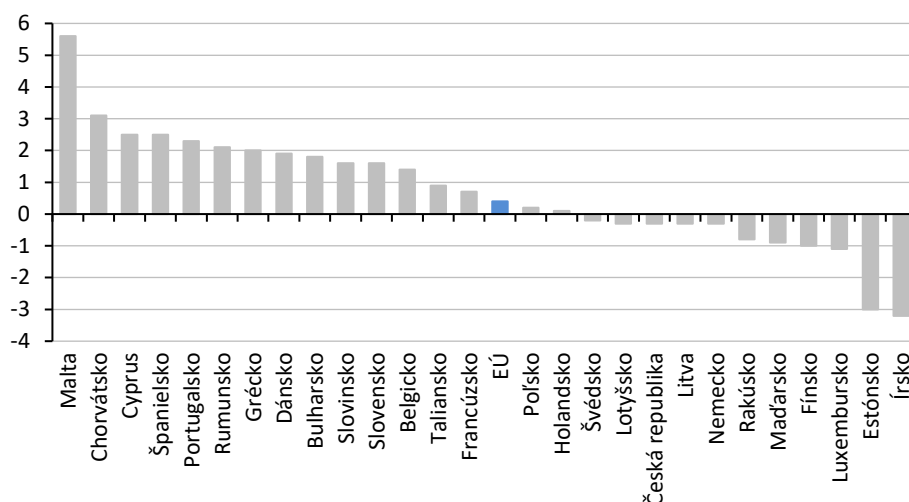
Najrýchlejšie rastúcou ekonomikou sa v roku 2023 stala Malta, ktorá pokračovala v silnom raste podporovanom tak vysokou exportnou výkonnosťou, ako aj domácim dopytom. Priaznivý vplyv na export mal prílev turistov na úrovni ešte vyššej ako pred pandémiou a domáci dopyt sa zase zvyšoval v dôsledku intenzívneho prílevu pracovníkov.

Začiatkom roka 2024 sa európska ekonomika po období stagnácie vrátila k rastu. Európska komisia (2024a) v rokoch 2024 a 2025 očakáva mierne zrýchlenie dynamiky ekonomiky eurozóny (0,8 %, resp. 1,4 %) aj EÚ (1,0 %, resp. 1,6 %) ťahané najmä oživením (hoci slabým) súkromnej spotreby podporovanej klesajúcou infláciou, nárastom kúpnej sily, ako aj zamestnanosti. V roku 2024 bude však súkromnú spotrebu ešte stále v určitej miere tmiť ďalšie zvyšovanie miery úspor. Vzhľadom na očakávaný pokles úrokových sadzieb sa v roku 2025 počíta s obmedzovaním tvorby úspor domácností v prospech ďalšieho zrýchlenia rastu spotreby podporovanej aj pokračujúcim zvyšovaním reálnych disponibilných príjmov. Príspevok čistého exportu k rastu európskej

ekonomiky zostane pravdepodobne neutrálny, resp. mierne pozitívny, a to vzhľadom na oživenie zahraničného obchodu EÚ tak na strane exportu, ako aj importu s približne rovnakou dynamikou.

Graf 6.2

Medziročné zmeny HDP členských štátov EÚ v roku 2023 (%)

Prameň: spracované podľa údajov EC (2024a).

V nasledujúcich rokoch možno predpokladať takmer vo všetkých členských štátoch vrátane nemeckej ekonomiky návrat zmeny HDP do čiernych čísel. Vzhľadom na pokračujúci rýchlejší rast krajín južnej Európy v porovnaní s krajinami západnej a severnej Európy sa zároveň v rámci EÚ očakáva ďalšia konvergencia ekonomík.

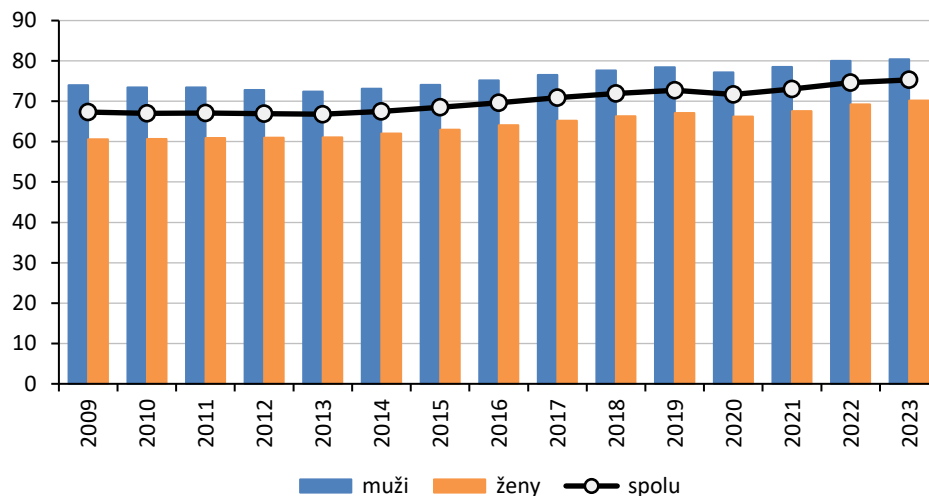
6.2. Trhy práce naďalej relatívne stabilné

Hoci sa sprísňovanie menovej politiky ECB silno premietalo do ekonomickej aktivity a produkcia stagnovala, trhy práce zostali pomerne odolné v priebehu celého roka. Ich priaznivá výkonnosť je výsledkom tak pozitívneho vývoja dopytu po pracovnej sile, ako aj ponuky práce. Tá sa významným spôsobom zvyšovala v súvislosti s imigráciou, keď integrácia migrantov na trhu práce pomohla vo viacerých členských štátoch znížiť nedostatok pracovnej sily.

V ekonomike EÚ sa v roku 2023 vytvorilo viac než dva milióny pracovných miest. Miera zamestnanosti ľudí vo veku od 20 do 64 rokov dosiahla nový rekord na úrovni 75,3 %, pričom miera zamestnanosti mužov prekročila hranicu 80 % a miera zamestnanosti žien 70 % celkovej populácie v uvedenom vekovom rozpätí (graf 6.3). K zvýšeniu zamestnanosti prispela zvýšená účasť žien, ako aj starších ľudí (55 až 64 rokov) na trhu práce. V roku 2023 klesol v EÚ rozdiel zamestnanosti mužov a žien v produktívnom veku na 10 p. b., čo predstavuje najmenší zaznamenaný rozdiel (od roku 2009). Naprieč Úniou je však situácia pomerne rôznorodá. V niektorých členských štátoch EÚ (Grécko, Taliansko, Rumunsko) dosahuje rozdiel v zamestnanosti mužov a žien stále takmer 20 p. b., a to z dôvodu veľmi nízkej zamestnanosti žien (pod 60 %). Naopak vo Fínsku a v pobaltských krajinách je tento rozdiel veľmi nízky (do 3 %).

G r a f 6.3

Miera zamestnanosti v EÚ (%)

Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a).

Rast zamestnanosti pokračoval podobne ako v predchádzajúcom roku najmä v sektore služieb (prevažne v odborných, vedeckých a technických činnostiach) a v menšej miere v stavebníctve. Na druhej

strane v priemysle (najmä spracovateľskom) sa zaznamenal len slabý rast, pričom počet pracovníkov stále nedosiahol úroveň z roku 2019.

Za poslednú dekádu zamestnanosť v EÚ takmer kontinuálne rástla a zvýšila sa o necelých 9 p. b. Výnimkou z tohto rastového trendu bol pandémie najviac poznačený rok 2020, keď sa zaznamenal mierny pokles miery zamestnanosti. Výraznejšiemu prepadu vtedy zabránili masívne vládne podporné opatrenia v rámci politik trhu práce vrátane skráteného pracovného času.

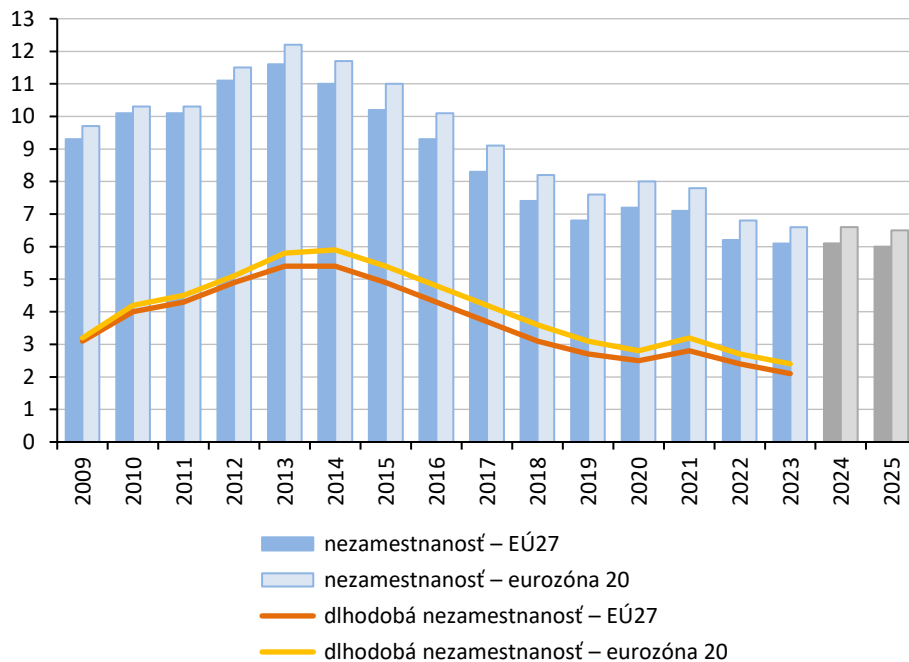
Spolu so zvýšením zamestnanosti sa v roku 2023 zaznamenal aj mierny nárast celkového počtu odpracovaných hodín. Keďže bol však rast zamestnanosti naďalej rýchlejší než rast celkového počtu odpracovaných hodín, počet odpracovaných hodín na zamestnanca naďalej (už dve desaťročia) klesal. Tento trend je dôsledkom vplyvu zavádzania efektívnejších a produktívnejších technológií, ako aj zmien v pracovných postojoch (preferencie kratšieho pracovného času zo strany pracujúcich).

Európska únia ako celok vykázala rekordne nízku mieru nezamestnanosti na úrovni 6,1 % a menová únia 6,6 % (graf 6.4). To vytváralo priestor na zvyšovanie nominálnych miezd, čím sa pracovníci snažili kompenzovať predchádzajúci pokles kúpnej sily spôsobený infláciou. V celej EÚ sa v roku 2023 kompenzácie na zamestnanca v nominálnom vyjadrení zvýšili o 5,8 % (v niektorých krajinách východnej Európy bol však ich nárast dvojciferný), teda o niečo výraznejšie než v predchádzajúcom roku (4,8 %). V reálnom vyjadrení sa mierne znížili (-0,6 %), čo predstavuje zlepšenie v porovnaní s predchádzajúcim rokom (-2,5 %). V závere roka sa v situácii spomaľujúcej inflácie dostala zmena reálnych kompenzácií na zamestnanca do čiernych čísel.

Miera nezamestnanosti mladých ľudí (t. j. podiel mladých ľudí, ktorí nie sú zamestnaní ani sa nezúčastňujú na vzdelávaní a odbornej príprave) pokračovala už tretí rok v poklese a dostala sa na úroveň 9,2 %. Znížila sa aj dlhodobá nezamestnanosť, a to blízko k 2 % v rámci celej Únie. V prípade týchto ukazovateľov ide tiež o rekordne nízke úrovne.

Graf 6.4

Miera nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti v EÚ a v eurozóne, prognóza na roky 2024 – 2025 (%)

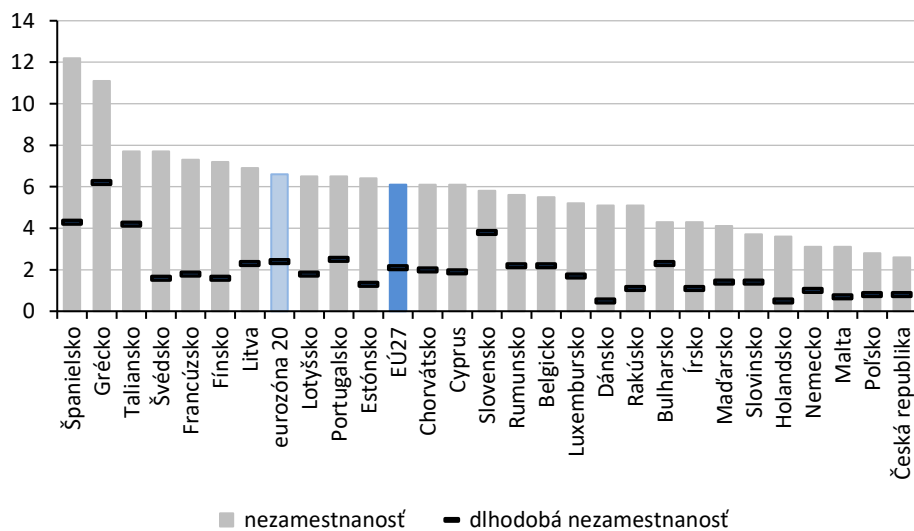

Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a) a EC (2024a).

V krajinách, ktoré vykazujú najvyššie miery nezamestnanosti v Únii (Španielsko, Grécko, Taliansko), pokračoval ich pokles, vďaka čomu sa znižoval rozptyl medzi jednotlivými členskými štátmi. Tieto tri ekonomiky zaznamenávajú zároveň aj postupný pokles dlhodobej nezamestnanosti, kde sa tesne za nimi nachádza s 3,8 % Slovensko (graf 6.5). Najnižšiu celkovú nezamestnanosť (pod 3 %) vykazuje už niekoľko rokov Česká republika, ktorá sa zároveň zaraďuje medzi pár členských štátov s dlhodobou nezamestnanosťou nižšou ako 1 %. Z pohľadu nezamestnanosti mladých ľudí je poradie odlišné, keď od priemeru Únie je najviac vzdialené Rumunsko s vyše 16 % a Litva s viac než 13 % mladých ľudí, ktorí nie sú zamestnaní ani sa nezúčastňujú na vzdelávaní a odbornej príprave (graf 6.6).

Graf 6.5

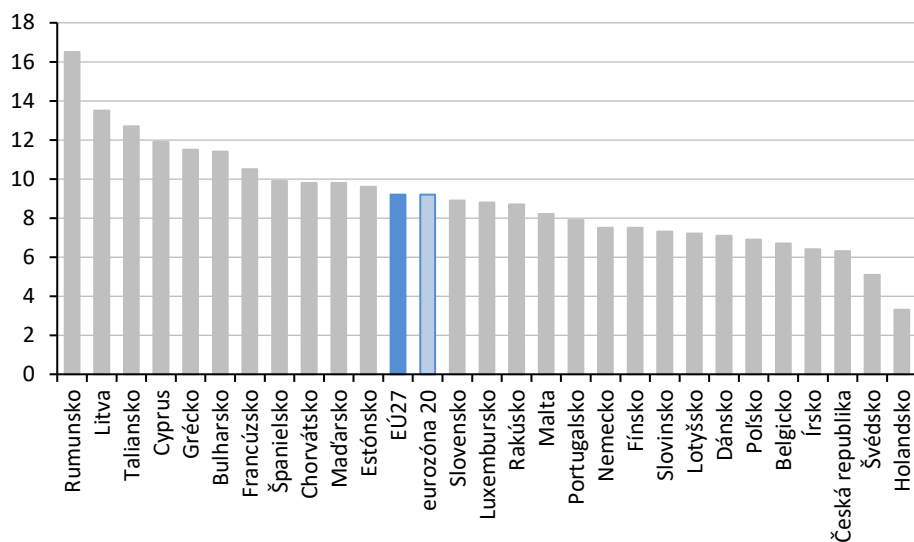
Miera nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti v členských štátoch EÚ v roku 2023 (%)

Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a).

Graf 6.6

Mladí ľudia, ktorí nie sú zamestnaní ani sa nezúčastňujú na vzdelávaní a odbornej príprave (od 15 do 24 rokov) v členských štátoch EÚ v roku 2023 (%)

Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a).

Európska komisia (2024a) v horizonte svojej dvojročnej prognózy očakáva pokračujúci rast zamestnanosti, hoci v miernejšom tempe, a mieru nezamestnanosti naďalej na súčasných rekordne nízkych úrovniach tak v rámci eurozóny, ako aj celej EÚ (graf 6.4). V prvých mesiacoch roka 2024 sa prejavuje nedostatok pracovnej sily a vysoká miera voľných pracovných miest (najmä v sektore služieb), a to aj napriek spomaleniu ekonomiky.

Možno predpokladať, že aj v roku 2024 pretrvávajú vysoké tlaky na rast nominálnych miezd, a rast reálnych miezd, ktorý sa začal koncom roka 2023, bude pokračovať počas celého horizontu prognózy. Priemerná reálna mzda tak bude smerovať k úrovni z roku 2021, t. j. pred nástupom extrémnej inflácie, pričom v niektorých členských štátoch by sa mohla do roku 2025 na túto úroveň aj vrátiť.

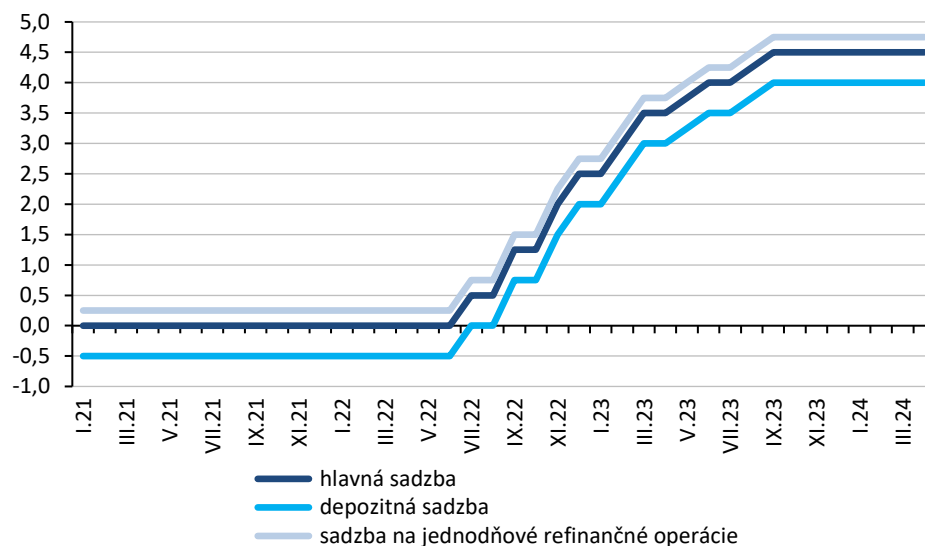
6.3. ECB úspešná v boji s infláciou

V situácii prudkého poklesu cien energií a ďalšieho zmiernovania obmedzení v ponuke na globálnej úrovni došlo v priebehu roka 2023 v eurozóne aj v celej EÚ k redukcii celkovej inflácie. Samotné zníženie cien energií sa na celkovom poklese inflácie podieľalo približne polovicou. K zmiernovaniu inflácie cez utlmený dopyt prispelo pokračujúce sprísňovanie menovej politiky ECB. Centrálna banka eurozóny v priebehu roka (presnejšie v priebehu prvých deviatich mesiacov) v reakcii na inflačné tlaky v ekonomike zvýšila úrokové sadzby o ďalších 200 bázických bodov (graf 6.7), aby tak zabezpečila včasný návrat inflácie k svojmu strednodobému cieľu (2 %).

Na presné určenie toho, o koľko je potrebné zvýšiť sadzby, zaviedla ECB v marci tri kritériá, a to strednodobý výhľad inflácie, dynamiku základnej inflácie a silu transmisie menovej politiky (ECB, 2024a). Vo februári zvýšila ECB tri kľúčové úrokové sadzby (hlavnú, depozitnú a sadzbu na jednodňové refinančné operácie) o 50 bázických bodov. Následne rovnako aj v marci v situácii zvýšeného napätia na finančných trhoch a zvýšenej miery neistoty ohľadom ekonomického rastu a inflácie v eurozóne. V máji, júni, auguste a v septembri potom pristúpila k ďalším zvýšeniam kľúčových sadziieb o 25 bázických bodov.

Graf 6.7

Kľúčové úrokové sadzby ECB (%)

Prameň: spracované podľa údajov ECB (2024b).

V septembri ECB skonštatovala, že došlo k zlepšeniu výhľadu inflácie, ako aj k silnej transmisii menovej politiky do ekonomiky, avšak základná inflácia zostávala zvýšená a domáce cenové tlaky boli stále silné. Rada guvernérov tak usúdila, že kľúčové úrokové sadzby dosiahli úroveň, ktoré by v prípade ich udržania počas dostatočne dlhého obdobia prispeli k včasnému návratu inflácie na cieľovú úroveň (ECB, 2024c). Na zasadnutiach v poslednom štvrtroku 2023 (ako aj v prvých piatich mesiacoch roka 2024) sa preto Rada guvernérov rozhodla ponechať kľúčové úrokové sadzby nezmenené.

Možno skonštatovať, že v období od júla 2022 do septembra 2023 centrálna banka eurozóny v reakcii na nárast inflácie zvýšila kľúčové úrokové sadzby v desiatich krokoch celkovo o 450 bázických bodov. Na jeseň 2023 sa tak skončilo najdlhšie obdobie zvyšovania sadziieb po sebe v histórii eurozóny. V situácii spomaľujúcej inflácie Rada guvernérov na svojom zasadnutí v apríli 2024 naznačila znižovanie úrovne reštrikcie menovej politiky. Stalo sa tak v júni, keď ECB ako prvá veľká centrálna banka zvýšila úrokové sadzby, a to o 25 bázických bodov.

V priebehu roka 2023 centrálna banka eurozóny ukončila reinvestície v rámci programu nákupu aktív (*Asset Purchase Programme – APP*). Do konca februára 2023 sa istina zo splatených cenných papierov nakúpených v rámci programu APP reinvestovala v plnej výške a od marca do konca júna 2023 sa portfólio APP znižovalo v priemere o 15 mld. eur mesačne. Následne v júli došlo k ukončeniu reinvestovania v rámci tohto programu.

V decembri oznámila ECB postupné ukončovanie reinvestícií aj v rámci núdzového pandemického programu nákupov aktív (*Pandemic Emergency Purchase Programme – PEPP*). Vyjadrila zámer do polovice roka 2024 reinvestovať istinu zo splatených cenných papierov nakúpených v rámci programu PEPP v plnej výške. Následne do konca roka mieni Rada guvernérov znižovať portfólio v priemere o 7,5 mld. eur mesačne a na konci roka 2024 reinvestície v rámci programu PEPP ukončiť. Centrálna banka má prostriedky zo splatených cenných papierov v rámci portfólia PEPP naďalej flexibilne reinvestovať na potlačenie rizík súvisiacich s pandemiou, ktoré ohrozujú fungovanie transmisného mechanizmu menovej politiky.

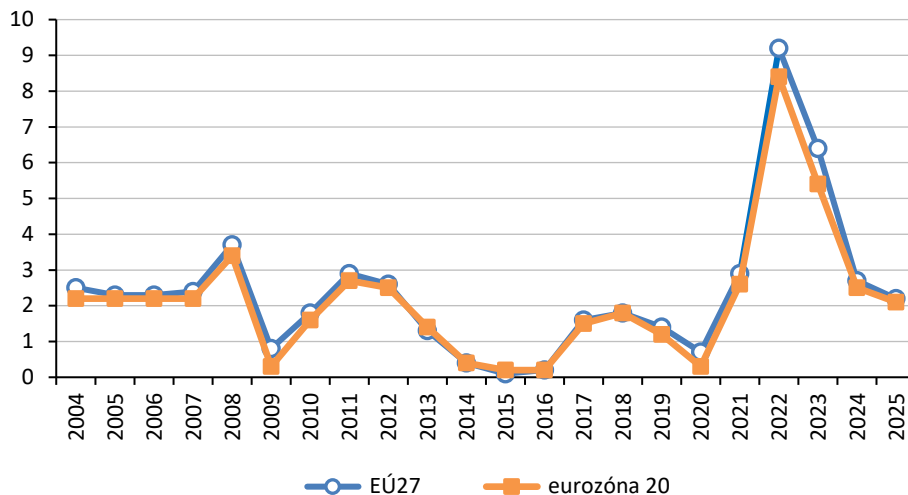
Okrem toho v novembri 2023 zahájila ECB po dvojročnej fáze skúmania aj prípravnú fázu projektu digitálneho eura, ktoré má dopĺňať (nie nahrádzať) hotovosť. Počas fázy skúmania sa Eurosystem (ako menová autorita eurozóny pozostávajúca z ECB a národných centrálnych bánk členských štátov, ktoré prijali euro) dohodol na dizajne a technických požiadavkách digitálneho eura. Svoju spätnú väzbu k návrhom a možnostiam distribúcie mohli poskytnúť všetky zainteresované strany. Prvá etapa prípravnej fázy, ktorá sa začala 1. novembra 2023, bude trvať dva roky a položí základy pre potenciálne vydanie digitálneho eura. Počas tohto obdobia sa bude venovať pozornosť dopracovaniu pravidiel pre digitálne euro, ako aj výberu poskytovateľov, ktorí by mohli potenciálne vytvoriť platformu a infraštruktúru digitálneho eura. Eurosystem bude tiež realizovať ďalšie testovanie a bude pokračovať v konzultáciách so všetkými zainteresovanými stranami (vrátane verejnosti) s cieľom zabezpečiť, aby digitálne euro spĺňalo najvyššie štandardy kvality, bezpečnosti, ochrany osobných údajov, ako aj použiteľnosti (ECB, 2024a).

Vývoj inflácie a výmenných kurzov

Za celý rok 2023 dosiahla inflácia meraná harmonizovaným indexom spotrebiteľských cien (Harmonised Index of Consumer Prices – HICP) v eurozóne 5,4 % a v celej Únii 6,4 % (graf 6.8). Rekordná úroveň sa v eurozóne zaznamenala v októbri 2022 (10,6 %, graf 6.9), pričom koncom roka 2023 a na začiatku nasledujúceho roka sa už medziročný rast cien držal pod 3 %.

Graf 6.8

Harmonizovaný index spotrebiteľských cien (HICP) v EÚ a v eurozóne, prognóza EK na roky 2024 – 2025 (%)

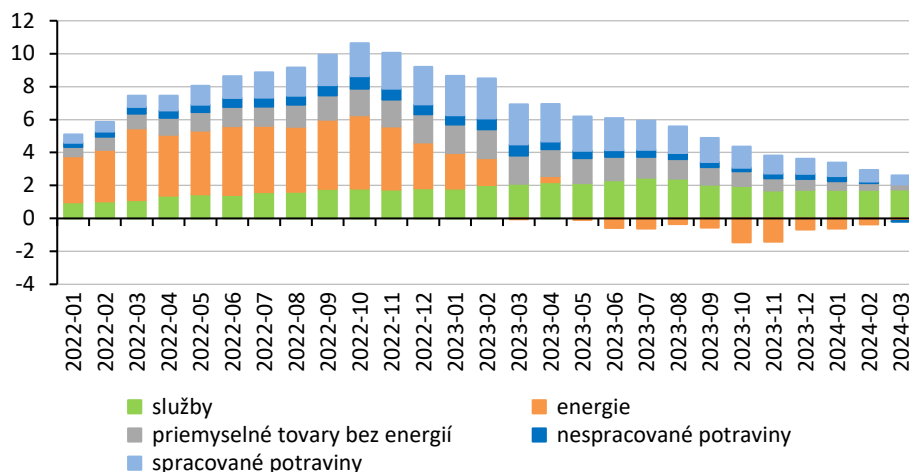

Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a) a EC (2024a).

Začiatkom roka 2023 dosahovala ešte inflácia vplyvom tlakov spojených s vysokými nákladmi na energie v celej ekonomike relatívne vysoké hodnoty. Následne pomaly klesala (graf 6.9), keďže spomínané sprísňovanie menovej politiky ECB sa naďalej výrazne prejavovalo v ekonomike. Inflácia sa znižovala až do novembra (2,4 %) a v decembri v dôsledku zmierňujúcich sa efektov fiškálnych opatrení v oblasti energetiky na ceny opäť mierne vzrástla. Od decembra 2022 do decembra nasledujúceho roka klesla celková HICP inflácia v eurozóne až o 6,3 p. b., a to na úroveň 2,9 %.

Graf 6.9

Mesačný vývoj harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien (HICP) v eurozóne a jeho zložiek (%)

Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a).

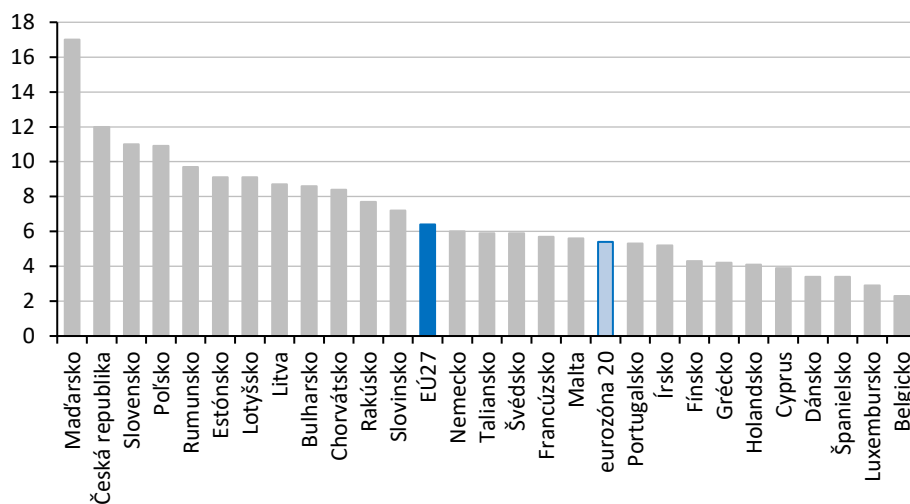
Ceny tovarov sa znižovali dynamickejšie než ceny služieb. Tie v prvej polovici roka ešte stále rástli vplyvom pokračujúceho silného dopytu po pandémie (najmä v prípade služieb náročných na kontakt, ako je cestovný ruch), ako aj vplyvom zvyšujúcich sa nákladov práce (v súvislosti s vyšším podielom práce v štruktúre nákladov v službách v porovnaní s produkciou tovarov). Neskorší pokles cien v službách čiastočne súvisel aj s tým, že vývoj cien viacerých služieb (služby spojené s bývaním, zdravotnícke služby atď.) bežne zaostáva za celkovou infláciou.

Na poklese celkovej inflácie od decembra 2022 do decembra nasledujúceho roka sa viac ako polovicou podieľal vývoj cien energií. Ich inflácia sa ešte v prvom polroku dostala do záporného pásma, kde následne zotrvala. Avšak vzhľadom na citlivosť cien energií na rôzne udalosti pretrvávala ich volatilita. Inflácia potravín klesala od marca 2023, keď dosiahla maximum (vyše 15 %), a to na 6 % zaznamenaných na konci roka. Výraznejšiemu poklesu bránil pretrvávajúci vplyv vysokých cien vstupov (najmä energií), ako aj tlaky súvisiace s nákladmi práce.

V situácii poklesu inflácie energií a potravín došlo v priebehu roka 2023 aj k miernej redukcii rozdielov v miere inflácie v jednotlivých členských štátoch eurozóny. V rámci EÚ ako celku najviac vyčnievali krajiny Vyšehradskej štvorky s nárastom cien od necelých 11 % v Poľsku až po 17 % v Maďarsku (graf 6.10), ktoré tak zaznamenali vyššiu infláciu než „rekordéri“ z roku 2022 – pobaltské ekonomiky (17 % – 19,5 %). Najvyššiu infláciu (ťahanú najmä cenami potravín) spomedzi členov menovej únie vykázalo v roku 2023 Slovensko (11 %).

Graf 6.10

Harmonizovaný index spotrebiteľských cien (HICP) v členských štátoch EÚ v roku 2023 (%)

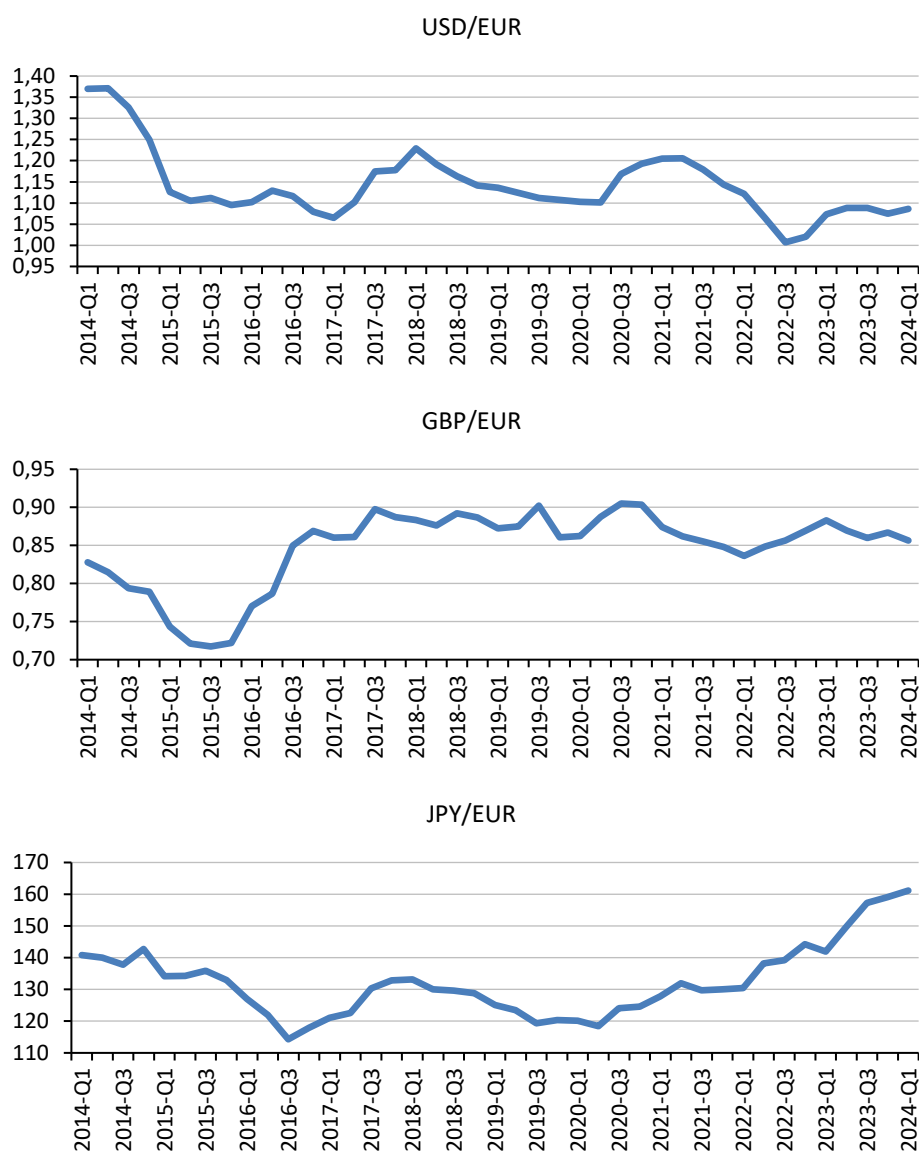
Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a).

V prvej polovici roka 2024 sa inflácia v Únii síce spomaľuje, avšak v sektore služieb zostávajú cenové tlaky naďalej vysoké, čo súvisí s tlakmi na rast miezd. K spomaľovaniu inflácie najviac prispievajú potraviny a priemyselné tovary bez energií. V horizonte svojej dvojročnej prognózy očakáva EK (2024a) približovanie HICP inflácie v eurozóne k cieľu ECB (graf 6.8), konkrétne jej redukciu na 2,5 % v roku 2024 a na 2,2 % v roku 2025. V Únii ako celku sa bude inflácia pravdepodobne naďalej držať na vyššej úrovni, avšak rozdiel oproti eurozóne sa bude zmiernovať. Jadrová inflácia (bez energií a potravín)

by mala v horizonte prognózy klesať približne rovnakým tempom ako celková inflácia a zostať mierne nad jej úrovňou.

Graf 6.11

Kurz amerického dolára, britskej libry a japonského jenu voči euru

Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a).

V roku 2023 jednotná európska mena v nominálnom efektívnom vyjadrení posilnila voči americkému doláru o 3,4 %. V priebehu roka došlo pritom ku kolísaniu výmenného kurzu (pozri graf 6.11) v dôsledku vývoja očakávaní vplyvom meniacich sa hospodárskych vyhlíadok a zmien v menovej politike. V prvom polroku bolo euro podporované lepšími makroekonomickými podmienkami v eurozóne a rýchlejším tempom sprísňovania menovej politiky. V júli sa však začalo voči americkému doláru znehodnocovať, a to v dôsledku očakávaní dlhodobejšej reštrikcie menovej politiky v Spojených štátoch. Ku koncu roka došlo vzhľadom na klesajúcu infláciu k prehodnoteniu tohto postoja v USA, čo opäť viedlo k zhodnoteniu eura. Jednotná európska mena posilnila v roku 2023 aj voči ruskému rubľu a japonskému jenu, na druhej strane oslabilila voči britskej libře a švajčiarskemu franku.

V apríli euro oslabilo voči americkému doláru na svoje minimum zaznamenané dosiaľ v roku 2024. Dôvodom bol očakávaný začiatok uvoľňovania menovej politiky v eurozóne, a to v skoršom termíne než v Spojených štátoch. V prípade, že americká centrálna banka Fed nespustí uvoľňovanie menovej politiky v priebehu roka 2024, je možné, že euro vplyvom vysokej divergencie menových politík ECB a Fedu klesne až blízko parity s dolárom.

6.4. Od expanzie k neutrálnej fiškálnej pozícii

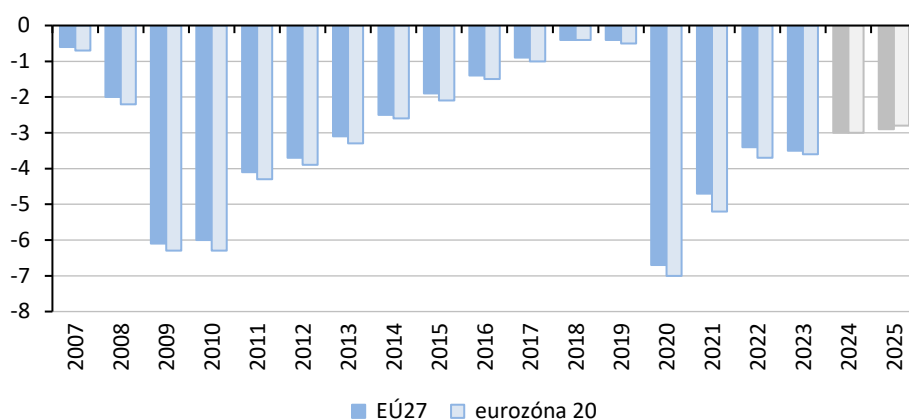
Po dvoch rokoch výrazného poklesu stagnoval deficit verejných financií v pomere k HDP v roku 2023 v eurozóne aj v celej EÚ približne na úrovni predchádzajúceho roka (graf 6.12). V pozadí tohto vývoja bola utlmená hospodárska aktivita, ako aj zvýšené úrokové výdavky v dôsledku prísnejšej menovej politiky. Zároveň zostali verejné financie naďalej poznačené pandémiou a realizáciou (hoci redukujúcich sa) podporných opatrení súvisiacich s energetickou krízou⁵². Len štyri členské štáty Únie zaznamenali v roku 2023 pozitívne saldo verejných financií (graf 6.13). Na druhej strane až jedenásť krajín vykázalo deficit

⁵² Náklady na opatrenia na zmiernenie hospodárskeho a sociálneho vplyvu vysokých cien energií sa v roku 2023 znížili o 0,3 p. b., a to na 0,9 % HDP (EC, 2024a).

prekračujúci 3 % HDP (t. j. hranicu definovanú v Pakte stability a rastu – PSR), pričom najvyššie deficity zaznamenali rovnako ako v predchádzajúcich rokoch Taliansko (vyše 7 % HDP), Maďarsko a Rumunsko (obe nad 6 % HDP).

Graf 6.12

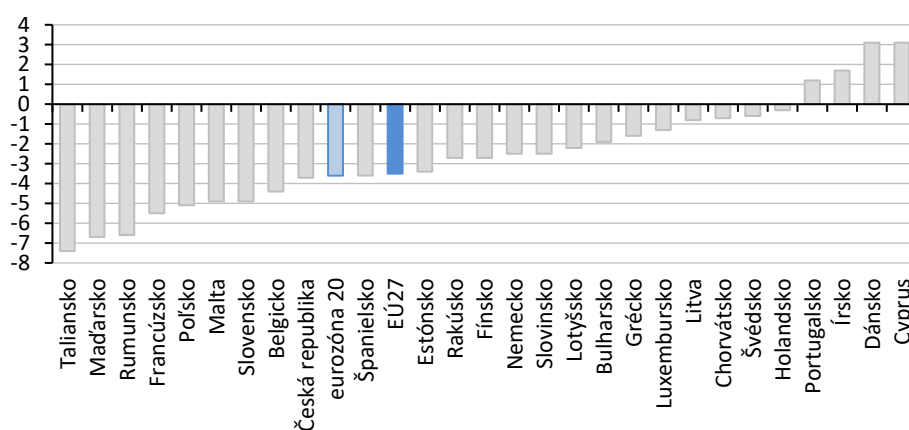
Saldo verejných financií v EÚ a v eurozóne, prognóza na roky 2024 – 2025 (% HDP)

Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a) a EC (2024a).

Graf 6.13

Saldo verejných financií v členských štátoch EÚ v roku 2023 (% HDP)

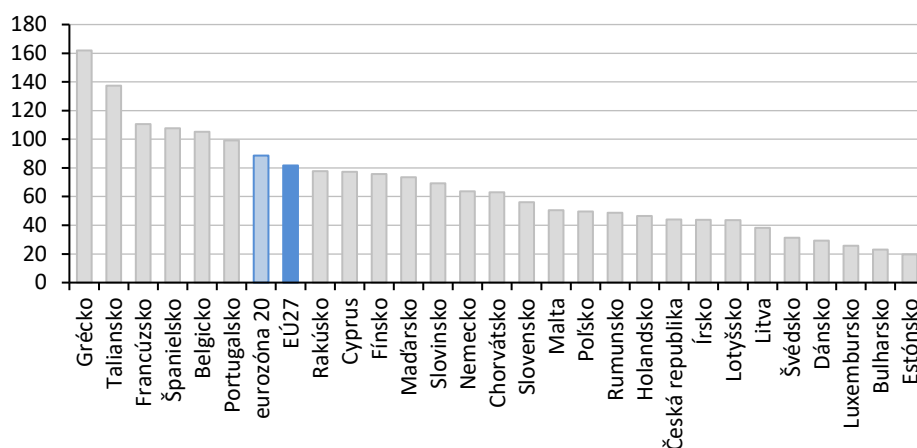

Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a).

V takmer polovici členských štátov prekračoval v roku 2023 verejný dlh úroveň 60 % HDP, čo viac-menej zodpovedá situácii v predchádzajúcich rokoch. Z nich v piatich krajinách sa dlh už roky drží nad úrovňou 100 % HDP, pričom Portugalsku sa po viac než dekáde podarilo znížiť ho tesne pod túto úroveň (graf 6.14). Priemer Únie naďalej najviac zhoršovali krajiny južnej Európy na čele s Gréckom a Talianskom, hoci sa ich dlh v priebehu posledných troch rokov znižoval.

Graf 6.14

Verejný dlh v členských štátoch EÚ v roku 2023 (% HDP)

Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a).

V apríli 2023 navrhla EK najambicióznejšiu a najkomplexnejšiu reformu pravidiel správy ekonomických záležitostí EÚ od obdobia po hospodárskej a finančnej kríze. O rok neskôr – koncom apríla 2024 vstúpil nový rámec správy ekonomických záležitostí EÚ do platnosti (EC, 2024b). Nové fiškálne pravidlá EÚ menia a dopĺňajú pravidlá PSR, pričom pôvodné referenčné hranice pre deficit verejných financií (3 % HDP) a verejný dlh (60 % HDP) zostávajú nezmenené.

Cieľom reformovaného rámca je posilnenie udržateľnosti verejného dlhu členských štátov a zároveň podpora rastu dosahovaného prostredníctvom reforiem a prioritných investícií. Nový rámec pomáha zlepšiť pripravenosť Únie na budúce výzvy tým, že podporuje pokrok

smerom k inkluzívnemu, ekologickému, digitálnemu a odolnému hospodárstvu. Reformovaný rámec zároveň posilňuje zodpovednosť jednotlivých členských štátov a je viac zameraný na strednodobé obdobie v kombinácii s účinnejším a súdržnejším vykonávaním.

Fiškálne pravidlá EÚ boli pozastavené v roku 2020, a to v reakcii na kritickú situáciu vo verejných financiách v dôsledku pandémie a následne aj v reakcii na ekonomické dôsledky ruskej invázie na Ukrajinu. Od roku 2024 však začínajú znovu platiť.

Očakávaná vývoja verejných financií v Únii v nasledujúcich rokoch sú relatívne optimistické, keď EK (2024a) predpokladá pokles deficitu verejných financií na hranicu 3 % HDP v roku 2024 a tesne pod ňu v ďalšom roku (graf 6.12). Priaznivý vplyv na verejné financie sa okrem ukončenia takmer všetkých opatrení v oblasti energetiky (zníženie výdavkov na ne na 0,2 % HDP) očakáva aj od nižších dotácií na súkromné investície a od zlepšovania hospodárskej aktivity. Úroveň verejného dlhu sa pravdepodobne výrazne nezmení, v takmer polovici členských štátov zostane nad 60 % HDP a v piatich z nich nad 100 % HDP, čo pre ich vlády naďalej znamená silnú potrebu fiškálnej konsolidácie. Reformovaný rámec správy ekonomických záležitostí EÚ pritom umožňuje riadiť proces konsolidácie tak, aby sa posilňovanie udržateľnosti dlhu členských štátov mohlo realizovať zároveň s podporou rastu, reforiem a investícií.

Po výraznej fiškálnej expanzii prebiehajúcej v EÚ v období 2020 – 2022 poznačenom pandemiou a energetickou krízou a po posune k neutrálnej fiškálnej pozícii v roku 2023 sa v nasledujúcom roku očakáva kontrakčná a v roku 2025 opäť neutrálna fiškálna pozícia. Vzhľadom na rozdielne tempo ukončovania opatrení na zmiernenie negatívnych vplyvov vysokých cien energií, ako aj vzhľadom na ďalšie faktory sa budú aj fiškálne pozície v jednotlivých členských štátoch odlišovať⁵³. Každopádne je v najbližšom období viac než potrebné, aby vlády smerovali k lepšej udržateľnosti verejných financií, pričom veľkými výzvami zostávajú demografický vývoj, zelená a digitálna transformácia.

⁵³ Napríklad v Taliansku prispeje k výrazne reštriktívnemu charakteru fiškálnej politiky (pravdepodobne najviac reštriktívnemu v rámci EÚ) v roku 2024 najmä ukončovanie poskytovania dotácií na súkromné investície.

6.5. Dva roky programu REPowerEU

Pred dvomi rokmi – v máji 2022 predstavila EK plán REPowerEU v reakcii na ruskú inváziu na Ukrajinu. Cieľom tohto programu je šetriť energiou, diverzifikovať jej dodávky a vyrábať viac čistej energie pre EÚ. Možno skonštatovať, že v priebehu dvoch rokov Únia nielen diverzifikovala dodávky a znížila dovoz fosílnych palív z Ruska, ale aj urýchlila zelenú transformáciu a stabilizovala ceny.

Ako jeden z prostriedkov na rýchle znižovanie závislosti od dovozu z Ruska prijala Únia opatrenia na zníženie celkovej spotreby plynu. Od augusta 2022 do marca 2024 klesol dopyt po zemnom plyne o 18 %, k čomu prispela aj mierna zima. Zníženie spotreby plynu pomohlo zabezpečiť dostatočnú úroveň naplnenia zásobníkov. Na začiatku apríla 2024 boli zásobníky plynu naplnené na úrovni 59 % kapacity, čo je rekord pre záver zimnej sezóny. Pre porovnanie v rokoch 2016 až 2020 boli zásobníky naplnené v priemere na úrovni 36 % (EC, 2024c).

Na jar 2023 spustila EK iniciatívu na vykonávanie agregácie dopytu a podporu koordinovanejšieho nákupu zemného plynu na európskej úrovni AggregateEU ako súčasť energetickej platformy EÚ. Pôvodným cieľom AggregateEU bolo prispieť k dostatočným a diverzifikovaným dodávkam plynu na zimnú sezónu 2023/2024 v členských štátoch Únie a v zmluvných stranách Energetického spoločenstva⁵⁴. Iniciatíva sa zameriava aj na zníženie cenových výkyvov a zosúladenie dopytu po plyne s jeho ponukou. Umožňuje vyrokovanie výhodnejších cien s dodávateľmi vďaka kolektívnej trhovej sile EÚ, z čoho profitujú najmä menšie krajiny. Koncom roka 2023 bolo schválené predĺženie tohto mechanizmu o jeden rok. Je možné, že spoločný nákup plynu sa z nástroja krízového manažmentu stane trvalým nástrojom výhodného nákupu tejto suroviny v EÚ. V záujme plniť plán REPowerEU a diverzifikovať dodávky energie do Únie je ruský plyn zo spoločného nákupu vylúčený.

⁵⁴ Medzi zmluvné strany Energetického spoločenstva patria Albánsko, Bosna a Hercegovina, Gruzínsko, Kosovo, Moldavsko, Čierna Hora, Severomacedónska republika, Srbsko, Ukrajina.

6.6. Pokračujúci pokles obchodu EÚ s Ruskom

V roku 2023 došlo v obchode EÚ s tretími krajinami k viacerým posunom. Týkali sa najmä obchodných vzťahov s Ruskom a v menšej miere s Čínou, s ktorými vykazuje Únia dlhodobu pasívnu saldú obchodnej bilancie. V prípade Ruska pokračovalo v roku 2023 znižovanie obchodu s Úniou ako dôsledok zavedenia hospodárskych sankcií zo strany EÚ po ruskej invázii na Ukrajinu v podobe obmedzenia dovozu a vývozu určitých produktov⁵⁵.

Únia zároveň vyvíja aj snahu znižovať závislosť od dovozu z Číny (ktorá je vnímaná ako podporovateľ Ruska), najmä pokiaľ ide o kritické suroviny, vzácne kovy a minerály potrebné na produkciu elektromobilov, fotovoltických panelov a podobne⁵⁶. Cieľom EÚ pritom nie je úplné prerušenie obchodných väzieb s Čínou, ale diverzifikácia dovozu. V roku 2023 došlo v obchode Únie s Čínou k miernemu poklesu, na druhej strane vzájomné obchodné vzťahy Ruska a Číny sa v poslednom období zintenzívňujú⁵⁷.

V ruskom dovoze do EÚ prevládali pred vypuknutím ozbrojeného konfliktu na Ukrajine energetické suroviny. V dôsledku uvalených sankcií sa od februára 2022 do decembra 2023 podiel Ruska na dovoze do EÚ prepadol z 9,5 % na 1,9 %. Podiel Ruska na vývoze z EÚ nedosahoval pred inváziou také vysoké hodnoty ako jeho podiel na dovoze a v rovnakom období sa znížil z 3,8 % na 1,4 % (Eurostat, 2024b).

⁵⁵ Do Ruska nie je možné vyvážať z EÚ špičkové technológie, určité druhy strojov a dopravných zariadení, určitý tovar a technológie potrebné na rafináciu ropy, zariadenia, technológie a služby energetického priemyslu, tovar a technológie v leteckom priemysle, tovar na námornú dopravu a rádiokomunikačné technológie, luxusný tovar a pod. Z Ruska do EÚ nie je možné vyviezť ropu (od decembra 2022) a rafinované ropné výrobky (od februára 2023) s obmedzenými výnimkami, uhlie a iné tuhé fosílné palivá, oceľ, výrobky z ocele a železo, zlato a diamanty vrátane šperkov a pod. (Európska rada, Rada Európskej únie, 2024).

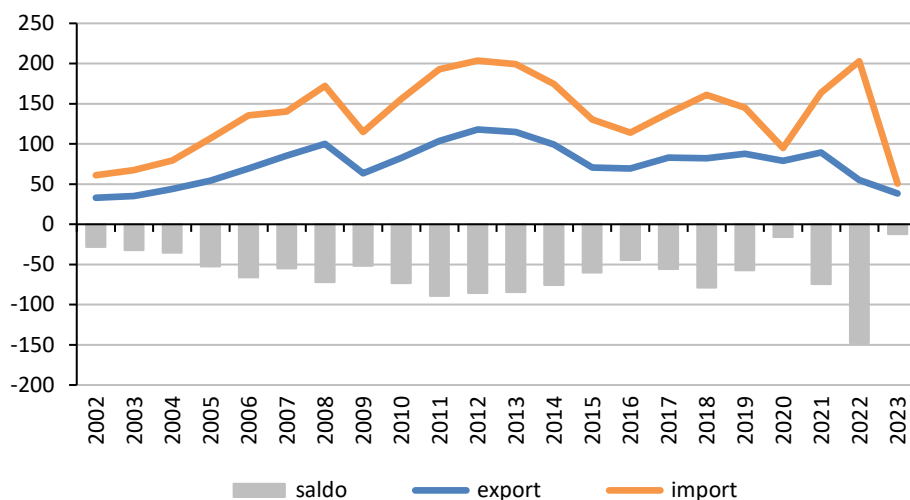
⁵⁶ Čína začala v priebehu roka 2023 obmedzovať vývoz niektorých surovín (gálium, germánium, grafit) potrebných na výrobu čipov a batérií do elektromobilov. Reagovala tým na európske snahy znižovať závislosť od dovozu z Číny. Vo februári 2024 zaviedla EÚ ako súčasť 13. balíka sankcií proti Rusku nové obchodné obmedzenia pre ďalšie firmy z tretích krajín vrátane niekoľkých so sídlom v Číne. Sú obvinené z podpory ruskej vojny na Ukrajine, a to tým, že dovážajú zakázané technológie a elektroniku a reexportujú ju do Ruska. Ide o prvý zásah Únie proti firmám z Číny od začiatku ruskej invázie na Ukrajinu.

⁵⁷ Zahraničnému obchodu a jeho geografickej štruktúre z pohľadu Ruska sa venuje 10. kapitola.

Najvyšší deficit obchodu s Ruskom zaznamenala Únia v dôsledku vysokých cien energetických produktov v marci 2022 (takmer 20 mld. eur), následne postupne klesal. Prepád dovozu z Ruska v roku 2023 znamenal pre EÚ aj výraznú redukciu záporného salda obchodnej bilancie s touto krajinou v porovnaní s predchádzajúcim rokom (graf 6.15).

G r a f 6.15

Obchod s tovarmi EÚ s Ruskom (mld. eur)

Prameň: spracované podľa údajov Eurostatu (2024a).

Podiel Ruska na dovoze do EÚ z krajín mimo Únie sa výrazne znížil tak v prípade ropy (v priebehu dvoch rokov od posledného štvrt'roka 2021 z 28 % na 3 %), ako aj v prípade zemného plynu (v rovnakom období z 33 % na 13 %)⁵⁸ a uhlia. Tento vývoj je v súlade s plánom REPowerEU, ktorého cieľom je postupné ukončenie závislosti od dovozu ruských fosílnych palív do roku 2027⁵⁹. Medzi najväčšími

⁵⁸ Rusko začalo dodávky plynu obmedzovať už pred vypuknutím ozbrojeného konfliktu na Ukrajine a v odvetu na sankcie zo strany EÚ ich ešte viac znížilo. Na konci augusta 2022 zastavilo Rusko dodávky plynu do Európy cez Nord Stream 1 pôvodne na tri dni údržby a odvtedy je plynovod odstavený. Pred inváziou sa pritom očakávalo naopak zvýšenie vývozu ruského plynu do EÚ, a to vzhľadom na dokončenie plynovodu Nord Stream 2.

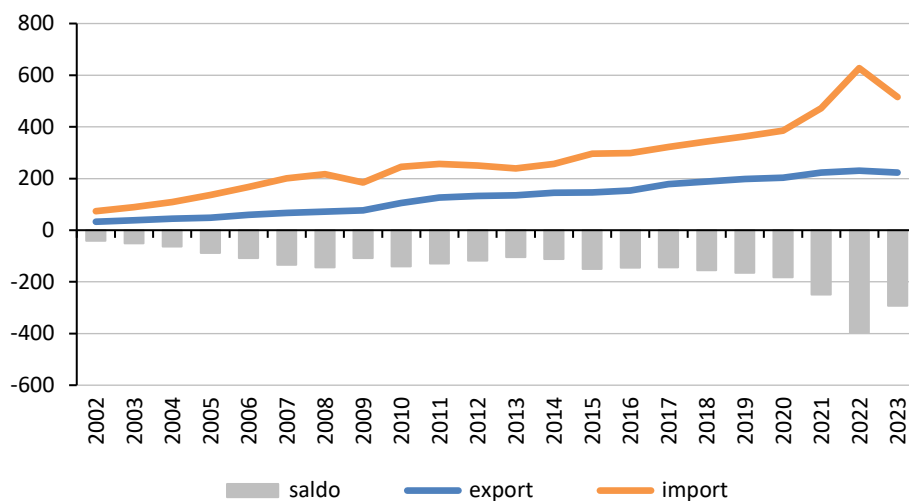
⁵⁹ V rámci Únie pretrvávajú relatívne veľké rozdiely. Niektoré členské štáty už výrazným spôsobom znížili svoju energetickú závislosť od Ruska, iné (napr. Maďarsko, Slovensko, Rakúsko) sú od dodávok ruského plynu stále značne závislé.

dodávateľmi ropy do EÚ z krajín mimo Únie figurovali v poslednom štvrtroku 2023 USA (16 %), Nórsko (11 %) a Kazachstan (9 %) a medzi najväčšími dodávateľmi zemného plynu USA (22 %), Nórsko (21 %) a Alžírsko (18 %) (Eurostat, 2024b). Popri diverzifikácii dovozu zemného plynu reagovala Únia na novú situáciu aj snahou znižovať celkovú spotrebu plynu, zvyšovať účinnosť a viac investovať do obnoviteľných zdrojov energie, čo popri znižovaní závislosti od dovozu ruských fosílnych palív približuje Únii aj k splneniu klimatických cieľov.

V prípade Číny došlo po extrémnom zápornom salde zahranično-obchodnej bilancie zaznamenanom v roku 2022 v nasledujúcom roku k jeho redukcii o viac než štvrtinu (graf 6.16). Tento pokles bol následkom prepadu dovozu z Číny do krajín Únie. Napriek tomu Čína zostala v roku 2023 najväčším obchodným partnerom pre dovoz tovaru do EÚ (viac než 20 % podiel, avšak v rokoch 2020 a 2021 dosahovala vyše 22 % podiel) a po USA a Spojenom kráľovstve je tretím najväčším partnerom pre vývoz tovaru z EÚ (takmer 9 % podiel, v rokoch 2020 a 2021 vyše 10 % podiel).

G r a f 6.16

Obchod s tovarmi EÚ s Čínou (mld. eur)

Prameň: spracované podľa údajov Euostatu (2024a).

Najviac dovážanými výrobkami z Číny boli telekomunikačné zariadenia a najvýraznejší medziročný nárast sa zaznamenal v prípade dovozu motorových vozidiel. Problematický je dovoz čínskych elektromobilov, ohľadom ktorého prebieha v EÚ obchodné vyšetrovanie. Ak sa potvrdí, že Čína (ktorá je najväčším svetovým výrobcom automobilov) poskytuje priame dotácie svojim producentom, aby ľahšie prenikali na európsky trh, EÚ by mohla zaviesť retroaktívne clá na dovoz čínskych elektrických vozidiel a chrániť tak európske automobilky. V tom prípade by však hrozili odvetné clá na dovoz automobilov z EÚ do Číny⁶⁰. Prípadná obchodná vojna s Čínou by napokon mohla výrazným spôsobom poškodiť európske automobilky, ktoré by strácali podiel na veľkom čínskom trhu.

* * *

Geopolitická fragmentácia a napätie vrátane pokračujúceho ozbrojeného konfliktu na Ukrajine naďalej vytvára pre budúci (určite nie len hospodársky) vývoj EÚ neistotu a riziká súvisiace aj s ďalším vývojom globálneho obchodu vrátane trhov s energetickými komoditami. Vzhľadom na vysokú mieru otvorenosti je ekonomika EÚ pomerne zraniteľná. Prípadný ďalší šok v energetike (v dôsledku konfliktu na Blízkom východe a s ním súvisiaceho vývoja cien ropy) by mohol opäť tlačiť nahor infláciu a spomaliť hospodársky rast v Únii. Popri znižovaní závislosti od dovozu fosílnych palív z Ruska je pre EÚ nevyhnutnosťou venovať pozornosť aj otázke závislosti od dovozu kritických surovín (najmä z Číny), ktoré zohrávajú kľúčovú úlohu v kontexte zelenej a digitálnej transformácie.

⁶⁰ Podobne hrozia odvetné clá na dovoz vozidiel z USA do Číny po tom, ako USA oznámili zvýšenie ciel na čínske elektromobily.

7. EXPANZIA KONJUNKTÚRY EKONOMIKY USA

Počas predchádzajúceho roka 2023 dosiahli USA nadpriemerne vysoké tempo rastu hrubého domáceho produktu. Expanzia konjunktúry bola ťahaná najmä silnou spotrebou domácností a vlády, podporenou vyššími fixnými investíciami. Hrubý dlh vlády sa naďalej zvyšuje, pričom náklady na jeho obsluhu boli najrýchlejšie rastúcou kategóriou výdavkov federálneho rozpočtu. Na trhu práce sa situácia zmenila z pohľadu pôvodu a etnickej štruktúry zamestnaných osôb. Dynamika pracovnej sily bola v roku 2023 slabšia u domáceho obyvateľstva ako u ľudí, ktorí sa narodili v zahraničí. Pomer pracovnej sily voči ľuďom vylúčeným z trhu práce sa pri bielom etniku na rozdiel od ostatných etnických skupín ešte ani v roku 2023 nevrátil na svoju úroveň pred pandémiou vírusu SARS-CoV-2. K zmenám došlo aj vo vonkajších ekonomických vzťahoch, pričom pokračovalo znižovanie podielu Číny na celkovom zahraničnom obchode USA, čo sa dialo paralelne s rastúcim podielom a významom Mexika v tomto smere.

7.1. Vývoj hlavných parametrov HDP

Pri porovnaní krajín zo skupiny G7 môžeme konštatovať, že hospodársky rast meraný podľa percentuálnej zmeny hrubého domáceho produktu vykazoval v roku 2023 najväčšiu dynamiku práve v USA. Z hľadiska podielu na celosvetovom HDP meranom podľa parity kúpnej sily dosiahli USA 15,6 %, čo bolo síce menej ako podiel Číny (18,7 %), ale viac ako podiel eurozóny (11,7 %). Podľa odhadov IMF bol rast reálneho HDP v roku 2023 na úrovni 2,5 %⁶¹, čo bolo nad dlhodobým priemerom 1,76 % za roky 2006 – 2019. Zároveň dosiahli USA v minulom roku vyššie tempo rastu reálneho HDP ako eurozóna (0,4 %) aj ako Japonsko (1,9 %). Nie je preto prekvapením, že v porovnaní s týmito dvoma ekonomikami dosiahli USA v roku 2023 vyššie hodnoty tiež pri raste súkromnej spotreby, spotreby vlády, ako aj pri tvorbe hrubého fixného kapitálu (IMF, 2024).

⁶¹ Táto hodnota je o jednu desatinu vyššia, ako odhadovala OECD v novembri 2023.

T a b u ľ k a 7.1
Štruktúra HDP v USA

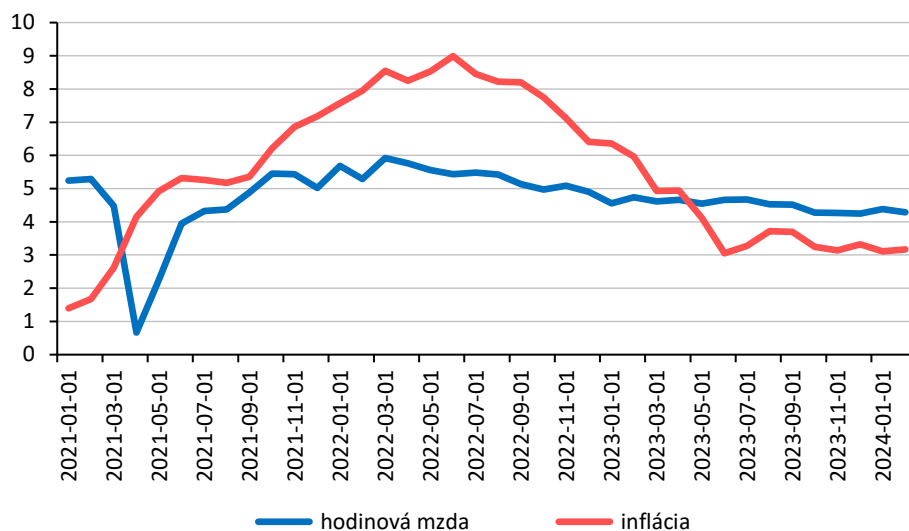
	2020	2021	2022	2023	2024	2025
	v mld. USD	% zmena (ceny 2017)				
HDP, t. c.	21 322,9	5,8	1,9	2,4	1,5	1,7
Súkromná spotreba	14 206,2	8,4	2,5	2,2	1,5	1,6
Spotreba vlády	3 178,3	0,3	-0,9	2,6	0,8	0,5
Hrubý fixný kapitál	4 602,4	5,3	0,9	1,4	1,7	3,4
Celkový domáci dopyt	21 949,3	6,9	2,3	1,8	1,6	1,8
Vývoz	2 150,1	6,3	7,0	2,5	1,9	1,8
Dovoz	2 776,5	14,5	8,6	-1,5	1,9	2,5
Nezamestnanosť (% z pracovnej sily)	-	5,4	3,6	3,6	4,1	4,2
Úspory domácností (% z disponibilných príjmov)	-	11,7	3,4	4,4	3,5	4,0
Bilancia rozpočtu (% HDP)	-	-11,5	-4,0	-7,8	-7,0	-7,0
Hrubý dlh vlády (% HDP)	-	124,8	119,8	120,9	123,8	127,1
Bežný účet PB (% HDP)	-	-3,5	-3,8	-3,1	-3,0	-3,1

Prameň: OECD (2023).

Po spomalení tempa rastu HDP v roku 2022 nasledovalo v ďalšom roku 2023 jeho zrýchlenie, čo bolo spôsobené najmä vyššou tvorbou fixných investícií a tiež rastom spotreby vlády. V nasledujúcich rokoch 2024 a 2025 sa očakáva spomalenie rastu a stabilizácia týchto parametrov hrubého domáceho produktu, čo by sa malo premietnuť aj do celkového domáceho dopytu. Podobne sa očakáva v nasledujúcich rokoch stabilizácia súkromnej spotreby, ktorá sa v roku 2023 zvýšila o 2,2 % (tab. 7.1). Z hľadiska finančného postavenia domácností a ich reálnych príjmov bol dôležitým najmä vývoj inflácie, meranej podľa indexu spotrebiteľských cien. Môžeme konštatovať, že monetárna politika vyšších úrokových mier bola v tomto smere úspešná. Medzi júnom 2022 a júnom 2023 došlo k výraznému spomaleniu rastu spotrebiteľských cien až do takej miery, že v druhej polovici roka 2023 predbehol rast nominálnych hodinových miezd tempo rastu cien, čo prinieslo zamestnancom reálne vyššie príjmy (graf 7.1).

Graf 7.1

Priemerná hodinová mzda a inflácia (zmena za rok v %)

Prameň: FRED (2024).

Hoci sa tempo rastu priemernej hodinovej mzdy oproti roku 2022 mierne spomalilo, finančná situácia pracujúcich sa začala v druhej polovici roka 2023 reálne zlepšovať. Ďalším významným faktorom poháňajúcim prebiehajúcu expanziu hospodárskeho cyklu boli v roku 2023 reálne⁶² súkromné fixné investície do priemyselných štruktúr, ktoré v tomto roku dosiahli svoje dlhodobé maximá. Súkromné fixné investície sa síce zvyšovali už tretí rok po sebe, avšak až v roku 2023 dosiahli historicky rekordné hodnoty (FRED, 2024). Priemerný prírastok za jeden štvrťrok bol približne dvakrát taký veľký, ako je dlhodobý priemer. Za jeden z hlavných faktorov⁶³ stojaci za touto expanziou môžeme považovať hospodársku stratégiu stelesnenú vo forme zákona IRA (Inflation Reduction Act), ktorý vošiel do platnosti v auguste 2022. Tento zákon má dva hlavné ciele. Jedným z nich je vytvoriť priestor pre rozsiahle investície do zelenej ekonomiky, čím by malo

⁶² Upravené o infláciu.

⁶³ Okrem toho stojí za rastom súkromných fixných investícií aj prílev zahraničného kapitálu, ktorý sa sťahuje do USA z dôvodu relatívneho zhoršenia podmienok na podnikanie v zahraničí. To naznačuje dobré načasovanie tejto hospodárskej stratégie.

dôjsť k podstatnému zníženiu emisií CO₂. Zákon podporuje investovanie do výroby batérií, komponentov a zariadení pre výrobu veternej a solárnej energie alebo elektrických automobilov. Medzi augustom 2022 a júlom 2023 bolo v rámci tejto stratégie oznámených 272 projektov v celkovo 44 štátoch USA, pričom až polovica z realizovaných investícií pochádza zo zahraničia, predovšetkým z Európy a Ázie (DeConcini et al., 2023). Druhým cieľom zákona IRA je štrukturálny posun v ekonomike USA smerom k podpore priemyselnej výroby a tvorby pracovných miest aj v tých štátoch a lokalitách, ktoré sú z minulosti poznačené negatívnymi dôsledkami vyššej nezamestnanosti, offshoringu a deindustrializácie, najmä na stredozápade a juhozápade USA.

7.2. Trh práce a zamestnanosť

Medzi decembrom 2022 a decembrom 2023 sa zamestnanosť zvýšila o 2,6 mil. osôb, čo predstavovalo priemerný prírastok viac ako 200-tisíc osôb za mesiac. V roku 2023 sa síce rast zamestnanosti oproti predchádzajúcemu roku spomalil, avšak stále bol vyšší ako jeho dlhodobý priemer. Nadpriemerné tempá rastu zvýšili zamestnanosť za posledné tri roky 2021 – 2023 až o 13,230 mil. osôb a viac ako vykompenzovali straty zaznamenané počas pandémie vírusu SARS-CoV-2 v roku 2020 (FRED, 2024).

Vývoj trhu práce z pohľadu zamestnanosti a foriem pracovných úväzkov zaznamenal v roku 2023 vo vekovej kategórii 15- – 64-ročných v porovnaní s rokom 2022 zvýšenie podielu skrátených pracovných úväzkov na zamestnanosti z 15,1 % na 15,3 %, čo korešpondovalo so znížením podielu zamestnaných na plný úväzok z 84,9 % v roku 2022 na 84,7 % v roku 2023. V období rokov 2021 – 2023 sa podiel zamestnancov na skrátený pracovný úväzok v absolútnom vyjadrení zväčšil o približne 1,76 mil. osôb, čo však stále nestačilo kompenzovať pokles zamestnanosti v tejto kategórii, ku ktorému došlo počas pandémie vírusu SARS-CoV-2⁶⁴. Prebiehajúca konjunktúra za posledné tri roky

⁶⁴ To však neplatí pre zamestnancov na plný úväzok, ktorých počet v roku 2023 presiahol úroveň dosiahnutú pred pandemiou vírusu v roku 2019.

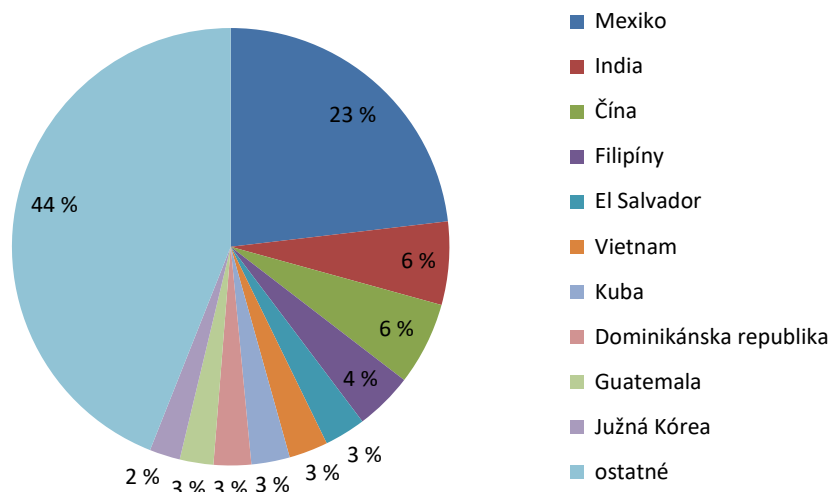
je v protiklade s dlhodobým trendom poklesu počtu ľudí zamestnaných na skrátenej pracovnej úväzok, rovnako ako aj s trendom poklesu ich podielu na celkovej zamestnanosti. V roku 2013 tvorili zamestnanci na skrátenej pracovnej úväzok približne 18 % z celkovej zamestnanosti, pričom zamestnanci na plný úväzok tvorili zvyšných približne 82 %. Zatiaľ čo v roku 2013 pracovalo na skrátenej pracovnej úväzok približne 24,5 mil. osôb a na plný úväzok to bolo 111,7 mil. osôb, tak v roku 2023 už na skrátenej pracovnej úväzok pracovalo len 22,9 mil. osôb a na plný úväzok to bolo 127,2 mil. osôb (BLS, 2024).

Trh práce zaznamenal po roku 2020 silnú expanziu, ktorá bola sprevádzaná komplementárnym rastom počtu zamestnaných na skrátenej aj plný úväzok. Konjunktúra na trhu práce mala ale rozdielny priebeh na úrovni podrobnejšej vekovej štruktúry zamestnaných osôb. Najväčšiu dynamiku rastu zaznamenali v roku 2023 skrátenej pracovné úväzky vo vekovej kategórii 65 rokov a viac, ktoré sa zvýšili v porovnaní s rokom 2022 o 8,2 %. Táto veková kategória vykazuje dlhodobo najväčšiu dynamiku rastu. Veková kategória 15- - 24-ročných vykázala v roku 2023 druhý najväčší percentuálny prírastok skrátenej úväzkov, čo je v rozpore s predchádzajúcim trendom jej relatívne slabšej dynamiky rastu (roky 2014 - 2020). Každopádne, v oboch týchto vekových kategóriách bol v roku 2023 zamestnaný na skrátenej pracovnej úväzok rekordný počet ľudí za posledných desať rokov (BLS, 2024).

Obyvateľstvo a pracovná sila podľa miesta narodenia

Podľa údajov Migration Policy Institute žilo v roku 2022 v USA spolu 46,128 mil. migrantov (ľudí, ktorí sa narodili mimo USA), čo predstavovalo 13,9 % z celkového počtu obyvateľstva (MPI, 2024). To je takmer trojnásobok ich podielu (4,8 %) v roku 1970 a je to blízko historického maxima z roku 1890, keď podiel migrantov na celkovom obyvateľstve USA predstavoval 14,8 %. Dostupné údaje za rok 2022 udávajú, že najviac migrantov prišlo do USA z Mexika, nasledovným Indiou a Čínou (graf 7.2).

Graf 7.2
Zloženie migrantov podľa krajiny pôvodu (2022)

Prameň: MPI (2024).

Každý druhý migrant v USA pochádzal z Latinskej Ameriky. Väčšina z nich, až 46 % bolo pritom pôvodom z Mexika a približne 20 % z oblasti Karibiku, kde boli Kuba a Dominikánska republika krajinami s najväčším odlevom migrantov do USA. Približne každý tretí migrant v USA pochádzal z Ázie, pričom boli relatívne rovnomerne rozdelení medzi východnú, juhovýchodnú a Strednú Áziu. Najmenej, necelých 9 % z nich, pochádzalo zo západnej Ázie. Zhruba 10 % migrantov v USA pochádzalo z Európy, pričom až 46 % z nich prišlo z regiónu východnej Európy⁶⁵ a približne 19 % zo západnej Európy, rovnako ako z jej severnej časti. Najmenej, necelých 15 % z nich, pochádzalo z južnej Európy.

V prvej desiatke okresov s najväčšou koncentráciou migrantov sú až štyri zo štátu Kalifornia, po dvoch okresoch zo štátov Florida a New York a po jednom okrese zo štátov Texas a Illinois. Najviac, až 7,3 % (3,3 mil.) všetkých migrantov v USA, žije v okrese Los Angeles v Kalifornii. Pre zaujímavosť uvádzame, že viac ako polovica migrantov

⁶⁵ Kde boli rozhodujúcimi prispievateľmi Rusko, Ukrajina a Poľsko, nasledované Albánskom a Bosnou a Hercegovinou.

z Čiech a Slovenska žila medzi rokmi 2018 – 2022 v nasledovných štátoch: Kalifornia (14,2 %), New York (13,5 %), Florida (12,4 %), Illinois (7,3 %) a New Jersey (6,1 %).

Ľudia narodení v zahraničí podporujú ekonomiku USA rôznymi spôsobmi. Napríklad na celkovom počte podnikateľov v krajine mali podiel 22,2 % a na celkovom počte STEM⁶⁶ pracovníkov mali tiež nezanedbateľný 22,8 % podiel (AIC, 2024). Predstavujú tak dôležitú ekonomickú silu v perspektívnych odboroch národného hospodárstva. Zanedbateľnou nebola ani ich kúpna sila (1,4 bil. amerických dolárov), ktorou v roku 2021 podporili celkové výdavky v ekonomike, alebo výška daní (525 mld. amerických dolárov), ktorou prispeli do rozpočtu federálnej vlády a jednotlivých štátov. Pristáhovalci majú podstatne väčšiu pravdepodobnosť, že budú v produktívnom veku ako ich rovesníci narodení v USA (tab. 7.2). To znamená, že je u nich vyššia pravdepodobnosť, že budú aktívne participovať na trhu práce, čo im dovoľuje podporovať konjunktúru nielen zo strany potenciálne vyššej domácej spotreby, ale napríklad aj zo strany platenia daní, čím pomáhajú financovať sociálne služby a programy aj pre ostatných Američanov.

T a b u ľ k a 7.2

Vekové rozloženie obyvateľov podľa národnosti (2021)

Veková skupina	Narodení v zahraničí	Narodení v USA
0 – 15	4,5 %	21,9 %
16 – 64	78,0 %	61,4 %
65+	17,5 %	16,7 %

Prameň: AIC (2024).

Zaujímavé sú tiež fakty o dosiahnutom vzdelaní a rozdieloch medzi migrantmi a domácimi Američanmi v tejto oblasti. V národnom meradle majú pristáhovalci väčšiu pravdepodobnosť získania vysokoškolského vzdelania ako rodení Američania. Je tiež pravdepodobnejšie, že majú nižšie ako stredoškolské vzdelanie. Aj preto majú

⁶⁶ STEM pracovník získal svoje vzdelanie v odbore prírodných vied (Science), techniky (Technology), inžinierstva (Engineering) alebo matematiky (Mathematics).

potenciál zaplniť kritický nedostatok ľudských zdrojov na oboch koncoch trhu práce, od pozícií v oblasti špičkových technológií až po poľnohospodárstvo, pohostinstvo a služby (AIC, 2024).

V zahraničí narodená pracovná sila⁶⁷ sa v USA počas rokov 2005 – 2023 zvýšila o takmer 41 %, čo znamená, že v roku 2023 po prvýkrát v histórii prekonal počet 31 mil. ľudí (BLS, 2024). Tempo rastu v zahraničí narodenej pracovnej sily bolo v tomto období takmer šesťnásobne vyššie ako tempo rastu pracovnej sily narodenej v USA. To je dôležitý faktor udržiavajúci dynamiku na trhu práce v prostredí starnúceho obyvateľstva a klesajúcej miery pôrodnosti. Uvedené dokumentuje aj fakt, že počet zamestnaných, vyjadrený ako percento ľudí v produktívnom veku, ktorí sa narodili v zahraničí, bol v roku 2023 okolo 64,2 %, zatiaľ čo rovnaký ukazovateľ pre ľudí narodených v USA predstavoval 59,5 % (BLS, 2024).

Počet ľudí, ktorí sú mimo pracovnú silu (nie sú vedení ako zamestnaní ani ako nezamestnaní) sa v USA dlhodobo zvyšuje. V prípade ľudí, ktorí sa nenarodili v USA, dokonca tento počet rástol medzi rokmi 2005 – 2023 rýchlejšie ako u domácich, ktorí sa narodili v USA. Avšak tým, že počet migrantov tvoriacich pracovnú silu rástol rýchlejšie, pomer medzi pracovnou silou a ľuďmi mimo pracovnej sily sa v tejto skupine v roku 2023 zvýšil na úroveň 1,99. To bolo najviac od roku 2011. Na druhej strane, pomer domácej pracovnej sily a ľudí mimo trhu práce bol v minulom roku 2023 na úrovni 1,61. To bolo stále menej ako pred pandémiou v roku 2019, čo tiež dokazuje, že dynamika pracovnej sily bola v roku 2023 slabšia u domáceho obyvateľstva ako u ľudí, ktorí sa narodili v zahraničí.

Trh práce z pohľadu etnickej príslušnosti

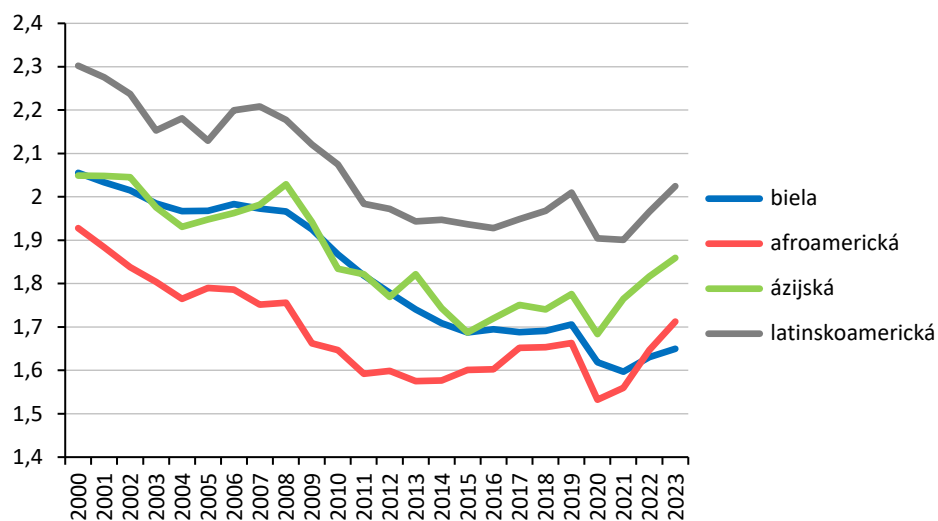
Každoročný prílev migrantov do USA sa podpisuje pod rôznorodé etnické zloženie ponuky na trhu práce, pričom sa medzi jednotlivými etnikami prejavujú nemalé rozdiely, či už z pohľadu ich samotnej participácie na trhu práce, pracovných pozícií, alebo príjmov. Podobne ako pri porovnaní migrantov a ľudí narodených v USA v súvislosti s ich ochotou participovať na trhu práce, tak aj v prípade etnického

⁶⁷ Ľudia vo veku 16 rokov a viac.

rozdelenia vyznieva pomer pracovnej sily voči vylúčeným (ľudia, ktorí nie sú evidovaní ako zamestnaní ani ako nezamestnaní) v prospech etnických menšín. Aj tu sa prejavujú rozdiely medzi majoritným bielym obyvateľstvom a zvyšnými etnickými skupinami.

G r a f 7.3

Pomer pracovnej sily voči vylúčeným (etnické skupiny v %)

Prameň: BLS (2023).

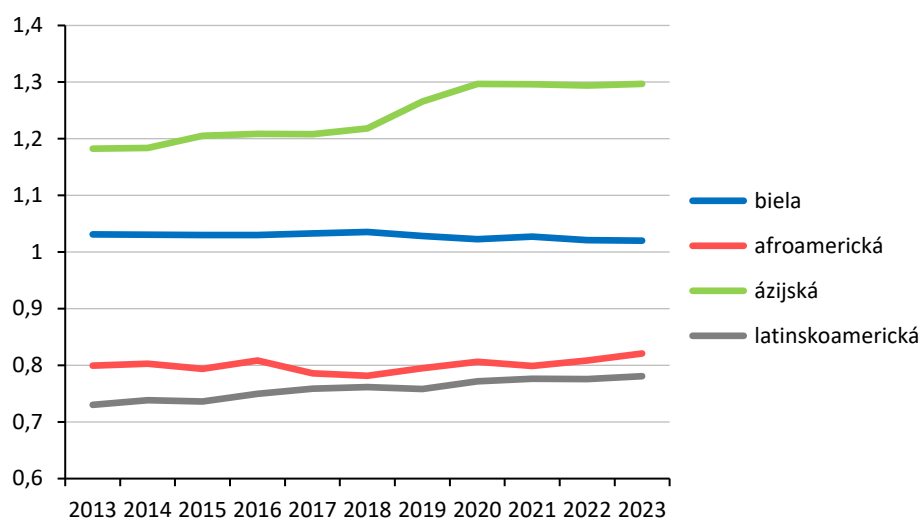
Ako je zrejmé z grafu 7.3, vo všetkých etnických skupinách dochádza dlhodobo k znižovaniu pomerového ukazovateľa pracovnej sily voči vylúčeným, čo je spôsobené pomalším rastom počtu ľudí, ktorí tvoria pracovnú silu, a rýchlejším rastom počtu ľudí, ktorí nie sú jej súčasťou. Na strane bieleho etnika bol tento trend poklesu relatívne najvyrovnanejší, bez výraznejších zmien, na rozdiel od ostatných etnických skupín, pri ktorých sa počas sledovaného obdobia objavilo viacero rokov, keď bol rast pracovnej sily vyšší ako rast počtu ľudí, ktorí sa ocitli mimo pracovnú silu. Zároveň po oživení trhu práce v roku 2021 došlo v nasledujúcich rokoch k prudkému rastu pomeru pracovnej sily voči vylúčeným na strane troch etnických skupín (afroamerickéj, ázijskej a latinskoamerickéj). Na rozdiel od etnicky bielej pracovnej sily, pri ktorej sa tento pomerový ukazovateľ ešte ani v roku 2023 nedostal na svoju úroveň pred pandémiou vírusu SARS-CoV-2

(graf 7.3). To malo za následok, že v roku 2023 bol tento ukazovateľ počas sledovaného obdobia po prvýkrát vyšší v prípade etnicky afroamerickej pracovnej sily ako bielej. V prípade ázijskej pracovnej sily k tomu došlo už po roku 2015, pričom etnicky latinskoamerická pracovná sila si dlhodobo udržuje najvyšší pomer medzi jej príslušníkmi, ktorí sú súčasťou pracovnej sily, a tými, ktorí z nej boli vylúčení.

Nasledujúci graf 7.4 znázorňuje pomer mediánu týždennej mzdy zamestnancov na plný úväzok z jednotlivých etnických skupín voči mediánu týždennej mzdy zamestnanca na plný úväzok bez ohľadu na jeho etnickú príslušnosť. Poradie etnických skupín z hľadiska mediánu týždennej mzdy sa dlhodobo nemení. Najvyššie hodnoty na úrovni okolo 1,3 násobku mediánu týždennej mzdy dosiahli zamestnanci ázijského etnika, pri ktorom bol medián týždennej mzdy v roku 2023 okolo 1 520 amerického dolára. Približne na úrovni mediánu bez ohľadu na etnickú príslušnosť sa dlhodobo udržiava týždenná mzda bieleho etnika. Mierne nad 0,8 násobka mediánu sa v roku 2023 ocitla týždenná mzda afroamerického etnika a tesne pod touto hodnotou bol medián týždennej mzdy latinskoamerického etnika.

G r a f 7.4

Pomer mediánu týždennej mzdy

Prameň: BLS (2023).

Ako je zrejmé, s výnimkou zamestnancov bieleho etnika zaznamenali ostatné etnické skupiny počas poslednej dekády relatívne zvýšenie svojej týždennej mzdy, pričom k najvýraznejšiemu skoku došlo medzi rokmi 2018 – 2020 pri ázijskej etnickej skupine. Medián týždennej mzdy zamestnanca na plný úväzok bez ohľadu na etnickú príslušnosť sa medzi rokmi 2013 – 2023 zvýšil o 41 %, čo je na úrovni 40 % rastu týždennej mzdy bieleho etnika, pri ktorom sa týždenná mzda zvyšovala najpomalšie. V porovnaní s tým zvyšné tri etnické skupiny zaznamenali počas rovnakého obdobia vyššie hodnoty rastu týždennej mzdy. V prípade zamestnanca afroamerického etnika to bol rast mediánu týždennej mzdy na úrovni 45 %, pri ázijskom etniku to bolo 55 % a napokon v prípade latinskoamerických zamestnancov to bol rast na úrovni 51 %.

V tejto súvislosti sme skúmali, ako sa medzi príjmami zamestnancov jednotlivých etnických skupín menila miera variability, resp. ako sa počas sledovaného obdobia vyvíjala reálna konvergencia ich príjmov. Zamestnancov sme rozdelili do štyroch príjmových skupín, podľa prvého a tretieho kvartilu⁶⁸ a tiež podľa prvého a deviateho decilu⁶⁹. Vo všetkých týchto skupinách príjmov sa počas rokov 2000 – 2023 smerodajná odchýlka zväčšila, čo znamená že sa zväčšil rozptyl príjmov okolo ich priemernej hodnoty. To naznačuje reálnu divergenciu v príjmoch medzi jednotlivými etnickými skupinami, pričom však mala ale táto divergencia rôznu intenzitu. V prípade prvého decilu a prvého kvartilu sa divergencia medzi etnickými skupinami zamestnancov zvýšila v relatívne menšej miere ako v prípade tretieho kvartilu a deviateho decilu.

Bez ohľadu na etnickú príslušnosť nebola pri nízkopríjmových zamestnancoch divergencia príjmov taká veľká ako pri nadpriemerne zarábajúcich zamestnancoch. Pri skúmaní príjmovej polarizácie v rámci jednotlivých etnických skupín sme porovnali veľkosť rozdielu medzi príjmami zamestnancov spadajúcich do deviateho decilu s tými zamestnancami, ktorí podľa výšky svojich príjmov spadajú do prvého decilu. Pomer týždennej mzdy medzi 10 percentami najviac zarábajúcich

⁶⁸ Kvartil rozdeľuje údaje na štyri rovnaké skupiny – štvrtiny.

⁶⁹ Decil rozdeľuje údaje na desať rovnakých skupín – desiatiny.

zamestnancov a 10 percentami najmenej zarábajúcich zamestnancov dosahuje dlhodobo najvyššie hodnoty pri ázijskom etniku. O niečo menšia je polarizácia príjmov v prípade zamestnancov bieleho etnika a polarizácia príjmov na strane latinskoamerických a afroamerických zamestnancov je najmenšia.

Rozdiely v príjmoch jednotlivých etnických skupín priamo vyplývajú z ich rozdielnej koncentrácie v rámci rôznych pracovných pozícií, resp. profesií, ktoré vykonávali. Viacej ako polovica, až 58 % ázijskej pracovnej sily, bola v roku 2023 zamestnaná na pozíciách pre riadiace, odborné a iné príbuzné povolania. To bolo najvyššie percento spomedzi všetkých etnických skupín (tab. 7.3).

T a b u ľ k a 7.3

Zamestnanosť podľa profesie a rasy (v %, 2023)

	Biela	Afro.	Ázijská	Latino
<i>Riadiace, odborné a príbuzné povolania</i>	43,4	35,0	58,0	25,3
povolania v oblasti riadenia, obchodu a finančných operácií	19,4	13,8	20,2	11,3
odborné povolania	24,1	21,1	37,7	14,0
<i>Profesie v oblasti služieb</i>	15,1	21,4	14,6	22,9
<i>Predaj a kancelárske profesie</i>	19,4	20,0	15,4	18,5
predaj a súvisiace povolania	9,3	7,9	7,7	8,5
zamestnania v oblasti kancelárskej a administratívnej podpory	10,0	12,1	7,7	10,0
<i>Prírodné zdroje, stavebné práce a údržba</i>	10,1	5,3	2,6	16,7
povolania v poľnohospodárstve, rybolove a lesníctve	0,7	0,2	0,2	1,5
stavebné a ťažobné práce	6,0	3,0	1,3	11,6
montážne, údržbárske a opravárske profesie	3,4	2,1	1,1	3,6
<i>Zamestnania vo výrobe, doprave a preprave materiálu</i>	12,0	18,3	9,4	16,6
výrobné profesie, povolania vo výrobe	5,1	6,2	4,6	6,9
povolania v doprave a preprave materiálu	6,9	12,1	4,9	9,8

Poznámka. - Afro je skratka pre afroamerická.

Prameň: BLS (2023).

Úmerne k tomu, ako sa koncentruje ázijská pracovná sila v oblasti riadiacich a odborných profesií, je jej zastúpenie v iných oblastiach menšie, čo je zrejme najmä pri profesiách v oblasti služieb a zamestnaniach vo výrobe, doprave a preprave materiálu, kde dominujú

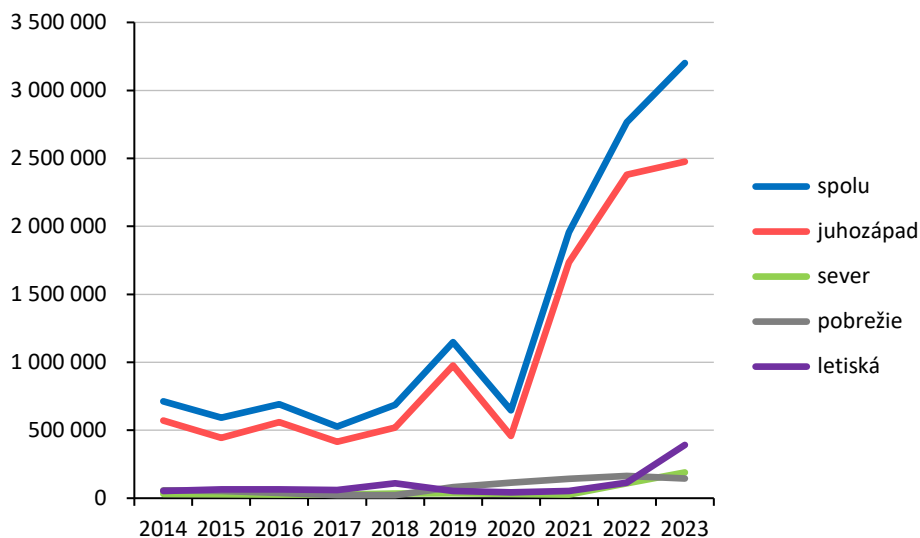
zamestnanci afroamerického a latinskoamerického etnika. Najvyrovnannejšie zastúpenie všetkých štyroch etnických skupín je pri predaji a kancelárskych profesiách. Avšak ani tu, ani v žiadnej inej oblasti nemali zamestnanci bieleho etnika väčšinové zastúpenie (tab. 7.3).

Nelegálna migrácia

Väčšina migrantov žije v USA legálne (77 %) a asi jedna štvrtina nelegálne, čo v roku 2021 predstavovalo približne 10,5 mil. ľudí (Budi-
man, 2020). Posledné tri roky ale zaznamenávajú USA rekordný prí-
lev nelegálnych migrantov, ktorí v drvivej väčšine prekračujú hranicu
na juhozápade krajiny.

G r a f 7.5

Miesto nelegálneho prekročenia hranice USA (počet osôb)

Prameň: DHS (2024).

V roku 2023 sa zvýšil prílev nelegálnych imigrantov na juhozápadnej hranici, ako aj na severnej hranici a výrazne narástol aj počet nelegálnych imigrantov prichádzajúcich do USA cez letiská. Počet nelegálnych migrantov sa mierne znížil len na pobrežnej hranici USA (graf 7.5). Z hľadiska nelegálneho prisťahovalectva je tak nepochybne

rozhodujúca juhozápadná hranica USA. Po roku 2020 na tejto hranici došlo k výrazným zmenám v národnostnom zložení nelegálnych migrantov. To sa udialo na úkor Mexika, ktorého podiel na nelegálnych migrantoch z juhozápadnej hranice USA sa výrazne znížil zo 65 % v roku 2020 na 29 % v roku 2023 (tab. 7.4).

T a b u ľ k a 7.4

Podiel nelegálnych migrantov podľa krajín (v %, juhozápadná hranica)

	MX	VE	GT	HN	CO	CU	EC	NI	HT	PE	Iné
2016	45,80	0,06	15,60	10,70	0,09	7,45	0,53	0,25	1,15	0,12	18,30
2020	65,00	0,61	10,50	9,07	0,09	2,93	2,64	0,50	0,99	0,11	7,59
2023	29,00	10,80	8,90	8,63	6,44	5,75	4,69	4,02	3,08	3,06	15,70

Prameň: DHS (2024).

V menšej miere sa znížili aj podiely nelegálnych migrantov z Guatemaly a Hondurasu. Zatiaľ čo v roku 2020 im patrilo druhé a tretie miesto z hľadiska podielov na celkovom počte nelegálnych migrantov, tak v roku 2023 ich predbehla Venezuela, ktorej podiel sa výrazne zvýšil z 0,61 % v roku 2020 na 10,8 % v roku 2023. Podobne sa na nelegálnej migrácii cez juhozápadnú hranicu zvýšili podiely ďalších krajín zo Strednej a Južnej Ameriky⁷⁰ vrátane Karibiku⁷¹. Nedostatočné opatrenia na zníženie rekordných počtov nelegálnych migrantov, ktorí prechádzajú cez juhozápadnú hranicu USA, napokon v roku 2023 vyústili do otvoreného sporu medzi federálnou vládou a štátom Texas.

7.3. Obchodná bilancia

Celková obchodná bilancia USA so svetom sa od začiatku sledovaneého obdobia v roku 1976 až do roku 2009 vyvíjala približne v súlade s bilanciou na strane tovarov, čo korešpondovalo s relatívnou stagnáciou prebytku pri zahraničnom obchode so službami. Po prelomovom

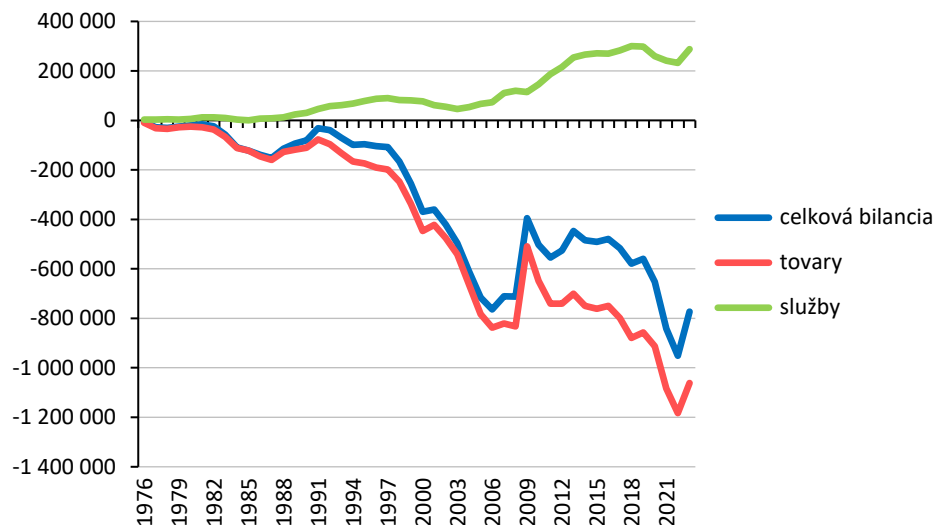
⁷⁰ Treba spomenúť najmä Kolumbiu, ktorej podiel sa zvýšil z 0,09 % v roku 2020 na 6,44 % v roku 2023 a tiež Nikaraguu, ktorej podiel narástol z 0,5 % v roku 2020 na 4,02 % v roku 2023.

⁷¹ Napríklad Haiti, ktoré zvýšilo svoj podiel z 0,99 % v roku 2020 na 3,08 v roku 2023.

roku 2009 sa rozdiel medzi celkovou a tovarovou bilanciou zväčšil, na čom nič nezmenila ani recesia v roku 2020. To bolo sprevádzané výrazným nárastom prebytku na účte so službami (graf 7.6).

Graf 7.6

Obchodná bilancia (v mil. amer. dolárov, 1976 - 2023)

Prameň: BEA (2024).

Deficit obchodnej bilancie dosiahol v roku 2023 úroveň 773 mld. amerických dolárov, čo bolo o 178 mld. amer. dolárov menej ako v predchádzajúcom roku 2022, keď z historického hľadiska dosiahol svoje negatívne maximum. To bolo spôsobené výrazným zmenšením deficitu v zahraničnom obchode s tovarmi, ale tiež zvrátením strednodobého trendu poklesu prebytku pri zahraničnom obchode so službami, ktorý trval od roku 2019 do roku 2022. Obchodná bilancia s tovarmi dosiahla podľa BEA v roku 2023 deficit na úrovni 1,061 bil. amer. dolárov a bilancia na strane služieb bola v tomto roku prebytková na úrovni 288,2 mld. amer. dolárov.

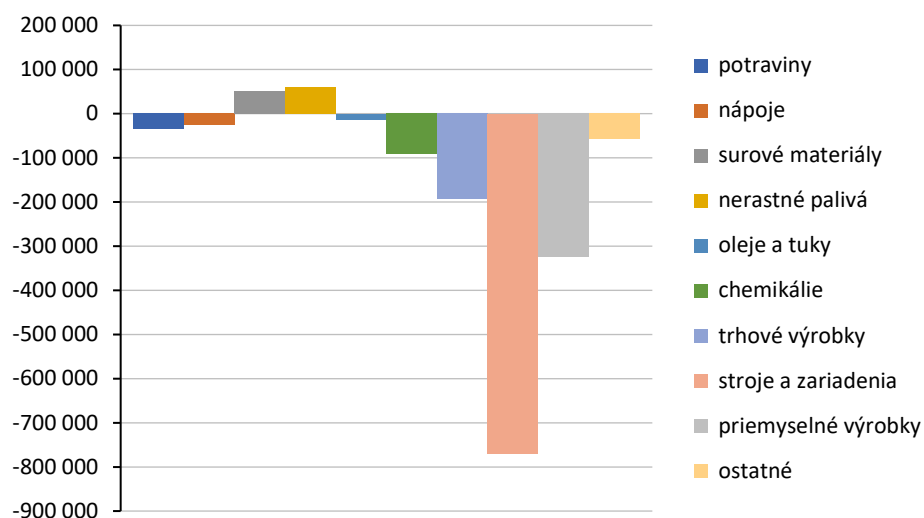
Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že v rokoch 2021 a 2022 rástol v USA celkový vývoz najrýchlejšie od roku 1988. V roku 2023 sa síce rast celkového vývozu medziročne spomalil, avšak rast celkového dovozu nadobudol v tomto roku záporné hodnoty, čo tiež prispelo k zmenšeniu deficitu. Na strane obchodnej výmeny s tovarmi,

rástol vývoz počas posledných dvoch rokov 2022 a 2023 rýchlejšie ako dovoz. V minulom roku 2023 zaznamenali USA obdobne rýchlejšiu rast vývozu oproti dovozu aj na strane služieb, čo zásadným spôsobom prispelo k zmenšeniu celkového deficitu obchodnej výmeny USA so zahraničím.

Ďalej sme skúmali bilanciu obchodu z hľadiska tovarovej štruktúry podľa tried nomenklatury SITC Rev. 4. Deficit pri obchode s tovarmi bol v roku 2023 tvorený predovšetkým v rámci troch kategórií: trhové výrobky, stroje a zariadenia a v rámci kategórie priemyselných výrobkov (graf 7.7). Najväčší deficit (769,5 mld. amer. dolárov) mali USA v roku 2023 pri obchodovaní v rámci kategórie stroje a zariadenia, kde bol dovoz väčší ako vývoz najmä pri cestných vozidlách, elektrických strojoch a telekomunikačných zariadeniach, ktoré tvorili až 73,8 % deficitu v tejto kategórii. Nasledovali kancelárske stroje a priemyselné strojné zariadenia, ktoré tvorili ďalších približne 25,9 % z dosiahnutého deficitu v tejto tovarovej kategórii. Jedinou tovarovou skupinou z tejto kategórie, v ktorej USA v roku 2023 dosiahli prebytok obchodnej bilancie, boli dopravné zariadenia, kam patria napríklad vlaky, lietadlá a lode.

G r a f 7.7

Obchodná bilancia s tovarmi (v mil. amer. dolárov, 2023)

Prameň: BEA (2024).

Na druhej strane, jedinými kategóriami tovarov, v ktorých dosiahli USA počas minulého roka prebytok obchodnej bilancie, sú surové materiály (51,9 mld. amer. dolárov) a nerastné palivá (61 mld. amer. dolárov). Pri surových materiáloch bol vývoz USA väčší ako dovoz najmä pri olejnatých semenách a olejnatých plodoch, rôznych zrnách, semenách a plodoch, ktoré tvorili až 56,1 % z prebytku v tejto kategórii. O niečo väčší prebytok ako pri surových materiáloch dosiahli USA v roku 2023 v rámci kategórie nerastné palivá, pri ktorej bolo až 87,2 % z tohto prebytku vytvoreného väčším vývozom zemného plynu ako jeho dovozom.

Celkový schodok obchodnej bilancie USA so zahraničím znižuje prebytok v bilancii služieb. V roku 2023 dosiahol tento prebytok úroveň 288,2 mld. amer. dolárov a priblížil sa rekordným úrovniám okolo 300 mld. amer. dolárov z rokov 2018 – 2019. Až 40 % z prebytku služieb na bežnom účte platobnej bilancie bolo v roku 2023 vytvorených v oblasti finančných služieb a ďalších 38 % v oblasti ostatných obchodných služieb. Sektor cestovného ruchu vytvoril o 25 mld. amerických dolárov väčší vývoz ako dovoz, čo tvorilo 8,7 % z celkového prebytku platobnej bilancie na strane služieb. Tento prebytok bol znížený vplyvom negatívnej obchodnej bilancie so zahraničím o 44,7 mld. amer. dolárov v oblasti dopravy a o ďalších 32,3 mld. amer. dolárov v oblasti poisťovacích a dôchodkových služieb.

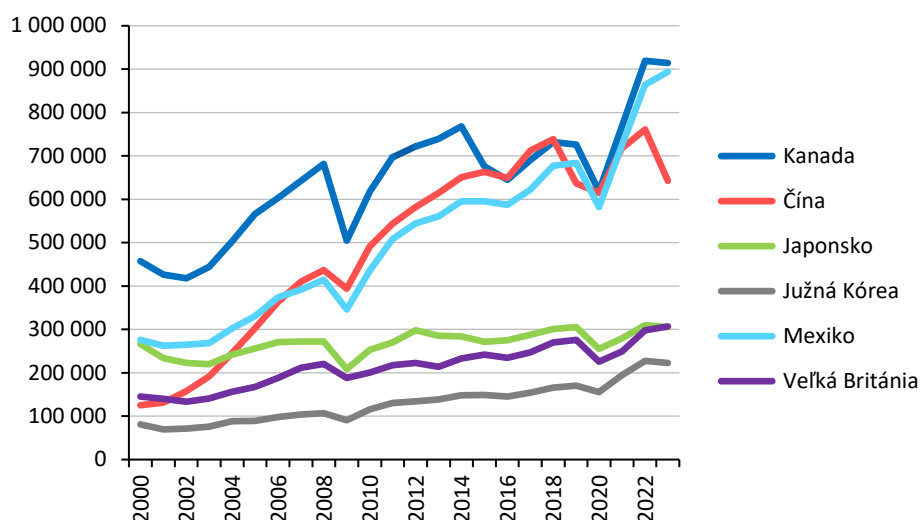
Z hľadiska celkovej obchodnej výmeny⁷² USA s jednotlivými zahraničnými partnermi, ktorú môžeme za daný rok vyjadriť ako súčet exportu a importu, sa počas sledovaného obdobia udialo niekoľko štrukturálne dôležitých zmien. Najskôr bol rok 2007, keď na dlhú dobu prebehla obchodná výmena USA a Číny tú, ktorú mali USA s Mexikom. Ešte o niekoľko rokov skôr takto prebehla obchodná výmena USA s Japonskom a Veľkou Britániou. Po roku 2015, keď sa celková obchodná výmena s Čínou dostala na úroveň tej s Kanadou, však vzájomná obchodná výmena medzi USA a Čínou začína stagnovať a po prudkom prepade (rovnako ako pri iných krajinách) v roku 2020 už ale k jej ďalšiemu zvyšovaniu nedochádza na rozdiel od obchodnej výmeny USA s Mexikom, ktorá v posledných dvoch rokoch

⁷² Obchodná výmena tovarov a služieb.

predbehla obchodnú výmenu USA s Čínou, pričom sa výrazne priblížila úrovni obchodnej výmeny s Kanadou, hlavne vďaka svojmu vysokému rastu v roku 2023 (graf 7.8).

Graf 7.8

Obchodná výmena s hlavnými partnermi (v mil. amer. dolárov, 2000 – 2023)

Prameň: BEA (2024).

Z hľadiska medzinárodného obchodu a vzťahov medzi krajinami je pre USA aktuálne dôležité nahradenie Číny ako hlavného obchodného partnera inými krajinami, a to predovšetkým zo strany Mexika, ktoré v minulom roku 2023 po prvýkrát od roku 2002 predbehlo Čínu ako hlavného vývozcu tovarov do USA. Prejavuje sa snaha o lokalizáciu hlavných obchodných partnerov bližšie k hraniciam USA a tiež snaha o odpútanie sa od Číny, či už z ekonomického, alebo bezpečnostného hľadiska, ktoré v súčasnosti zohráva v obchodnej politike USA čoraz významnejšiu úlohu.

Napriek zjavnej stagnácii, resp. poklesu obchodnej výmeny medzi Čínou a USA, v roku 2023 dosahovali USA pri obchode s tovarmi naďalej najväčšiu nerovnováhu medzi vývozom a dovozom práve s Čínou (279,4 mld. amer. dolárov), čo tvorilo až 26,3 % zahraničnoobchodného deficitu s tovarmi. Avšak v porovnaní s rokom 2022 bola táto nerovnováha o viac ako 100 mld. amer. dolárov menšia, čo

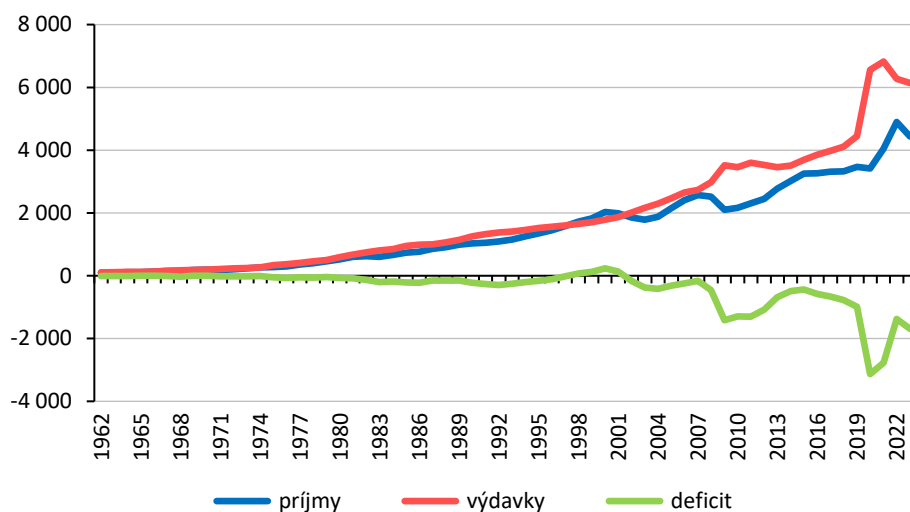
predstavuje približne 26 % redukciu. Druhý najväčší deficit majú USA s Európskou úniou, ktorý tvoril približne 19,6 % z celkového deficitu. Nasledovali krajiny ako Mexiko (14,3 %), Vietnam (9,8 %), Nemecko (7,8 %), Japonsko (6,7 %), Kanada (6,4 %), Írsko (6,1 %), Južná Kórea (4,8 %) alebo Taiwan (4,5 %) a India (4,1 %). Treba ešte spomenúť, že jediný región svetovej ekonomiky, s ktorým mali v roku 2023 USA prebytok na bežnom účte s tovarmi, bola Južná a Stredná Amerika. Krajiny z tohto regiónu tak v roku 2023 znížili obchodný deficit USA o 54,8 mld. amer. dolárov.

7.4. Fiškálna politika a verejný dlh

Až do začiatku nového milénia sa vláde v USA darilo udržiavať vývoj príjmov federálneho rozpočtu približne v súlade s výdavkami. Na konci deväťdesiatych rokov minulého storočia a v rokoch 2000, 2001 boli príjmy federálneho rozpočtu dokonca vyššie ako výdavky. Vtedy USA zaznamenali naposledy prebytok federálneho rozpočtu (graf 7.9).

Graf 7.9

Bilancia federálneho rozpočtu (v mld. amer. dolárov, 1962 - 2023)

Prameň: CBO (2024).

Od roku 2002 už USA každoročne kumulujú deficity federálneho rozpočtu, ktoré sú odrazom pretrvávajúcej nerovnováhy medzi rozpočtovými príjmami a výdavkami. V roku 2023 sa táto nerovnováha v porovnaní s predchádzajúcim rokom zväčšila na 1,7 bil. amer. dolárov, čo bol tretí najväčší deficit federálneho rozpočtu od roku 1962.

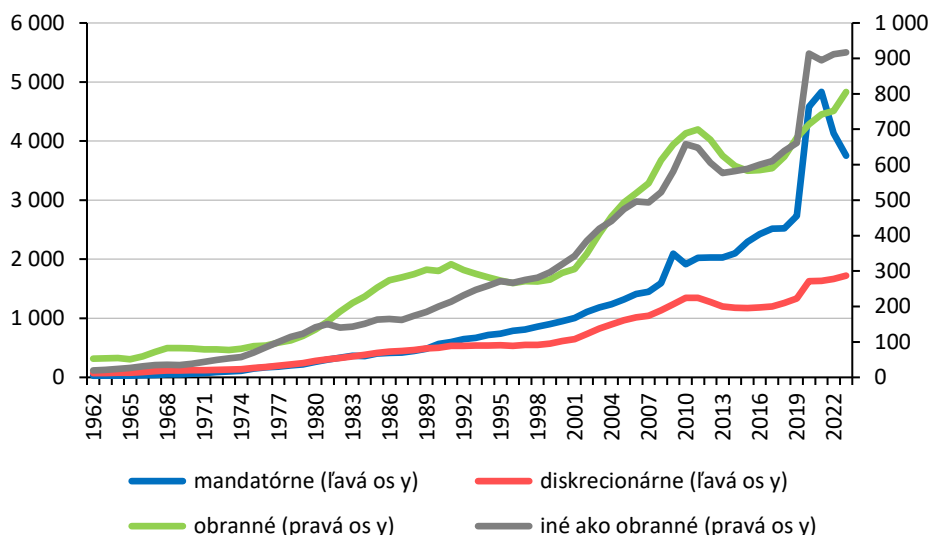
Dôvodom pre nárast deficitu v roku 2023 boli nižšie celkové príjmy, ktoré medziročne klesli o 9,3 %, čo bolo spôsobené najmä nižším výberom dane z príjmu fyzických osôb (-17,3 %), nižším výberom spotrebnej dane (-13,5 %), ale aj nižšími colnými poplatkami (-19,6 %) či menším výberom z daní právnických osôb (-1,2 %). V porovnaní s rokom 2022 sa podarilo zvýšiť iba príjmy rozpočtu na strane odvodov (+8,8 %) a výber dane z nehnuteľností a darovania (+3,4 %), čo však nestačilo na to, aby nedošlo k zníženiu celkových príjmov federálneho rozpočtu. Z dlhodobého hľadiska je problematický absolútny pokles príjmov zo spotrebných daní, ktoré boli v roku 2021 po prvýkrát nižšie ako príjmy z colných poplatkov. V roku 2023 boli príjmy zo spotrebných daní až o 23 % nižšie než pred pandemiou v roku 2019. K poklesu príjmov pritom počas uvedeného obdobia nedošlo pri žiadnej inej kategórii.

Zníženie nominálnych príjmov federálneho rozpočtu v roku 2023 je zrejme aj z hľadiska ich relatívnej úrovne voči hrubému domácejmu produktu. Zatiaľ čo v období medzi rokmi 1962 - 2022 predstavovali príjmy federálneho rozpočtu v priemere 17,4 % HDP, tak v roku 2023 to bolo len 16,5 % HDP. Významný bol z toho hľadiska najmä pokles podielu pri dani z príjmu právnických osôb, ktorej podiel na HDP klesol z priemernej úrovne 2,1 % v rokoch 1962 - 2022 na 1,6 % v roku 2023. Významným bol tiež pokles príjmov zo spotrebných daní, ktorých podiel na HDP sa zmenšil z priemernej úrovne 0,9 % v rokoch 1962 - 2022 na 0,3 % v roku 2023. V porovnaní s dlhodobým priemerom došlo v roku 2023 k miernemu zvýšeniu podielu pri dani z príjmu fyzických osôb, ktorej výber na strane príjmov federálneho rozpočtu predstavoval v minulom roku 8,1 % HDP, v porovnaní s priemerom 8 % HDP počas rokov 1962 - 2022. Zaujímavý je tiež trend zvyšovania podielu príjmov rozpočtu zo strany colných poplatkov, čo súvisí s komplementárnym trendom zväčšovania tarifných a netarifných prekážok medzinárodnému obchodu zo strany USA.

V roku 2020 došlo na druhej strane federálneho rozpočtu k skokovitému nárastu celkových výdavkov, ktoré boli v roku 2023 o 1,69 bil. amer. dolárov (takmer o 38 %) vyššie ako pred pandémiou ochorenia COVID-19. Tento skok korešponduje najmä s navýšením mandatorných výdavkov, čo súviselo s aplikáciou platnej legislatívy na dôsledky pandémie⁷³. Mandatorne výdavky boli v roku 2023 o viac ako 1 bil. amer. dolárov (37,2 %) vyššie v porovnaní s rokom 2019. Druhú zložku celkových výdavkov federálneho rozpočtu predstavujú diskrečné výdavky⁷⁴, ktoré sa počas rovnakého obdobia zvýšili o 384,6 mld. amer. dolárov (28,7 %).

G r a f 7.10

Výdavky federálneho rozpočtu (v mld. amer. dolárov, 1962 - 2023)

Prameň: CBO (2024).

⁷³ Medzi mandatorne, resp. obligatorne výdavky patria sociálne dávky, poisťné štátu za penzistov či za ženy na materskej a iné, ktorých vynakladanie súvisí s aplikáciou platnej legislatívy a nemusia byť schvaľované kongresom USA každý rok.

⁷⁴ Medzi diskrečné výdavky patria platy zamestnancov štátu, granty pre jednotlivé štáty USA, nákup tovarov a služieb od súkromného sektora a musia byť schvaľované kongresom USA každý rok. Môžeme ich rozdeliť na obranné a iné ako obranné výdavky. Medzi iné ako obranné diskrečné výdavky patria napríklad výdavky na vzdelávanie a vedu, dopravu, životné prostredie a pod.

Zatiaľ čo pri mandatórnych výdavkoch môžeme v rokoch 2022 a 2023 sledovať obrat vo vývoji a výrazný trend k ich znižovaniu, pri diskrečionárnych výdavkoch to tak nie je a táto kategória pokračovala vo svojom raste aj počas posledných dvoch rokov. Diskrečionárne výdavky federálneho rozpočtu sa delia na obranné a iné, pričom ako je zrejmé aj z grafu 7.10, zatiaľ čo iné diskrečionárne výdavky sa v roku 2023 na medziročnej úrovni zvýšili len o 0,5 % (4,8 mld. amer. dolárov), diskrečionárne výdavky obranného charakteru pokračovali vo svojom dlhoročnom raste a na medziročnej úrovni sa v roku 2023 zvýšili o viac ako 7 % (53,1 mld. amer. dolárov) a predstavovali tak drvivú väčšinu z rastu v tejto kategórii. To sa prejavilo na zvýšení podielu obranných výdavkov na celkových diskrečionárnych výdavkoch, ktorý bol v roku 2023 najvyšší za posledné štyri roky. Historický model vývoja znázornený na grafe 7.10 ukazuje, že taký veľký rozdiel medzi obrannými a inými ako obrannými diskrečionárnymi výdavkami nebol nikdy predtým.

Pri skúmaní relatívnej úrovne výdavkov federálneho rozpočtu vo vzťahu k HDP je vývoj jednotlivých kategórií výdavkov odlišný. V porovnaní s historickým priemerom (1962 - 2022) boli celkové výdavky federálneho rozpočtu v roku 2023 o 2,2 % HDP vyššie⁷⁵. To bolo spôsobené podstatnou zmenou v mandatórnych výdavkoch, ktoré v roku 2023 predstavovali 13,9 % HDP v porovnaní s ich priemernou úrovňou 9,9 % HDP v rokoch 1962 - 2022. Diskrečionárne výdavky federálneho rozpočtu mali naopak v roku 2023 menší podiel na HDP (6,4 %) ako bol priemer za roky 1962 - 2022 (8,7 %). Aj federálne diskrečionárne výdavky na obranu, ktoré mali v roku 2023 úroveň 3 % HDP, boli z tohto pohľadu nižšie než ako je ich dlhodobý priemer (4,9 % HDP).

Významný bol najmä nárast mandatórnych výdavkov federálneho rozpočtu. Mnohé kategórie mandatórnych výdavkov boli na svojich historických maximách tak v absolútnom, ako aj relatívnom vyjadrení voči HDP. Týka sa to najmä výdavkov na sociálne zabezpečenie, ktoré boli v roku 2023 na úrovni 5 % HDP v porovnaní s dlhodobým

⁷⁵ A to napriek tomu, že klesali už štvrtý rok po sebe.

priemerom 4,1 % HDP za roky 1962 – 2022 a výdavkov na *Medicare*⁷⁶, ktoré boli v roku 2023 na úrovni 3,8 % HDP v porovnaní s dlhodobým priemerom 2,2 % HDP za roky 1962 – 2022. Podobne výdavky na zdravotnú starostlivosť *Medicaid*⁷⁷ boli v roku 2023 nad svojím dlhodobým priemerom okolo 1 % HDP. Počas pandémie ochorenia COVID-19 boli najväčšou položkou výdavky, ktoré súvisia s poistením príjmov (*Income security*⁷⁸). V roku 2020 dosiahli rekordnú úroveň až 6 % HDP, čo súviselo najmä s prudkým zvýšením nezamestnanosti. Odvtedy sa ich už ale vďaka výraznému poklesu nezamestnanosti podarilo znížiť na úroveň dlhodobého priemeru okolo 1,7 % HDP, čo sa prejavilo aj na zmenšení podielu výdavkov súvisiacich s poistením príjmu na celkových mandatórnych výdavkoch.

Štruktúra mandatórnych výdavkov sa medzi rokmi 1970 – 2023 výrazne zmenila. Významný je najmä pokles podielu výdavkov na sociálne zabezpečenie, z úrovne 48,6 % v roku 1970 na 23,8 % v roku 2020 a 35,9 % v roku 2023. Poistenie príjmu malo v rokoch 1970 – 2000 dlhodobý podiel na celkových mandatórnych výdavkoch okolo 14 %, ktorý sa vplyvom nárastu podpory v nezamestnanosti počas recesií v rokoch 2010 a 2020 výrazne zväčšil na takmer 23 %, avšak v roku 2023 už predstavoval len 11,9 % podiel, čo bolo najmenej počas sledovaného obdobia. V priebehu rokov 1970 – 2023 sa zmenšili aj podiely výdavkov na federálne civilné a vojenské dôchodky, výdavkov na programy pre veteránov a iné programy. Na druhej strane, z hľadiska štruktúry mandatórnych výdavkov, sa významne zväčšil podiel výdavkov na *Medicare* z 11,1 % v roku 1970 na 27,1 % v roku 2023 a tiež podiel výdavkov na *Medicaid* z 4,5 % na 16,4 % (CBO, 2024).

Na celkových výdavkoch federálneho rozpočtu sa okrem diskrečných a mandatórnych výdavkov podieľajú ešte výdavky, ktoré

⁷⁶ *Medicare* predstavuje výdavky na zdravotnú starostlivosť pre ľudí starších ako 65 rokov a zdravotne postihnutých.

⁷⁷ *Medicaid* predstavuje výdavky na zdravotnú starostlivosť pre ľudí v akomkoľvek veku s nízkym príjmom.

⁷⁸ *Income security* zahŕňa náhradu v nezamestnanosti, doplnkový príjem zo sociálneho zabezpečenia, vratnú časť daňových úľav zo zárobkovej činnosti a daňových úľav na deti, doplnkovú potravinovú pomoc, program podpory rodiny, výživu detí a pestúnsku starostlivosť.

súvisia s nákladmi na udržiavanie federálneho dlhu. A v tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že táto kategória výdavkov (*Net interest*) zaznamenala v období rokov 2019 – 2023 až 76 % nárast. Medzi rokmi 2022 – 2023 to bol nárast o 38,5 %, čo korešpondovalo s rastom úrokových mier. To sa prejavilo aj na relatívnej úrovni týchto výdavkov, keď v roku 2023 dosiahli podiel 2,4 % HDP, najviac od roku 1999. V porovnaní s ostatnými kategóriami diskrecionárnych a mandatórných výdavkov sú náklady na udržiavanie federálneho dlhu najrýchlejšie rastúcimi výdavkami federálneho rozpočtu. V roku 2023 boli po prvýkrát od roku 2008 v absolútnom vyjadrení vyššie ako mandatórne výdavky na *Medicaid*. Celkový verejný dlh USA sa prudko zvyšuje kumulovaním deficitov od roku 2002, ktoré boli vysoké najmä počas recesií v rokoch 2009 a 2020 (CRFB, 2023).

Pri jeho posudzovaní treba rozlišovať celkový verejný dlh federálnej vlády a federálny dlh, ktorý je v držbe verejnosti. Celkový verejný dlh federálnej vlády zahŕňa aj celkový vnútrovládny dlh. Tieto dlhy predstavujú aktíva pre jednu časť federálnej vlády, tú ktorá ich vlastní (napr. Sociálna poisťovňa), ale pasíva pre druhú časť výkonnej moci, ktorá ich vydáva (napr. ministerstvo financií). Na konci roku 2023 bol celkový verejný dlh federálnej vlády USA na úrovni 121,6 % HDP. Zo svojej podstaty ale vnútrovládny dlh nemá žiadny čistý vplyv na stav verejných financií. Dôležitejšie je preto sledovať, ako sa vyvíja federálny dlh, ktorý je v držbe verejnosti. Ten zahŕňa dlh vo vlastníctve jednotlivcov, podnikov, bánk, poisťovní, lokálnych samospráv, penzijných fondov, podielových fondov, zahraničných vlád, zahraničných podnikov a jednotlivcov, ako aj Federálnej rezervnej banky USA. Nezahŕňa však vnútrovládny dlh. Federálny dlh v držbe verejnosti dosiahol na konci roku 2023 úroveň okolo 96,5 % HDP a je tak oproti roku 2019 navýšený o takmer 20 % HDP. Z historického hľadiska ide o rekordné úrovne federálneho dlhu, ktorý sa každoročne zvyšuje. V absolútnom vyjadrení predstavoval výšku 26,239 bil. amer. dolárov, čo je približne o 10 bil. amer. dolárov viac ako pred pandémiou vírusu SARS-CoV-2 v roku 2019.

* * *

Trh práce sa v porovnaní s rokom 2019 podarilo revitalizovať pri zamestnancoch na plný úväzok (t. j. počet zamestnaných v tejto kategórii bol v roku 2023 rovnaký alebo vyšší ako pred pandémiou), pričom to isté neplatilo o zamestnancoch na skrátený pracovný úväzok, ktorých bolo v roku 2023 stále menej ako v roku 2019. Tempo rastu v zahraničí narodenej pracovnej sily bolo v rokoch 2005 – 2023 takmer šesťnásobne vyššie ako tempo rastu pracovnej sily narodenej v USA. To je dôležitý faktor udržiavajúci dynamiku na trhu práce v prostredí starnúceho obyvateľstva a klesajúcej miery pôrodnosti, pričom môže do určitej miery aj tmiť mzdovú infláciu na inak napätom trhu práce. Po oživení trhu práce v roku 2021 došlo v nasledujúcich rokoch k prudkému rastu pomeru pracovnej sily voči vylúčeným (ľudia, ktorí nie sú súčasťou pracovnej sily) na strane troch etnických skupín (afroamerickéj, ázijskej a latinskoamerickéj) na rozdiel od etnicky bielej pracovnej sily, pri ktorej sa tento pomerový ukazovateľ ešte ani v roku 2023 nedostal na svoju úroveň pred pandémiou ochorenia COVID-19. To malo za následok, že v roku 2023 bol tento ukazovateľ počas sledovaného obdobia po prvýkrát vyšší v prípade etnicky afroamerickéj pracovnej sily ako bielej, čo znamená, že oživenie na trhu práce bolo ťahané najmä dynamikou pracovnej sily ázijského, latinskoamerického a afroamerického etnika. Pri skúmaní príjmovej polarizácie v rámci jednotlivých etnických skupín sme zistili, že pomer medzi najviac a najmenej zarábajúcimi zamestnancami dosahuje dlhodobo najvyššie hodnoty pri ázijskom etniku. O niečo menšia je polarizácia príjmov v prípade zamestnancov bieleho etnika a polarizácia príjmov na strane latinskoamerických a afroamerických zamestnancov je najmenšia. Z hľadiska medzinárodného obchodu a vzťahov medzi krajinami je pre USA aktuálne dôležité nahradenie Číny ako hlavného obchodného partnera inými krajinami, a to predovšetkým zo strany Mexika, ktoré v minulom roku 2023 po prvýkrát od roku 2002 predbehlo Čínu ako hlavného vývozcu tovarov do USA. Drvivú väčšinu z nárastu diskrecionárnych výdavkov federálneho rozpočtu predstavovali výdavky na obranu, ktoré sa medziročne zvýšili o 7,1 %.

V porovnaní s ostatnými kategóriami diskrečných a mandátorných výdavkov sú náklady na udržiavanie federálneho dlhu najrýchlejšie rastúcimi výdavkami federálneho rozpočtu. V roku 2023 boli po prvýkrát od roku 2008 v absolútnom vyjadrení vyššie ako mandátorne výdavky na *Medicaid*.

8. HOSPODÁRSKY VÝVOJ ČÍNY

Čína buduje socializmus s čínskymi charakteristikami pre novú éru. Rok 2023 bol prvým rokom, keď sa implementovali hlavné zásady 20. zjazdu Komunistickej strany Číny (KSCĽ), a bol rokom hospodárskej obnovy a rozvoja po troch rokoch ovplyvnených prevenciou a kontrolou pandémie ochorenia COVID-19. Hlavné úsilie hospodárskej politiky je napredovať v reformách, podporovať rozvoj a udržiavať stabilitu. Oficiálne Čína deklaruje, že jej ekonomický rozvoj je založený na veľkom trhu, priemyselnom systéme, materiálnom a technologickom základe a talentovaných ľuďoch. Hospodárska a menová politika reagujú na nerovnomernú dynamiku globálneho hospodárskeho oživenia a na narastajúce neistoty, spojené s politikami vo vyspelých ekonomikách a s geopolitickými konfliktmi. Keďže prevažujú priaznivé podmienky pre rozvoj nad tými nepriaznivými, tak sa očakáva trend zlepšovania. V kapitole sa zameriavame na hlavné charakteristiky ekonomického systému a vývoj v roku 2023 v porovnaní s predchádzajúcim rokom⁷⁹.

8.1. Základné vývojové tendencie v roku 2023

Vytvorený hrubý domáci produkt (HDP) v roku 2023 dosiahol hodnotu 17 889,0 mld. amer. dolárov, čo predstavuje rast 5,2 %⁸⁰. Z toho pridaná hodnota primárneho sektora bola 1 273,7 mld. amer. dolárov (rast 4,1 %), pridaná hodnota sekundárneho sektora bola 6 848,4 mld. amer. dolárov (rast 4,7 %) a pridaná hodnota terciárneho sektora bola 9 766,8 mld. amer. dolárov (rast 5,8 %). Z hľadiska štruktúry pridaná hodnota primárneho sektora tvorila 7,1 % HDP, sekundárny sektor predstavoval 38,3 % a terciárny sektor mal podiel 54,6 %.

⁷⁹ Údaje pochádzajú zo Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2023 National Economic and Social Development (NBSC, 2024a). Hrubý domáci produkt (HDP), pridaná hodnota a HDP na obyvateľa sú vykázané v b. c. a miery ich rastu sú počítané v s. c. v jüanoch. Štatistické údaje neobsahujú údaje týkajúce sa Hongkongu, Macaa a Taiwanu.

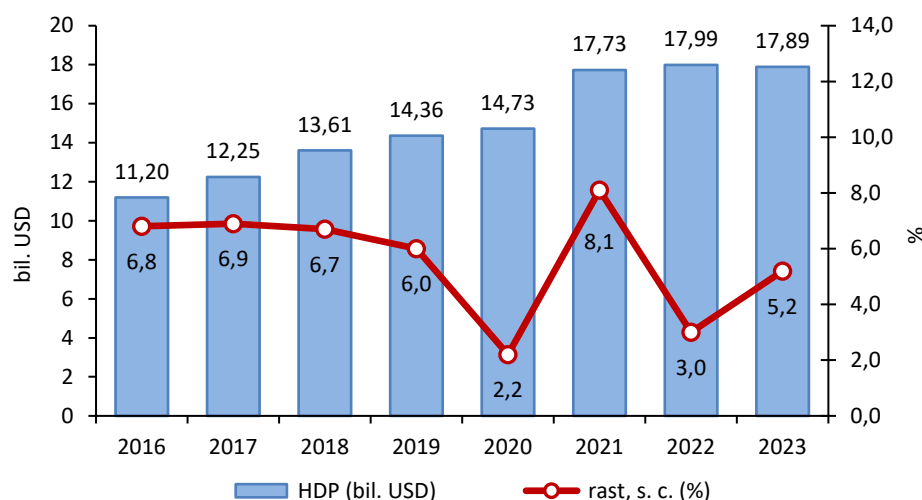
⁸⁰ Hodnoty prepočítané z jüanov na americký dolár vykazujú odlišnú dynamiku ako hodnoty v jüanoch. V texte vychádzame z hodnôt vykázaných v domácej mene.

Terciárny sektor je stále relatívne nízky v porovnaní s EÚ, kde má 73 % podiel na pridanej hodnote. Konečná spotreba prispela 4,3 % bodu k rastu HDP, hrubá tvorba kapitálu 1,5 % bodu a čistý vývoz tovarov a služieb znížil rast HDP o 0,6 % bodu.

HDP na obyvateľa bol 12 680,8 amer. dolára (rast 5,4 %). Celková produktivita práce⁸¹ bola 22 934,8 amer. dolára na osobu, čo predstavuje rast o 5,7 %.

Graf 8.1

Hrubý domáci produkt a miera rastu v s. c. v rokoch 2016 – 2023 (v bil. amer. dolárov, %)

Poznámka. – Miera rastu je vypočítaná z HDP vyjadreného v jüanoch; v s. c.

Prameň: NBSC (2024a); vlastné výpočty.

To, čo v demografickom vývoji naznačil rok 2022, sa stalo skutočnosťou v roku 2023. Ku koncu roka 2023 dosiahol počet obyvateľov 1 409,7 mil.⁸², čo predstavuje pokles o 2,1 mil. Narodilo sa 9,0 mil. detí a zomrelo 11,1 mil. obyvateľov. Populácia krajiny staršia ako 60 rokov dosiahla 297 miliónov. Čína už zrušila reštrikcie ohľadne počtu detí v rodine, ale populačný vývoj to neovplyvnilo. V budúcnosti bude

⁸¹ Podiel HDP v stálych cenách roku 2020 a celkového počtu zamestnaných osôb.

⁸² Údaj za 31 provincií a autonómnych oblastí okrem obyvateľov Hongkongu, Macaa a Taiwanu a tam žijúcich cudzincov.

krajina riešiť problém starnutia populácie. Počet obyvateľov žijúcich v mestách bol 932,7 mil., takže stupeň urbanizácie sa zvýšil na 66,2 %. Urbanizácia je jedným zo zdrojov rastu Číny, lebo ekonomické aktivity sa koncentrujú do miest.

Počet zamestnaných bol 740,4 mil., pričom v mestských oblastiach pracovalo 470,3 mil., čo predstavuje 63,5 % z celkového počtu zamestnaných ľudí. Miera nezamestnanosti v mestách bola 5,2 %. Celkový počet migrujúcich pracovníkov⁸³ bol 297,5 mil., pričom tých, ktorí opustili svoje rodné mestá a pracovali na iných miestach, bolo 176,6 mil. (rast o 2,7 %), a počet migrujúcich pracovníkov vo vlastných lokalitách dosiahol 121,0 mil. (pokles o 2,2 %). Mnohí rodičia nemajú možnosť zobrať svoje deti do vzdialeného miesta, kde žijú a pracujú. Tieto deti zostávajú doma so svojimi starými rodičmi alebo ďalšími príbuznými⁸⁴. Tento sociálny problém odlúčenia sa týka 61 mil. detí, najmä z vidieckych oblastí, kde je nedostatok pracovných príležitostí.

Vývoj inflácie, resp. deflácie sa výrazne odlišoval od toho, čo museli riešiť krajiny EÚ. Spotrebiteľské ceny⁸⁵ stagnovali, vzrástli len o 0,2 %. Ceny priemyselných výrobcov pokračovali v trende z 2. polroku 2022 a v roku 2023 to už bol deflačný vývoj, keď klesli o 3,0 %. Nákupné ceny priemyselných výrobcov klesli o 3,6 % a výrobné ceny poľnohospodárskych produktov klesli o 2,3 %. V decembri zo 70 veľkých a stredne veľkých miest zaznamenalo 20 miest medziročný nárast predajných cien nových komerčných obytných budov, v dvoch mestách sa zachovali rovnaké ceny a 48 miest zaznamenalo pokles. V prípade starších bytov bol pokles predajných cien v 69 mestách.

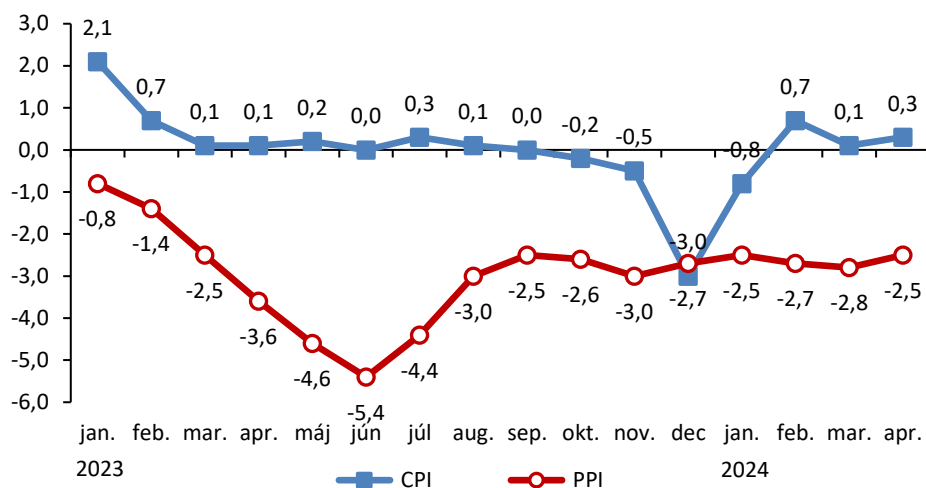
⁸³ Počet migrujúcich pracovníkov zahŕňa tých, ktorí sú zamestnaní mimo svojich dedín a miest dlhšie ako šesť mesiacov v roku, a tých, ktorí vykonávajú nepoľnohospodársku prácu vo svojich dedinách a mestách viac ako šesť mesiacov v roku.

⁸⁴ V extrémnych prípadoch zostávajú takéto deti osamotené, čo je veľký sociálny problém.

⁸⁵ Index spotrebiteľských cien (CPI) zahŕňa ceny tovarov a služieb 8 kategórií a 268 základných skupín, ktoré pokrývajú životnú spotrebu obyvateľov miest a vidieka. Sú to ceny potravín, tabaku a alkoholu; oblečenia; bývania; domácich zariadení, predmetov a služieb; dopravy a telekomunikácií; vzdelávania, kultúry a rekreácie; zdravotnej starostlivosti; rôznych tovarov a služieb. Údaje pochádzajú z približne 500 miest v 31 provinciách (autonómne regióny a obce) a takmer 100 000 miest, kde sa sledujú ceny v nákupných centrách, farmárskych trhov, predajniach služieb a internetovom elektronickom obchode.

Graf 8.2

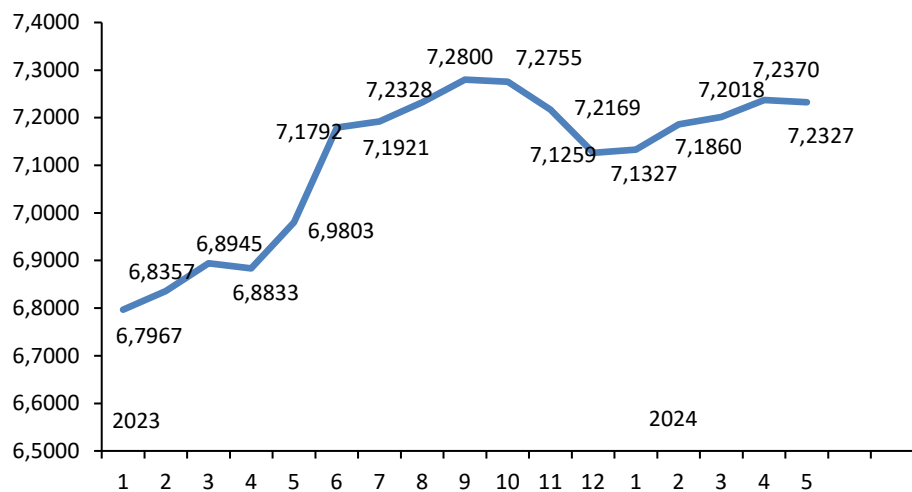
Mesačné zmeny spotrebiteľských cien (CPI) a cien výrobcov (PPI) v roku 2023 a za január - apríl 2024 v medziročnom porovnaní (v %)

Prameň: NBSC (2024b).

Graf 8.3

Vývoj kurzu jüan/americký dolár v roku 2023 a v januári až máji 2024 (priemerné hodnoty za jednotlivé mesiace)

Prameň: X-RATES (2024).

Výmenný kurz čínskej meny v roku 2023 pokračoval v oslabovaní a jeho priemerná hodnota bola 7,0467 jüanu za 1 amer. dolár, čo je oslabenie o 4,5 % (pozri graf 11.3). Tento trend pokračuje aj v roku 2024 a parita amer. dolára a jüanu je vyššia ako 7. Oslabovanie výmenného kurzu má jednak priaznivý vplyv na zahraničnoobchodnú bilanciu Číny a jednak by malo pomôcť pri riešení deflačného vývoja z dôvodu zdražovania dovozu. Prirodzene, vplyv má aj posilňovanie alebo oslabovanie amer. dolára k ďalším zahraničným menám.

Pridaná hodnota vo výrobe zariadení⁸⁶ sa zvýšila o 6,8 % a predstavuje 33,6 % z pridanej hodnoty všetkých priemyselných podnikov. Pridaná hodnota odvetvia výroby špičkových technológií⁸⁷ sa zvýšila o 2,7 % a predstavuje 15,7 % hodnoty všetkých priemyselných podnikov. Produkcia nových energetických vozidiel dosiahla 9,4 mil. kusov (rast o 30,3 %); produkcia solárnych článkov s výkonom 0,54 mld. kilowattov (rast o 54,0 %); počet vyrobených servisných robotov dosiahol 7,8 mil. (rast o 23,3 %). Spomedzi podnikov poskytujúcich služby⁸⁸ vzrástli obchodné príjmy v strategických rozvíjajúcich sa odvetviach služieb⁸⁹ o 7,7 %. V roku 2023 sa investície do odvetví špičkových technológií zvýšili o 10,3 % oproti predchádzajúcemu roku a investície do technologickej transformácie výroby vzrástli o 3,8 %. V roku 2023

⁸⁶ Výroba zariadení zahŕňa výrobu kovových výrobkov, zariadení na všeobecné účely, zariadení na špeciálne účely, automobilov, železníc, lodí, letectva a iných dopravných zariadení, elektrických strojov a prístrojov, počítačov, komunikačných a iných elektrických zariadení a meracích prístrojov a strojov.

⁸⁷ Výrobný priemysel špičkových technológií zahŕňa výrobu liekov, výrobu leteckých vozidiel a zariadení, výrobu elektronických a komunikačných zariadení, výrobu počítačov a kancelárskych zariadení, výrobu zdravotníckych zariadení, výrobu meracích prístrojov a zariadení a výrobu optických a fotografických zariadení.

⁸⁸ Štatistiky sú za podniky s ročnými obchodnými príjmami nad 3 mil. amer. dolárov v oblasti dopravy, skladovania a pošty, prenosu informácií, softvérových služieb a služieb informačných technológií, ochrany vody, správy životného prostredia a verejných zariadení a zdravotníctva. Za právnické osoby v oblasti nehnuteľností (okrem vývoja a prevádzky nehnuteľností), lízingových a obchodných služieb, vedecko-výskumných a technologických služieb a vzdelávania s ročnými obchodnými príjmami nad 1,5 mil. amer. dolárov a za právnické osoby poskytujúce služby domácnostiam, opravárenské a iné služby a kultúrne, športové a zábavné a sociálne služby s ročnými príjmami z podnikania nad 0,7 mil. amer. dolárov.

⁸⁹ Strategické rozvíjajúce sa odvetvia služieb sú sektory služieb informačných technológií novej generácie, výroby špičkových zariadení, nových materiálov, biotechnológií, vozidiel využívajúcich nové zdroje energie, novej energie, úspory energie a ochrany životného prostredia a digitálnych kreatívnych odvetví a odvetví služieb súvisiacich s novými technológiami, inováciami a podnikaním.

dosiahli transakcie elektronického obchodu 6 645,3 mld. amerických dolárov (rast o 9,4 %). Online maloobchodné tržby dosiahli 2 189,2 mld. amerických dolárov (rast o 11,0 %). O nových podnikateľských aktivitách vypovedá skutočnosť, že priemerne denne vzniká 27-tis. firiem.

8.2. Vývoj v priemysle, doprave, službách a obchode

Celková pridaná hodnota priemyselného sektora bola 5 663,7 mld. amerických dolárov (rast o 4,2 %). Z hľadiska vlastníctva sa zvýšila pridaná hodnota v štátnych priemyselných podnikoch o 5,0 %, v akciových spoločnostiach o 5,3 %, v podnikoch financovaných zahraničnými investormi, resp. investormi z Hongkongu, Macaa a Taiwanu vzrástla o 1,4 % a v súkromných podnikoch o 3,1 %. Z odvetvového hľadiska vzrástla pridaná hodnota ťažobného priemyslu o 2,3 %, spracovateľského priemyslu o 5,0 % a výroby a dodávky elektriny, tepla, plynu a vody o 4,3 %.

Podobne ako v roku 2022, rast nebol vo všetkých odvetviach. V priemyselných podnikoch sa zvýšila pridaná hodnota v odvetví spracovania potravín o 0,2 %, vo výrobe chemických surovín a chemických produktov o 9,6 %, v spracovaní železných kovov o 7,1 %, vo výrobe strojov o 2,0 %, vo výrobu špeciálnych strojov o 3,6 %, vo výrobe automobilov o 13,0 %, vo výrobe elektrických strojov a prístrojov o 12,9 %, vo výrobe počítačov, komunikačných zariadení a iných elektronických zariadení o 3,4 %, vo výrobe a dodávke elektriny a tepla o 4,3 %. Pokles zaznamenali odvetvia výroby textilu o 0,6 % a výroby nekovových minerálnych výrobkov o 0,5 %.

Priemyselné podniky dosiahli zisky v hodnote 1 090,7 mld. amerických dolárov, avšak predstavuje to pokles o 2,3 %. Z pohľadu vlastníctva boli zisky štátnych podnikov 321,0 mld. amerických dolárov (pokles o 3,4 %), zisky akciových spoločností boli 805,7 mld. amerických dolárov (pokles o 1,2 %), zisky podnikov financovaných zahraničnými investormi a investormi z Hongkongu, Macaa a Taiwanu boli 255,1 mld. amerických dolárov (pokles o 6,7 %) a zisky súkromných firiem boli 332,6 mld. amerických dolárov (rast o 2,0 %). Zo sektorového pohľadu zisky v odvetví ťažby boli 175,9 mld. amerických dolárov (pokles o 19,7 %), v priemyselnej výrobe 818,0 mld. amerických dolárov (pokles o 2,0 %) a vo výrobe a dodávke elektriny, tepla, plynu a vody 96,8 mld. amerických dolárov (rast o 54,7 %). Miera zisku

z obchodného výnosu bola 5,8 % (nižšia o 0,2 % bodu). Odhaduje sa, že miera využitia kapacít priemyselných podnikov bola 75,1 %.

Čínske technologické firmy dosiahli v posledných rokoch značný pokrok v sektore výroby automobilov. Tradične v ňom dominovali veľké spoločnosti z USA, Európy a Japonska a na zvyšujúce sa trhové podiely výrobcov z Číny reagujú rôznymi spôsobmi - od spolupráce po spory o štátnej pomoci. Automobilový priemysel zaznamenáva vlnu inovácií vytvorených firmami, ktoré predtým pôsobili v iných oblastiach, ako sú telekomunikácie (Huawei), online vyhľadávače (Baidu) a výroba smartfónov (Xiaomi). Čínske technologické firmy preukázali svoju zdatnosť v rôznych oblastiach vrátane umelej inteligencie, analýzy veľkých dát a pripojenia. Tieto kľúčové kompetencie sú dobre integrované s novými potrebami automobilového priemyslu, ktorý prechádza digitálnou premenou. Využitím svojich znalostí môžu tieto firmy dobre konkurovať tým, že vybaví vozidlá pokročilými schopnosťami autonómneho riadenia, inteligentnými systémami a pokročilými vzdelávacími a zábavnými systémami.

Čínska ekonomika ako najväčší automobilový trh na svete predstavuje významné príležitosti pre technologické spoločnosti vstupujúce do automobilového priemyslu. Rastúca stredná trieda, rastúca urbanizácia a podporné vládne politiky pre elektromobily vytvárajú silný dopyt. Využitím domáceho trhu môžu noví účastníci získať cenné skúsenosti, zlepšiť svoje technológie a vybudovať si povedomie o značke. Čína sa snaží stať lídrom v oblasti elektrických automobilov, čo je podporené silou jej technologických spoločností vyvíjajúcich technológie batérií a elektrických pohonov. Predaj nových energetických vozidiel v Číne má 60 % podiel na ich celosvetovom predaji. Vysoký rast predaja elektromobilov na trhu EÚ viedol k prešetreniu, či dotácie čínskym výrobcom nedovoleným spôsobom zvýšili ich konkurencieschopnosť a negatívne ovplyvnili súťaž na trhu EÚ.

Čínske technologické spoločnosti rýchlo inovujú a zlepšujú produkty a služby na základe spätnej väzby od používateľov. To im umožnilo presadiť sa v odvetviach, ako je elektronický obchod a mobilné platby. Vstup týchto vysoko dynamických spoločností na globálny trh povedie k zrýchlenému pokroku v automobilovom priemysle prostredníctvom konkurencie a spolupráce s etablovanými výrobcami automobilov. Počet týchto partnerstiev rastie, keď obe strany vidia

výhody. Baidu spolupracuje so spoločnosťami Geely a BAIC na vývoji technológie autonómneho riadenia.

Obchodné výnosy firiem podnikajúcich v službách vzrástli o 8,3 % a celkové zisky vzrástli o 26,8 %. Obrat telekomunikačných služieb dosiahol 260,1 mld. amerických dolárov (rast o 16,8 %). Tržby v odvetví softvéru a informačných technológií boli 1 749,2 mld. amerických dolárov (rast o 13,4 %).

Výkony nákladnej dopravy dosiahli 55,7 mld. ton (rast o 8,1 %). Objem nákladu prepraveného cez prístavy bol 17,0 mld. ton (rast o 8,2 %), z toho náklad určený pre zahraničný obchod bol 5,0 mld. ton (rast o 9,5 %). Kontajnerová preprava v prístavoch dosiahla 310,3 mil. štandardných kontajnerov (rast o 4,9 %).

V logistike má dôležitú úlohu dopravná infraštruktúra. V marci 2024 bol na juhu krajiny v Čan-ťiang (provincia Kuang-tung) dokončený podmorský tunel vysokorýchlostnej železnice. Podmorský tunel je kľúčový projekt vysokorýchlostnej železnice Kuang-čou - Čan-ťiang a bol dokončený po 33 mesiacoch výstavby. Má celkovú dĺžku 9,6 km a ide o najdlhší štítový podmorský tunel pre vysokorýchlostnú železnicu v Číne.

Celkový počet motorových vozidiel ku koncu roka 2023 bol 336,2 mil. (rast o 17,1 mil.) Z toho počet súkromných vozidiel bol 294,3 mil. (rast o 15,53 mil.).

Maloobchodný predaj spotrebného tovaru bol 6 691,0 mld. amerických dolárov (rast o 7,2 %). Z toho v mestských oblastiach dosiahol 5 782,7 mld. amerických dolárov (rast o 7,1 %), a vo vidieckych oblastiach dosiahol 908,3 mld. amerických dolárov (rast o 8,0 %). Veľká väčšina predaja sa uskutočnila v mestských oblastiach (86,4 %). Online maloobchodný predaj fyzického tovaru mal 27,6 % podiel na celkovom maloobchodnom predaji spotrebného tovaru a dosiahol 1 847,3 mld. amerických dolárov (rast o 8,4 %).

Zaujímavé parametre má cestovný ruch. Čínu navštívilo 82,0 mil. turistov, z toho 68,2 mil. boli obyvatelia Hongkongu, Macaa a Taiwanu a 13,8 mil. boli cudzinci. Celkové výdavky prichádzajúcich návštevníkov dosiahli 53,0 mld. amerických dolárov. Z Číny vycestovalo 101,0 mil. obyvateľov, z toho až 77,0 mil. do Hongkongu, Macaa a Taiwanu.

Čínske osobné letecké spoločnosti zvyšujú počet týždenných spiatočných letov do USA, aby efektívne zvládli očakávaný prílev letných

ciest. Obe krajiny sa snažia zvýšiť počet priamych osobných letov, ktoré narušila pandémia ochorenia COVID-19. Od 31. marca sa počet letov prevádzkovaných čínskymi dopravcami zvýši zo súčasných 35 na 50 týždenne, čo bude znamenať takmer tretinu úrovně pred pandémiou. Aj keď je to piatykrát, čo americký regulačný orgán zvýšil kvótu udelenú čínskym dopravcom od opätovného otvorenia Číny po pandémii, predstavuje to len tretinu z viac ako 150 týždenných spia-točných letov, ktoré boli povolené pred pandémiou.

Investície do fixných aktív

Investície do fixných aktív dosiahli hodnotu 7 233,3 mld. amerických dolárov (rast o 2,8 %). Investície vzrástli vo východných oblastiach o 4,4 %, v centrálnych oblastiach o 0,3 %, v západných oblastiach o 0,1 % a severovýchodných oblastiach o 1,8 %. Prevažovali investície v sektore služieb. Investície do primárneho sektora boli 143,1 mld. amerických dolárov (pokles o 0,1 %), do sekundárneho sektora boli 2 300,9 mld. amerických dolárov (rast o 9,0 %) a do terciárneho sektora boli 4 694,6 mld. amerických dolárov (rast o 0,4 %). Investície do infraštruktúry vzrástli o 5,9 %.

Trh nehnuteľností je slabou stránkou čínskej ekonomiky a predstavuje riziko pre potrebný rast a rozvoj. Investície do nehnuteľností v roku 2023 poklesli, keď dosiahli 1 574,0 mld. amerických dolárov (pokles o 9,6 %). Z toho investície do obytných budov boli 1 189,5 mld. amerických dolárov (pokles o 9,3 %), do kancelárskych budov boli 64,3 mld. amerických dolárov (pokles o 9,4 %) a do budov na komerčné podnikanie 114,3 mld. amerických dolárov (pokles o 16,9 %). Čínsky trh s nehnuteľnosťami si bude vyžadovať prísne monitorovanie zo strany tvorcov hospodárskej politiky. Ak nedôjde k výraznému zlepšeniu, bude potrebné vyvinúť väčšie úsilie na zmiernenie úverových rizík developerov a uľahčenie reštrukturalizácie potenciálneho dlhu. Čínska regulačná komisia pre cenné papiere (ČRKCP) zistila, že skupina Evergrande Real Estate (ERE), hlavná dcérska firma developerskej spoločnosti China Evergrande Group (ChEG), výrazne nadhodnotila svoje údaje o príjmoch za roky 2019 a 2020. Bývalý predseda ChEG bol braný na zodpovednosť a ČRKCP mu udelila pokutu 6,5 mil. amerických dolárov a doživotne mu zakázala vstup na trh s cennými papiermi. ERE dostane pokutu 600 mil. amerických dolárov.

8.3. Finančný sektor a verejné financie

Čínska ľudová banka (PBOC) pomáha realizovať ciele vytýčené KSČ. Uplatňuje menovú politiku zameranú na podporu hospodárskeho oživenia a kontrolu externých vplyvov a vnútorných ťažkostí. Usmerňuje finančné inštitúcie, aby zabezpečili stabilné tempo vyplácania úverov s cieľom posilniť stabilitu a udržateľnosť rastu úverov.

Menová politika Číny sa musí vyrovnávať s trhovými riešeniami v kontrolovanej ekonomike. PBOC realizovala opatrenia na zníženie nákladov financovania, aby sa stimuloval efektívny dopyt. Povinná miera minimálnych rezerv a základná úroková sadzba boli v roku 2023 znížené dvakrát. Úverová politika zameraná na bývanie bola upravená tak, aby došlo k znižovaniu úrokových sadzieb existujúcich úverov v prípade prvého bývania. Centrálna banka zvýšila úverové kvóty na rozvoj poľnohospodárstva a mikropodnikov a malých podnikov o 35,5 mld. amerických dolárov. Špeciálne finančné nástroje sú implementované na podporu zníženia emisií uhlíka. Výmenný kurz juanu bol stabilizovaný pri zachovaní vnútornej a vonkajšej rovnováhy. Výmenný kurz juanu zohral úlohu sebadisciplinárneho mechanizmu devízového trhu, posilnil usmerňovanie očakávaní a upravil ponuku a dopyt na devízovom trhu, čím udržal výmenný kurz na primeranej a vyváženej úrovni (PBOC, 2024).

Ku koncu roka 2023 dosiahla peňažná zásoba M2 hodnotu 41,5 bil. amerických dolárov (rast o 9,7 %). Peňažná zásoba M1 bola 9,7 bil. amerických dolárov (rast o 1,3 %) a hotovosť v obehu M0 bola 1,6 bil. amerických dolárov (rast o 8,3 %).

Pôžičky poskytnuté reálnej ekonomike dosiahli 33,4 bil. amerických dolárov (rast o 10,4 %). Úspory dosiahli hodnotu 41,1 bil. amerických dolárov, čo predstavuje nárast o 3,6 bil. amerických dolárov. Strednodobé a dlhodobé pôžičky výrobnému sektoru dosiahli 1,7 bil. amerických dolárov, čo predstavuje nárast o 0,4 bil. amerických dolárov.

Financie získané prostredníctvom emitovania akcií na burzách v Šanghaji a Šen-čene dosiahli hodnotu 152,3 mld. amerických dolárov (pokles o 62,1 mld. amerických dolárov). Trhové subjekty získali 1 854,4 mld. amerických dolárov prostredníctvom emisie dlhopisov vrátane podnikových dlhopisov, cenných papierov krytých aktívami, dlhopisov národných a miestnych vlád a dlhopisov bánk na burzách v Šanghaji, Šen-čene a Pekingu.

Ambície Číny v oblasti finančných trhov zodpovedajú ambíciám v ďalších oblastiach, teda vybudovať z Číny finančnú veľmoc.

Hospodársky rast sa pozitívne prejavil na príjmoch verejných financií. Príjmy národného všeobecného verejného rozpočtu dosiahli 3 076,4 mld. amerických dolárov (rast o 6,4 %), z čoho daňové príjmy boli 2 570,4 mld. amerických dolárov (rast o 8,7 %). Avšak výdavky dosiahli hodnotu 3 896,5 mld. amerických dolárov (rast o 5,4 %), čo viedlo k deficitu 820,1 mld. amerických dolárov. Podiel deficitu verejných financií na HDP bol 4,6 %.

Na zmiernenie rizík slúžia transferové platby, ktoré pridelujú vlády na vyššej úrovni vládam na nižšej úrovni. Tento politický nástroj sa používa na riešenie regionálnych finančných nerovnováh a na podporu vyrovnávania základných verejných služieb medzi regiónmi.

8.4. Zahranické ekonomické vzťahy

Celková hodnota dovozu a vývozu tovaru v roku 2023 dosiahla 5 925,7 mld. amerických dolárov (rast o 0,2 %). Z tohto hodnota vyvezeného tovaru bola 3 373,6 mld. amerických dolárov (rast o 0,6 %) a hodnota dovezeného tovaru bola 2 552,1 mld. amerických dolárov (pokles o 0,3 %). Prebytok zahraničného obchodu s tovarom dosiahol 821,4 mld. amerických dolárov (rast o 27,5 mld.). Podiel súkromných podnikov na celkovej hodnote dovozu a vývozu bol 53,5 %.

Celková hodnota dovozu a vývozu služieb bola 933,1 mld. amerických dolárov (rast o 10 %). Hodnota exportu služieb bola 381,1 mld. amerických dolárov (pokles o 5,8 %) a hodnota dovozu služieb bola 552,0 mld. amerických dolárov (rast o 24,4 %), čo vyústilo do zahraničnoobchodného deficitu služieb v hodnote 170,9 mld. amerických dolárov.

Štruktúra hlavných teritórií vývozu a dovozu sa významnejšie nezmenila (tab. 8.1). Výraznejšie poklesla hodnota exportu do EÚ, USA a Taiwanu. Prehlbovanie vzťahov s Ruskom sa prejavuje na raste ich vzájomnej obchodnej výmeny. Avšak váha tohto obchodu je nižšia napríklad v porovnaní s obchodnou výmenou Číny a Kórejskej republiky.

Čína má najväčšie devízové rezervy na svete, ktoré ku koncu roku 2023 dosiahli 3 238,0 mld. amerických dolárov, čo predstavuje zvýšenie o 110,3 mld. amerických dolárov (graf 8.4).

T a b u ľ k a 8.1

Dovoz a vývoz tovaru podľa hlavných krajín a zoskupení v roku 2023 (objemy, miery rastu a podiely)

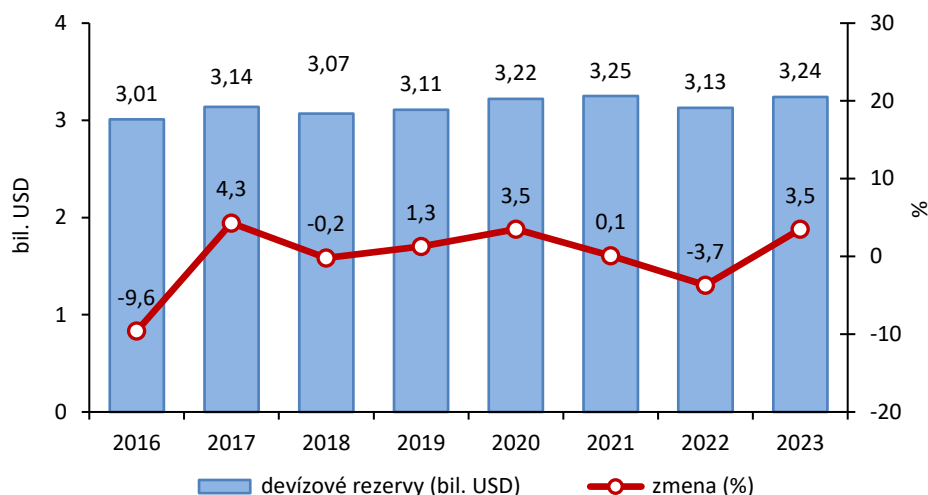
Krajina alebo oblasť	Vývoz (mld. USD)	Zmena oproti roku 2022 (%)	Podiel na celkovom vývoze (%)	Dovoz (mld. USD)	Zmena oproti roku 2022 (%)	Podiel na celkovom dovoze (%)
ASEAN	522,5	0,0	15,5	387,5	0,4	15,2
Európska únia	499,9	-5,3	14,8	281,5	4,6	11,0
USA	499,5	-8,1	14,8	163,6	-1,8	6,4
Japonsko	157,2	-3,5	4,7	160,5	-7,9	6,3
Kórejská republika	148,5	-2,2	4,4	161,5	-13,9	6,3
Hongkong, Čína	274,4	-1,3	8,1	13,6	84,3	0,5
Taiwan, Čína	68,4	-11,1	2,0	199,1	-10,5	7,8
Rusko	111,0	53,9	3,3	129,0	18,6	5,1
Brazília	59,0	1,0	1,7	122,4	18,4	4,8
India	117,4	6,5	3,5	17,2	18,5	0,7
Južná Afrika	23,6	4,4	0,7	32,3	31,9	1,2

Poznámka. - Vypočítané zmeny oproti roku 2022 sa viažu k hodnote vývozu a dovozu v júanoch.

Prameň: NBSC (2024a).

G r a f 8.4

Vývoj koncoročných devízových rezerv v rokoch 2016 až 2023 (v bil. amerických dolárov, %)

Prameň: NBSC (2024a).

V roku 2023 bolo založených 53 766 podnikov s priamymi zahraničnými investíciami (rast o 39,7 %), ktoré dosiahli hodnotu 163,3 mld. amerických dolárov (pokles o 13,7 %). Zahraničné investície do priemyslu špičkových technológií dosiahli hodnotu 61,0 mld. amerických dolárov (pokles o 10,8 %).

Priame investície, ktoré investovali čínske firmy do zahraničia, boli 130,1 mld. amerických dolárov (rast o 11,4 %). Z toho bolo v rámci iniciatívy Jeden pás, jedna cesta smerovaných do zúčastnených krajín 31,8 mld. amerických dolárov (rast o 22,6 %).

Spolupráca čínskych a zahraničných firiem

Čína predstavuje druhý najväčší spotrebiteľský trh na svete a najväčší online maloobchodný trh. Komplexné čínske výrobné klastre, strategická poloha v ázijsko-tichomorskom regióne a množstvo dohôd o voľnom obchode s rôznymi krajinami zostanú prospešné pre nadnárodné korporácie zamerané na využitie príležitostí na rast. Čína je najväčším obchodným partnerom pre viac ako 120 krajín a regiónov, je nielen hlavnou výrobnou základňou na svete, ale stala sa aj globálnym centrom inovácií, najmä v oblasti priemyselných technológií, digitálnych služieb a zelenej energie.

Dobre rozvinuté podporné priemyselné odvetvia krajiny, dohody o voľnom obchode vrátane Regionálneho komplexného hospodárskeho partnerstva a Dohody o voľnom obchode medzi Čínou a Južnou Kóreou, ako aj viditeľný rast iniciatívy Jeden pás, jedna cesta uľahčili nadnárodným firmám vývoz výrobkov vyrobených v ich závodoch v Číne do iných častí sveta. Značná výrobná kapacita Číny spolu s jej priaznivým podnikateľským prostredím budú naďalej poskytovať dobré podmienky pre nadnárodné spoločnosti. Toto prostredie podporuje nielen efektivitu výroby a znižovanie nákladov, ale ponúka aj mnoho príležitostí pre globálne spoločnosti, ktoré sa snažia posilniť svoju medzinárodnú prítomnosť. Hodnota dovozu a vývozu zahraničných firiem v Číne dosiahla v roku 2023 30,2 % celkového zahraničného obchodu krajiny.

BSH Home Appliances Group, nemecká výrobná spoločnosť, očakáva v roku 2024 dvojciferný rast tržieb na čínskom trhu a očakáva sa, že tento trend bude pokračovať. Spoločnosť výrazne investuje v Číne

od roku 1994 a v súčasnosti je tu vyvíjaná a vyrábaná väčšina jej výrobkov. Očakáva sa, že tento trend bude pokračovať aj v nasledujúcich rokoch.

Spoločnosť Goodyear do konca roka dokončí aj druhú fázu svojho závodu v Kchun-šane v provincii Ťiang-su s investíciou vo výške 0,2 mld. amerických dolárov. Očakáva sa, že projekt prinesie ročné prevádzkové príjmy vo výške 700 miliónov jüanov. Okrem dodávok pneumatík väčšiemu počtu výrobcov automobilov v Číne spoločnosť využíva aj nízke tarify v rámci regiónu a vyváža pneumatiky vyrobené vo svojich čínskych závodoch do Japonska a niekoľkých krajín juhovýchodnej Ázie.

Aby sa vytvorili priaznivejšie podmienky pre nadnárodné spoločnosti, boli odstránené obmedzenia prístupu zahraničných investícií do výrobného sektora z negatívneho zoznamu pilotných čínskych zón voľného obchodu. Užšie obchodné väzby medzi Čínou a globálnymi trhmi viedli kuriérske služby spoločnosti FedEx Express k vybudovaniu prevádzkového centra v južnej Číne na medzinárodnom letisku Kuang-čou Paj-jün v provincii Kuang-tun. V dôsledku spustenia prevádzky v roku 2027 bude centrum schopné triediť až 25-tisíc balíkov a dokumentov za hodinu, čo je trikrát efektívnejšie ako podobné súčasné americké centrum v Kuang-čou. FedEx China uviedol, že značný počet čínskych spoločností smeruje investície a zdroje do výrobných prevádzok v juhovýchodnej Ázii. Tento posun vytvoril potrebu prispôsobených logistických služieb na zvýšenie efektívnosti dodávateľských reťazcov. Pre čínsku dcérsku spoločnosť Zeiss Group, nemeckého výrobcu optických prístrojov, nie sú antiglobalizačné a izolacionistické opatrenia dobrou voľbou, pretože ide o globálnu spoločnosť, ktorej viac ako 80 % príjmov sa generuje mimo Nemecka.

Čína identifikovala elektrické vozidlá, lítiové batérie a fotovoltaické výrobky ako svoje nové tri produkty, ktoré budú poháňať rast vývozu. Čínsky vývoz elektrických batérií vzrástol v roku 2023 medziročne o 87,1 %, pričom šiestimi z desiatich najväčších svetových dodávateľov boli čínske firmy. Mnohé nadnárodné chemické firmy sú odhodlané prehĺbiť svoju prítomnosť v Číne, a to vďaka silnému trhovému potenciálu krajiny a pokračujúcemu úsiliu o urýchlenie modernizácie.

Nemecká spoločnosť BASF a spoločnosť Shanshan v roku 2021 vytvorili spoločný podnik BASF Shanshan Battery Materials Co., Ltd.

(BSBM), ktorého väčšinovým vlastníkom (51 %) je spoločnosť BASF. Vyrába najmä materiály pre batérie používané v elektrických vozidlách. Predmetom podnikania je získavanie surovín, výroba prekursorových katódových aktívnych materiálov a katódových aktívnych materiálov, ako aj recyklácia batérií. Firma má vedúce postavenie na čínskom trhu. Investícia získala podporu centrálnej vlády pre tento druh exportného podnikania a umožnila nemeckej chemickej firme stať sa prvým výrobcom batériových materiálov s prítomnosťou na všetkých hlavných svetových trhoch.

Spoločnosť Otis, výrobca výťahov so sídlom v USA, investuje do budúcich technológií v Číne so zameraním na bezpečnosť a udržateľnosť, aby slúžila domácim a medzinárodným trhom. Spoločnosť založila výskumné a vývojové centrum v Tchien-ťine, ktoré slúži ako jej inovačná základňa v severnej Číne.

Spoločnosť Apple, ktorá pôsobí v Číne už viac ako 30 rokov, považuje čínsky dodávateľský reťazec za najdôležitejší na svete. Napriek vonkajšej neistote zostáva Čína nevyhnutnou súčasťou globálnych dodávateľských reťazcov spoločnosti Apple. Medzi dôvody patrí výrobná zdatnosť ekonomiky, zvyšujúce sa výskumné a vývojové kapacity a vysoko efektívny logistický systém.

Zahraničné firmy prejavujú dôveru v čínsky trh zvyšovaním svojich investícií alebo rozširovaním svojich aktivít v krajine. Spoločnosť LG Display, najväčší juhokórejský výrobca zobrazovacích panelov, má výrobnú základňu v Kuang-čou. Počet obchodov prevádzkovaných reťazcom rýchleho občerstvenia KFC vzrástol a prekročil desaťtisíc v celej Číne. V januári spoločnosť Airbus otvorila servisné stredisko v meste Čcheng-tu v provincii S'čchuan, ktoré pokrýva celý životný cyklus lietadla, čím sa stalo prvým takýmto centrom spoločnosti mimo Európy. Prieskum uskutočnený Európskou obchodnou komorou v Číne ukázal, že 59 % opýtaných spoločností považuje Čínu za jednu z troch najväčších investičných destinácií. Jedným z dôvodov je, že čínska ekonomika má dostatočnú vnútornú dynamickú silu a veľký potenciál pre udržateľný rast. Krajina však čelí aj výzvam, ako sú vonkajšie šoky a neistota, obmedzený dopyt a nadmerná kapacita v niektorých odvetviach.

Čína je dôležitým partnerom pre Afriku, a to nielen preto, že pomáha transformovať kontinent prostredníctvom rozvoja infraštruktúry,

ale aj ako ekonomický model pre kontinent. Príkladom je spolupráca medzi Čínou a Angolou. Je súčasťou spolupráce juh – juh, pričom Čína dováža ropu z Angoly a do Angoly dováža elektromechanické a oceľové výrobky a obuv. Čína a Angola, ktoré sú bohaté na ropu a minerály, nadviazali spoluprácu v oblasti rozvoja ropy a infraštruktúry. V Angole pôsobí viac ako sto čínskych štátnych a súkromných podnikov a žije tu približne 30-tisíc čínskych občanov.

Obchodné príjmy zo zmluvných zámorských inžinierskych projektov dosiahli 160,9 mld. amerických dolárov (rast o 3,8 %). Boli zamerané na krajiny, ktoré sú súčasťou iniciatívy Jeden pás, jedna cesta, z ktorých získali 82,1 % týchto príjmov, teda 132,1 mld. amerických dolárov (rast o 4,8 %). Počet pracovníkov vyslaných do zahraničia prostredníctvom zahraničných pracovných zmlúv bol 350-tisíc.

Obchodná výmena medzi SR a ČĽR

Objem vývozu zo Slovenska do Číny je nízky. Podiel Číny na celkovom dovoze SR bol 7,4 % a podiel Číny na exporte SR bol 2,7 %. Za posledné tri roky negatívne saldo vo vzájomnom obchode je vyššie ako 5,0 mld. amerických dolárov (tab. 8.2).

Po dlhej dobe prichádza na Slovensko významnejšia zahraničná investícia z Číny. Spoločnosť Gotion InoBat Batteries (GIB) začne v roku 2024 stavať továreň na výrobu batérií pre elektromobily. GIB je spoločným podnikom čínskej firmy Gotion High-Tech⁹⁰ a slovenskej spoločnosti InoBat. Ambíciou investora je, že na Slovensku vznikne najvyspelejšia továreň na batérie s nulovou uhlíkovou stopou.

T a b u ľ k a 8.2

Vývoj zahraničného obchodu Slovenska a Číny v rokoch 2018 – 2023 (v mld. amerických dolárov)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Export	1,444	1,604	1,515	2,353	2,939	3,106
Import	5,393	5,044	5,619	8,012	8,439	8,284
Saldo	-3,789	-3,529	-3,266	-5,073	-5,690	-5,178

Prameň: ŠÚ SR (2024).

⁹⁰ Gotion High-Tech patrí k najväčším spoločnostiam vyrábajúcim batérie pre elektromobily. Dodáva batérie aj pre spoločnosť Volkswagen a tá vlastní 27,9 % akcií v Gotion High-Tech.

8.5. Príjmy domácností a sociálne zabezpečenie

Priemerný ročný disponibilný príjem pripadajúci na obyvateľa bol 5 565,4 amerických dolárov (rast o 6,3 %, reálny rast o 6,1 %) a medián bol 4 688,2 amerických dolárov. Priemerný mesačný disponibilný príjem bol 464 amerických dolárov. Priemerný ročný disponibilný príjem v mestských domácnostiach bol 7 353,9 amerických dolárov (rast o 5,1 %, reálny rast o 4,8 %) (graf 8.5). Priemerný ročný disponibilný príjem vo vidieckych domácnostiach bol 3 078,2 amerických dolárov (rast o 7,7 %, reálny rast o 7,6 %). Pomer disponibilného príjmu medzi mestom a vidiekom bol 2,39, takže v porovnaní s predchádzajúcim rokom sa znížil o 0,06. Priemerný ročný disponibilný príjem pripadajúci na obyvateľa, charakterizujúci jednotlivé kvintily, bol:

- 1 307,7 amerických dolárov v skupine s nízkym príjmom,
- 2 900,9 amerických dolárov v skupine s nižším stredným príjmom,
- 4 568,8 amerických dolárov v skupine so stredným príjmom,
- 7 126,7 amerických dolárov v skupine s vyšším stredným príjmom,
- 13 489,3 amerických dolárov v skupine s vysokými príjmami.

Mesačný príjem migrujúcich pracovníkov na obyvateľa bol 678,3 amerických dolárov (rast o 3,6 %). Disponibilný príjem na obyvateľa vidieckych domácností z okresov vymanených z chudoby bol 2 326,8 amerických dolárov (rast o 8,5 %).

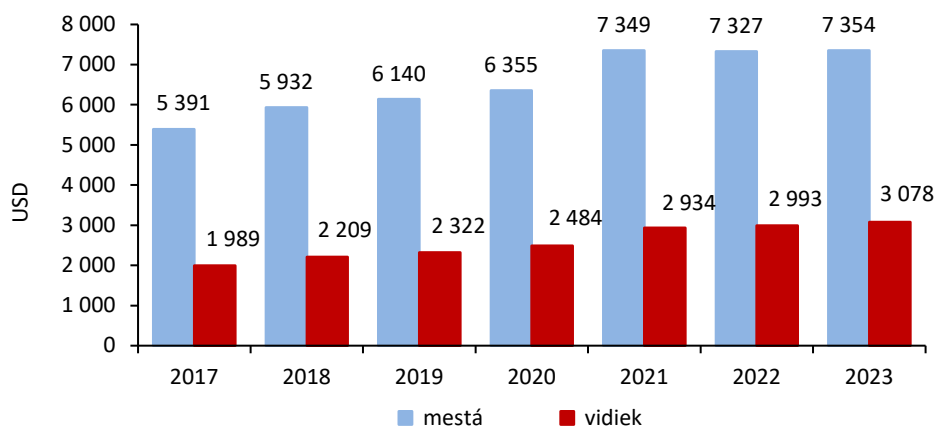
Priemerné výdavky na spotrebu prepočítané na obyvateľa boli 3 802,6 amerických dolárov (rast o 9,2 %). Priemerné výdavky mestských domácností na spotrebu prepočítané na obyvateľa boli 4 682,2 amerických dolárov (rast o 8,6 %) a u vidieckych domácností boli 2 579,2 amerických dolárov (rast o 9,3 %).

Postupne rastie účasť obyvateľov v sociálnom a zdravotnom poistení. Do základného programu kapitálového poistenia pre mestských pracovníkov sa zapojilo 521,2 mil. ľudí (rast o 17,7 mil.). Na programe základného kapitálového poistenia pre mestských a vidieckych obyvateľov sa zúčastnilo 545,2 mil. ľudí (pokles o 4,30 mil.). Do programu základného zdravotného poistenia sa zapojilo 1 333,9 mil. ľudí, z toho sa 370,9 mil. zúčastnilo programu pre pracujúcich a 962,9 mil. ľudí sa zúčastnilo programu pre obyvateľov miest a vidieka. Do programu poistenia v nezamestnanosti sa zapojilo 243,7 mil. ľudí (rast o 5,7 mil.). Počet ľudí poberajúcich poistenie v nezamestnanosti dosiahol

3,5 mil. Na poistení pracovného úrazu sa podieľalo 301,7 mil. ľudí (rast o 10,5 mil.). Na programoch poistenia v materstve participovalo 249,1 mil. ľudí. Príspevky na životné minimum boli pridelené 6,6 mil. obyvateľov miest a 34,0 mil. vidieckych obyvateľov. Pomoc dostalo 4,4 miliónov vidieckych obyvateľov žijúcich v extrémnej chudobe⁹¹. Štátne dôchodky a dotácie boli v roku 2023 pravidelne poskytované 8,3 mil. bývalých vojakov a iných oprávnených osôb.

Graf 8.5

Vývoj priemerného ročného disponibilného príjmu pripadajúceho na jedného obyvateľa v mestských a vidieckych oblastiach v rokoch 2017 – 2023 (v amer. dolároch)

Prameň: NBSC (2024a).

8.6. Vzdelávanie, veda a technológia

Čína má robustný vzdelávací systém. V krajine študovalo 108,4 mil. žiakov základných škôl, z toho bolo 18,8 mil. prvákov a 17,6 mil. absolventov. Na stredných školách bolo zapísaných 52,4 mil. študentov, z toho bolo 17,5 mil. prvákov a 16,2 mil. absolventov. Vyššie stredné školy navštevovalo 28,0 mil. študentov. Na stredných odborných školách sa vzdelávalo 17,4 mil. študentov. Na vysokých školách

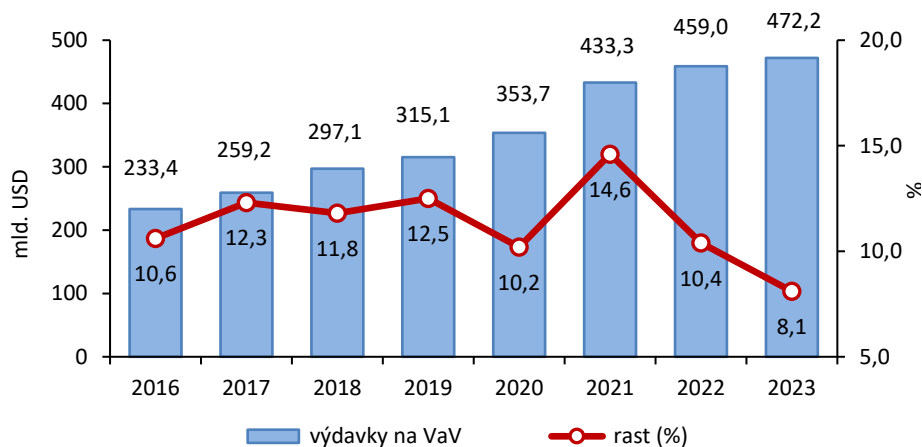
⁹¹ Do tejto skupiny zaraďujú starších, zdravotne postihnutých a maloletých mladších ako 16 rokov vo vidieckych oblastiach, ktorí nemajú pracovnú schopnosť, žiadne zdroje príjmu a žiadnych zákonných zástupcov, ktorí by ich zabezpečili, vychovali alebo podporovali, alebo ktorých štatutárni dlžníci nie sú schopní plniť svoje povinnosti.

študovalo 37,8 mil. študentov, z toho 10,4 mil. prvákov a 10,5 mil. absolventov. Na postgraduálnom štúdiu bolo zapísaných 3,883 mil. študentov, z toho 1,3 mil. prvákov a 1,0 mil. absolventov.

V krajine je vytvorené priaznivé prostredie podpory výskumu a vývoja. Výdavky na výskum a vývoj (VaV) dosiahli 472,2 mld. amer. dolárov (rast o 8,1 %) a mali podiel 2,6 % na HDP (graf 8.6). Z toho sa 31,4 mld. amer. dolárov použilo na programy základného výskumu (rast o 9,3 %), čo predstavuje 6,7 % výdavkov na VaV. Národný fond pre transfer a komercializáciu technológií vytvoril 36 podfondov s celkovým financovaním 8,9 mld. amer. dolárov. Celkovo bolo autorizovaných 921-tisíc patentov na vynálezy (rast o 15,3 %). Počet prijatých patentových prihlášok bol 74-tisíc. Ku koncu roka 2023 bol počet platných patentov na vynálezy 4,991 mil. (rast o 18,5 %). Čína má najvyšší počet patentových prihlášok na solárne panely na svete.

Graf 8.6

Výdavky na výskum a vývoj v rokoch 2016 až 2023 (v mld. amer. dolárov, %)

Prameň: NBSC (2024a).

Vesmírny výskum je dokladom toho, aké špičkové technológie vedú v Číne vyvinúť a zrealizovať. V roku 2023 Čína uskutočnila 66 úspešných štartov do vesmíru. Štarty rakiet Tianzhou 6, Shenzhou 16 a Shenzhou 17 viedli čínsku vesmírnu stanicu k otvoreniu novej fázy aplikácie a vývoja. Úspešný štart mala ZQ-2 Y2 ako prvá raketa na svete s tekutým kyslíkom a metánom. Bola vyvinutá nová technológia, ktorá

umožňuje rakete odolávať účinkom horných atmosférických vetrov, ktoré často predstavujú hrozbu pre vertikálne letiace kozmické lode.

V Číne vyvinuli prototyp kvantového počítača Jiuzhang 3.0. Experimentálny pokročilý supravodivý tokamak (EAST) dosiahol plazmovú prevádzku v ustálenom stave počas 403 sekúnd. Prvá jadrová elektráreň štvrtej generácie s vysokoteplotným plynom chladeným reaktorom bola uvedená do komerčnej prevádzky. Prvá 16-megawattová ultravelkokapacitná pobrežná veterná turbína bola pripojená do energetickej siete. Prúdové lietadlo C919 začalo komerčnú prevádzku.

8.7. Životné prostredie

Zelená transformácia priemyslu, energetiky a dopravy je veľkou výzvou pre Čínu, lebo tu existuje významný pohyb tovaru a osôb v rámci krajiny. Osobná doprava medzi regiónmi predstavuje v priemere 160 miliónov ľudí denne a nákladná doprava 150 miliónov ton nákladu. Vysoký podiel spotreby fosílnych palív v Číne je vo svete vnímaný ako veľký problém pre globálnu zmenu pri znižovaní uhlíkovej stopy.

S celkovým ekonomickým rastom koreluje celková spotreba energie, ktorá dosiahla 5,7 mld. ton štandardného ekvivalentu uhlia (rast o 5,7 %). Spotreba uhlia vzrástla o 5,6 %, ropy o 9,1 %, zemného plynu o 7,2 % a elektrickej energie o 6,7 %. Negatívom je vysoká spotreba uhlia, ktorá predstavovala 55,3 % celkovej spotreby energie (pokles o 0,7 %). Spotreba čistej energie, kam zaraďujú zemný plyn, vodnú energiu, jadrovú energiu, veternú a solárnu energiu, bola 26,4 %. Objem obchodu s kvótami emisií uhlíka na čínskej burze emisií uhlíka dosiahol 212 mil. ton s celkovým obratom 2,0 mld. amerických dolárov.

Čínska ekonomika je kvôli orientácii na priemysel energeticky náročná, a tak priemyselný rozvoj Číny je sprevádzaný veľkou ekologickou záťažou. K zmene technológií nemôže dôjsť okamžite, ale krajina má strategický plán podpory zelenej a nízkouhlíkovej transformácie. Emisie oxidu uhličitého v prepočte na HDP zostali nezmenené. Výroba čistej elektrickej energie, ako je vodná, jadrová, veterná a solárna energia, dosiahla 3 190,6 mld. kilowatthodín, čo je o 7,8 % viac ako v predchádzajúcom roku. Zo sledovaných 339 miest dosiahlo štandard kvality ovzdušia 59,9 % a 40,1 % štandardom nevyhovelo.

V rámci národného monitorovacieho programu pre povrchové vody malo 89,4 % meraných úsekov celkom čistú vodu (I. až III. stupeň).

V roku 2023 zasiahli prírodné katastrofy 10,5 mil. ha plodín, z toho 1,0 mil. ha plodín bolo zničených. Povodne, podmáčanie a geologické katastrofy spôsobili priamu ekonomickú stratu 34,8 mld. amerických dolárov. Suchá spôsobili priamu ekonomickú stratu vo výške 2,9 mld. amerických dolárov. Katastrofy spôsobené nízkou teplotou, mrazom a snehom spôsobili priamu ekonomickú stratu 0,7 mld. amerických dolárov. Oceánske katastrofy spôsobili priamu ekonomickú stratu 0,4 mld. amerických dolárov. Bolo zaznamenaných 11 zemetrasení s magnitúdou 5,0 a viac, čo spôsobilo priamu ekonomickú stratu približne 2,2 mld. amerických dolárov. Tajfúny zasiahli Čínu šesťkrát. V roku 2023 došlo k 328 lesným požiarom, pri ktorých bolo poškodených 4-tisíc ha lesa. V dôsledku pracovných úrazov zomrelo 21 242 ľudí (pokles o 4,7 %) (NBSC, 2024a).

8.8. Odhad vývoja v roku 2024

V rokoch 2024 a 2025 sa očakáva pokračovanie v raste HDP Číny na úrovni 5 %. Rast ekonomiky bude podporovaný pomocou obozretnej menovej politiky a proaktívnej fiškálnej politiky. Protirastovo bude pôsobiť kríza v sektore nehnuteľností. Bude potrebné vyvinúť značné úsilie na zníženie dlhového zaťaženia miestnych samospráv a riešenie dlhových problémov, ktoré sužujú sektor nehnuteľností.

Mohutný priemysel vytvára vysoký dopyt po energii. Riešenia nie sú pre krajinu jednoduché, i keď je lídrom vo vývoji a výrobe progresívnych technológií pre využitie obnoviteľných zdrojov energie.

Čína uplatňuje kooperačno-konkurenčnú politiku viacerých azimutov zameranú na rôzne časti sveta. Čína vníma EÚ ako kľúčového partnera pre hospodársku a obchodnú spoluprácu a preferovaného partnera pre vedeckú a technologickú spoluprácu.

* * *

Čína rozvíja ekonomický model koexistencie trhového hospodárstva a vedúcej úlohy Komunistickej strany Číny. EÚ vníma Čínu ako partnera pre spoluprácu a vyjednávanie, hospodárskeho konkurenta

a systémového rivala. EÚ uskutočňuje takú politiku, ktorá má smerovať k ekonomicky vyváženšiemu vzťahu s Čínou. Prioritou je zabezpečenie reciprocity, dosiahnutie rovnakých podmienok a riešenie asymetrií vo vzájomných vzťahoch. Vzhľadom na rozsah obchodnej výmeny je prosperita EÚ a Číny podmienená pozitívnym vývojom vzájomných vzťahov.

Slovenské firmy využívajú potenciál čínskeho trhu v malej miere, a preto je obchodná výmena Slovenska a Číny dlhodobo nevyvážená. Vysoká miera rastu HDP sa postupne znižuje, ale rast na úrovni 5 % ročne stále vysoko prevyšuje rastové možnosti väčšiny ekonomík sveta. Čínska ekonomika generuje veľký objem zdrojov, ktoré sú využívané pre napĺňanie vízií v oblasti vzdelávania, výskumu, sociálneho rozvoja a obrany. Rozsah priemyselných aktivít vytvára vysoký dopyt po zdrojoch surovín a energii, čoho externalitou sú problémy v oblasti životného prostredia. Krajina produkuje najviac skleníkových plynov, a preto sú globálne riešenia závislé od krokov Číny. Čínske líderské globálne ambície a ich napĺňanie budú v oblasti riešenia dôsledkov klimatickej zmeny citlivo vnímané v hospodársky vyspelých krajinách.

Nízka inflácia a oslabovaný výmenný kurz jüanu sú podporou pre exportujúce firmy. Prvý pokles počtu obyvateľov môže mať pozitívny vplyv na znižovanie dopytu po zdrojoch, avšak sociálny systém bude musieť v budúcnosti riešiť problémy spôsobené zmenou vekovej štruktúry populácie. Vnútoraná migrácia motivovaná značne lepšími ekonomickými podmienkami v mestách oproti vidieku vedie k rastu urbanizácie, ale v mnohých prípadoch i k rozdeleniu rodín.

Čínske firmy majú ambície stať sa lídrami v oblasti elektrických automobilov, čo je podporené silou čínskych technologických spoločností, ktoré vyvíjajú technológie batérií a elektrických pohonov. Rast dovozu elektromobilov z Číny do EÚ vyvolal vyšetrovanie zo strany EÚ o veľkosti štátnej podpory u týchto výrobcov a k riziku prijatia protidovozných opatrení. Na druhej strane, čínske firmy prehľbujú spoluprácu s firmami v zahraničí, ktorá vyúsťuje aj do spoločných investičných projektov v krajinách EÚ.

9. RUSKÁ EKONOMIKA PO DVOCH ROKOCH VOJENSKÉHO KONFLIKTU

Ruská vojna na Ukrajine, ktorá sa ťahá už tretí rok, spustila kaskádu globálnych dôsledkov, narušila dlhoročné politické presvedčenie, ochromila ekonomiky a vytvorila príležitosti na zásadnú zmenu dynamiky globálneho mocenského vývoja.

Pokiaľ ide o makroekonomický vývoj samotnej Ruskej federácie, následky rozhodnutia napadnúť susedný štát možno pozorovať prakticky vo všetkých jeho oblastiach, od zahraničnoobchodnej výmeny (vývozné aj dovozné obmedzenia, potreba dodatočných investícií na prispôsobenie infraštruktúry novej zahraničnoobchodnej situácii) cez fiškálnu politiku (rozsiahly fiškálny stimul v rozsahu 10 % HDP, zníženie vývozných príjmov a súčasne zvýšenie federálnych výdavkov na obranu, výsledný rozpočtový deficit) a menovú politiku (opakované intervencie a úpravy menovej politiky s cieľom stabilizovať výmenný kurz a tlmieť výrazný nárast cien) po reálnu ekonomiku (dynamické tempá rastu odvetví spracovateľského priemyslu s produkciou aspoň čiastočne určenou pre zbrojárske odvetvie a naviazanie časti potrebnej pracovnej sily z civilných odvetví) a trh práce (nedostatok pracovnej sily umocnený emigráciou po vyhlásení čiastočnej mobilizácie vyvolávajúci silný mzdový rast a následné inflačné tlaky).

Aj napriek tomu sa však ruská ekonomika v roku 2023 nielen zotavila z krátkej jednoročnej recesie, ale dalo by sa povedať, že zažívala až nečakaný pokrízový rozmach a domácim rizikom ďalšieho rozvoja sa stala ponuka zaostávajúca za bujným dopytom (obmedzené produkčné kapacity a výrobné faktory, predovšetkým chýbajúci ľudský kapitál). Nasledujúci text vysvetľuje, vďaka čomu k rýchlemu zotaveniu ruskej ekonomiky došlo a za akú cenu a v závere sa detailnejšie venuje pravdepodobnému výhľadovo kľúčovému problému vnútornej ekonomiky – nedostatku pracovnej sily umocnenému jej odlevom.

9.1. Rýchle a solídne zotavenie sa ruskej ekonomiky aj vďaka (ale nielen) vojenskému priemyslu a štátnym investíciám

Podľa revidovaných údajov ruského štatistického úradu ROSSTAT z apríla 2024 rástla ruská ekonomika v predchádzajúcom roku tempom 3,6 % aj napriek aktívnemu vojenskému konfliktu a bezprecedentným sankciám uvaleným západnými krajinami. K obratu došlo v druhom štvrtroku 2023, keď štyri kvartály trvajúci pokles vystriedal rast ekonomiky. Hospodársky rast bol ťahaný domácim dopytom, tak súkromným, ako aj verejnej správy. K masívnemu zotaveniu došlo aj v prípade investičného dopytu. Naopak, významne negatívne prispel vývoj čistého exportu.

Silný domáci dopyt motorom rastu ekonomiky

Posilňovanie domáceho dopytu začalo už pred polovicou roka presahovať možnosti rastu produkčných kapacít – spotreba domácností aj verejnej správy sa vyvíjali nad úrovňou udržateľného hospodárskeho rastu. Do konca druhého kvartálu 2023 sa spotreba domácností dostala nad predkrízovú/predvojnovú úroveň (z posledného štvrtroka 2021). K nárastu spotreby síce prispeli aj jednorazové faktory (napríklad slabý rubľ spolu so zvýšením recyklačných poplatkov na osobné automobily urýchlili dopyt po autách aj rast ich cien; CBR, 2023), vo všeobecnosti však išlo najmä o dobiehanie spotreby po jej výpadku v kritickom roku 2022, keď ruská ekonomika čelila bezprostredne po invázii Ruska na Ukrajinu kombinácii šokov a reálna mzda vtedy počnúc aprílom po šesť mesiacov nepretržite klesala. A tak kým v roku vypuknutia vojenského konfliktu klesla spotreba domácností o 1,4 % (domácnosti vtedy v prvých týždňoch po invázii nárazovo realizovali nákupy a po tomto dočasnom zvýšení spotreby sa táto neskôr prepadala, domácnosti odkladali nákupy jednak kvôli prudko rastúcej inflácii a krátko po vypuknutí vojny aj silnému znehodnoteniu rubľa, vyčkávali ale aj kvôli odchodu viacerých západných značiek z trhu), naopak, už v roku 2023 rástla ich spotreba až 6,5 % tempom, čo bolo len o málo menej, než stúpila spotreba verejnej správy podporovaná expanzívnu fiškálnou politikou – spotreba verejnej

správy vzrástla v roku 2023 o 7 % (CBR, 2024a). Pretrvávanie rastu spotreby domácností s príchodom roka 2024 indikoval pokračujúci rast tržieb v maloobchode vrátane tržieb nepotravinového tovaru. Kľúčovým faktorom bolo rastúce napätie na trhu práce a ním vyvolaný silný mzdový rast, ktorý umožňoval domácnostiam navyšovať tak spotrebu, ako aj úspory. Keďže spotreba sa vyvíja nad hranicou produkčných možností, od ponechania prísnej menovej politiky aj v roku 2024 si centrálna banka sľubuje tlmenie rastu spotreby domácností a očakáva, že pokračujúci mzdový rast sa bude v roku 2024 premietat' vo väčšej miere do nárastu úspor, než spotreby (vd'aka zvýšeným úrokovým sadzbám).

Tvorba hrubého kapitálu tiež výrazne presiahla očakávania. Podľa revidovaných údajov ROSSTAT-u z apríla 2024 vzrástla v predošlom roku o 15,8 %, čo je najvyššie tempo rastu od roku 2011. V tom samotná tvorba hrubého fixného kapitálu vzrástla o 8,8 % (CBR, 2024a), jej zvýšenie v druhom štvrtroku 2023 označila centrálna banka za najvyšší medzikvartálny nárast tvorby hrubého fixného kapitálu vôbec (CBR, 2023). Investičná aktivita bola obzvlášť vysoká v spracovateľskom priemysle a v odvetví výroby a distribúcie elektrickej energie. Vo všeobecnosti sa na tvorbe kapitálu odrazila reorientácia ruskej ekonomiky na domáci dopyt a jej prispôsobovanie sa zmenám v zahraničnom obchode a finančným obmedzeniam. Zvyšovanie tvorby hrubého kapitálu bolo vyvolané aktivitami tak v súkromnom, ako aj vo verejnom sektore. Rastúca finančná výkonnosť podnikov na rekordné úrovne a pozitívne očakávania podnikov ohľadne produkcie umožnili expanziu súkromných investícií. Investície zo štátneho Fondu národného blahobytu do infraštruktúrnych a veľkých investičných projektov štátom vlastnených spoločností boli ďalším motorom zvýšenia tvorby kapitálu. Podobné aktivity spojené s reorientáciou a transformáciou ruskej ekonomiky sa predpokladajú aj v roku 2024, keď by ďalšie zvyšovanie tvorby hrubého kapitálu malo byť vo významnej miere ťahané vládnyimi investíciami. Ponechanie prísnej monetárnej politiky oznámené centrálnou bankou (banka zverejnila rozhodnutie ponechať kľúčovú sadzbu zvýšenú na 16 % v oznámeniach z februára, marca aj apríla 2024; CBR, 2024d) by malo čiastočne tlmiť súkromné investície, keďže časť súkromnej tvorby kapitálu bola v roku 2023 financovaná z úverov (ponechaním kľúčovej úrokovej sadzby

zvýšenej naposledy v decembri 2023 sa centrálna banka snaží tlačiť na vyššie sadzby na komerčných úveroch).

Podľa údajov z národných účtov sa hodnota ruského vývozu (v bežných cenách, v rubľoch) v roku 2023 znížila o 8,6 % (ROSSTAT, 2024a), toto zníženie bolo výsledkom západných sankcií na dovoz ruských surovín a tovarov, ale aj dobrovoľného obmedzenia vývozu niektorých tovarov z Ruska a tiež utlmenia globálneho dopytu v dôsledku pokračujúceho pomalšieho rastu svetovej ekonomiky. Presmerovanie vývozu do krajín, ktoré Ruská federácia označila za spriateľné, zatiaľ nedokázalo kompenzovať straty z obmedzení vývozu na západ, dobudovanie dopravnej a logistickej infraštruktúry na potrebné kapacity bolo aj v roku 2023 stále v procese. Dynamika vývozu je ťažko predikovateľná, bude závisieť od schopnosti posilniť infraštruktúru na jeho presmerovanie, od efektivity budovania nových obchodných vzťahov a zastabilizovania nových logistických reťazcov. Hodnota ruského vývozu sa bude odvíjať od rozsahu zotavenia vývozu neropných produktov a plynu (aj vďaka jeho diverzifikácii do nových destinácií), hodnota vývozu ropy zas bude závisieť najmä od cenového vývoja, ktorý je tiež volatilný. V roku 2024 bude ovplyvňovať vývoz ropy o. i. obmedzenie jej produkcie dohodnuté krajinami OPEC+, ktoré reaguje na očakávané pokračovanie slabšieho globálneho dopytu stimulujúceho zníženie ceny ropy. Postupné zotavovanie vývozu plynu si Rusko sľubuje od dosiahnutia plnej projektovanej kapacity plynovodu Sila Sibíri a prípadnej výstavby a sprevádzkovania plynovodu Sila Sibíri 2. Podľa niektorých správ sa objemy vývozu ruského plynu v dôsledku sankcií nevrátia na predvojnovú úroveň skôr než v roku 2035 (Financial Times, 2024).

Dovoz do Ruska, naopak, po výpadku v roku 2022 začal opäť rásť, podniky a spotrebitelia sa prispôbili novej zahraničnoobchodnej situácii rýchlejšie, než sa predpokladalo. Mohutne silnejúci domáci dopyt tak priniesol aj zvýšenie dovozu (v bežných cenách v rubľoch medziročne o viac ako tretinu) a podporil rýchlejšiu reorientáciu na dovoz zo spriateľných krajín. Tempo rastu dovozu sa aj v najbližšom období očakáva pod úrovňou rastu domáceho dopytu, keďže naďalej pokračuje politika substitúcie zahraničných tovarov domácou produkciou (aj keď s určitými limitmi, ako poukážeme v záveroch).

Faktorom uprednostňovania domácich produktov je aj slabý kurz domácej meny, ktorý predražuje dovoz (medzi januárom a decembrom 2023 znehodnotil rubel voči doláru zo 69,59 rubľa za dolár na 89,69 rubľa za dolár a voči euru zo 75,78 rubľa za euro na 99,19 rubľa za euro; ROSSTAT, 2024b).

Masívne zvýšenie produkcie v niektorých priemyselných odvetviach – prechod na vojnovú ekonomiku?

Z pohľadu vytvoreného HDP bola motorom rastu priemyselná produkcia, rástla ale pridaná hodnota nielen v priemysle, ale aj v službách, zvýšený dopyt bol aj po produkcii v stavebníctve (o. i. vďaka štátnym infraštruktúrnym projektom pozdĺž Transsibírskej magistrály a v námorných prístavoch na východe krajiny súvisiacim s reorientáciou vývozu na Ďaleký východ, ale aj vďaka rozširovaniu vojenskej infraštruktúry pozdĺž hranice s Ukrajinou; WIIW, 2024).

B o x 9.1

Z reorientácie zahraničného obchodu ťaží doprava, stavebníctvo, aj regionálne trhy práce

Napríklad vývozná nákladná preprava po Východosibírskej magistrále tranzitujúca cez Mongolsko (cez železničný hraničný prechod Nauški) do Číny vzrástla v roku 2023 medziročne o 80 %. Objem nákladu prepraveného z Číny do Ruska po rovnakej trati stúpol o 50 %. Ruské železnice v roku 2023 prebudovali prekladiskový komplex v stanici Nauški a rozšírili kapacitu koľají pre prichádzajúce aj odchádzajúce vlaky s cieľom pripraviť stanicu výhľadovo na zdvojnásobenie prepravovaného objemu nákladnej dopravy už do roku 2025 v porovnaní s rokom 2023, keď sa cez stanicu prepravilo takmer 8 miliónov ton tovaru určeného pre zahraničný obchod (podľa informácií zverejnených Interfaxom, 2024).

Jedine v poľnohospodárstve bol medziročný rast produkcie zanedbateľný, do záporných čísel sa dostala ťažba a dobývanie (medziročný pokles pridanej hodnoty o 2 %; ROSSTAT, 2024a), jednak kvôli slabšej produkcii zemného plynu, ale aj vplyvom sankcií na ťažbu železnej rudy. Naopak, pridaná hodnota v spracovateľskom priemysle vzrástla medziročne o takmer 7 % (v druhom a treťom štvrtroku tempo rastu presahovalo 10 %), najväčšiu dynamiku dosahovali odvetvia výroba počítačov, elektronických a optických produktov, výroba hotových

kovových výrobkov okrem strojov a zariadení, výroba ostatných vozidiel a zariadení, výroba elektrických zariadení. Darilo sa aj výrobe automobilových prostriedkov a nábytku. Zo služieb výrazne stúpila produkcia v maloobchode a veľkoobchode, v ubytovaní a stravovaní (kde je faktorom reorientácia na domáce služby cestovného ruchu po sťažení podmienok vycestovania do niektorých krajín), v komunikáciách a informáciách, vo finančných a v poisťovacích službách.

V kontexte významného príspevku nárastu pridanej hodnoty v spracovateľskom priemysle k celkovému hospodárskemu rastu Ruskej federácie vyvstáva otázka, do akej miery stojí za silným zotavením priemyslu zbrojárskeho priemyslu a produkcia spojená so zásobovaním vojenského konfliktu. O takýto odhad sa okrem iných koncom roka 2023 pokúsil Inštitút pre rozvíjajúce sa ekonomiky fínskej národnej banky (BOFIT, 2023). Keďže nie sú dostupné verejné štatistiky o produkcii zbrojárskeho priemyslu v Rusku, autori si vybrali niektoré priemyselné odvetvia ako proxy ukazovateľ pre odhad roly s vojnou spojených odvetví v raste ruskej ekonomiky. Konkrétne išlo o výrobu hotových kovových produktov, pretože zahŕňa zbrane a muníciu, výrobu počítačov, elektronických a optických zariadení, pretože môže obsahovať vstupy pre vojenský priemysel a výrobu ostatných dopravných prostriedkov, pretože zahŕňa výrobu vojenských bojových vozidiel. Nezahrnuli výrobu elektrických zariadení, výrobu chemických produktov a iné odvetvia, ktoré sa tiež môžu viazať na zbrojárske priemysel. Samozrejme nie je možné očistiť výrobu vo vybraných odvetviach od výroby pre civilný priemysel, z výsledkov ale autori usúdili, že produkcia pre vojenský priemysel významným spôsobom ťahá rast ruskej ekonomiky. Medzi mesiacmi január a september 2023 totiž až 60 % celkového rastu produkcie v spracovateľskom priemysle pochádzalo z troch vybraných odvetví. Porovnanie vývoja medzi odvetviami v predvojnovom období indikuje, že ich úloha v priemysle nebola pred rokom 2022 ani zďaleka taká významná. Zistenia autorov štúdie a vhodnosť ich výberu konkrétnych odvetví môžeme indikatívne podporiť najnovšími štatistikami ROSSTAT-u. Tvrdenie autorov, že v prvých deviatich mesiacoch roka 2022 bol celý slabý rast spracovateľského priemyslu výsledkom výlučne rastu v troch vybraných odvetviach, revidované štatistiky ROSSTAT-u z roku 2024 nepotvrdili. Avšak v roku 2023 vzrástla podľa národných účtov výroba hotových

kovových výrobkov⁹² medziročne o 26 %, výroba počítačov, elektronických a optických zariadení o 31 % a výroba iných dopravných prostriedkov o 23 % (ROSSTAT, 2024a; údaje z apríla 2024), čo sú skutočne tempá rastu pomerne vysoko nad úrovňou rastu produkcie v ostatných odvetviach, teda údaje ROSSTAT-u pre rok 2023 sú v duchu záverov štúdie. Treba však upozorniť aj na obmedzenia tejto hypotézy, napríklad výroba iných dopravných prostriedkov vzrástla v ešte väčšom rozsahu aj v roku 2017, výroba hotových kovových výrobkov stúpila v roku 2016 až o 35 %. Takéto medziročné výkyvy môžeme nájsť v štatistikách v daných vybraných odvetviach aj v minulosti. Navyše, v roku 2023 významne stúpila napríklad aj výroba nábytku, odevov, potravinových výrobkov či výrobkov z gumy a plastov. Každopádne, dynamický vývoj produkcie súbežne v rovnakom čase vo viacerých odvetviach, ktorých pododvetvia sa spájajú so zbrojením, naznačuje, že k určitej reštrukturalizácii ruského priemyslu, keď sú výrobné zdroje presmerúvané z civilných odvetví do vojenských, v roku 2023 už dochádzalo.

Zmena štruktúry ruskej ekonomiky?

Jedným z ďalších záverov autorov bolo, že najviac k rastu v spracovateľskom priemysle prispeli technologicky menej náročné odvetvia, najmä výroba kovových konštrukcií a výrobkov, pri ktorej je Rusko menej závislé od dovozu technológií, ktorého sankcionovanie obmedzuje v Rusku produkciu sofistikovanejších výrobkov. Výroba technologicky náročných produktov podľa štúdie trpí obmedzeným prístupom k high-tech komponentom a ich náhrady z krajín, ktoré sa k sankciám nepridali, nemajú dostatočnú kvalitu. Táto hypotéza sa ale ťažko dá vziať na nimi vybrané ďalšie odvetvia spojené s vojenským priemyslom (a teda najrýchlejšie rastúce odvetvia v roku 2023), výrobu počítačov, optických a elektrických zariadení či výrobu dopravných prostriedkov. Na to, že vysoké tempá rastu v odvetviach spojených so zbrojarským priemyslom sú podporované pokračujúcim (aj napriek sankciám) dovozom medziproduktov, napríklad obzvlášť

⁹² Položka OKEČ: výroba kovových konštrukcií a kovových výrobkov okrem výroby strojov a zariadení.

potrebných polovodičových čipov, upozornil rakúsky inštitút Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche (WIIW, 2024). Ten tiež poukázal na to, že napriek aktuálnemu rozmachu produkcie v odvetviach spájaných so zbrojením a obranou k významnej zmene základnej štruktúry ruskej priemyselnej výroby zatiaľ nedošlo. Dominantné podiely majú naďalej odvetvia spojené s ťažbou a spracovaním ropy a ropných produktov, plynu a základných kovov, ktoré spolu tvoria 40 % hrubej priemyselnej produkcie. Druhým najväčším odvetvím spracovateľského priemyslu po výrobe základných kovov je výroba potravinárskych produktov, tvorí 10 % produkcie spracovateľského priemyslu. Z odvetví spájaných so zbrojením je najväčším výrobou chemikálií a chemických produktov a práve spomínaná výroba hotových kovových produktov a konštrukcií, prvá predstavuje 8 % a druhá nedosahuje ani 8 % spracovateľskej priemyselnej produkcie (podľa údajov z národných účtov za rok 2023, v stálych cenách roka 2021; ROSSTAT, 2024a). Pri poslednom zmienenom odvetví, rovnako ako inštitút fínskej národnej banky BOFIT, poukazuje aj WIIW na neobvykle výrazný medziročný nárast produkcie, a to najmä vďaka pododvetviu „iné kovové produkty inde neuvedené“, ktoré zahŕňa výrobu zbraní a munície. Nejde však o významný podiel na celkovej priemyselnej produkcii.

Omnoho dramatickejšie vníma posuny v štruktúre ruskej ekonomiky (z pohľadu podielov na pridanej hodnote všetkých odvetví, nielen priemyselných) európska výskumná sieť CEPR (The Centre for Economic Policy Research), keď podľa autorov jednej z jej štúdií (CEPR, 2024) bolo úplné zotavenie ruského HDP (návrat na hodnotu z druhého štvrťroku 2022) v druhom štvrťroku 2023 možné len za cenu štruktúrnych zmien. Porovnanie hrubej pridanej hodnoty v rokoch 2021 (pred vojnou) a 2023 naozaj odhalí, že niektoré odvetvia zvýšili svoj podiel na celkovej pridanej hodnote významnejšie. Najdynamickejšie vzrástla pridaná hodnota za uvedené dva roky vo verejnej správe, obrane a sociálnom zabezpečení a v ubytovaní a reštauráciách (zhodne o takmer 16 %). Výrazne stúpila aj v stavebníctve, vo finančných a v poisťovacích službách, informáciách a komunikácii a v umení (ROSSTAT, 2024a). Nárast vo verejnej správe a obrane vysvetľujú autori zvýšením verejných výdavkov na armádu, nárast

v stavebníctve štátnymi dotáciami na hypotekárne úvery, vládnyimi investíciami do projektov dopravnej infraštruktúry na Ďalekom východe (nami spomínané projekty na zvýšenie prepravnej kapacity do Číny a z Číny) a tiež stavebnou činnosťou na hranici s Ukrajinou, pričom nevyklúčujú, že časť nárastu môže byť vďaka stavebnej činnosti na okupovaných územiach Ukrajiny. Všímajú si tiež, že v roku 2022 tvorilo stavebníctvo prevažnú časť nominálneho rastu investícií do fixného kapitálu. V roku 2023 zas priority získali investície do odvetví spájaných s obranným priemyslom. Štúdia si okrem nami spomínaného poklesu v ťažbe a dobývaní všima aj pokles v maloobchode a veľkoobchode, pretože v oboch prípadoch ide o významné odvetvia ruskej ekonomiky (podľa údajov ruského štatistického úradu obe vytvárajú približne 12 % hrubej pridanej hodnoty). Pridaná hodnota v obchode je aj napriek medziročnému zlepšeniu v roku 2023 podľa údajov ROSSTAT-u naozaj stále pod úrovňou predvojnového roka 2021.

B o x 9.2

Otázka spoľahlivosti oficiálnych štatistík Ruskej federácie

Inou otázkou, ktorá sa objavuje pri snahe vysvetliť skorú obnovu solídneho rastu ruskej ekonomiky (už po štyroch štvrtrokoch jej poklesu), je, či sú oficiálne ruské štatistiky spoľahlivé. Spomínaný rakúsky inštitút WIIW (2024) sa to pokúsil overiť pomocou údajov Google Trends, čo je prístup, ktorý už bol testovaný pre viaceré krajiny v stabilných aj nestabilných podmienkach. Autori aproximovali časové rady viacerých ekonomických ukazovateľov počas vojny vytvorením súboru modelov s využitím údajov z vyhľadávania z Google Trends a s využitím finančných a menových dát, ktoré ROSSTAT nevykazuje. Súbor modelov trénovali na základe vybraných hlavných komponentov. Porovnanie výsledkov najlepšieho modelu s oficiálnymi zverejnenými štatistikami viedlo k záveru, že v prípade CPI inflácie boli odchýlky oficiálnych dát od modelových výsledkov v období 2022 - 2023 zanedbateľné, s výnimkou jedného mesiaca; v prípade maloobchodných tržieb bola dynamika modelu blízka oficiálnym štatistikám; výsledky pre HDP boli podobné tržbám; avšak výraznejší rozdiel oproti oficiálnym štatistikám bol zistený v prípade nezamestnanosti. Trendová čiara modelu bola v súlade s oficiálnymi štatistikami o nezamestnanosti počas testovacieho obdobia (do marca 2022), ale po tomto období sa trendové čiary rozchádzajú, k čomu autori ponúkajú niekoľko hypotéz: oficiálne štatistiky VZPS o nezamestnaných nezachytávajú osoby s čiastočnými úväzkami s nedostatočným príjmom, ktoré ostávajú v procese aktívneho hľadania zamestnania s cieľom zvýšenia príjmu, nemusia zachytávať dynamiku v tieňovej ekonomike tak ako trendy vyhľadávania cez Google, a napokon, výsledky môžu skresľovať aj ruskí emigranti vyhľadávajúci pracovné ponuky v ruštine zo zahraničia alebo v zahraničí.

9.2. Opätovné zrýchlenie inflácie viedlo po roku k návratu prísnejšej menovej politiky

Zahraničnoobchodný a kurzový šok, ktorý zažívala ruská ekonomika bezprostredne po invázii Ruska na Ukrajinu, bol doprevádzaný šokom inflačným. Ruská centrálna banka vtedy odpovedala sériou protikrizových opatrení, ktoré modifikovala v reakcii na zavádzané sankcie, ktoré predovšetkým v oblasti devízových operácií účinne obmedzovali jej možnosti. Súčasťou opatrení banky bolo hneď vo februári 2022 dramatické zvýšenie kľúčovej úrokovej sadzby z 9,5 % na 20 %. Inflácia vyvrcholila v apríli a máji 2022, keď medziročné tempo rastu spotrebiteľských cien presahovalo 17 %. Neskôr sa situácia začala upokojsť, kurz rubľa posilňoval a inflácia spomaľovala, čo umožnilo centrálnej banke ešte v priebehu roka 2022 postupne uvoľňovať prísne monetárne podmienky. Kľúčová úroková sadzba tak bola postupne niekoľkokrát znížená, do septembra 2022 na 7,5 %. V tom čase bolo spomalenie inflácie výsledkom viacerých faktorov, vrcholil proces korekcie cien tovarov a služieb po ich prudkom zvýšení v prvých týždňoch po invázii, domácnosti aj po odznení náhleho znehodnotenia meny a prudkého nárastu cien ostávali obozretné pri obstarávaní, čo súviselo aj s odchodom mnohých významných zahraničných značiek z domáceho trhu, spotrebiteľský dopyt preto ostával utlmený a domácu produkciu zas brzdili zmeny v zahraničnoobchodnej výmene, hľadanie nových dodávateľov i odberateľov, budovanie nových zmluvných či distribučných vzťahov. Ponuka na vnútornom trhu bola napriek tomu vďaka vývozným obmedzeniam dostatočná. Inflácia aj v ďalších mesiacoch spomaľovala, aj keď toto spomaľovanie bolo s príchodom roka 2023 už miernejšie.

V prvých dvoch mesiacoch roka 2023 dosahovala inflácia úroveň 11 – 12 % a jej skokový pokles v medziročnom vyjadrení v marci 2023 na 3,5 % treba posudzovať v kontexte porovnávacej základne z roka 2022, keďže marec bol prvým mesiacom, v ktorom už dochádza k porovnávaní s vojnovými mesiacmi roka 2022 (keď už ekonomika zažívala rýchle zvyšovanie cien). Medzimesačne sa cenová úroveň zvyšovala mierne, v marci o 0,4 % (pre porovnanie, aj v januári a februári, keď bola vykázaná vysoká medziročná úroveň inflácie, išlo o medzimesačné zvyšovanie cenovej hladiny o 0,8 % a 0,5 %). Takýto vývoj si

nevyžadoval významnejšiu úpravu menovej politiky, k tej došlo až v polovici roka, v júli 2023, keď medziročná miera inflácie opätovne presiahla inflačný cieľ 4 %. Centrálna banka pristúpila k zvýšeniu kľúčovej sadzby po prvýkrát od septembra 2022, teda takmer až o rok, v júli ju zdvihla o 100 bázických bodov. V tom čase vďaka uvoľnenej menovej politike zažívala ekonomika robustnú úverovú aktivitu, tak v prípade spotrebiteľských, ako aj podnikateľských pôžičiek, zrýchlil sa aj rast hypotekárnych úverov a spotrebiteľských úverov bez zábezpeky. Hospodárstvo bolo v záverečnej fáze zotavenia sa z prvotného vojnového šoku, produkcia vo väčšine odvetví orientovaných na domáci trh dosiahla alebo presiahla predkrízovú úroveň, horšie na tom bola produkcia určená na vývoz. Dochádzalo k zmene v agregovanom dopyte, domáci dopyt (ťažiaci zo silnejúcej súkromnej aj verejnej spotreby) vytlačal zahraničný. Príspevok fiškálnej politiky k tomuto rozmachu domáceho dopytu sa zvyšoval, najmä vďaka nárastu vládnych investícií (tlačová správa z júla 2023; CBR, 2024d). Dopyt domácností zas bujnel vďaka rastu reálnej mzdy, expanzii úverov, aj v dôsledku prispôsobenia sa novej štruktúre ponuky na trhu. Silný domáci dopyt neuspokojený domácou produkciou vytváral tlak na rast dovozu, pritom vývoz stále zaostával za predošlým rokom. Možnosti domácej produkcie limitovala nedostupnosť pracovnej sily, nezamestnanosť klesala na nové historické minimá. Opačný trend vo vývoji dovozu a vývozu bol hlavným faktorom procesu znehodnotenia rubľa už od začiatku roka 2023 (box 9.3).

B o x 9.3

Lacnejšia ropa a obrat v zahraničnom obchode faktorom znehodnotenia rubľa a prehĺbenia inflácie

Hodnota vývozu z Ruskej federácie prekonala v roku vypuknutia konfliktu, teda v roku 2022, očakávania aj napriek prísnyim sankciám západných krajín. V dolárovom vyjadrení vtedy ruský vývoz medziročne stúpol o takmer 20 % (v metodike platobnej bilancie) predovšetkým vďaka cenovému šoku na komoditných trhoch. Cena ropy prudko vystúpala bezprostredne po invázii Ruska na Ukrajinu, prvý vrchol nad úrovňou 100 amerických dolárov za barel dosiahla hneď v marci 2022, druhý prekonala v júni rovnakého roku po dosiahnutí dohody krajín EÚ ohľadne zákazu dovozu ruskej tankerovej ropy. Cena zemného plynu prekonávala bezprecedentné maximá, tento vývoj podobne kopírovala aj cena energetického uhlia, vysoko sa držali tiež ceny ďalších surovín, ktorých je Rusko vývozcom. Cenový vývoj tak viac než kompenzoval pokles fyzického objemu

vyvezených komodít. Naopak, dovoz do Ruska utrpel v dôsledku sankcií, odchodu významných firiem aj v dôsledku poklesu domácej ekonomiky omnoho viac, čo v roku 2022 viedlo k rekordnému prebytku bežného účtu platobnej bilancie presahujúcemu 10 % HDP (prebytok v hodnote 238 mld. amerických dolárov; CBR, 2024c).

V roku 2023 sa však situácia obrátila, cena ropy sa po prvotnom šoku korigovala smerom nadol ešte v druhej polovici 2022. Navyše, okrem všeobecného poklesu cien ropy na komoditných trhoch v decembri skončil v EÚ povolený dobeh zmlúv na dovoz ruskej ropy (od februára 2023 začalo embargo platiť aj pre ropné produkty) a koalícia krajín G7, EÚ a Austrálie zaviedla cenový strop na ruskú námornú ropu prepravovanú do tretích krajín (prevádzkovatelia z EÚ mohli poskytovať prepravu a ďalšie súvisiace služby len ak sa predávala pod limitom 60 dolárov za barel). Na niekoľko mesiacov sa tak opätovne zväčšilo cenové rozpätie medzi americkou ropou Brent a ruskou ropou (to sa ešte v septembri 2022 znížilo z aprílových viac ako 30 dolárov len na 13 dolárov za barel) a cenu ruskej ropy Urals sa naozaj podarilo medzi decembrom 2022 a júlom 2023 držať pod cenovým stropom (aj vďaka všeobecnému poklesu svetových cien ropy blízko nad túto hranicu). Avšak napríklad cena ruskej ropy ESPO, ktorá nie je prepravovaná po mori, ale ropovodom ESPO na ázijský trh (predovšetkým čínsky), pod cenový strop nikdy neklesla. Svetové ceny ropy prestali v polovici roka 2023 klesať po tom, ako Saudská Arábia dobrovoľne obmedzila ťažbu o milión barelov denne a Rusko obmedzilo vývoz ropy o pol milióna barelov denne (CBR, 2023), vtedy prestal byť cenový strop účinný. Opätovný rast cien ropy vyvrcholil krátko na to, v septembri cena Brentu nakrátko prekonal 90 dolárov za barel, pričom zľava na ruskú ropu sa opäť zmenšila (pred koncom septembra 2023 sa rozpätie medzi ich cenami zúžilo na menej ako 10 dolárov, pozri napr. Tradingeconomics.com; 2024), ďalší rast ceny bol tlmený obavami z oslabenia globálneho dopytu. V priemere sa tak svetové ceny ropy držali pod úrovňou roka 2022. Ruské vývozné príjmy boli v roku 2023 tlmené aj definitívnou stratou kľúčového odberateľa zemného plynu po sabotáži na plynovode Nord Stream v septembri 2022 spolu so všeobecným poklesom jeho ceny. Na rozdiel od plynu (väčšina plynovodov smeruje z Ruska na západ, masívnejšie presmerovanie jeho vývozu bude vyžadovať viac času) významnú časť vývozu ropy sa Rusku podarilo presmerovať, viac ako polovica z neho ide do Číny a Indie. Hlavnými dovozcami ruských ropných produktov sú Turecko a Čína (detailnejšie sa zmenám v teritoriálnej štruktúre zahraničného obchodu Ruska venuje kapitola 10).

Naopak, dovoz do Ruska sa plne zotavil už v máji 2023, tlak na zvyšovanie jeho hodnoty vyvolávalo silné oživenie ekonomickej aktivity a domáceho dopytu, čiastočne neuspokojeného domácou produkciou, aj vyššie náklady. Časť sankcionovaných tovarov sa darí dovážať cez tretie krajiny (paralelný import), iné boli nahradené novými dodávateľmi, najmä z Číny (len za druhú polovicu roka 2022 stúpol podiel Číny na dovoze sankcionovaných tovarov do Ruska na 57 %, z pôvodných 21 %; WIIW, 2024), významne narástol dovoz z Turecka či Arménska a ďalších krajín SNŠ. (Príkladom substitúcie môže byť automobilový priemysel, v ktorom dochádzalo v roku 2023 k výraznému zotaveniu vďaka čínskym spoločnostiam, ktoré obsadili ruský trh súčiastkami aj vozidlami po hromadnom odchode západných a japonských automobiliek z Ruska.)

Výsledkom opačných trendov vo vývoji dovozu a vývozu v porovnaní s predošlým rokom bolo významné zmenšenie prebytku na bežnom účte (medziročne o takmer 80 %), na 50 mld. amerických dolárov. Omnoho slabšie prebytky už počas roka vyvolávali tlak na kurz domácej meny (zníženie ponuky devíz z transakcií na bežnom účte), spolu s ďalšími faktormi (napríklad akumulácia pohľadávok v menej stabilných menách v dôsledku dedolarizácie ruského zahraničného obchodu). Rubľ tak znehodnotil medzi januárom a decembrom voči doláru o takmer 30 % a voči euru o 31 % (ROSSTAT, 2024b), oslabovanie rubľa vrcholilo v auguste a septembri 2023, pritom už od júna bol kurz rubľa slabší než v kritickom marci 2022, keď sa bezprostredne po invázii na Ukrajinu a zavedení sankcií výmenný kurz prudko prepadol. Znehodnotenie rubľa spolu so zdražením vstupov (zvýšenie cien dovážaných tovarov všeobecne aj v cudzej mene a zdraženie čoraz vzácnejšej pracovnej sily) a dopravy (zvýšenie cien pohonných hmôt po znížení dotácií) sa tak od polovice roka čoraz viac premietali do zrýchľovania rastu spotrebiteľských cien.

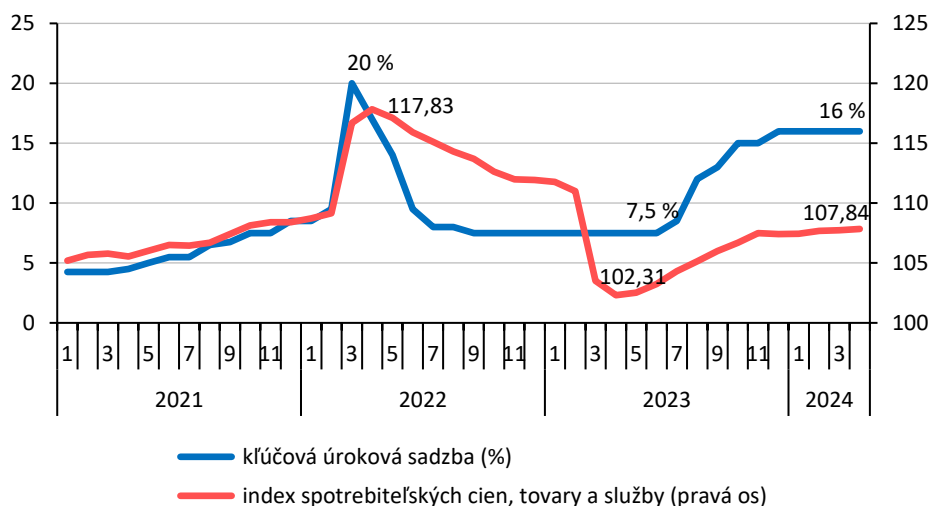
Posilňujúci domáci dopyt presahujúci možnosti zvýšenia produkcie (najmä kvôli situácii na trhu práce) vytváral v ekonomike ďalšie inflačné tlaky, čo sa začalo prejavovať v čoraz širšom spektre tovarov a služieb. Dochádzalo už aj k intenzívnejšiemu premietaniu znehodnotenia rubľa do cenovej hladiny, vďaka rastu miezd mohli výrobcovia v druhej polovici roka vo väčšej miere premietiť zvýšené náklady do spotrebiteľských cien (okrem zdraženia dovozu v dôsledku oslabenej meny⁹³ stúpili kvôli vyššej cene palív aj prepravné náklady a, samozrejme, kvôli čoraz markantnejšiemu nedostatku pracovnej sily aj náklady práce). Od augusta sa začali zvyšovať inflačné očakávania. V tejto situácii centrálna banka dvíhala kľúčovú úrokovú sadzbu po júli opätovne už v každom mesiaci (len s výnimkou novembra), do konca roka 2023 sa tak kľúčová sadzba postupne dostala zo 7,5 % na úroveň 16 %. Sprísnenie monetárnej politiky zahŕňalo napríklad aj zmeny v regulácii dotovaných hypotekárnych úverov, ktoré boli významným faktorom úverovej expanzie (minimálny vlastný vklad bol zvýšený z 15 % na 20 %, dotácia úrokových sadzieb na hypotéky bola znížená o pol percentuálneho bodu; WIIW, 2024). Proti znehodnocovaniu meny zas bojovala devízovými intervenciami a požiadavkou na konverziu devízových príjmov vývozcov. Výmenný kurz sa po

⁹³ Kvôli znehodnoteniu rubľa stúpili ceny ovocia, domácich spotrebičov, elektroniky, áut či služieb zahraničného cestovného ruchu (CBR, 2023).

septembri stabilizoval a rubel začal opäť posilňovať. V decembri sa po niekoľkých mesiacoch napokon zastavilo aj zrýchľovanie inflácie. Detailný mesačný pohľad na vývoj spotrebiteľských cien pred, počas a po invázii Ruska na Ukrajinu a reakciu ruskej centrálnej banky v podobe znižovania či zvyšovania kľúčovej úrokovej sadzby ponúka graf 9.1.

G r a f 9.1

Mesačný vývoj inflácie (medziročný CPI index) a kľúčovej úrokovej sadzby (január 2021 – apríl 2024)

Prameň: spracované podľa databázy ROSSTAT-u (2024c) a oznámení CBR o zmenách kľúčovej úrokovej sadzby (2024d).

Priemerná ročná hodnota inflácie CPI napokon klesla z 11,9 % v krízovom roku 2022 na 7,4 %. Inflácia sa s príchodom roka 2024 držala na stabilnej úrovni. Dialo sa tak pod vplyvom skôr neobvyklých faktorov, ako napríklad zníženia cien ovocia a zeleniny, čo nie je pre skorú jar typické. Naopak, pod vplyvom slabšej meny stúpili ceny služieb v oblasti zahraničného cestovného ruchu, spotrebiteľia si zrejme zabezpečovali jarné/letné dovolenky vopred. Vývoj inflácie v roku 2024 je neistý, možné je aj jej opätovné zrýchlenie, a to predovšetkým z dôvodu, že pretrvávajúca expanzia dopytu stále prevyšuje možnosti na zvýšenie ponuky, čo prispieva k inflačným tlakom. Ak sa v priebehu roka 2024 nezačne produkcia významnejšie vyrovnávať

s potrebami dopytu, centrálna banka ohlásila, že ponechá sprísnené monetárne podmienky. Ekonomická aktivita je do veľkej miery podporovaná štátnymi investíciami a dopytom verejnej správy, ktorý je menej citlivý na úpravy úrokových sadzieb než dopyt súkromného sektora. Preto sa centrálna banka snaží dosiahnuť udržanie cenovej stability vyššou základnou sadzbou, než by si aktuálne tempá inflácie vyžadovali (pozri graf 9.1; „roztvárajúce sa nožnice“ medzi zvyšovajúcou kľúčovou sadzbou a tempami inflácie).

9.3. Fiškálna politika pod tlakom sankcií a vojnového konfliktu

Fiškálna politika bola v roku 2023 realizovaná pod vplyvom zintenzívneného tlaku západných sankcií, potreby zvýšených výdavkov na obranu a na protikrizové opatrenia, a pritom zároveň s cieľom postupného návratu k princípom rozpočtového pravidla.

Zníženie fyzických objemov ťažby a vývozu ropy a zemného plynu, medziročne nižšie ceny surovín, sankčné obmedzenia uvalené na ich dovoz z Ruska a nižšie sadzby vývozného cla na ropu a ropné produkty prispeli k medziročnému zníženiu rozpočtových príjmov z vývozu ropy a plynu. Príjmy z vývozu energetických surovín pritom zvykli tvoriť až 40 % príjmov federálneho rozpočtu, len do augusta 2023 klesli medziročne o 38 % (WIIW, 2024). Stabilizácia a mierny rast ceny ropy v druhom polroku, ako aj slabší rubel o niečo vylepšili rozpočtové príjmy v ďalších mesiacoch, medziročne tak boli rozpočtové príjmy z ropy a plynu za rok 2023 nižšie o 23,9 %. Tento výpadok príjmov federálneho rozpočtu však bol plne kompenzovaný nárastom ostatných príjmov (okrem príjmov z vývozu ropy a plynu) o 25 % (údaje o plnení rozpočtu sú z CBR, 2024b). K ich nárastu prispelo oživenie podnikateľskej aktivity, oslabenie rubľa, expanzia domáceho dopytu a tlak vyvolaný na rast dovozu (vyšší výber DPH a spotrebných daní na dovezené tovary, vyšší výber z dovozných ciel), ako aj pretrvávajúce napätie na trhu práce (vysoká miera zamestnanosti a silný rast nominálnych miezd, čo sa odrazilo na výbere dane z príjmu fyzických osôb so zvýšenou sadzbou 15 %). Skončila tiež platnosť niektorých rozpočtových protikrizových opatrení z roka 2022 (ako

napríklad odklad platenia príspevkov sociálneho poistenia). Pomohli aj jednorazové príjmy (daň z nadmerného zisku, flexibilné vývozné clá naviazané na výmenný kurz či vysoké dividendy Sberbank) a špecifické opatrenia ako indexácia sadzieb spotrebnej dane, recyklačný poplatok na automobily, zvýšenie dovozných ciel a sadzieb DPH na vybrané tovary, sadzby dane z príjmu z vývozu LNG, zavedenie spotrebnej dane na nápoje obsahujúce cukor a ďalšie. Vo výsledku tak príjmy federálneho rozpočtu medziročne mierne stúpili (o necelých 5 %) a dosiahli hodnotu 29 triliónov rubľov, resp. 17 % HDP.

Výdavky federálneho rozpočtu však vzrástli tiež, výrazne vyššie boli hlavne na začiatku roka, neskôr sa ich rast zmiernil, medziročne napokon stúpili len o 4 % a presiahli hodnotu 32 triliónov rubľov, čo zodpovedalo 18,9 % HDP. Plnenie federálneho rozpočtu tak druhý rok v rade skončilo s deficitom, porovnateľným s rokom 2022, 3,2 trilióna rubľov. Deficit bol financovaný z Fondu národného blahobytu⁹⁴ a z domácich pôžičiek. Rozpočtový deficit v rozsahu 1,9 % HDP je v medzinárodnom porovnaní veľmi nízky, pre ruský rozpočet však nie je typický, po väčšinu obdobia od konca 90. rokov zaznamenávalo Rusko fiškálne prebytky (len s výnimkou troch období: dvoch rokov po globálnej hospodárskej kríze, dlhšieho obdobia po roku 2013 a počas pandémie v roku 2020; ROSSTAT, 2024b).

Vďaka lepšiemu než očakávanému výkonu ekonomiky, vyššiemu výberu daní a zavedeniu vývozných ciel na vybrané položky (naviazaných na kurz rubľa, zavedených pred koncom roka 2023) ministerstvo vylepšilo aj strednodobý fiškálny výhľad, deficity federálneho rozpočtu plánované na najbližšie tri roky by nemali dosiahnuť ani 1 % HDP. Verejný dlh by tak mal rásť len veľmi pomaly. Zhoršenie fiškálnej pozície v porovnaní s minulosťou je istotne okrem nižších cien komodít hlavne následkom vojny vedenej proti Ukrajine a sankciami vynútenej reštrukturalizácie a reorientácie ekonomiky, ktoré vyžadujú nemalé dodatočné vládne výdavky. Aj samotné Ministerstvo financií

⁹⁴ Z fondu národného blahobytu smerovalo 2,9 trilióna rubľov na krytie deficitu, ďalší trilión z fondu bol určený na projekty v domácej ekonomike, zostatok vo fonde počas roka stúpol z 10,4 na takmer 12 triliónov rubľov, resp. 7 % HDP, z čoho likvidné aktíva poklesli na 2,9 % HDP (práve v dôsledku financovania deficitu a národných projektov; CBR, 2024b – tabuľka 5).

RF označilo za cieľ prechodu k expanzívnej rozpočtovej politike minimalizáciu vplyvu potrebnej štrukturálnej transformácie na strednodobý a dlhodobý potenciál ekonomiky (Ministerstvo financií RF, 2023). Podľa ministerstva bol fiškálny stimul potrebný na zabezpečenie tohto cieľa počas prvých dvoch rokov vojny v rozsahu 10 % HDP, dôraz bol kladený na podporu reštrukturalizácie hospodárskych vzťahov, na podporu základných odvetví, malých a stredných podnikov a najzraniteľnejších kategórií obyvateľstva. Plán rozpočtu na tri roky ráta s ďalším významným nárastom výdavkov na obranu aj v roku 2024 (až o 68 %; z 3,9 % HDP v roku 2023 na 6 % HDP, až neskôr v roku 2025 ráta s ich znížením na 4,5 % HDP; Ministerstvo financií RF, 2023 – tabuľka 4.4.2) na úkor napríklad znížených výdavkov na národnú ekonomiku. V pláne sú zahrnuté už aj fiškálne transfery pre štyri anektované ukrajinské regióny, navyše k výdavkom, ktoré sú naplánované na ich obnovu a rozvoj.

Po invázii na Ukrajinu Rusko pozastavilo účinnosť rozpočtového pravidla v jeho znení z rokov 2018 – 2022 (podľa ktorého boli výdavky naviazané na pevnú nominálnu úroveň základných príjmov z vývozu ropy a plynu a upravené o saldo splácania a poskytovania vládnych úverov). V podmienkach pretrvávajúcej vysokej neistoty a volatility na komoditných trhoch ruské ministerstvo financií oznámilo v roku 2023 návrat k upravenej podobe rozpočtového pravidla. Pre rok 2023 ministerstvo prešlo k tvorbe výdavkových stropov na základe stanovených základných príjmov z vývozu ropy a plynu a štrukturálneho primárneho deficitu⁹⁵, čo umožnilo v roku 2023 financovať zvýšené výdavky na obranu (nárast výdavkov spojený s vojnou), na sociálnu podporu obyvateľstva, na protikrízové opatrenia aj na infraštruktúrne projekty (kapitálové investície). Návrh rozpočtu na roky 2024 až 2026 predpokladá návrat k rozpočtovému pravidlu v roku 2025 v upravenej verzii, hraničnou cenou ropy by namiesto predvojnových 45 dolárov malo byť 60 dolárov za barel, príjmy získané z vývozu ropy pod touto hranicou budú naplňať federálny rozpočet, nadlimitné príjmy budú smerovať do Fondu národného blahobytu.

⁹⁵ Vo výške 2,9 trilióna rubľov nad základný limit.

Box 9.4

Plnenie rozpočtu v kontexte „špeciálnej vojenskej operácie“

V súvislosti s vedením vojny proti Ukrajine je na mieste otázka, do akej miery je zaťaženie ruských verejných výdavkov týmto ozbrojeným konfliktom udržateľné. Ministerstvo financií RF zverejňuje plán aj plnenie rozpočtu v štruktúre hlavných príjmových a výdavkových kategórií, takže je možné sledovať vývoj výdavkov v čase v položkách národná obrana a národná bezpečnosť a právny poriadok, ako aj ich podiel na celkových výdavkoch rozpočtového systému (ktorý zahŕňa federálny aj regionálne rozpočty). Detailnejšiu analýzu zmien v štruktúre rozpočtu v kontexte vojnových výdavkov pripravil nezávislý medzinárodný inštitút SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute), ktorý sa venuje analýzám týkajúcim sa ozbrojených konfliktov, vojenských výdavkov, kontroly zbraní a odzbrojovania.

Pôvodný rozpočet na rok 2022 nenaznačoval žiadne vojenské plány, výdavky v kapitole obrany zodpovedali 15 % celkových výdavkov federálneho rozpočtu (v prípade celého rozpočtového systému ide približne o polovičný podiel), medziročný nárast bol minimálny (2,4 %), mali dosiahnuť 3,7 % HDP. Podľa rozšírenej definície vojenských výdavkov SIPRI (aj nad rámec rozpočtovej kapitoly národná obrana) išlo o 21 % federálnych výdavkov. Po invázii na Ukrajinu ministerstvo financií vo viacerých krokoch zvyšovalo horné limity výdavkov, už do polovice roka bolo vyčerpaných 83 % pôvodne plánovaných výdavkov. V druhej polovici roka vláda prijala opatrenia na posilnenie ozbrojených síl a zvýšenie vojenskej výroby, v septembri bola vyhlásená čiastočná mobilizácia. Rozsah dodatočných výdavkov na mzdy, uniformy a výstroj mobilizovaných je otáznym, v médiách sa objavili správy o problémoch s ich zabezpečením. Okrem dodatočných finančných nákladov vznikla aj potreba dodatočných pracovných síl, zbrojárskych spoločností zavádzali viaczmenné prevádzky a robili nábor nových zamestnancov, čo prehĺbilo nedostatok pracovnej sily na trhu, hlavne strojárskych špecialistov a kvalifikovaných manuálnych pracovníkov zo strojárstva. Výdavky v kapitole národná obrana sa napokon realizovali v rozsahu o 45 % vyššom, než plánoval pôvodne schválený zákon o rozpočte, ale vzhľadom na celkové zmeny v rozpočte a lepší výkon ekonomiky, než sa predpokladalo, predstavovali stále len 16 % celkových rozpočtových výdavkov a 3,4 % HDP (SIPRI, 2023). Výsledný deficit rozpočtu na úrovni 2,2 % HDP bol podľa medzinárodných štandardov mierny.

Aj rozpočet na roky 2023 – 2025 bol pripravený obvyklým postupom, odchýlkou boli výrazne vyššie výdavky na kapitolu národná bezpečnosť a právny poriadok plánované na rok 2023, čo zrejme odrážalo vtedajší predpoklad, že v tom roku sa vojenská časť operácie skončí a vyššie výdavky si vyžiada kontrola nad okupovanými územiami. Už v novembri 2022 v druhom čítaní však boli znížené, čo možno reflektovalo prehodnotenie pravdepodobného vývoja vojny. SIPRI odhadol, že oficiálny rozpočet v kapitole národná obrana predstavuje približne tri štvrtiny celkových vojenských výdavkov, zvyšok výdavkov súvisiacich s armádou je v iných kapitolách (napríklad časť výdavkov v kapitole národná bezpečnosť

súvisí s vojnou, ako napríklad financovanie bezpečnostných agentúr, kontroly okupovaného územia, výstavby opevnení). Po tomto zohľadnení by celkové výdavky na vojnu predstavovali 21 % výdavkov federálneho rozpočtu, resp. 4,4 % HDP (odhady boli robené pred ukončením roka 2023). Okrem federálneho rozpočtu sú niektoré náklady financované z regionálnych rozpočtov (náklady na mobilizáciu a výcvik regrútov, niektoré regióny zabezpečovali aj uniformy a výstroj, na ich časť prispievali darmi podniky a zbierky). Navyše, vo vojne sa angažujú aj súkromné vojenské prápory a jednotky niektorých štátnych spoločností, ich rozpočet a miera prípadného krytia z verejných zdrojov sú tiež otáznе.

Problémom plnenia rozpočtu v prvých mesiacoch roka 2023 sa stal nečakane vysoký deficit. Na jednej strane došlo v výraznému poklesu príjmov z vývozu ropy a plynu (do apríla medziročne o 48 %), na strane druhej výdavky na vojnu rýchlo rástli. V tomto kontexte však SIPRI upozornil, že v posledných rokoch je v Rusku realizácia významnej časti celoročných vojenských výdavkov vždy v prvých mesiacoch roka štandardná, ide o následok dorovnaní záväzkov z predošlého roka (v zmysle obranného poriadku) a preddavkov na bežiaci rok (v roku 2022 došlo k zmene, podľa ktorej sa zmluvné zálohové platby zvýšili z 30 na 50 %). V skutočnosti nešlo o neobvyklý nárast a problémom rozpočtu tak zrejme ostanú výpadky príjmov z vývozu (predovšetkým) plynu, keďže európsky trh nie je možné v krátkom čase nahradiť (príjmy z ropy je možné ovplyvňovať koordinovaným obmedzovaním ťažby/vývozu v rámci OPEC+, čo sa v druhej polovici roka aj stalo). Ďalším problémom rozpočtu a akumulácie likvidných rezerv môže byť dedolarizácia, resp. postupný prechod na zúčtovanie zahraničnoobchodných operácií v národných menách (keďže niektoré meny obchodných partnerov Ruska sú menej konvertibilné), vývoj výmenného kurzu a súvisiaca inflácia. Vzhľadom na to, že Rusko disponuje stále ešte dostatočnými rezervami vo Fonde národného blahobytu (vyše 8 % HDP), je malá pravdepodobnosť, že bude v krátkodobom horizonte čeliť neschopnosti financovať vojnu. Zaujímavosťou rozpočtu je aj zahrnutie výdavkov na operácie na anektovaných územiach, na financovanie nových štátnych orgánov a projektov. Dodatočné náklady predstavuje aj budovanie obranných opevnení v hraničných oblastiach, keďže ak presiahnu možnosti miestnych rozpočtov, budú musieť byť sanované z federálneho rozpočtu.

Podľa záverov štúdie SIPRI ani po zohľadnení ďalších dodatočných vojenských výdavkov, ktoré nespádajú do rozpočtu rezortu obrany, nie je udržateľnosť verejných financií RF výrazne ohrozená. Hlavným záverom je, že vojna proti Ukrajine je zatiaľ vedená spôsobom, ktorý umožňuje udržateľnosť vynakladania zdrojov na ňu bez ohľadu na tvrdé sankcie uvalené na ruskú ekonomiku. Ruská vláda sa snaží o zachovanie business-as-usual prístupu pri plnení politických cieľov, teda zameriava sa na plnenie národných cieľov predstavených ešte v predvojnovom období (mierne upravených, pribudol napríklad cieľ zníženia závislosti od technológií zo „znenárodných“ krajín), snaží sa minimalizovať dopad vojny na bežný život obyvateľstva. Okrem úrovne intenzity bojov tak má pomenovanie „špeciálna vojenská operácia“ v kontexte (nielen) rozsahu výdavkov vynakladaných na ňu svoj vlastný vnútroštátny význam, nabáda k interpretácii,

že z pohľadu zaťaženia verejných výdavkov nejde pre Rusko o plnohodnotnú vojnu, angažuje sa v nej finančne obmedzene s minimalizovaním ekonomických nákladov (podobne ako z pohľadu zmien v štruktúre produkcie ešte nejde o prechod na vojnovú ekonomiku a z pohľadu počtu novomobilizovaných brancov išlo len o čiastočnú mobilizáciu).

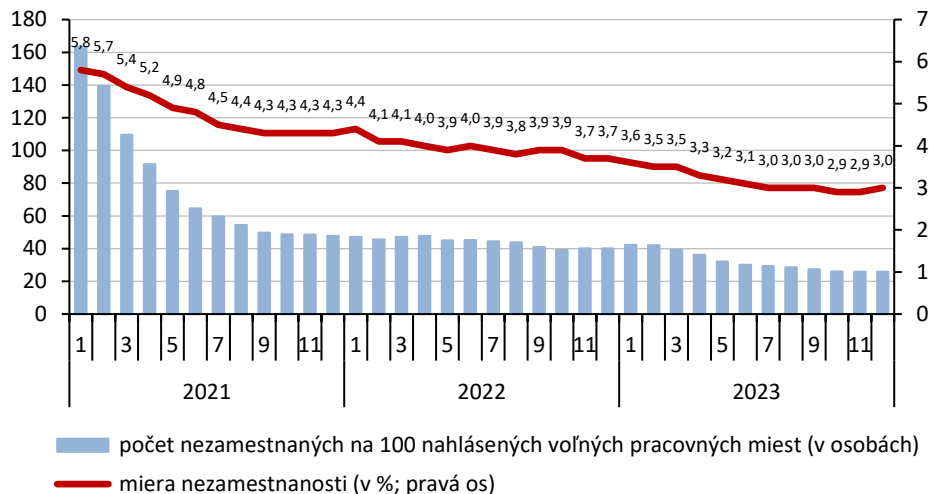
Otvorenou otázkou samozrejme ostáva dĺžka trvania konfliktu. Už zo samotného plnenia rozpočtu zverejneného ministerstvom financií je možné vyčítať nárast výdavkov v položke obrana v rokoch 2022 – 2023 a ako uvádzame v texte vyššie, ešte výraznejšie zvýšenie týchto výdavkov je naplánované pre rok 2024 (z 3,9 % až na 6 % HDP podľa oficiálnych údajov federálnych orgánov). Návrh rozpočtu síce ráta s ich postupným znižovaním od roku 2025, v prípade pokračovania konfliktu v podobnej intenzite to však pravdepodobne nebude možné dodržať.

9.4. Kritický nedostatok pracovnej sily

Dopyt po pracovnej sile narážal na obmedzené možnosti zvyšovania jej ponuky už v predošlých rokoch. Miera nezamestnanosti klesala na historicky nízke úrovne ešte pre vypuknutím pandémie, keď v poslednom štvrtroku 2019 poklesla na dovedty najnižšiu úroveň 4,6 %. Obmedzenia ekonomickej aktivity v dôsledku protipandemických opatrení dočasne zmiernili napätie na trhu práce, ale už pred koncom roka 2020 začala nezamestnanosť opäť klesať, na predpandemické rekordne nízke hodnoty sa vrátila v polovici roka 2021. Pokles nezamestnanosti sa v tomto bode nezastavil, naďalej pokračoval a začiatkom roka 2023 už bola miera nezamestnanosti presne o 1 percentuálny bod pod predpandemickým minimom (v januári 2023 na úrovni 3,6 %; ROSSTAT, 2024b). Pociťovanie nedostatku pracovnej sily sa v druhej polovici roka zintenzívnilo, miera nezamestnanosti v posledných mesiacoch 2023 po prvýkrát poklesla pod hranicu 3 %. Obmedzená ponuka pracovnej sily a neuspokojený dopyt po nej v niektorých sektoroch boli označované za hlavný limitujúci faktor zrýchlenia hospodárskeho rastu ešte pred vypuknutím vojenského konfliktu, ruská ekonomika pred konfliktom narážala na limity produkčných možností. K zvráteniu tohto trendu nedošlo ani po vypuknutí vojny, naopak, napätie na trhu práce sa stupňovalo.

Graf 9.2

Vybrané indikátory napätia na trhu práce (mesiace rokov 2021 – 2023)

Prameň: spracované podľa údajov ROSSTAT-u (2024b).

Napätie na trhu práce je výsledkom dlhodobo nepriaznivého demografického vývoja (pokles celkovej aj produktívnej populácie). Po predošlej vlne úbytku populácie v Rusku medzi polovicou 90. rokov a rokom 2008 opäť po roku 2017 dochádzalo k prirodzenému úbytku populácie (podľa cenzu z roku 2020; CBR, 2024f), pozitívne migračné saldo dokázalo odvracať pokles celkovej populácie len do roku 2019. V predošlom roku sa napätie na trhu práce premietlo do zvýšenia miery ekonomickej aktivity produktívneho obyvateľstva. Medziročne tiež stúpol počet cudzincov s pracovným povolením, aj keď v porovnaní s rokom 2021 je stále nižší (v dôsledku slabšieho rubľa, ale aj kvôli sprísneniu politiky zamestnávania cudzincov, ktoré sa dotklo aj zamestnávania občanov z krajín Strednej Ázie, odkiaľ prichádza 90 % zahraničných pracujúcich). Nedostatok pracovnej sily ovplyvnil nielen cezhraničnú, ale aj medziregionálnu migráciu. Niektoré tradičné donorské regióny prijali opatrenia na udržanie svojej pracovnej sily, v niektorých z nich ľudia v produktívnom veku ostávajú vďaka štátnym zákazkám vytvárajúcim pracovné miesta.

Podniky prijímali opatrenia na zvýšenie produktivity práce, optimalizovali výrobné procesy, snažili sa zamestnávať a školiť mladých

špecialistov a udržať si kvalifikovaných profesionálov. Viac než 4-tisíc podnikov sa v roku 2023 zúčastnilo národného projektu na zvýšenie produktivity práce (CBR, 2024f), pričom hlavnými mechanizmami jej zvýšenia boli automatizácia, robotizácia a nákup nových technológií. Firmy zavádzali nástroje štíhlej výroby či zefektívňovali obchodné procesy, vo väčšej miere využívali dočasné zamestnávanie, zmenu prevádzky a víkendové zmeny (podľa ruského štatistického úradu dosiahol v roku 2023 počet odpracovaných hodín na zamestnanca 5-ročné maximum). K zmierneniu nedostatku pracovnej sily sa snažila prispieť vláda štátnymi programami, či už dotáciami na najímanie pracovníkov, pracovnými veľtrhmi usporadúvanými kariérnymi centrami (s cieľom osloviť aj ženy, mladých ľudí bez predošlej pracovnej skúsenosti, starobných dôchodcov, zdravotne znevýhodnených), či federálnym projektom typu duálneho odborného vzdelávania (podniky tiež zavádzali vlastné tréningové programy). Ďalej v priebehu roka 2024 sa očakáva ďalší nábor pracovníkov, personálne agentúry ho predpokladajú najmä v priemysle, poľnohospodárstve, obchode, doprave a skladovaní, ale aj v službách.

Box 9.5

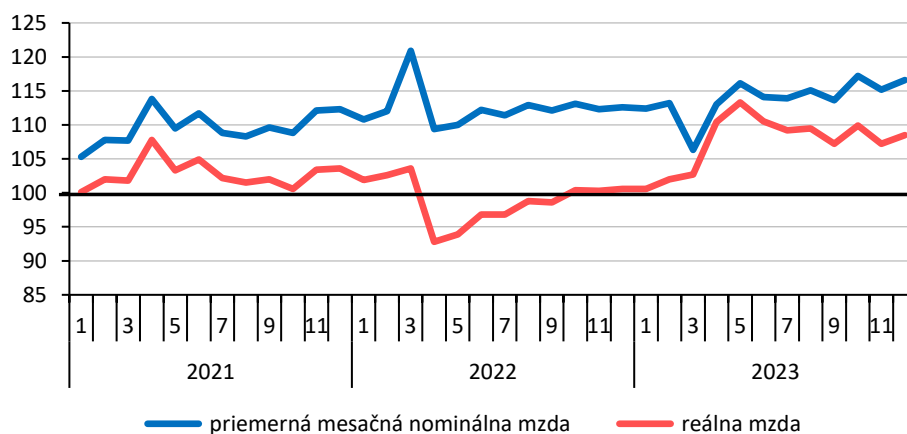
Zintenzívnenie súťaže o pracovnú silu

Podľa pravidelného prieskumu medzi nefinančnými organizáciami (CBR, 2024e) sa pociťovanie nedostatku pracovnej sily podnikmi s príchodom roka 2024 ďalej zintenzívňovalo. Podiel podnikov, ktoré pociťovali nedostatok pracovnej sily, stúpol v apríli 2024 na 70 % (v polovici roka 2023 hlásilo jej nedostatok 56 % opýtaných podnikov, do apríla narástol nedostatok tak kvalifikovaných, ako aj nekvalifikovaných pracovníkov; CBR, 2024f). V prvom štvrtroku 2024 klesla ponuka pracovnej sily na najnižšiu hodnotu, odkedy sa tento prieskum začal robiť. Najakútnejší nedostatok pociťovali naďalej výrobcovia spotrebných a investičných tovarov. Niektoré spoločnosti museli preto obmedziť zvyšovanie produkcie alebo platiť zamestnancom príplatky za prácu nadčas. Ďalšie zvýšili mzdy niektorým kategóriám zamestnancov, iné najímali aj zamestnancov bez potrebnej kvalifikácie vrátane študentov, dôchodcov a migrantov, prípadne sa pokúsili získať späť skúsených zamestnancov, ktorí už odišli do dôchodku. Sociálne opatrenia na prilákanie novej pracovnej sily zahŕňali pomoc so splácaním rôznych pôžičiek, príspevky na nájom, na splátky úrokov z hypoték, na stravu, na zdravotné pripistenie, čiastočné či plné krytie nákladov na dopravu do zamestnania a pod. Vo viacerých ruských regiónoch spoločnosti ponúkali zamestnancom odmenu za získanie nového pracovníka.

Stupňovanie napätia na trhu práce vytváralo silný tlak na rast nominálnych miezd, a tým sa podarilo zachovať aj reálne mzdy v pozitívnom pásme napriek pretrvávajúcej vysokej inflácii. Podľa predbežných údajov ROSSTAT-u vzrástla v priemere za rok 2023 priemerná nominálna mzda o 14,1 %, čo je rovnaké tempo rastu ako v roku 2022. Medziročne tak priemerná mesačná mzda stúpla zo 65,3 tisíca rubľov na 73,7 tisíca rubľov (pre porovnanie, pred začiatkom vojny na Ukrajine, v januári 2022, dosahovala necelých 56-tisíc rubľov, v decembri 2023, kam spadajú aj koncoročné príplatky a odmeny, už takmer 104-tisíc rubľov, čo bolo presne o tretinu viac než v rovnakom období pred vojnou, teda v decembri 2021). Tempo rastu nominálnej mzdy sa s príchodom roka 2024 ešte zrýchlilo (posledný údaj z februára 2024 hovorí o raste na úrovni 19,3 %). Reálna mzda vďaka silnému rastu nominálnej mzdy rástla po všetky mesiace roka 2023, a to aj v prvých mesiacoch, keď inflácia dosahovala 11 - 12 % (na rozdiel od šiestich mesiacov krátko po vypuknutí konfliktu, keď kvôli vysokej inflácii ani slušne rastúca nominálna mzda, v rozpätí približne 10 - 12 %, prepadu reálnej mzdy zabrániť nedokázala). Dynamiku mzdového vývoja (tempá rastu/poklesu) pred vypuknutím vojny, krátko po invázii na Ukrajinu, aj zrýchlenie mzdového rastu v posledných mesiacoch detailne ilustruje graf 9.3.

G r a f 9.3

Mesačný vývoj priemernej nominálnej a reálnej mzdy (romr = 100)

Prameň: spracované podľa údajov ROSSTAT-u (2024b).

Nedostatok pracovnej sily bol rozhodujúcim faktorom zvyšovania miezd, mzdy a finančné stimuly boli v roku 2023 hlavným nástrojom boja o pracovnú silu na trhu. Tempo rastu reálnej mzdy na konci roka 2023 nad úroveň 7 % presahovalo index produkcie v hlavných odvetviach o takmer 3 p. b. V prvých mesiacoch roka 2024 tento trend pokračoval, marcové pracovné inzeráty ponúkali mzdu v priemere o takmer 13 % vyššiu než januárové. Podľa spomínaného aprílového prieskumu centrálnej banky medzi podnikmi plánovala polovica opýtaných firiem do konca roka 2024 mzdy ešte zvýšiť. Pritom už v predošlom prieskume z leta 2023 až tri štvrtiny firiem uviedli, že mzdy už v prvej polovici roka 2023 zvyšovali.

Box 9.6

Vojna ukrajuje z už aj tak vzácnej pracovnej sily

Vyhlásenie čiastočnej vojenskej mobilizácie v septembri 2022 odčerpalo z trhu práce ďalších približne 500-tisíc mužov, rezervoár potenciálnej pracovnej sily sa stenčil aj v dôsledku s vojnou súvisiacej emigrácie ruských občanov (odchody motivované obavami z mobilizácie, zo zhoršenia bezpečnostnej situácie, obavami z prenasledovania pre politické presvedčenie alebo aktivizmus, resp. zo zvýšenia vnútornej kontroly spoločnosti a určité skupiny pravdepodobne tvoria zamestnanci nadnárodných firiem, ktorým zavedenie sankcií skomplikovalo výkon práce a majú možnosť pokračovať z inej lokality). Väčšina odchádzala do krajín, s ktorými má Rusko bezvízový režim (kde sú jasnou preferenciou krajiny SNŠ s relatívne nižšími životnými nákladmi, jednoduchšími podmienkami pre vstup a pobyt a s ruským jazykom), ale významná časť sa usídlila aj v členských štátoch EÚ (podľa štatistík Eurostatu v roku 2023 vydalo ruským občanom 26 krajín EÚ spolu o 66 % viac prvých povolení na pobyt, než bol priemer v rokoch 2017 - 2019; WIIW, 2024). Exodus špecialistov zažíva napríklad ruský IT sektor, komplikáciou je aj štruktúrny nesúlad, keď zamestnanci odvetví postihnutých sankciami nie sú v krátkom horizonte uplatniteľní napríklad v strojárskych odvetviach s produkciou pre zbrojársky priemysel (tamtiež). Podľa odhadov vychádzajúcich z národných migračných a registračných štatistík prijímajúcich krajín (Re-Russia.net; 2023) najviac Rusov, ktorí odišli do krajín SNŠ, sa usídlilo v Kazachstane, Arménsku a Gruzínsku (len za rok 2022 spolu približne 320-tisíc). Približne 100-tisíc ruských občanov získalo v roku 2022 prechodný pobyt v krajinách EÚ, ďalších 100-tisíc získalo povolenie na pobyt v Turecku (pre porovnanie, v rokoch pred vojnou bol ročný priemer vydaných povolení občanom RF v EÚ 70-tisíc, ale v Turecku len 8-tisíc). K hlavným destináciám patrí aj Srbsko (150-tisíc ruských občanov) a Čierna Hora (65-tisíc ruských občanov registrovaných na území štátu mimo turistickej sezóny), keďže obe tieto krajiny umožňujú opakované predĺžovanie pobytu bez potreby novej registrácie pri využití tzv. visa-run režimu. Spolu sa tak odhaduje, že sa kvôli vojne vysídlilo 800- až 900-tisíc občanov Ruskej federácie.

9.5. Vplyv vojny na Ukrajine na ekonomiky Strednej Ázie

Od ruskej invázie na Ukrajinu 24. februára 2022 došlo vo svete k dramatickým zmenám a nikde to nie je zjavnejšie ako v Strednej Ázii, kde sa Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Turkménsko a Uzbekistan pohybujú v tejto novej realite. Pred inváziou na Ukrajinu sa zdalo, že ekonomická prítomnosť Ruska v Strednej Ázii slabne, a preto mal mať stav ruskej ekonomiky čoraz menší vplyv na ekonomický ekosystém regiónu. Ale už v prvých mesiacoch vojny čelili stredoázijské krajiny vážnym problémom: inflácia sa zrýchlila na rekordnú úroveň, národné meny sa znehodnotili v nadväznosti na rubel', dovážaný tovar zdražel a pod. To všetko sa dialo kvôli mnohým nitkám závislosti týchto štátov od Ruska. Po prvé, stredoázijské krajiny nie sú úplne sebestačné v základných potravinových a nepotravinových tovaroch: domáci výrobcovia čiastočne pokrývajú spotrebiteľský dopyt, zatiaľ čo nedostatok sa kompenzuje dovozom z Ruska. Napríklad závislosť od ruského cukru a obilnín je zrejmá: keď Rusko dočasne zakázalo ich vývoz, v obchodoch Kazachstanu a Kirgizska nastal nedostatok (Current Time, 2022; 24.kg, 2022). Po druhé, stredoázijské krajiny zdedili dopravnú infraštruktúru viazanú na Rusko ako dedičstvo ZSSR. Túto skutočnosť treba zdôrazniť vzhľadom na to, že Západ je pre päť krajín regiónu dôležitým hospodárskym partnerom (západné krajiny spolu zabezpečujú viac ako tretinu obchodu, rovnaký objem investícií a väčšinu humanitárnej pomoci) (Matveeva, 2023). Z tohto dôvodu polovica nákladnej dopravy do krajín Strednej Ázie a z nich prechádza cez Rusko (a v prípade krajín, ktoré nemajú spoločnú hranicu s Ruskom, najprv cez Kazachstan). Samozrejme, existujú aj iné trasy, napríklad stredný koridor z Číny do Európy cez Kaspické more a Zakaukazsko alebo železnica do Číny, odkiaľ sa tovar dodáva loďami cez Juhočínske more a potom Suezským prielivom do prístavov v Európe a Amerike. Teoreticky existuje aj prístup na svetové trhy cez Afganistan a Pakistan, ako aj cez Irán, ale za súčasných podmienok je to príliš riskantná alternatíva. Vo všeobecnosti je pre Strednú Áziu, región bez priameho prístupu k svetovému oceánu, príliš nákladné a časovo náročné obchodovať obchádzajúc Rusko (Energy Monitor, 2022). Okrem toho je závislosť od Ruska zjavná,

pokiaľ ide o hlavné vývozné komodity zo Strednej Ázie do Európy – ropu (Umarov, 2022) a urán (Pan, 2022). Necelých 80 % kazašského vývozu ropy ide cez Kaspický magistrálny ropovod (CPC), ktorý je prepojený s Ruskom a v ktorom má Rusko najväčší podiel (31 %). Po tretie, Rusko je stále hlavným cieľom pracovných migrantov z krajín Strednej Ázie. Každý rok odchádzajú do Ruska za prácou státisíce Stredoázijsčanov, a to aj napriek čoraz ťažším vojnovým podmienkam. Domov potom posielajú miliardy dolárov (ROSSTAT, 2022a).

Tendencia Strednej Ázie byť pod vplyvom Ruska sa prejavuje aj v otázke migračných tokov. Ako už bolo spomenuté, Rusko je hlavnou destináciou pracovných migrantov, ale s vypuknutím vojny nastali určité zmeny aj v tejto oblasti. Od 21. septembra 2022, keď bola v Rusku vyhlásená čiastočná mobilizácia, veľké množstvo mužov v povolávacom veku opustilo krajinu, odletelo lietadlom a dokonca odišlo pešo. Väčšina ľudí odišla do susednej Strednej Ázie (najmä do Kazachstanu, Uzbekistanu, Kirgizska a Tadžikistanu), Gruzínska a Fínska, čo potvrdzujú kvantitatívne údaje agentúry EÚ pre hraničnú kontrolu Frontex.

Historické a súčasné migračné väzby medzi krajinami Strednej Ázie a Ruskou federáciou

Migračné toky z krajín Strednej Ázie do Ruska, v súčasnosti prevažne pracovná migrácia, pramenia nielen zo spoločného jazyka, ale aj zo spoločného politického, ekonomického a kultúrneho dedičstva a odzrkadľujú pretrvávajúce úzke sociálne a hospodárske vzťahy medzi krajinami. Počas posledných dvoch desaťročí boli peňažné prevody z Ruska významnou časťou príjmov domácností v Tadžikistane, Kirgizsku, Uzbekistane a do určitej miery aj v Kazachstane. V tomto zmysle zohrali kľúčovú úlohu pri udržiavaní životnej úrovne a v boji proti chudobe, ako aj pri podpore investícií do ľudského kapitálu (World Bank, 2023), napríklad keď cestovné obmedzenia počas pandémie ochorenia COVID-19 zabrzdili prílev migrujúcich pracovníkov zo Strednej Ázie do Ruska, ktorý je hlavným zdrojom príjmov pre tento región. Najmä pre Kirgizsko a Tadžikistan spôsobil pokles remitencií výrazný hospodársky šok. Práve keď toky remitencií začali vykazovať známky oživenia, ruská invázia na Ukrajinu vo februári

2022 vyvolala novú vlnu narušenia. Vojska síce urýchlila masový odchod Ukrajincov, ale mala aj kaskádovitý účinok na migráciu Strednej Ázie do Ruska.

Je zaujímavé, že sa objavil nový trend – protiprúd migrácie z Ruska späť do Strednej Ázie. Tento presun možno pripísať faktorom, ako sú bezvízový režim, geografická a kultúrna blízkosť, spoločné jazykové dedičstvo a relatívne nižšie životné náklady v Strednej Ázii. Počet cestujúcich do Kirgizska, Tadžikistanu a Uzbekistanu sa v roku 2022 viac ako zdvojnásobil – celkovo viac ako pol milióna v porovnaní s obdobím pred pandémiou. Avšak najväčší počet relokantov prišlo do Kazachstanu (ROSSTAT, 2022b).

B o x 9.7

Zvýšený cezhraničný pohyb do krajín Strednej Ázie

Len v samotnom mesiaci oznámenia čiastočnej mobilizácie v Rusku, teda v septembri 2022, vstúpilo do Kazachstanu celkovo 406 000 Rusov, väčšina z nich koncom mesiaca, keď do krajiny vstupovalo približne 30 000 ľudí denne. Podľa oficiálnych údajov v roku 2022 vstúpili do Kazachstanu približne 3 milióny ruských občanov. Pre porovnanie, v roku 2021 ich pribudlo približne 800 000. Celkovo sa od začiatku „špeciálnej operácie“ do republiky na dlhšie obdobie presťahovalo približne milión Rusov, ale zostalo ich najviac 300 000. Väčšina sa buď vrátila do Ruska, alebo využila Kazachstan na tranzit do iných krajín (Ministerstvo vnútra RK, 2022).

Do Kirgizska v roku 2022 vstúpilo 446 574 ruských občanov, zatiaľ čo v roku 2021 ich bolo približne 247 000. Tieto informácie boli uvedené v údajoch Federálnej bezpečnostnej služby Ruskej federácie zverejnených na webovej stránke ROSSTAT-u. Najväčší prílev Rusov do Kirgizska bol zaznamenaný v septembri 2022 – vtedy do krajiny prišlo 167 290 ľudí.

Oficiálne údaje z Uzbekistanu ukazujú, že v roku 2022 krajina zaznamenala výrazný nárast ruských „turistov“. V porovnaní s rovnakým obdobím v predchádzajúcom roku 2021, keď Uzbekistan navštívilo približne 203 000 Rusov, sa počet turistov z Ruska viac ako zdvojnásobil. Od januára do septembra 2022 ich bolo už viac ako 395 000. Pozoruhodné je, že väčšina (viac ako 200 000) pricestovala v poslednom štvrtroku, čo naznačuje rastúci trend súvisiaci s vyhlásenou mobilizáciou v Rusku. Zaujímavé je, že údaje sa zameriavajú výlučne na príjazdy a nezahŕňajú údaje o odchodoch (Statistics Agency UZ, 2022).

Samozrejme, nie celý nárast počtu Rusov cestujúcich do Strednej Ázie bol spôsobený emigráciou. Tieto dáta zahŕňajú aj výjazdy za účelom turistiky, ktoré vzrástli v dôsledku presmerovania turistických

tokov zo západných krajín, dvojitého započítania odchádzajúcich občanov a „kartovej turistiky“ vyplývajúcej z obmedzení uvalených na ruské banky po vypuknutí vojny. (Mnohí Rusi navštívili Strednú Áziu len preto, aby si otvorili účty v miestnych bankách a získali karty z medzinárodných platobných systémov.) Inými slovami, tieto údaje odrážajú len možný horný limit odhadov počtu ruských emigrantov, ktorí sa v roku 2022 presunuli do Strednej Ázie⁹⁶.

Existujúce prieskumy ruských migrantov⁹⁷ sa zhodujú v tom, že túto vlnu tvoria najmä vysokokvalifikovaní, relatívne mladí a ekonomicky aktívni ľudia z veľkých ruských miest. Táto skutočnosť ju robí potenciálne prospešnou pre hostiteľské krajiny a existujúca výskumná literatúra naznačuje pozitívne strednodobé a dlhodobé hospodárske účinky takejto imigrácie na hostiteľské krajiny vrátane rozvoja podnikania a vzniku nových firiem (Audretsch, et al., 2010; Jahn & Steinhart, 2023), rastu inovácií (Hunt & Gauthier-Loiselle, 2010), zvýšenia celkovej produktivity práce a hospodárskeho rastu (Burchardi, et al., 2020; Dolado, et al., 1994), zvýšenia agregátneho dopytu a pozitívne účinky na trh práce (Edo, 2018).

Relatívne veľký rozsah emigrácie vysokokvalifikovaných odborníkov z Ruska a jej potenciálne silný vplyv by mali pritiahnúť pozornosť tvorcov národných politík v Strednej Ázii. Podľa našich vedomostí však zatiaľ nebol sformulovaný žiadny systematický prístup k tejto problematike. Väčšina prijímajúcich krajín vo všeobecnosti zachovala status quo v oblasti imigračných pravidiel a hospodárskej

⁹⁶ Štatistika medzinárodnej migrácie obsahuje veľké medzery z dôvodu obmedzeného prístupu k údajom. V dôsledku toho sa tu uvedená analýza obmedzuje na oficiálne údaje získané z otvorených zdrojov a mediálnych publikácií.

⁹⁷ Známe sú najmenej tri výskumné projekty, ktoré poskytujú údaje z prieskumov o ruských emigrantoch v období po februári 2022: 1. OUTRUSH (<https://outrush.io/eng>) – 2 300 respondentov vo viac ako 60 krajinách, ktorí boli naverbovaní prostredníctvom online skupín a kanálov aplikácie Telegram venovaných prerozdeleniu; 2. Exodus-22 Team (<https://exodus22team.wordpress.com/#about>) – online prieskum medzi približne 900 ruskými používateľmi kanálov aplikácie Telegram o sťahovaní z Ruska do Arménska a Gruzínska. Prieskum sa uskutočnil v dvoch vlnách, na jar a na jeseň 2022; 3. prieskum uskutočnil tím výskumníkov z inštitútu ZOiS v Berlíne. Zameral sa takisto na ruských emigrantov v Arménsku a Gruzínsku, ale na rozdiel od prvých dvoch projektov bol prieskum založený na osobných rozhovoroch uskutočnených v období od novembra 2022 do januára 2023. V Gruzínsku (Tbilisi a Batumi) sa uskutočnilo 853 rozhovorov a v Arménsku (Jerevan) 801 rozhovorov (Krawatzek et al., 2023).

a sociálnej politiky týkajúcej sa migrácie a migrantov. Toto váhanie môže mať do istej miery politické dôvody, keďže táto migračná vlna je pre Rusko citlivou politickou a hospodárskou otázkou. Rovnako môže vysvetlenie spočívať v jedinečnosti okolností: masová imigrácia vysokokvalifikovaných obyvateľov miest do relatívne menej rozvinutých krajín je z historického hľadiska zriedkavým javom.

B o x 9.8

Reakcia krajín Strednej Ázie na prítok ruských migrantov

Vlády Tadžikistanu a Uzbekistanu nezmenili nič, pokiaľ ide o reguláciu príchodu ruských občanov. S Tadžikistanom má Rusko dohodu o bezvízovom styku od roku 2000, v Uzbekistane vstúpila v roku 2022 do platnosti dohoda upravujúca podmienky pobytu, ale podpísaná bola už rok predtým. Kirgizská vláda sa v auguste 2022 zamerala na ruských IT špecialistov zavedením štatútu digitálneho nomáda (Kabinet Ministrov KR, 2022). Tento štatút umožňuje oslobodenie od povinnosti registrácie v mieste bydliska a potreby získať pracovné povolenie, možnosť registrácie právnickej osoby a právo otvoriť a používať účty v bankách Kirgizskej republiky v rámci zjednodušeného postupu. Tento štatút však môžu získať aj občania ďalších 12 krajín.

Kazachstan a Kirgizsko sú síce členmi Eurázijskej hospodárskej únie, deklarovaného jednotného hospodárskeho priestoru s voľným pohybom osôb a kapitálu, ale prax sa od deklaratívnych pravidiel odchyľuje, čo je odrazom zmien, ktoré nastali od vypuknutia vojny na Ukrajine. Od začiatku roka 2023 Kazachstan zmenil pravidlá vstupu a pobytu cudzincov vrátane ruských občanov. Od konca januára 2023 môžu cudzinci, ktorí vstupujú do Kazachstanu bez víz, zostať v krajine 30 dní, ale nie viac ako 90 kalendárnych dní v rámci obdobia 180 kalendárnych dní (Výbor pre migračnú službu KZ, 2023). Po uplynutí tohto obdobia sa cudzinci musia prihlásiť na trvalý pobyt v krajine. Kirgizsko tiež zmenilo svoj prístup k imigrácii v auguste 2023 (Kabinet Ministrov KR, 2023). Zmeny zahŕňajú presun rozhodovania o postupe pri vstupe, výstupe, tranzite, pohybe a pobyte cudzincov na území Kirgizska. Kabinet ministrov už v októbri 2023 schválil nové nariadenie o podmienkach pobytu cudzincov. Podobne ako v rozhodnutí kazachskej vlády sa v nových predpisoch znižuje možnosť pobytu cudzincov na viac ako 90 dní v rámci 180 kalendárnych dní. Po uplynutí tohto obdobia sa musia cudzinci prihlásiť na trvalý pobyt v krajine.

Reakcia vlád jednotlivých krajín bola teda zatiaľ pomerne limitovaná a obmedzovala sa najmä na snahu posilniť monitorovanie a kontrolu prítomnosti ruských občanov (v prípade Kirgizska a Kazachstanu) alebo na žiadne viditeľné politické rozhodnutia (v prípade Tadžikistanu a Uzbekistanu).

Návrat ruskej ekonomiky po jednoročnom prepade na rastovú trajektóriu už v roku 2023 sa predpokladal už dlhšie, intenzita jej zotavenia ale prekvapila. Za rozmachom produkcie stál domáci dopyt, tak súkromný, ako aj verejný. Zvýšeniu spotreby domácností napomáhali odložené nákupy z krízového roka 2022 a boj o pracovnú silu ústiaci do výrazného rastu nominálnej mzdy, ktorý aj napriek zrýchľujúcej sa inflácii držal reálnu mzdu v pozitívnom pásme. Uvoľnenie menovej politiky po stabilizácii situácie v roku 2022 umožnilo úverovú expanziu, ku ktorej prispeli nielen domácnosti, ale aj firmy, ktorých finančná situácia dosahovala rekordne pozitívne výsledky. Verejnú spotrebu zas nafukoval silný fiškálny stimul, potreba veľkých infraštruktúrnych projektov a dotácií na reštrukturalizáciu a reorientáciu ekonomiky. „Víťazom“ vojny tak bol v roku 2023 spracovateľský priemysel, hlavne tie jeho odvetvia, ktoré súvisia s výrobou pre zbrojárske odvetvie. Darilo sa aj stavebníctvu, nielen vďaka dotovaným hypotékam, ale aj štátnym projektom výstavby. Výroba v automobilovom priemysle zas rýchlo prešla na využívanie čínskych dodávok. Významne si ale polepšili aj niektoré odvetvia služieb, napríklad domáci cestovný ruch, keďže sankcie obmedzili možnosti občanov RF dovolenkovať v zahraničí. Nemožno teda povedať, žeby bol rast výsledkom akéhosi prechodu na vojnovú ekonomiku, darilo sa aj odvetviám, ktorých väčšina produkcie je určená pre civilný sektor. Aj napriek viac ako 30 % nárastu v odvetviach spojených s vojnovou ekonomikou ostáva ich podiel na celkovej produkcii naďalej nízky, problémom tak skôr je, že ohrozil schopnosť civilných odvetví najímať novú pracovnú silu, na čo štát reagoval viacerými programami.

Obrátenou stranou mince tohto hospodárskeho úspechu boli zmeny v zahraničnoobchodnej výmene a fiškálna pozícia federácie. Sankcie na dovoz z Ruska sa v roku 2023 konečne prejavili (v roku ich zavedenia ešte Rusko ťažilo z extrémneho nárastu cien na komoditných trhoch) a začali limitovať ruské príjmy z vývozu energetických surovín, pričom dovoz bol ťahaný silným domácim dopytom. Obrat vo vývoji vývozu a dovozu tak spôsobil dramatické zmenšenie prebytku bežného účtu platobnej bilancie, ale zatriasol aj kurzom rubľa, čo ešte

viac zintenzívnilo už existujúce inflačné tlaky v ekonomike. Po takmer roku sa tak centrálna banka Ruska vrátila k sprísňovaniu monetárnej politiky, čím sa jej ešte pred koncom roka podarilo stabilizovať výmenný kurz aj zbrzdiť zrýchľujúcu infláciu. Zvýšením úrokovej sadzby a ďalšími opatreniami cieľi aj na tlmenie úverovej expanzie, snaží sa ochladiť domáci dopyt, zabrániť prehriatiu ekonomiky aj opätovnému zrýchleniu rastu cien. Fiškálna politika sa tiež realizovala pod vplyvom sankcií a vojenského konfliktu, vláda rôznymi úpravami zvýšila príjmy vo výbere daní a ciel, čím čiastočne kompenzovala výpadok príjmov z vývozu surovín. Limity výdavkov a rozpočtové pravidlo boli upravené tak, aby bolo možné udržať expanzívnu fiškálnu politiku. Výdavky stúpili nielen v kapitole obrana, financovať bolo potrebné aj množstvo štátnych projektov, nielen infraštruktúrnych súvisiacich s teritoriálnou reorientáciou zahraničného obchodu, ale aj na stabilizáciu domácej ekonomiky. Plnenie rozpočtu tak ostalo druhý rok deficitné, avšak deficit je na medzinárodné pomery nízky. Navyše Rusko naďalej disponuje potrebnými rezervnými zdrojmi vo Fonde národného blahobytu, ktorého zostatok medziročne vzrástol a v zmysle novej verzie fiškálneho pravidla je v pláne ho dopĺňať aj najbližšie roky. Znepokojivé je značné zvýšenie výdavkov v kapitole obrana v pláne rozpočtu na rok 2024.

Hlavným problémom domácej ekonomiky v najbližšom období bude zrejme nedostatok disponibilnej pracovnej sily, z ktorej ukrajuje už nielen nepriaznivý demografický vývoj, ale aj mobilizácia, zbrojársky priemysel aj presídľovanie Rusov do zahraničia. Na význame tak získajú nové práce nahrádzajúce investície, ktorých efektivita je zase čiastočne otáznava z dôvodu sankciami limitovaného prístupu k západným technológiám. Zo sankcií najviac profitujú tretie krajiny, výrazne stúpol podiel ruských priemyselných firiem, ktoré dovážajú/plánujú dovážať zariadenia z Číny, Indie a Turecka, podiel tých, ktorí naďalej dovážajú z krajín EÚ, sa dramaticky prepadol. Výsledky politiky substitúcie dovozu domácou produkciou sú tiež obmedzené, až 80 % priemyselných firiem sa vyjadrilo, že na domácom trhu nie je dostatok náhrad ruskej výroby, takmer polovica uviedla, že ruské náhrady nemajú dostatočnú kvalitu (WIIW, 2024). Až dve tretiny ruských priemyselných podnikov sú závislé od zahraničných zariadení

a v niektorých odvetviach zatiaľ úspešnej substitúcii dovozu nepomohli ani masívne investície do domácej výroby (letecký priemysel, výroba polovodičov). Limitom rastu vo vnútri ekonomiky teda budú kapacitné obmedzenia produkcie a schopnosť zvýšiť jej technologickú úroveň, okrem toho samozrejme ďalší vývoj vonkajších vzťahov a riziko sekundárnych sankcií či schopnosť ruskej ekonomiky vysporiadať sa s nevyhnutnými štruktúrnymi zmenami a zavŕšením procesu reorientácie na iných hlavných obchodných partnerov (obsadenie nových trhových podielov, logistické cesty, budovanie obchodných partnerstiev, rozšírenie surovinového vývozu do spriatelených krajín atď.). Opatrné musí byť tiež hodnotenie plánovanej fiškálnej konsolidácie, ktorá by predpokladala ukončenie vojenského konfliktu. Centrálnou otázkou je ďalší vývoj vzťahov RF so Západom a prípadná ďalšia eskalácia konfliktu.

10. DESAŤROČIE PROTIRUSKÝCH SANKCIÍ, ICH ÚČINNOSŤ A ODPOVEĎ RUSKA

V roku 2023 ubehlo desať rokov od zavedenia prvých sankcií proti Ruskej federácii zo strany západných štátov vedených Spojenými štátmi americkými, Veľkou Britániou a Európskou úniou. Desaťročie je dostatočne dlhé obdobie na hodnotenie vplyvu sankcií na ruskú ekonomiku a spoločnosť, avšak aj na medzinárodný obchod a medzinárodné vzťahy.

10.1. Západné sankcie proti RF v období 2014 až 2023

Prvé desaťročie západných sankcií proti Ruskej federácii v období rokov 2014 až 2023 bolo poznačené tromi významnými šokovými udalosťami. Prvým šokom bolo úvodné zavedenie sankcií v roku 2014, ktoré významným spôsobom ovplyvnilo ruskú ekonomiku v rokoch 2014, 2015 a 2016. Druhý šok, ktorý utrpela ruská ekonomika, avšak ktorý nesúvisel so západnými sankciami, bola epidémia ochorenia COVID-19 v rokoch 2020 až 2021. Tretím šokom bola druhá vlna západných sankcií, ktorá prišla po uznaní nezávislosti Doneckej republiky a Luhanskej republiky a následnej vojenskej invázii Ruskej federácie na Ukrajinu vo februári 2022.

Prvé sankcie zaviedli západné štáty proti Ruskej federácii v marci 2014 s odôvodnením, že ich účelom je vytvorenie tlaku na vládu RF v súvislosti s udalosťami na Kryme, ktorý v tom čase bol súčasťou Ukrajiny, kde bolo usporiadané referendum o pričlenení k Ruskej federácii. EÚ pozastavila vyjednávania o bezvízovom režime a dohode o základnej spolupráci a zaviedla tri skupiny sankcií: osobné, sektorové a tzv. krymský sankčný balík. V nasledujúcich rokoch boli sankcie postupne rozširované a každoročne bola predlžovaná ich platnosť.

Druhá vlna západných sankcií prišla v roku 2022. Masívne začali sankcie pribúdať ešte pred inváziou RF na Ukrajinu, a to 22. 2. 2022. Západné štáty ako dôvod uviedli ruské uznanie nezávislosti dvoch regiónov Ukrajiny, ktoré sa vyhlásili za samostatné republiky ešte

v roku 2014. Ruská federácia sa touto vlnou sankcií vo februári 2022 stala najviac sankcionovaným štátom sveta. V tabuľke 10.1 sa uvádza sedem štátov s najväčším počtom sankcií a vidíme, že do februára 2022 bol najviac sankcionovaným štátom Irán. Vo februári 2024 bola Ruská federácia ďaleko najviac sankcionovaným štátom s počtom sankcií viac ako dvadsaťtisíc, čo je štyrikrát viac ako druhý Irán. Tento stav, ktorý nemá v histórii obdobu, býva tiež označovaný ako sankčná revolúcia.

T a b u ľ k a 10.1

Štáty s najväčším počtom sankcií k 22. 4. 2024

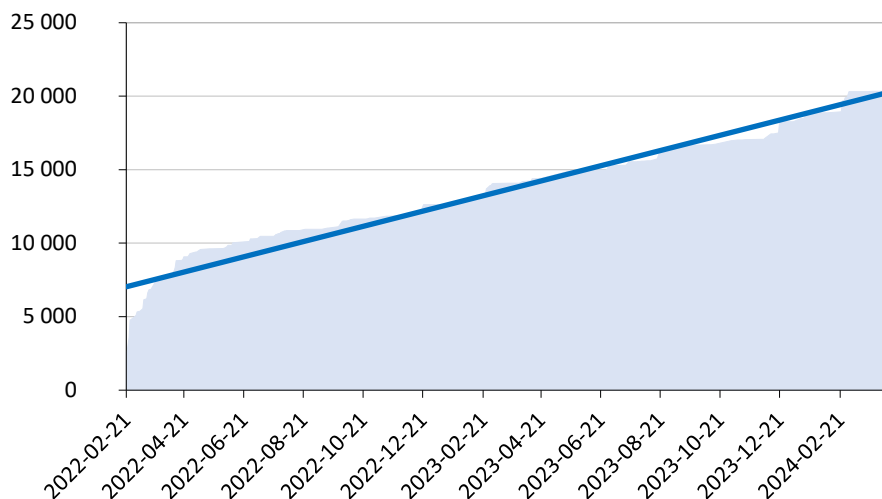
	Rusko	Irán	Sýria	Severná Kórea	Bielorusko	Venezuela	Mjanmarsko
Pred 22. 2. 2022*	2 695	3 616	2 598	2 052	788	651	458
Od 22. 2. 2022	18 069	1 479	257	127	711	96	551
Spolu	20 764	5 095	2 855	2 179	1 499	747	1 009

Prameň: Castellum.AI (2024a).

Dynamiku pribúdania sankcií proti Ruskej federácii zobrazuje graf 10.1, v ktorom vidíme, že v priebehu približne dvoch rokov západné štáty postupne zvyšovali počet sankcií z počtu necelých tritisíc sankcií začiatkom roku 2022 až na takmer desaťtisíc sankcií v polovici roka 2022. To naznačuje, že sankcie boli pravdepodobne vopred pripravené. Od približne polovice roka 2022 sa tempo pribúdania sankcií spomalilo. V grafe 10.1 možno pozorovať určité skokové pribúdanie sankcií, ktoré čiastočne odráža zavádzanie sankčných balíčkov Európskej únie. Približne od polovice roku 2022 do apríla 2024 západné štáty zavádzali v priemere približne päťsto sankcií mesačne. Táto intenzita zavádzania sankcií nemá v histórii analógiu, rovnako ako štruktúra sankcií (okrem sankcií ekonomických, Západ zaviedol aj rozsiahle sankcie politické, diplomatické, informačné, mediálne, kultúrne, športové, diplomatické), patria k hlavným argumentom tvrdení ruskej politickej triedy, že západné štáty vedú proti Rusku hybridnú vojnu a že táto vojna je pre Rusko vojnou existenčnou.

Graf 10.1

Tempo prírúdanía nových sankcií proti RF v období február 2022 až apríl 2024

Prameň: Castellum.AI (2024b).

Štruktúra západných sankcií proti RF zodpovedá tradičnej sankčnej štruktúre:

- opatrenia na obmedzenie vývozu – primárne cielené na zníženie príjmov z vývozu a vyvolanie ekonomickej krízy vo vývozných sektoroch (zníženie príjmov, zníženie produkcie a následné zvýšenie sektorovej nezamestnanosti);
- opatrenia na obmedzenie dovozu – primárne cielené na obmedzenie prístupu k moderným technológiám a technologicky vyspelej produkcii (zníženie technologickej vyspelosti zbraní, vyvolanie inflačných tlakov obmedzením dostupnosti technologicky vyspelých výrobkov);
- opatrenia na obmedzenie prístupu k platobným a finančným systémom, opatrenia na obmedzenie prístupu na medzinárodné finančné trhy – z krátkodobého hľadiska vyvolať krízu z nemožnosti realizovať platobné operácie domáce i zahraničné (vyvolanie paniky), z dlhodobého hľadiska zvýšiť náklady na pokrývanie deficitov a zvýšiť náklady na nové investície (inflačné tlaky).

Sankcie majú primárny cieľ vytvoriť sociálne napätie v cieľovom štáte, a tým vytvoriť tlak na politické zmeny. Sociálne napätie majú vyvolať okamžité a krátkodobé efekty sankcií v podobe náhlych šokov, prípadne dlhodobé a kumulované dopady zo zhoršujúcich sa štrukturálnych deformácií ekonomiky.

Proti Ruskej federácii bolo od 22. februára 2022 do 22. apríla 2024 uvalených spolu 12 092 individuálnych sankcií, 5 658 firemných a inštitucionálnych sankcií, 214 sankcií proti plavidlám a 105 sankcií proti lietadlám (Castellum.AI, 2024c). Čo sa týka zdrojových štátov, jednoznačne takmer štvrtinu zo všetkých sankcií zaviedli Spojené štáty americké, nasledované Kanadou s 3 388 sankciami a Švajčiarskom s 2 880 sankciami (tab. 10.2). Protiruské sankcie zaviedlo množstvo ďalších štátov sveta – Austrália, Južná Kórea, Nový Zéland, Nórsko, Singapur a ďalšie.

T a b u ľ k a 10.2

Štáty s najväčším počtom sankcií proti Ruskej federácii od roku 2014 k 22. 4. 2024

USA	Kanada	Švajčiarsko	EÚ	Francúzsko	Veľká Británia	Austrália	Japonsko
5 127	3 388	2 880	2 230	2 173	2 035	1 586	1 345

Poznámka. – Francúzsko je v štatistike vykazované osobitne od EÚ z dôvodu, že vedie vlastný sankčný zoznam, ktorý sa nie úplne zhoduje so sankciami zavedenými Európskou úniou.

Prameň: Castellum.AI (2024d).

Celosvetovo čelia rôznym sankciám, či zo strany OSN, EÚ, USA, Veľkej Británie, Francúzska, Kanady, alebo iných štátov okrem verejne známych štátov ako Rusko, Kuba, Irán, či Severná Kórea aj štáty ako Nikaragua, Jemen, Stredoafriická republika, Libanon, Líbya, Moldavsko, Srbsko a ďalšie. Existuje preto dostatok skúseností s politikou sankcií, s dopadmi a protiopatreniami. Historické skúsenosti má aj samotná Ruská federácia, ktorá ešte ako súčasť Sovietskeho zväzu čelila dlhodobo rôznym sankciám zo strany západných štátov.

Ruská federácia začala na sankcie reagovať už v roku 2014. Nešlo však o zrkadlovú odpoveď. Vláda Ruskej federácie sa sústredila na rozvoj sektorov, ktoré boli najviac závislé od dovozu, pričom medzi

prioritami boli rozvoj poľnohospodárskej produkcie, potravinárstva a farmácie. Domácim producentom pomohol aj zákaz dovozu určitých tovarových skupín zo štátov EÚ. Centrálna banka Ruska (CBR) začala budovať domáci systém platobných kariet MIR a nariadila, aby zahraničné platobné systémy VISA a Mastercard začali uskutočňovať svoje operácie prostredníctvom systému CBR. Týmto opatrením chcela CBR zabrániť opakovaniu situácie, keď tieto systémy deaktivovali svoje služby obyvateľom Krymu, ktorý bol pripojený k Ruskej federácii.

Politika odpovede Ruskej federácie na zavedenie západných sankcií bola už od roku 2014 rozsiahla a riešila aktuálne šokové situácie a dlhodobú adaptáciu ekonomiky a spoločnosti na novú realitu konfrontácie so západnými štátmi.

10.2. Vybrané dopady sankcií na ruskú ekonomiku a spoločnosť

Ruská reakcia na západné sankcie sa sčasti opierala a stále opiera o skúsenosti ďalších štátov, ktoré čelili v minulosti i v súčasnosti západným sankciám. Ekonomickí experti Ruskej akadémie vied analyzovali dlhodobé skúsenosti Iránu so západnými sankciami. Irán čelí sankciám zo strany Spojených štátov od roku 1979 a od roku 2011 aj podstatne širším a prísnejším medzinárodným sankciám zo strany EÚ a OSN. Skúsenosti Iránu sú pre RF čiastočne relevantné. Ruská ekonomika v porovnaní s iránskou je síce významne väčšia a rozvinutejšia, avšak má podobne ako iránska ekonomika orientáciu na surovinový vývoz. Vychádzajúc zo skúseností Iránu, z podobností a rozdielností sankčnej politiky Západu proti Rusku a proti Iránu boli pomenované tri hlavné dlhodobé riziká, ktoré hrozia ruskej ekonomike: a) stagflácia, čiže stagnácia alebo pokles ekonomiky súbežne s infláciou; b) pasca fiškálnych stimulov; c) zraniteľnosť *ekonomiky vzdoru*⁹⁸ (Смородинская, Катуков, 2023).

Riziko stagflácie vyplýva z izolácie ekonomiky od globálnych trhov, keď obmedzený prístup na zahraničné trhy obmedzuje možnosti

⁹⁸ Ekonomika vzdoru (v angl. *Economy of Resistance*) je oficiálna hospodárska doktrína Iránu formulovaná v roku 2014 ako politická odpoveď na západné sankcie.

využitia komparatívnych výhod vyúsťuje do poklesu výroby, zároveň domáce inflačné tlaky spôsobené sankciami kumulatívne pôsobia na prepád celkovej produktivity, čo znižuje potenciál rastu ekonomiky. Skúsenosti z Iránu naznačujú, že ruská ekonomika sa nebude môcť vyhnúť dlhodobému trendu zvýšenej inflácie, na ktorú nezaberá tradičný nástroj úrokových sadzieb centrálnej banky, ktorým sa spomaľuje dopytová inflácia.

Podľa Ministerstva financií RF v rokoch 2022 – 2023 celkový rozpočtový impulz v ekonomike Ruska predstavoval približne 10 % HDP. Závislosť od fiškálnych stimulov má tendenciu spôsobovať sektorové nerovnováhy, keďže vládne stimuly sú mierené na určené odvetvia, čím sú ostatné odvetvia znevýhodnené. Taktiež obmedzenia vládnych fiškálnych stimulov narastajú spolu s prepadom príjmov z vývozu.

Vysoká inflácia vyžaduje zvýšenie výdavkov verejného rozpočtu na stimulovanie ekonomického rastu, to však ešte viac tlačí na rast cien. Na druhej strane obmedzovanie verejných výdavkov s cieľom nezvyšovať infláciu hrozí prepadom ekonomickej výkonnosti do inflačnej stagnácie a rastom sociálnych problémov a nespokojnosti. Práve tá je hlavným cieľom sankcií, keďže môže viesť k zásadným politickým zmenám.

V roku 2014 Irán svoje dlhodobé skúsenosti so západnými sankciami sformuloval do doktríny ekonomiky vzdoru, v ktorej jedna z kľúčových priorít bola zbavenie sa závislosti verejného rozpočtu od príjmov z vývozu ropy. Druhou kľúčovou prioritou bola náhrada dovozu významných investícií a rozvojových inovácií. Západné sankcie mali v konečnom dôsledku viacero pozitívnych dopadov na iránsku ekonomiku a spoločnosť – významne sa zmenila štruktúra ekonomiky, neropný vývoz významne vzrástol (petrochemický, ľahký priemysel, poľnohospodárska produkcia) a cielené zameranie vzdelávacieho systému na vedu, technológiu, strojárstvo a matematiku prinieslo prudký nárast počtu technologicky zameraných firiem. Z dlhodobého hľadiska je však obtiažne uniknúť z pasce špecializácie na vývoz nerastných surovín z dôvodu technologických limitácií a zaostávania v mnohých sektoroch, ktoré sa začne objavovať ako následok

dovozného embarga. Programy náhrady dovozu bývajú úspešné v nízko a stredne technologicky náročných odvetviach, avšak vo vysoko technologicky náročných odvetviach sa začne prejavovať zaostávanie, a to obmedzuje možnosti rozvoja nesurovinového vývozu. Dlhodobou ruská ekonomika technologicky zaostáva v automobilovom či strojárskom priemysle.

Stratu odberateľov medzi západnými štátmi je čiastočne možné kompenzovať novými alternatívnymi odberateľmi v tretích krajinách, avšak tie vďaka faktu, že spoluprácu potrebuje viac sankcionovaná ekonomika, požadujú vysoké zľavy, čo v konečnom dôsledku znamená negatívny dopad na platobnú bilanciu štátu vývozcu. Rusko teda nemôže očakávať, že z dlhodobého hľadiska sa preorientovanie na iné štáty prejaví aj zvýšenou stabilitou ruskej ekonomiky. Ruskej ekonomike hrozí vytvorenie silnej závislosti vývozných odvetví od Číny.

Vývoj hospodárskeho rastu v období sankcií

Makroekonomický ukazovateľ hospodárskeho rastu (tab. 10.3) jednoznačne potvrdzuje, že západné sankcie mali vplyv na výkonnosť ruskej ekonomiky. V roku 2015, druhý rok zavedenia sankcií, klesol medziročne HDP na 98 % a v roku 2016 zostal prakticky nezmenený. Až v roku 2017 sa objemom HDP vrátil na úroveň roku 2014. Roky 2018 a 2019 sa javili ako roky prekonania šoku, ktorý spôsobili západné sankcie, a návratu k rastu ekonomiky. Rok 2020 bol rokom opätovného prepadu, a to na 97,3 %, avšak tento prepad bol spôsobený pandemiou ochorenia COVID-19. Povzbudzujúce zotavenie ekonomiky v nasledujúcom roku 2021 vystriedal opäť prepad, ktorý bol spôsobený druhou vlnou západných sankcií po invázii RF na Ukrajinu. Prepád z roku 2022 bol však najnižší z celého obdobia 2014 až 2023 na úrovni 98,8 % predchádzajúceho roku. Zotavenie z druhého sankčného šoku prišlo rýchlejšie ako v prípade prvého sankčného šoku a už v roku 2023 ruská ekonomika opäť zaznamenala rast 3,6 %, ktorým sa dokonca dostala nad úroveň dobrého roku 2021.

T a b u ľ k a 10.3

Vývoj HDP Ruskej federácie v období 2012 až 2023

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Zmeny fyzického objemu HDP v %	104,0	101,8	100,7	98,0	100,2	101,8
HDP v bežných cenách v mld. rubľov	68 103,4	72 985,7	79 030,0	83 087,4	85 616,1	91 843,2
HDP v stálych cenách r. 2021 v mld. rubľov	122 315,6	124 462,7	125 379,1	122 905,7	123 143,8	125 393,2
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Zmeny fyzického objemu HDP v %	102,8	102,2	97,3	105,9	98,8	103,6
HDP v bežných cenách v mld. rubľov	103 861,7	109 608,3	107 658,1	135 773,8	155 188,9	172 148,3
HDP v stálych cenách r. 2021 v mld. rubľov	128 912,2	131 745,8	128 249,7	135 773,8	134 080,6	138 973,6

Poznámka. – Údaje za rok 2022 a 2023 neobsahujú ekonomickú aktivitu štyroch oblastí Ukrajiny pripojených k RF.

Prameň: Rosstat (2024a).

Sankcie sa jednoznačne prejavili na výkonnosti ruskej ekonomiky, avšak druhé a masívnejšie kolo sankcií sa prejavilo menej a zotavenie prišlo rýchlejšie ako v prípade prvého kola sankcií z roku 2014.

Inflácia počas obdobia sankcií

Vyvolanie inflačných tlakov je jedným z cieľov západných sankcií proti ruskej ekonomike, pretože vysoká inflácia má zároveň potenciál vyvolania spoločenskej nespokojnosti. V tabuľke 10.4 vidíme vývoj rastu spotrebiteľských cien v období 2013 až 2023 a z údajov je možné pozorovať skokové zvýšenie inflácie v roku 2015 na 15,5 %, čo bola dvojnásobná úroveň predchádzajúceho roku. V nasledujúcom roku 2016 sa inflácia vrátila na úroveň rokov 2013 a 2014 a následne ešte viac poklesla. V rokoch 2022 a 2023 v období zavedenia druhej vlny sankcií opäť stúpila, avšak nie tak výrazne ako pri prvej vlne sankcií.

T a b u ľ k a 10.4

Priemerná ročná inflácia spotrebiteľských cien v RF v období 2013 - 2023 (v %)

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
6,8	7,8	15,5	7,0	3,7	2,9	4,5	3,4	6,7	8,4	7,4

Prameň: Ourworldindata (2024) (obdobie 2013 až 2021), CBR (2023 a 2024) (obdobie 2022 a 2023).

CBR si prakticky každoročne stanovuje cieľ udržať infláciu na úrovni 4 %. Tento cieľ sa jej podarilo naplniť v rokoch 2017 až 2020, avšak zotavenie ekonomiky po šoku z pandémie v roku 2021 už ťahalo infláciu nad tento cieľ. Inflačné tlaky spôsobené druhou vlnou sankcií, napríklad zvýšenie cien paralelným dovozom, sa prejavili už v roku 2022.

Dosiahnuť spoločenskú nespokojnosť z vysokej inflácie nie je v Rusku jednoznačná záležitosť. V tabuľke 10.5 vidíme vývoj inflácie v dlhodobom kontexte rokov 1993 až 2012, pričom z údajov vyplýva, že ruská ekonomika a obyvateľstvo prešli dlhé obdobie výrazne vyššej inflácie. Miera inflácie, ktorú zažívala ruská ekonomika a spoločnosť v období západných sankcií, bola síce v niektorých rokoch zvýšená, avšak v dlhodobom porovnaní bola stále nižšia ako inflácia z rokov 1993 až 2009.

T a b u ľ k a 10.5

Priemerná ročná inflácia spotrebiteľských cien v RF v období 1993 - 2012 (v %)

1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
874,2	307,7	197,4	47,8	14,8	27,7	85,7	20,8	21,5	15,8
2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
13,7	10,9	12,7	9,7	9,0	14,1	11,6	6,8	8,4	5,1

Prameň: Ourworldindata (2024).

Účinnosť západných sankcií v zmysle vyvolania inflácie je možné jednoznačne pozorovať, pričom silnejší šok spôsobilo prvé kolo sankcií z roku 2014. Celkovo však možno vysloviť tvrdenie, že stupeň zvýšenia inflácie nedosiahol potenciál spoločenskej nespokojnosti.

Obdobie západných sankcií v rokoch 2014 až 2023 nemožno označiť ako obdobie stagflácie, keďže ruská ekonomika zaznamenala pokles hospodárskej aktivity iba počas troch rokov z tohto obdobia a miera inflácie s výnimkou roka 2015 nepresiahla 9 % a dokonca v štyroch po sebe idúcich rokoch bola pod úrovňou piatich percent. To bolo prvýkrát od roku 1993, keď inflácia bola na takej nízkej úrovni. Či sa ruská ekonomika úspešne vyhne stagflácii z dôvodu technologického zaostávania spôsobeného západnými sankciami aj v budúcnosti, bude zložitou úlohou strategického vedenia štátu.

Zmeny v zahraničnom obchode

Zahraničný obchod je pre ruskú ekonomiku mimoriadne dôležitý aj preto, že kompenzuje štrukturálne problémy ruskej ekonomiky. Po rozpade ZSSR takmer zaniklo viacero sektorov ekonomiky a ruská ekonomika je dnes závislá od dovozu strojov a zariadení, dopravných prostriedkov, komunikačných zariadení, spotrebného tovaru, potravinárskych výrobkov a ďalších tovarových skupín. Príjmy z vývozu predovšetkým energetických surovín a výrobkov a príjmy z vývozu nerastných surovín financujú dovoz. Západné sankcie preto cielia na obmedzenie alebo úplný zákaz dovozu určitých skupín tovaru a rovnako cielia na vývoz s cieľom obmedzenia príjmov.

Tabuľka 10.6 zachytáva vývoj zahraničného obchodu RF v období rokov 2013 až 2023. Časť kolísania hodnoty zahraničného obchodu, predovšetkým však vývozu, je spôsobená výraznejšími pohybmi cien energetických komodít a nerastných surovín na svetových trhoch. Napriek tomu vplyv sankcií na zahraničný obchod je jednoznačne viditeľný.

T a b u ľ k a 10.6

Základná bilancia zahraničného obchodu RF v období rokov 2013 až 2023 v mld. amerických dolárov

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Vývoz tovaru	523,3	497,8	341,5	281,7	353,0	443,1	418,7	332,2	493,8	588,3	424,2
Dovoz tovaru	343,0	308,0	193,0	191,7	238,0	248,6	254,4	240,4	304,0	280,4	303,3
<i>Bilancia tovaru</i>	180,3	189,8	148,5	90,0	115,0	194,5	164,3	91,8	189,8	307,9	120,9
Vývoz služieb	69,9	65,8	51,8	50,5	57,8	64,8	62,8	46,9	56,0	48,5	41,2
Dovoz služieb	128,5	121,0	88,4	74,4	88,9	94,7	99,0	64,3	75,5	70,7	75,3
<i>Bilancia služieb</i>	-58,6	-55,2	-36,6	-23,9	-31,1	-29,9	-36,2	-17,4	-19,5	-22,2	-34,1
<i>Obchodná bilancia</i>	121,7	134,6	111,9	66,1	83,9	164,6	128,1	74,4	170,3	285,7	86,8

Prameň: CBR (2014 až 2024).

Pokiaľ analyzujeme vývoj zahraničného obchodu RF vzhľadom na predsankčný rok 2013, tak vidíme, že po zavedení prvých sankcií začiatkom roku 2014 zahraničný obchod Ruska klesal až do roku 2016. Rast sa vrátil v rokoch 2017 a 2018. Mierny pokles nastal v roku 2019 a významnejší pokles v roku 2020, čiže v roku pandémie ochorenia

COVID-19. Roky 2021 a 2022 boli z hľadiska nominálneho vývozu výrazne pozitívne. Rok 2023 znamenal medziročný pokles o takmer 28 %. Nominálna hodnota vývozu RF po zavedení sankcií v roku 2014 nedosiahla v žiadnom roku úroveň roku 2013 okrem roku 2022. Nominálny dovoz tovaru nedosiahol úrovne z roku 2013 za celé obdobie do roku 2023, keď jeho hodnota bola oproti roku 2013 nižšia o takmer 11,5 %. Vývoz služieb sa od roku 2014 už nikdy nedostal na úroveň roku 2013. V roku 2023 bol takmer o 41 % nižší ako v roku 2013. Obdobné závery môžeme vyjadriť aj o dovoze služieb.

Prebytok z tovarového zahraničného obchodu klesol dva roky po zavedení sankcií v roku 2016 o 50 % oproti roku 2013. V roku 2018 bol tento prebytok vyšší oproti 2013 o 7,88 %, v roku 2021 o 5,27 % a v roku 2022 o rekordných 70,80 %. V ostatných rokoch obdobia po zavedení sankcií prebytok tovarového zahraničného obchodu bol nižší ako v roku 2013. Bilancia zahraničného obchodu služieb bola v každom roku negatívna, avšak tiež vykazovala kolísania kopírujúce sankčné a pandemické šoky. Celková bilancia zahraničného obchodu RF v rokoch 2014 až 2023 bola vždy pozitívna, avšak jej výška bola vysoko premenlivá. Kým v roku 2016 bola takmer o 45 % nižšia ako v roku 2013, v roku 2018 bola o 35,25 % vyššia ako v roku 2013. Počas pandémie ochorenia COVID-19 v roku 2020 bol prepád bilancie oproti 2013 takmer o 39 % a nasledujúcom roku 2021 bilancia prevyšovala rok 2013 o takmer 40 %. Rekordný prebytok bol v roku 2022 vo výške 285,7 mld. amerických dolárov, čo bolo 2,34-krát viac ako v roku 2013. V roku 2023 bilancia prudko klesla na úroveň nižšiu o 28,68 % ako v roku 2013. Kolísanie prebytku zahraničného obchodu RF v období 2013 až 2023 je vysoké, Západné sankcie mali jednoznačne negatívny vplyv na výšku prebytku.

Geografická štruktúra zahraničného obchodu pod vplyvom sankčnej politiky zaznamenala významné zmeny. Politika odpovede na sankcie vo forme programu paralelného dovozu (obchádzanie sankcií zo strany Ruska i zo strany západných štátov), hľadanie nových odberateľov a dodávateľov v štátoch, ktoré nezaviedli voči RF sankcie, a taktiež program náhrady dovozu sa postupne premietli do geografickej štruktúry zahraničného obchodu Ruska.

T a b u l k a 10.7

Geografická štruktúra tovarového zahraničného obchodu RF v rokoch 2014, 2021, 2023 (desať najväčších obchodných partnerov štátov)

2014			2021			2023		
štát	v mld. USD	podiel	štát	v mld. USD	podiel	štát	v mld. USD	podiel
Čína	88,4	10,96 %	Čína	141,4	17,72 %	Čína	240,1	33,00 %
Holandsko	73,3	9,10 %	Nemecko	57,0	7,14 %	India	64,9	8,92 %
Nemecko	70,1	8,70 %	Holandsko	46,4	5,82 %	Turecko	56,5	7,77 %
Taliansko	48,5	6,02 %	Bielorusko	38,8	4,86 %	Bielorusko	55,0	7,56 %
Bielorusko	36,0	4,46 %	USA	35,0	4,39 %	Kazachstan	26,0	3,57 %
Turecko	31,6	3,92 %	Turecko	32,9	4,13 %	Južná Kórea	15,0	2,06 %
Japonsko	30,8	3,82 %	Taliansko	31,3	3,92 %	Nemecko	12,2	1,68 %
USA	29,1	3,62 %	Južná Kórea	29,9	3,75 %	SAE*	12,1	1,66 %
Ukrajina	27,8	3,45 %	Kazachstan	25,6	3,21 %	Brazília	11,3	1,55 %
Južná Kórea	27,3	3,39 %	Poľsko	22,5	2,82 %	Holandsko	9,9	1,36 %

* SAE – Spojené arabské emiráty.

Prameň: Rosstat (2018), Trading Economics (2024a; 2024b), РИА Новости (2024).

Vývoz a dovoz tovaru RF v roku 2014 predstavoval spolu 805,8 mld. amerických dolárov a najväčším obchodným partnerom bola Čína s hodnotou vzájomného obchodu 88,4 mld. amerických dolárov, čo predstavovalo približne 11 % celkového tovarového zahraničného obchodu (tab. 10.7). V rebríčku desiatich štátov s najvyšším podielom na zahraničnom obchode prevažovali európske štáty – Holandsko (9,1 %), Nemecko (8,70 %), Taliansko (6,02 %), Bielorusko (4,46 %) a Turecko (3,92 %). Nasledovali Japonsko (3,82 %), USA (3,62 %), Ukrajina (3,45 %) a Južná Kórea (3,39 %).

V roku 2021 po ôsmich rokoch platnosti západných sankcií sa geografická štruktúra zahraničného obchodu RF zmenila, avšak nemožno tvrdiť, že dramaticky. Významne narástla obchodná výmena s Čínou, ktorej podiel na tovarovom zahraničnom obchode dosiahol 17,72 %. Výraznejšie zmeny nastali v objeme a podiele Holandska, ktoré bolo dlhodobo na popredných miestach zoznamu štátov, kam smerovala najväčšia časť ruského vývozu. V prípade Holandska dominoval vývoz energetických surovín a produktov. Celkový objem vzájomného obchodu významnejšie klesol aj v prípade Nemecka, Talianska či Japonska, ktoré vypadlo z prvej desiatky najväčších obchodných partnerov Ruska.

Výrazné zmeny v štruktúre najväčších obchodných partnerov Ruska však možno pozorovať v roku 2023, rok po uvalení druhej vlny západných sankcií. Objem vzájomného obchodu s Čínou výrazne stúpol na 240,1 mld. amerických dolárov, čo predstavovalo až tretinu celkového tovarového zahraničného obchodu RF. Podľa mediálnych informácií až 90 % tejto obchodnej výmeny bolo zrealizovaných v národných menách oboch štátov (Interfax, 2024). Druhým najväčším obchodným partnerom sa stala India s objemom 64,9 mld. amerických dolárov, ktorý predstavoval 8,92 % na celkovom zahraničnom obchode RF v roku 2023. Vývoz do Indie v roku 2014 predstavoval 6,341 mld. amerických dolárov a dovoz z Indie 3,172 mld. amerických dolárov. Nárast vzájomného obchodu RF s Indiou v roku 2023 oproti roku 2014 bol až 6,8-krát vyšší. Hlavný vývoz do Indie predstavovali energetické suroviny a produkty. Objem aj podiel vzájomného obchodu výrazne klesli v prípade Nemecka, Holandska, Južnej Kórey, USA a ďalších. Medzi najväčšími obchodnými partnermi RF sa po prvýkrát objavili Spojené arabské emiráty a Brazília.

Vývoj geografickej štruktúry zahraničných partnerov jednoznačne reflektuje západné sankcie, pričom po roku 2022 podstatne výraznejšie ako v období 2014 – 2021. Objem obchodu aj jeho podiel s európskymi štátmi, USA, Japonskom a Južnou Kóreou významne poklesol. Naopak rekordne narástol objem a podiel obchodu s Čínou a Indiou. Časť zmien v geografickej štruktúre zahraničného obchodu možno interpretovať ako vstup tretích strán do existujúcich obchodných väzieb, čiže k zmene pôvodných výrobcov a konečných odberateľov nedošlo. Nie sú verejne dostupné štatistiky, ktoré by tento jav kvantifikovali. Mediálne sa objavilo množstvo informácií, že časť LNG plynu nakúpeného Čínou so zľavami putovala do európskych štátov či časť ropy a ropných produktov nakúpených Indiou či Tureckom rovnako končila v európskych štátoch (DW, 2022; Politico, 2024). Opačným smerom do Ruska putuje množstvo sankcionovaného tovaru cez štáty ako Turecko, Čína, Arménsko a ďalšie. Cez tretie štáty taktiež putuje do Ruska tovar, ktorý bol zaradený do oficiálneho programu paralelného dovozu.

Ruská invázia na Ukrajinu bola podľa politického vedenia RF následkom násilného politického prevratu na Ukrajine na prelome

rokov 2013 – 2014. Zmena politickej reality na Ukrajine v roku 2014 jednoznačne viedla k významnému poklesu vzájomného obchodu s Ruskom. Prozápadné vlády Ukrajiny od roku 2014 začali zavádzať vlastné sankcie proti Ruskej federácii a vydali sa cestou obmedzovania vzájomných ekonomických vzťahov. Rusko taktiež zaviedlo sankcie proti Ukrajine. Prepojenosť ekonomík Ruska a Ukrajiny pretrvávajúca ešte z čias ZSSR bola vysoká a rušenie týchto väzieb významne ovplyvnilo viacero sektorov ekonomík oboch štátov.

V tabuľke 10.8 vidíme vzájomný obchod Ruska a Ukrajiny vo vybraných rokoch obdobia rokov 2000 až 2020. Z údajov je zrejmé, že vzájomný obchod od roku 2000 stúpil vysokým tempom, keď v roku 2010 oproti roku 2000 bol viac ako štvornásobný a v roku 2012 oproti roku 2000 viac ako päťnásobný. V roku 2012 zaznamenal vzájomný obchod vrchol a od roku 2013, keď začali politické zmeny na Ukrajine, začal klesať.

T a b u ľ k a 10.8

Vývoj vzájomného obchodu RF s Ukrajinou vo vybraných rokoch obdobia 2000 – 2020 (v mld. amerických dolárov)

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Vývoz na Ukrajinu	5,02	12,40	23,1	27,2	23,8	17,1	9,29	6,27	7,94	9,52	6,62	6,31
Dovoz z Ukrajiny	3,65	7,82	14,0	17,9	15,8	10,7	5,67	3,81	4,91	5,46	4,85	3,61
Vzájomný obchod	8,67	20,22	37,1	45,1	39,6	27,8	15,0	10,1	12,9	15,0	11,5	9,92

Prameň: Rosstat (2018), Ru-Stat (2024).

Od roku 2013 údaje jednoznačne preukazujú vysoké tempo medziročného poklesu, keď v roku 2016 bol vzájomný obchod štyrikrát menší, čiže iba približne 25 % úrovne roku 2013. V rokoch 2017 a 2018 sa negatívny trend zmenil na pozitívny a vzájomný obchod mierne stúpol. V roku 2019 sa opäť prepadol a v roku 2020 bol vzájomný obchod Ruska a Ukrajiny takmer na úrovni roku 2000. Ukrajina bola pre Rusko vďaka spoločnej minulosti významným obchodným partnerom. V roku 2012, keď vzájomný obchod Ruska a Ukrajiny bol najvyšší, bol podiel tohto obchodu na celkovom zahraničnom obchode Ruska 5,22 %. V roku 2020 predstavoval tento podiel 1,24 %.

Zahraničný obchod RF z dôvodu západných sankcií a z dôvodu novej politiky na Ukrajine od roku 2014 jednoznačne zaznamenal prepady a jednoznačne sa zmenila aj geografická štruktúra hlavných obchodných partnerov Ruska. Sankcie mali vplyv na príjmy zo zahraničného obchodu predovšetkým v rokoch po zavedení prvých sankcií. Rovnako prebytok v roku 2023 výrazne poklesol, čo je v západných štátoch označované ako úspech sankcií. Ďalšie roky ukážu, ako sa Rusko vysporiada s dopadmi západných sankcií z dlhodobého hľadiska.

Zahraničný dlh

Celkový zahraničný dlh (vládný dlh + dlh centrálnej banky + dlhy bankového sektora + dlhy ostatných sektorov) Ruskej federácie predstavoval začiatkom roku 2014 727,1 mld. amerických dolárov, pričom rok 2014 bol rokom otočenia trendu stúpania zahraničného dlhu. Od roku 2002, keď celkový zahraničný dlh RF predstavoval približne 151,3 mld. amerických dolárov, stúpал až do roku 2013, keď dosiahol vrchol v hodnote 728,9 mld. amerických dolárov, čo predstavovalo 35 % HDP, pričom vládný dlh predstavoval 3 % HDP. Od prijatia prvých západných sankcií v roku 2014 zahraničný dlh začal svoj klesajúci trend. Klesal postupne aj jeho podiel na HDP. V tabuľke 10.9 vidíme, že v roku 2023 celkový zahraničný dlh RF klesol na 316,8 mld. amerických dolárov, čo predstavovalo 15,8 % HDP, pričom vládný dlh klesol na úroveň 1,6 % HDP. CBR hodnotila podľa medzinárodných štandardov v celom období 2014 – 2023 dlhové zaťaženie ako mierne.

Vývoj celkového zahraničného dlhu a rovnako aj vládneho zahraničného dlhu v období rokov západných sankcií 2014 až 2023 naznačuje, že vláda RF prijala stratégiu znižovania zahraničného zadlženia. Na druhej strane je potrebné poznamenať, že USA a EÚ explicitne uviedli, že cieľom vybraných sankcií bolo obmedzenie prístupu ruskej ekonomiky k medzinárodnému financovaniu. To sa však týka len západných finančných trhov. Ruská vláda má v prípade potreby prístup k východoázijským finančným trhom. Západné sankcie nemajú negatívny vplyv na zahraničnú zadlženosť ruského štátu.

T a b u ľ k a 10.9

Celkový zahraničný dlh Ruskej federácie, jeho podiel na HDP a podiel vládneho zahraničného dlhu na HDP v období rokov 2013 až 2023

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Celkový zahraničný dlh v mld. USD	728,9	599,9	518,5	511,8	518,4	455,1	491,5	467,6	488,4	385,1	316,8
Ako podiel na HDP v %	35,0	32,0	39,0	40,0	33,0	27,0	29,1	31,5	27,0	16,7	15,8
Podiel vládneho zahraničného dlhu na HDP v %	3,0	2,0	2,0	3,0	4,0	3,0	4,1	4,4	3,5	2,0	1,6

Poznámka. – Podielové hodnoty v percentách sú uvedené presne ako vo výročných správach CBR. Hodnoty v % v rokoch 2013, 2014, 2018, 2019, 2023 sa viažu k dátumu prvého dňa nasledujúceho roka. V ostatných rokoch sa hodnoty viažu k poslednému dňu daného roka.

Prameň: výročné správy CBR (2014 až 2024).

Devízové rezervy štátu

Devízové rezervy RF patria k najvyšším na svete a ich navyšovanie a udržiavanie vo vysokom objeme je dlhodobou stratégiou CBR. CBR dlhodobo navyšuje fyzické objemy zlata a rovnako aj objemy cudzích mien, pričom štruktúra valút sa mení v neprospech dolára a eura.

T a b u ľ k a 10.10

Objem zlatých rezerv CBR v období 2014 až 1. štvrtrok 2024 (v tonách)

2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	1Q 2024
1 208,19	1 414,54	1 615,22	1 838,76	2 113,03	2 271,16	2 298,53	2 301,64	2 332,74	2 332,74	2 332,74

Prameň: World Gold Council (2024).

V roku 2023 CBR po prvýkrát od roku 2005 nenavýšila fyzický objem zlatých rezerv a tie zostali na úrovni roku 2022 v objeme 2 332,7 t zlata (tab. 10.10), čo predstavovalo 28,1 % celkových zahraničných rezerv na konci marca 2024. V globálnom kontexte boli zlaté rezervy CBR svojím fyzickým objemom na piatom mieste spomedzi štátov (USA 8 133,5 t; Nemecko 3 352,3 t; MMF 2 814,0 t; Taliansko 2 451,8 t; Francúzsko 2 436,9 t zlata) nasledované Čínou s 2 262,4 t zlatých rezerv a Švajčiarskom s 1 040,0 t.

T a b u ľ k a 10.11

Devízové rezervy CBR v období 2013 až 2023 (v mld. amerických dolárov)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Stav k dátumu	1. 1. 2014	1. 1. 2015	31. 12. 2015	31. 12. 2016	31. 12. 2017	31. 12. 2018	1. 1. 2020	1. 1. 2021	31. 12. 2021	31. 12. 2022	1. 1. 2024
Devízové rezervy celkom	509,6	385,5	368,4	377,7	432,7	468,5	554,4	595,8	630,6	582,0	598,6
z toho valuty	469,6	339,4	319,8	317,5	356,1	381,6	444,0	457	497,6	445,9	442,7
z toho monetárne zlato	40,0	46,1	48,6	60,2	76,6	86,9	110,4	138,8	133,1	136,1	155,9
Podiel zlata na rezervách v %	7,8	12,0	13,2	15,9	17,7	18,5	19,9	23,3	21,1	23,4	26,0
Počet mesiacov financovania dovozu:	13	11	16	17	16	16	19	23	20	-	-

Prameň: CBR, výročné správy za roky (2014 až 2024).

Podiel menového zlata na celkových rezervách CBR sa za celé obdobie rokov 2013 až 2023 zvyšoval s výnimkou roku 2021 (tab. 10.11). V roku 2013 predstavoval podiel zlata na rezervách 7,8 % a v roku 2023 to bolo viac ako trojnásobok, 26 %. Západné sankcie nemajú žiadny viditeľný negatívny vplyv na túto zložku devízových rezerv RF.

Hodnota devízových rezerv sa mení nielen samotným objemom, ale aj ocenením monetárneho zlata, ktoré má dlhodobu stúpajúcu hodnotu. V tabuľke 10.11 vidíme vývoj devízových rezerv CBR v období rokov 2013 až 2023. Devízové rezervy oproti roku 2013 výrazne klesli (o štvrtinu a viac) v rokoch 2014, 2015 a 2016, čiže v rokoch po zavedení prvej vlny západných sankcií. Nad úroveň roku 2013 sa devízové rezervy dostali až v roku 2019 a rekordnú výšku 630,6 mld. amerických dolárov dosiahli v roku 2021. V roku 2022, v roku zavedenia druhej masívnej vlny západných sankcií, devízové rezervy klesli o necelých 8 %, teda nie dramaticky. CBR vo svojich výročných správach až do roku 2021 uvádzala počet mesiacov, na ktoré by devízové rezervy vystačili v prípade nutnosti krytia dovozu. Parameter krytia dovozu počas obdobia 2013 až 2021 stúpал s výnimkou rokov 2014 a 2021. V roku 2020 devízové rezervy postačovali na krytie dovozu až na 23 mesiacov. Pre roky 2022 a 2023 nie sú hodnoty tohto parametra, tak ako ho počítala CBR, zverejnené.

Vývoj devízových rezerv RF ukazuje, že ich objem bol ovplyvnený zavedením západných sankcií v roku 2014, avšak vplyv druhého kola sankcií z roku 2022 nie je jednoznačný.

Nezamestnanosť

Zvýšená nezamestnanosť je znakom problémov ekonomiky a ako sociálny problém, ktorý úzko súvisí s chudobou, má potenciál vyvolať politické zmeny. V tabuľke 10.12 vidíme vývoj nezamestnanosti v RF v období rokov 2000 až 2023, takže môžeme pozorovať dlhodobý vývoj tohto ukazovateľa. Miera nezamestnanosti dlhodobo klesala a významnejší skok je možné pozorovať len v čase globálnej krízy v roku 2008. V ďalších rokoch opäť klesala, avšak po zavedení sankcií vidíme mierny nárast v roku 2015 na 5,6 % a v ďalších rokoch opäť jej pokles až do pandemického roku 2020. Druhé kolo sankcií z roku 2022 žiadne zvýšenie nezamestnanosti v roku 2022 ani v roku 2023 nespôsobilo.

T a b u ľ k a 10.12

Nezamestnanosť v RF v období rokov 2000 až 2023 (v %)

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
10,6	9,0	7,9	8,2	7,8	7,1	7,1	6,0	6,2	8,3	7,3	6,5
2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
5,5	5,5	5,2	5,6	5,5	5,2	4,8	4,6	5,8	4,8	4,0	3,2

Prameň: Rosstat (2024d).

Prechod na vojnovú ekonomiku Ruska v roku 2022 znamenal ďalší pokles nezamestnanosti a ruská ekonomika sa dostala k hranici produkčných možností, keď v roku 2023 klesla nezamestnanosť na rekordnú úroveň 3,2 %. V marci 2024 klesla na historické minimum 2,7 % (približne dva milióny ľudí) z celkového počtu 75,6 miliónov ľudí, ktorí predstavovali práceschopné obyvateľstvo vo veku pätnásť rokov a viac (RBC, 2024a). Nedostatok pracovnej sily je podľa CBR hlavný problém ruskej ekonomiky. Niektoré regióny majú nezamestnanosť ešte nižšiu, čo prakticky znamená vážny nedostatok pracovnej sily. Osobitne nedostatkom pracovnej sily trpia sektory, ktoré sa už zotavili, ako strojárstvo a chemický priemysel. Ako príčiny sú uvádzané demografická diera z 90. rokov, čiastočná mobilizácia, odchod vysokokvalifikovaných odborníkov do zahraničia, pokles počtu pracovných migrantov, pokles produktivity práce. To sú sčasti následky konfliktu so Západom. Takto nízka miera nezamestnanosti spôsobuje

rýchlejší rast miezd, ktorý vytvára dodatočné tlaky na rast inflácie (RBC, 2023).

Ani prvá a ani druhá vlna západných sankcií prakticky nemali negatívny vplyv na vývoj nezamestnanosti v RF.

Reálna mzda

Vývoj reálnej mzdy od roku 2014 v tabuľke 10.13 naznačuje, že zavedenie sankcií v roku 2014 vyvolalo problémy, predovšetkým zvýšenú infláciu, ktoré mali vplyv na vývoj reálnych disponibilných príjmov obyvateľstva. V rokoch 2014 až 2017 reálne disponibilné príjmy klesali, aj keď iba mierne. Až v roku 2018 sa stabilizovali a mierne stúpili v roku 2019. Pandemický rok 2020 opäť priniesol mierny pokles, ale po zotavení ekonomiky v roku 2021 reálne disponibilné príjmy kontinuálne stúpajú. Druhé kolo sankcií od roku 2022 pokles reálnych disponibilných príjmov v roku 2022 a 2023 nespôsobilo.

T a b u ľ k a 10.13

Vývoj reálnych disponibilných príjmov obyvateľstva v RF v období rokov 2014 až 2023 (v %)

2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
98,8	97,6	95,5	99,5	100,7	101,2	98,0	103,3	104,5	105,8

Prameň: Rosstat (2024c).

Chudoba

Dopad sankcií vo forme zhoršených sociálnych podmienok obyvateľstva je možné pozorovať vo zvýšenej miere chudoby v rokoch nasledujúcich po zavedení sankcií. Tabuľka 10.14 udáva hodnoty podielu populácie, ktorej príjmy boli pod hranicou chudoby v rokoch 1995 až 2023. Z údajov vidno, že v roku 2000 chudoba v RF dosiahla najvyššiu mieru v hodnote 29 % obyvateľstva. Od roku 2000 prakticky každoročne tento podiel klesal, až v roku 2013 dosiahol hodnotu 10,8 %. Po zavedení prvých západných sankcií podiel obyvateľstva s príjmami pod hranicou chudoby znovu začal stúpať na 11,6 % v roku 2014 a až 13,5 % v roku 2015. Oproti roku 2013 to je zvýšenie takmer o tri percentuálne body. Od roku 2016 podiel chudoby začal

opäť klesať, až v roku 2023 dosiahol historické minimum 8,5 % po rozpade ZSSR. Ruskej vláde sa podarilo udržať trend znižovania podielu populácie s príjmami pod hranicou chudoby aj počas hospodárskeho poklesu v období pandémie ochorenia COVID-19 a aj po spustení druhej vlny západných sankcií v roku 2022. Vláda stanovila cieľ ďalšieho znižovania chudoby pod úroveň sedem percent do roku 2030, pričom prezident V. Putin stanovil dlhodobý cieľ chudobu úplne odstrániť.

T a b u ľ k a 10.14

Podiel populácie s peňažnými príjmami pod hranicou chudoby (životné minimum) v RF v období rokov 1995 až 2023 (v %)

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
24,8	22,1	20,8	23,4	28,4	29,0	27,5	24,6	20,3	17,6
2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
17,8	15,2	13,3	13,4	13,0	12,5	12,7	10,8	10,8	11,6
2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
13,5	13,3	13,0	12,7	12,4	12,2	11,1	9,0	8,5	

Prameň: Rosstat (2024b).

V sociálnych ukazovateľoch, ako je ukazovateľ podielu populácie s príjmami pod hranicou chudoby, sa prejavil len prvý sankčný šok z roku 2014. Druhá vlna sankcií sa za roky 2022 a 2023 na náraste chudoby neprejavila. Naplnenie cieľa západných sankcií vo forme vyvolania sociálnych problémov sa podarilo len v obmedzenej miere, pričom táto miera nedosiahla úroveň, ktorá by mala politické dôsledky.

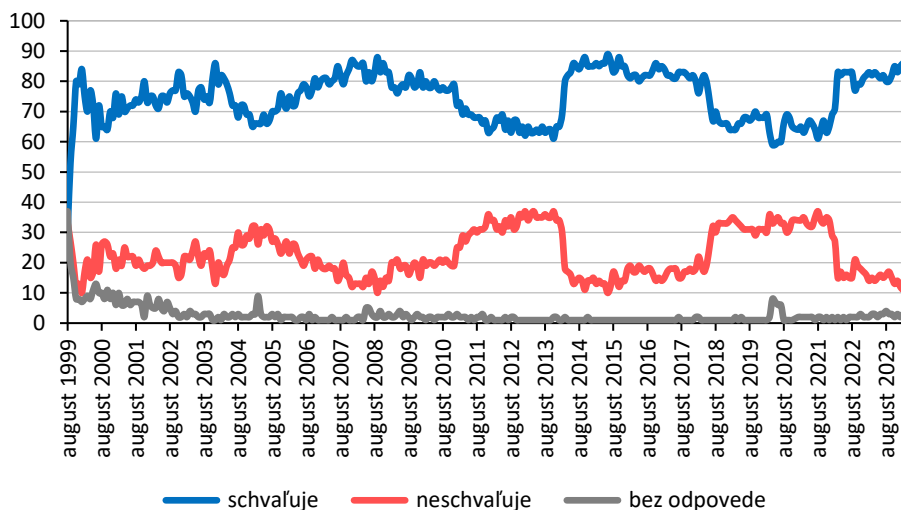
Politické dopady sankcií

Konfrontácia západných štátov s Ruskou federáciou je výrazne personifikovaná v osobe prezidenta V. Putina. V západných štátoch býva označovaný za diktátora a cieľ jeho odstránenia z postu prezidenta RF bol formulovaný viacerými vrcholnými predstaviteľmi západných štátov vrátane prezidenta USA J. Bidena. Účinnosť sankcií v tomto smere je možné merať domácou popularitou V. Putina vo funkcii prezidenta.

Prevažnú väčšinu obdobia vrcholnej politickej kariéry V. Putina v rokoch 1999 až 2024 sa podpora jeho osoby v úrade prezidenta, resp. premiéra RF pohybovala nad 60 % (graf 10.2). V rokoch 2012 – 2013 sa popularita V. Putina pohybovala medzi 60 – 70 % a po anexii Krymu stúpila nad 80 %, kde zostala až do roku 2018. V roku 2014 zavedené sankcie nemali negatívny dopad na pozitívne hodnotenie jeho vládnutia. Pokles popularity V. Putina, ktorý nastal v roku 2018, bol spôsobený penzijnou reformou, ktorá obsahovala aj zvýšenie veku odchodu do dôchodku. Nesúhlas časti verejnosti s touto reformou sa prejavil aj demonštráciami. Popularita na úrovni 60 – 70 % zotrvala aj počas obdobia pandémie ochorenia COVID-19 v rokoch 2020 – 2021. Po invázii na Ukrajinu vo februári 2022 opäť stúpila nad 80 %. S výnimkou septembra, októbra a novembra 2022, keď popularita klesla mierne pod 80 %, zostala na úrovni 80 až 87 % do apríla 2024⁹⁹.

G r a f 10.2

Prieskum verejnej mienky v RF v období 1999 – 2024 s otázkou „Schvaľujete Vladimíra Putina ako prezidenta/premiéra Ruskej federácie?“

Prameň: Statista (2024a).

⁹⁹ Pre porovnanie, domáca popularita prezidenta USA J. Bidena v rokoch 2021 až 2024 sa v začiatkoch jeho prezidentovania pohybovala tesne pod 60 %. Začiatkom roku 2024 sa pohybovala pod 40 %.

Faktor zahraničných sankcií proti Ruskej federácii nemá merateľný negatívny vplyv na domácu popularitu V. Putina ako prezidenta Ruskej federácie. Personálne obsadenie najvyšších štátnych postov zostáva dlhodobo nemenné. Zásadná zmena kurzu dlhodobej vnútornej a zahraničnej politiky RF z dôvodu západných sankcií nenastala.

Zhrnutie dopadov sankcií

Západné sankcie zavedené proti Ruskej federácii boli v roku 2023 v účinnosti už desať rokov. Uplynulo dostatok času, aby bolo možné hodnotiť dopad predovšetkým tých sankcií, ktoré boli zavedené v roku 2014 ako prvé. Na základe analýzy vybraných makroekonomických a sociálnych ukazovateľov je možné konštatovať, že sankcie mali a majú svoj efekt a spôsobili ruskej ekonomike a spoločnosti problémy a škody. Tie však nedosiahli potenciál vyvolania politických zmien. Začiatkom roku 2024 je možné konštatovať, že druhé a podstatne masívnejšie kolo sankcií uvaľovaných od roku 2022 sa neprejavilo výraznejším spôsobom.

Dôvodov, prečo RF zvládla šoky spôsobené sankciami relatívne dobre, je viacero. V prvom rade sankcie z roku 2014 prinútili prijať ruskú vládu operatívne a strategické opatrenia, aby znížila zraniteľnosť ekonomiky a spoločnosti. Išlo o štátne programy rozvoja domáceho finančného a platobného systému nezávislého od systémov západných štátov. Išlo o štátne programy investícií do vybraných odvetví s cieľom znížiť závislosť od dovozu – program náhrady dovozu. Ruská vláda sa tiež inšpirovala skúsenosťami iných štátov, ktoré dlhodobo čelia západným sankciám a podľa toho sa pripravovala na ďalšiu eskaláciu zo strany Západu.

Ďalším dôležitým faktorom bolo, že ruská ekonomika mala možnosť obrátiť sa na iné štáty, ktorých ekonomika z hľadiska stupňa rozvoja bola schopná a pripravená nahradiť zahraničnoobchodnú spoluprácu Ruska so západnými štátmi. Tu ide predovšetkým o Čínu, ktorá dokázala v rýchlom čase nahradiť časť vypadnutého dovozu zo západných štátov. Zároveň tu bola aj možnosť presmerovať významnú časť energetického vývozu do Indie, ktorá mala technické kapacity takýto skokový nárast absorbovať.

Ďalším dôležitým faktorom bolo, že samotné západné štáty poskytovali množstvo oficiálnych i neoficiálnych výnimiek z uvalených sankcií predovšetkým pre svoje domovské korporácie. Významná časť západných firiem z ruského trhu reálne neodišla a našli spôsoby, ako v Rusku ďalej pôsobiť (Evenett – Pisani, 2022). Faktom tiež je, že Rusko je významným dodávateľom mnohých komodít na svetové trhy (okrem ropy, plynu a uhlia aj urán, hliník, vzácne kovy a ďalšie) a ich výpadok by spôsobil inflačné tlaky, ktoré by mohli znamenať politickú nestabilitu v západných štátoch. Napríklad podľa sankčných pravidiel ruská ropa, na ktorú je uvalené embargo zo strany USA a EÚ a ďalších západných štátov, nie je považovaná za ruskú, pokiaľ prejde procesom rafinácie (Economic Times, 2024). India sa tak stala významným dodávateľom ropných produktov do západných štátov. Zároveň USA netlačia na Indiu, aby ukončila nákup ropy z Ruska, pretože obmedzenie dodávok ruskej ropy na svetové trhy by mohlo vyvolať inflačnú krízu (Bloomberg, 2024).

Vplyv západných sankcií na ruskú ekonomiku a spoločnosť je nepochybný, avšak deklarované ciele sankcií nie je možné označiť ako naplnené. Dopady sankcií nevyvolali spoločenské zmeny, ktoré by mali potenciál zmeny politického vedenia a politického smerovania Ruskej federácie.

10.3. Vybrané problémy spôsobené západnými sankciami

Západné sankcie spôsobili ruskej ekonomike viacero akútnych problémov (napr. v medzinárodnej a domácej logistike, v realizácii zahraničného platobného styku) a rovnako aj dlhodobé problémy, z ktorých niektoré už existovali a sankciami boli iba prehĺbené (napr. rozvoj domáceho automobilového priemyslu).

Technologické problémy leteckého priemyslu

Protiruské sankcie v oblasti obmedzenia vývozu pokročilých technológií do Ruska spôsobili ruskej ekonomike celý rad problémov v mnohých sektoroch. Ruský letecký priemysel výrazne zaostal po rozpade ZSSR a domáca výroba a vývoj dopravných lietadiel upadla. Novovyvinuté dopravné lietadlo Suchoj Superjet 100, ktoré bolo

uvedené do prevádzky v roku 2011, vďaka západným sankciám uvaleným na RF už v roku 2014, postupne narazilo na problémy s dodávkami dielov zo západných štátov pri výrobe nových a údržbe existujúcich strojov. Zasiahnutý bol aj vývoj nového dopravného lietadla MC-21, ktorého časti s novými technológiami, ako napr. kompozitné materiály, pochádzajúce od firiem zo západných štátov, boli zahrnuté pod sankcie. Aj pre toto nové lietadlo musela ruská vláda spustiť vývoj domácich ruských motorov, pretože pôvodne mal stroj využívať motory firmy Pratt & Whitney z USA. V dôsledku vzniknutých problémov bolo už viackrát odložené uvedenie nového dopravného lietadla MC-21 do prevádzky, a to aj z dôvodu prerušenia procesu certifikácie zo strany Agentúry pre bezpečnosť letectva EÚ.

Vývoj a výroba oboch nových dopravných lietadiel boli zaradené do vládneho programu náhrady dovozu s cieľom nahradiť v maximálnej možnej miere dovážané technológie domácimi. Takýto proces je však náročný, napríklad motory lietadla Suchoj Superjet 100 vyvinuté a vyrábané vo francúzsko-ruskej spolupráci majú byť nahradené čisto domácimi motormi PD-8. Dodávky oboch nových lietadiel s minimom zahraničných technológií boli odložené až na roky 2025 – 2026.

Letecký priemysel je pre Ruskú federáciu kľúčovým dopravným odvetvím. Po rozpade ZSSR výroba domácich dopravných lietadiel bola nahradená dovozom západných výrobcov ako Boeing a Airbus. Zavedením západných sankcií sa však toto odvetvie dostalo do vážnych problémov. Západní výrobcovia nemôžu dodávať náhradné diely z dôvodu sankcií. Najväčší letecký dopravca v RF Aeroflot preto v spolupráci so štátnym podnikom Rosatom oznámili, že spustia vlastnú výrobu replík náhradných dielov pre lietadlá západnej výroby.

Stratégia obnovy domáceho civilného letectva prišla s tromi základnými typmi lietadiel: lietadlo Suchoj Superjet 100 je určené na kratšie regionálne trate; lietadlo Jak MC-21 je určené na stredné trate a v roku 2023 prvýkrát vzlietla nová modernizovaná verzia Iljušin IL-96-400M určená pre diaľkové trasy. Podľa vládneho programu rozvoja leteckého priemyslu do roku 2030 ruské firmy vlastnili spolu v apríli 2022 1 287 lietadiel, z ktorých bolo 1 101 osobných. Podiel strojov zahraničnej výroby bol 67 %, avšak až 95 % všetkých prepravených pasažierov pripadalo na stroje zahraničnej výroby. Podľa plánu

má domáci priemysel dodať pre domáce potreby do roku 2030 až 1 036 nových lietadiel domácej výroby. Podiel lietadiel domácej výroby má stúpnuť z 33 % na 81 % (Interfax, 2022).

Technologické problémy automobilového priemyslu

Západné sankcie a odchody väčšiny západných automobiliek z ruského trhu v roku 2022 a 2023 spôsobili ruskému automobilovému sektoru rozsiahle problémy. Západné automobilky ukončili výrobu vo svojich závodoch v Rusku, ukončili dovoz a predaj nových áut a náhradných dielov vrátane softvérovej podpory (nemecké značky BMW a Mercedes-Benz deaktivovali na diaľku softvér, čím spôsobili používateľom a opravárom týchto značiek rôzne problémy). Paralelný dovoz nových automobilov značiek, ktoré opustili ruský trh, a paralelný dovoz náhradných dielov výrazne zvýšili ceny, čo prispelo k celkovej inflácii v ruskej ekonomike. Japonsko, USA a EÚ obmedzili aj vývoz ojazdených vozidiel. V dôsledku sankcií utrpela aj výroba domácich výrobcov Avtovaz (Lada) a Sollers (UAZ). Množstvo dodávateľov zo zahraničia zrušilo kontrakty na dodávky komponentov a technológií. V roku 2022 bola na určitý čas prerušená výroba niektorých modelov značky Lada z dôvodu nedodania zahraničných komponentov. Výrobca operatívne upravil niektoré modely na verzie bez komponentov od západných firiem. Problémy pretrvávali aj v roku 2023, keď výrobca Avtovaz z dôvodu sankcií nedokázal vyrobiť plánovaných 400 000 vozidiel približne o 10 % (Ведомости, 2023).

Predaj nových osobných, úžitkových a nákladných automobilov v roku 2022 a čiastočne aj v roku 2023 sa výrazne prepadol. Predaj ľahkých automobilov v roku 2022 dosiahol 644,5 tisíce kusov, čo bolo oproti roku 2021 o 58 % menej a prvýkrát od roku 2000 ročný predaj klesol pod jeden milión kusov (Автосребу, 2023). V roku 2023 došlo k stabilizácii, keď na ruský trh masívne vstúpili čínski výrobcovia (Li Auto, Geely, Chery, Great Wall, FAW, Voyah, Jac, GAC, BYD, Skywell, Dongfeng, Changan a ďalší). Ruská vláda taktiež dohodla vstup na ruský trh pre dvoch iránskych výrobcov (Saipa, Iran Khodro). Niektoré západné značky sa začali v Rusku predávať pod inými názvami prostredníctvom spoločných podnikov s čínskymi výrobcami. Niektoré modely značiek Volkswagen a Škoda sa v Rusku predávajú pod

značkou Jetta, pričom reálna výroba pochádza z Číny. Podobný model využíva aj japonský výrobca Nissan ako novú značku Oting. V predaji prostredníctvom čínskych firiem pokračuje aj japonská Honda či francúzsky Peugeot. Rovnako sú v Rusku stále dostupné prémiové a luxusné modely prakticky všetkých západných značiek prostredníctvom paralelného dovozu. Na ruskom automobilovom trhu osobných, úžitkových i nákladných áut od roku 2023 dominujú domáce a čínske značky a obnova stratených pozícií západných značiek je v najbližších rokoch prakticky nemožná. Výrobné závody západných výrobcov automobilov v Rusku prevzali ruské alebo čínske koncerny a návrat k situácii pred rokom 2022 nie je politicky žiadaný. Prezident V. Putin vyzval štátne inštitúcie a štátnych činiteľov, aby začali využívať iba domáce automobilové značky a aj tým podporili domácu výrobu.

Celkovo sa v roku 2023 predalo 1,309 mil. kusov automobilov všetkých kategórií, čo bolo o 64 % viac ako v roku 2022 (799-tisíc kusov). V rokoch 2019 to bolo 1,8 mil. kusov, v roku 2020 1,653 mil. kusov a v roku 2021 1,773 mil. kusov. Vysoký nárast zaznamenala kategória nákladných vozidiel, v ktorej stúpol medziročný predaj o 74 % na viac ako 144-tisíc kusov, čo boli rekordné objemy od roku 2012 (Автосребу, 2024). Štruktúra značiek sa zásadne zmenila, keď okrem domácich ruských značiek Kamaz, GAZ a bieloruskej značky MAZ v prvej desiatke boli už iba čínske značky (Sitruk, Shacman, FAW, Howo, Foton). Automobilový trh sa teda v roku 2023 priblížil úrovni rokov pred začiatkom invázie na Ukrajinu, avšak v odlišnej štruktúre výrobcov. Šok, ktorý v tomto odvetví z dôvodu západných sankcií ruská ekonomika utrpela, ruská vláda zvládla v pomerne krátkom čase, i keď celé odvetvie trpelo vysokým nárastom cien.

Problémy leteckého a automobilového sektora ilustrujú problémy, ktoré západné sankcie spôsobili a naďalej spôsobujú. Jedna vec je operatívne zvládanie šokov, avšak druhá vec sú dlhodobé riešenia, ktoré vyžadujú hlboké štrukturálne zmeny ruskej ekonomiky.

10.4. Geopolitické udalosti súvisiace s Ruskom v roku 2023

Hospodársky a spoločenský vývoj v RF v roku 2023 a začiatkom roku 2024 sa sústreďoval na konfrontáciu so Západom a vojnu na Ukrajine. Hospodárska politika sa sústreďovala na adaptovanie ekonomiky

na západné sankcie a smerovanie hospodárstva na prípravu armády a spoločnosti na pokračovanie vojny na Ukrajine a na prípravu na veľkú vojnu s NATO. Rusko de facto prešlo na vojnovú ekonomiku, výrazne zvýšilo vojenskú výrobu a vojenské výdavky. Od roku 2015 do 2021 sa vojenský rozpočet RF pohyboval medzi 60 a 70 mld. amerických dolárov. Pre rok 2022 bol vojenský rozpočet navýšený na 102,37 mld. amerických dolárov a pre rok 2023 109,23 mld. amerických dolárov (Statista, 2024b).

Ruská vláda v roku 2023 zvýšila dovozné clá na niekoľko tovarových skupín pre štáty, ktoré sú zaradené na zozname nepriateľských štátov (napríklad čokolády z Baltských štátov, kozmetika z Poľska). Rusko vypovedalo zmluvu s Veľkou Britániou z roku 1956, ktorá umožňovala rybolov britským plavidlami v ruskej časti Barentsovho mora.

Rusko súhlasilo v roku 2023 s rozšírením bloku štátov BRICS o šesť nových členov: Argentínu, Egypt, Etiópiu, Irán, Saudskú Arábiu a Spojené arabské emiráty (Argentína po voľbách na jeseň 2023 stiahla svoju prihlášku a do BRICS nevstúpila). Z dlhodobého hľadiska rozširovanie a posilňovanie bloku BRICS patrí k dôležitým prioritám v geopolitickom súperení Ruska so západnými štátmi, ktoré podľa Ruska nie sú v BRICS vítané (RT, 2023b).

CBR v roku 2023 aj v roku 2024 pokračovala v obmedzovaní odlevu kapitálu z RF. Na obdobie od apríla do septembra 2024 stanovila obmedzenia pre občanov a cudzincov zo spriatelенých štátov na bankové prevody do zahraničných bank na maximálne jeden milión amerických dolárov (alebo ekvivalent v inej cudzej mene). Prevody cez iné transferové systémy sú mesačne limitované na 10 000 amerických dolárov alebo ekvivalent v inej cudzej mene. Cudzinci pracujúci v RF môžu previesť do zahraničia mesačne sumu rovnajúcu sa ich mesačnému platu. Fyzické a právnické osoby z nepriateľských štátov nepracujúce a neoperujúce v RF nemôžu realizovať akékoľvek prevody do zahraničia.

Rusko v rámci pokračujúcej dedolarizácie dokončilo priame bankové prepojenie s Iránom a opustilo tak pre vzájomný obchod západný systém SWIFT. Rusko ponúklo využívanie národných mien v záujme podpory vzájomného obchodu štátom východoázijského bloku ASEAN. Ruská vláda tiež otvorila v roku 2023 domáce devízové obchodovanie pre vybranú skupinu štátov (32 tzv. priateľských štátov – štáty BRICS,

niektoré štáty bývalého ZSSR, niekoľko významných juhoamerických, afrických a ázijských štátov, žiadny štát tzv. kolektívneho Západu), pričom jeden z uvedených dôvodov bol, že domáci účastníci trhu neboli často schopní dodať na trh dostatočné množstvo likvidity v cudzích menách. Tento nedostatok negatívne vplýval na kurz rubľa a tempo nahradzovania amerického dolára národnými menami v zahraničnom obchode Ruska.

V roku 2023 ruská vláda oficiálne zaviedla do obehu digitálny rubel ako tretiu formu popri hotovosti a bezhotovostnej bankovej podobe ruskej meny. Digitálny rubel je uchovávaný len v digitálnych peňaženkách platobného systému CBR. Zákon neumožňuje robiť vklady v digitálnom rubli, nie je možné ho použiť na úverovanie a úrokovanie. CBR oznámila, že digitálny rubel je v plnosti krytý tradičnými peniazmi.

Vojna na Ukrajine a konfrontácia so Západom

Vojna na Ukrajine pokračovala v roku 2023 a začiatkom roku 2024 a prešla do tretieho roku svojho trvania. Podľa ruskej vlády od začiatku invázie do začiatku roku 2024 zahynulo na Ukrajine viac ako 440 000 vojakov¹⁰⁰ (RBC, 2024b). Ruská strana neuvádza počet svojich obetí, avšak podľa západných zdrojov bol počet obetí na ruskej strane v apríli 2024 od začiatku invázie viac ako 50 000 vojakov (BBC, 2024b). Počet civilných obetí na Ukrajine bol vo februári 2024 uvádzaný viac ako 10 500 a takmer 20 000 zranených (Statista, 2024c).

V dlhej sérii demontáže medzinárodných bezpečnostných dohôd, ktorá trvá už takmer dve desaťročia, došlo na jeseň roku 2023 k ďalšiemu kroku, keď Rusko zrušilo svoju ratifikáciu dohody o celosvetovom zákaze jadrových testov. Posledný jadrový test vykonalo Rusko v roku 1990 (Spojené štáty americké vykonali posledný test v roku 1992). Rusko odôvodnilo tento krok nutnosťou vyrovnať pozície so Spojenými štátmi americkými, ktoré síce dohovor podpísali, ale nikdy neratifikovali. Zároveň Rusko vydalo vyhlásenie, že neuskutoční jadrový test ako prvé. Prezident V. Putin uviedol, že Rusko má informácie, že USA pripravujú skúšky nových jadrových hlavíc,

¹⁰⁰ Ukrajina nezverejňuje oficiálne informácie o počte obetí ukrajinskej armády. Západné zdroje sa v odhadoch výrazne líšia. Prezident Ukrajiny V. Zelensky uviedol vo februári 2024 počet obetí 31 000 zabitých (BBC, 2024a).

a nariadil armáde pripraviť sa vykonať jadrové testy, ak tak urobia Spojené štáty americké (RT, 2023a).

Rusko tiež ukončilo proces odstúpenia od Zmluvy o konvenčných ozbrojených silách v Európe z roku 1990, ktorá obmedzovala počty a rozmiestnenia určitých typov konvenčných zbraní v Európe. Rusko prerušilo svoju účasť v tejto dohode už v roku 2007 s odôvodnením, že členské štáty NATO neratifikovali aktualizovanú verziu dohody z roku 1999. V roku 2015 Rusko prerušilo účasť na zasadnutiach pracovnej skupiny zmluvných štátov.

Ruský prezident a viacero ďalších vysokopostavených činiteľov verejne uviedli, že Rusko je pripravené na konfrontáciu s NATO. Na strane Západu v roku 2023 a začiatkom roka 2024 došlo k posunu v rétorike vysokých predstaviteľov západných štátov, EÚ a NATO smerom od „nie sme vo vojne s Ruskom“ k „musíme na Ukrajinu poslať armádu“ (francúzsky prezident E. Macron) a „musíme sa pripraviť na vojnu s Ruskom“ (Telegraph, 2024). Začiatkom roku 2024 sa viacero vysokých politikov západných štátov opakovane vyjadrilo o možnosti vyslania vojakov západných štátov na Ukrajinu. V reakcii ruská vláda ohlásila vojenské cvičenie s taktickými jadrovými zbraňami.

Prezidentské voľby 2024

V marci 2024 sa konali v RF prezidentské voľby, ktoré boli prvé po zmene ústavy v roku 2020, ktorá umožnila prezidentovi V. Putinovi opäť kandidovať na post prezidenta, keďže podľa vtedy platnej úpravy by už nemohol opäť kandidovať. Vo voľbách v marci 2024 získal kandidát V. Putin vysoké víťazstvo v prvom kole, keď pri účasti 77,49 % oprávnených voličov získal 88,48 % odovzdaných hlasov.

Parlamentné zhromaždenie Rady Európy už v novembri 2023 prijalo rezolúciu, v ktorej vyzvalo členské štáty, aby uznali prezidenta V. Putina po skončení jeho funkčného obdobia v marci 2024 za nelegitímneho prezidenta RF a ukončili všetky kontakty s ním s výnimkou humanitárnych dôvodov alebo vyjednávania o mieri (Parliamentary Assembly, 2023). Ďalšou rezolúciou z apríla 2024 Parlamentné zhromaždenie Rady Európy neuznalo legitimitu V. Putina ako novozvoleného prezidenta RF. Zároveň vyhlásilo, že „... dekolonizácia Ruskej federácie je nevyhnutnou podmienkou pre vznik demokracie v Ruskej

federácii“¹⁰¹ (Parliamentary Assembly, 2024). Inauguráciu V. Putina na ďalšie funkčné obdobie bojkotovali diplomacie všetkých západných štátov s výnimkou Maďarska a Slovenska.

* * *

Ruská ekonomika čelí západným sankciám už od roku 2014, pričom masívne začali sankcie pribúdať od roku 2022. Napriek faktu, že Rusko je najviac sankcionovaným štátom sveta a že svojím rozsahom sú zavedené sankcie považované za bezprecedentné, ruská ekonomika a spoločnosť neupadli do krízy. Západné sankcie mali jednoznačne negatívny vplyv na ruskú ekonomiku, avšak silnejšie dopady mali sankcie z roku 2014. Ruská vláda prijala množstvo opatrení na zmiernenie dopadov sankcií a na odolnosť voči nim, čo sa v konečnom dôsledku prejavilo podstatne nižšími negatívnymi dopadmi sankcií z roku 2022. Problémov, ktoré sankcie spôsobili, existuje viacero a riešenie niektorých z nich je dlhodobou úlohou. Žiadne z týchto problémov však nespôsobili také ťažkosti, ktoré by viedli k spoločenskej nespokojnosti a zmene politického smerovania ruského štátu.

V najbližších rokoch sa očakáva pokračovanie všetkých započatých procesov v súvislosti so západnými sankciami, predovšetkým presmerovávanie zahraničného obchodu na štáty, ktoré nie sú súčasťou tzv. kolektívneho Západu, ďalšia dedolarizácia nielen ruského zahraničného obchodu, ale globálneho obchodu ako takého, pokračovanie reštrukturalizácie ruskej ekonomiky smerom k vyššej sebestačnosti. Očakáva sa ďalšia eskalácia konfliktu so Západom na Ukrajine, kde pokiaľ západné štáty rozhodnú o oficiálnom nasadení svojich vojenských síl na území Ukrajiny, tak ako to ohlasujú, dôjde k priamemu stretu západných štátov a Ruska. Podľa vyjadrení najvyššej ruskej politickej reprezentácie tento stret Rusko očakáva.

¹⁰¹ Súčasnú politiku štátov Západu proti Ruskej federácii interpretujú v Rusku najvyšší predstavitelia štátu ako politiku, ktorej cieľom je zničenie ruského štátu. Tajomník Bezpečnostnej rady Ruskej federácie N. Petrušev uviedol, že „... Západ vstúpil do novej fázy konfrontácie s Ruskom. Anglosasi bez okolkov vnucujú Európanom neonacistickú ideológiu v snahe dosiahnuť svoj strategický cieľ – rozštvrtiť našu krajinu, zruinovať ruský svet a vyhubiť národy Ruska“ TASS (2023).

ZHRNUTIE

VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY: FRAGMENTÁCIA, POLARIZÁCIA A NOVÁ PODOBA INTEGRÁCIE

Proces medzinárodnej integrácie a rozhodovanie jednotlivých krajín v globalizovanej svetovej ekonomike budú určovať zásadné rozdiely nielen ekonomickej, ale aj kultúrnej a sociálnej povahy. Proces, keď sa štáty integrovali okolo jedného hegemóna, sa stáva minulosťou a štáty začínajú hľadať body vzájomného prieniku záujmov a vzájomnej spolupráce v novom multipolárnom svete. Môžeme predpokladať, že sa do budúcnosti ešte viac posilní proces integrácie na základe rovnocenného partnerstva štátov a proces obchodovania v národných menách. Ak bol pôvodný proces integrácie predovšetkým ekonomicky a geopoliticky motivovaný, tak súčasný proces integrácie prebieha vo väzbe na transformáciu civilizačných modelov. Súčasný proces integrácie je výsledkom novej formy spolupráce a ponúkaných riešení pre všetky zúčastnené krajiny. Tento zásadný rozdiel v motívoch a princípoch integrácie sa bude pravdepodobne rozširovať a môže sa stať dlhodobým fenoménom budúcnosti.

Akcelerovanie vývoja globálnej spoločnosti prináša výzvy pre nový pohľad na polarizáciu, ktorá sa odohráva na rôznych úrovniach. Kým v západných civilizačných modeloch bol základnou podmienkou rozvoja nárast fyzického bohatstva, v súčasnosti ide viac o schopnosť využiť informácie, pracovať s nimi a zužitkovať podmienky nastavené v rámci danej spoločnosti. Pochopenie súčasných zmien sociálno-ekonomickej štruktúry spoločnosti si vyžaduje multidimenzionálny prístup. Z hľadiska polarizácie to nie je iba otázka príjmu a majetku, ale ide o komplex faktorov, pôsobiacich na sociálnu pozíciu a možnosti konkrétneho jedinca, skupiny ľudí, regiónu či štátu. Ich rôzna adaptabilita na meniace sa podmienky bude určujúcim faktorom novej podoby polarizácie vo svetovej ekonomike. Je zrejmé, že od jednoduchého chápania polarizácie podľa príjmov a majetku bude potrebné prejsť k oveľa zložitejšiemu a komplexnejšiemu skúmaniu

polarizácie spoločnosti. Základná zmena v chápaní polarizácie spočíva v komplexnom skúmaní podmienok života v jednotlivých krajinách a regiónoch, ktoré určujú fungovanie jednotlivca a spoločnosti.

Jeden z nových modelov integračných celkov predstavujú štáty zoskupené v skupine BRICS, ktoré aj napriek veľkým rozdielom v ekonomickej štruktúre a úrovni hospodárskeho a sociálneho rozvoja dosiahli priaznivé výsledky v oblasti ich podielu na svetovom HDP, devízových rezervách, na čistej investičnej pozícii, vývoja v oblasti vonkajšej makroekonomickej rovnováhy, ale tiež v oblasti stability a udržateľnosti verejných financií. Štáty BRICS zaznamenali výrazný vzostup podielu na svetovom HDP vyjadrenom v parite kúpnej sily, kde v roku 2023 prvýkrát dosiahli vyššiu úroveň ako členské štáty skupiny priemyselne najvyspelejších krajín G7. Najviac možno očakávať, že štáty BRICS budú naďalej pokračovať vo vzostupnom trende aj v strednodobom a dlhodobom horizonte. Členské štáty BRICS vrátane štátov BRICS Plus zároveň dosahujú v porovnaní s G7 priaznivejší vývoj na bežnom účte platobnej bilancie, čo sa pozitívne premieňa na podiele štátov BRICS na celkových devízových rezervách, ktorý je neporovnateľne vyšší ako podiel krajín skupiny G7. Čo je dôležité, štáty BRICS dosahujú v porovnaní s G7 priaznivejší vývoj čistej investičnej pozície, avšak najvýraznejšie rozdiely možno sledovať vo fiškálnej oblasti, čo môže mať negatívny vplyv na polarizáciu, ďalší sociálno-ekonomický vývoj, zabezpečenie potravinovej a energetickej bezpečnosti.

Globálnu ekonomiku zasiahlo v posledných rokoch niekoľko ekonomických šokov, pričom geopolitické napätie narastalo a pretrváva dodnes. V reakcii na tieto a ďalšie obavy sa niektoré vlády stali skeptickjšími, pokiaľ ide o výhody obchodu, a podnikli kroky zamerané na preorientovanie výroby a presun obchodu smerom k spriatelovým krajinám. Ako sa ukazuje, obdobie nízkych cien ropy, ktoré sme zažívali približne od druhej časti druhej dekády tohto storočia, sa zrejme nateraz skončilo. Dôvody nie sú na strane ponuky alebo dopytu, ale rast cien je spôsobený geopolitickou nestabilitou a bezpečnostnou situáciou, keď viaceré štáty nie sú schopné dosiahnuť svoj produkčný potenciál z dôvodu násillia, sankcií, vnútorných a medzinárodných konfliktov. Veľkoobchodná cena plynu oproti roku 2022 síce výrazne

poklesla, avšak predkrízovú úroveň naďalej presahuje viac ako dvojnásobne. Vysoké ceny energií z obdobia 2021 – 2022 boli aj v roku 2023 prenášané na odberateľov, čo naďalej tlmí domáci dopyt. Vzhľadom na to, že európsky trh s plynom sa po odstihnutí od dodávok z Ruska stal vo výraznejšej miere závislý od skvapalneného zemného plynu a tým aj na nekontrolovateľných faktoroch ako počasie či geopolitická situácia vo svete, je potrebné, aby politici zachovali opatrenia, ktoré majú za cieľ aspoň čiastočne chrániť európskych spotrebiteľov od volatility svetových cien komodít.

Geopolitický vývoj a s ním súvisiace politické reakcie veľkých svetových ekonomík konfrontujú otvorenosť globalizačného procesu a ukázali, ako rýchlo sa môže zo vzájomnej závislosti ako zdroja bezpečnosti a prosperity stať potenciálne vysoko ekonomicky nákladná zraniteľnosť. Pandemická kríza a návrat vojny do Európy spojený s energetickým šokom primäli Európsku úniu k prehodnoteniu vzťahov so zvyškom sveta a ukotveniu otvorenej strategickej autonómie do rámca svojej novej ekonomicko-bezpečnostnej paradigmy. Fragmentovanosť globálnej ekonomiky, ktorej korene ležia predovšetkým v geopolitike, a stupňujúca sa nedôvera, obavy o bezpečnosť a vnímanie nesúladu záujmov v medzinárodnom priestore vytvárajú nové nestabilné prostredie. Otvorená strategická autonómia má EÚ umožniť pokračovať v čerpaní ekonomických a sociálnych benefitov globalizácie a zároveň ju má chrániť pred výzvami rastúceho napätia vo svete. Geopolitické faktory by napríklad mohli ovplyvniť kapitálové a finančné toky a hladké fungovanie platobných a finančných trhových infraštruktúr, čo by ohrozilo finančnú stabilitu v celej Európskej únii. Posilnenie európskych finančných trhov ako koordinovanej jurisdikcie môže podporiť nielen finančnú autonómiu EÚ, ale má tiež potenciál formovať budúce smerovanie politík v medzinárodnom meradle.

Hospodársky rast v EÚ sa pri pokračovaní sprísňovania menovej politiky ECB v roku 2023 oslabil. Zatiaľ čo sektor služieb bol spočiatku podporovaný pretrvávajúcimi efektmi oživenia ekonomiky po pandémie vírusu SARS-CoV-2, priemyselný sektor výrazne zasiahli prísnejšie podmienky financovania, relatívne vysoké vstupné náklady, ako aj oslabený globálny dopyt. Nižšie ceny dovážaných energetických komodít prispeli k zlepšeniu výmenných relácií a obchodnej

bilancie EÚ, keď ich vplyv na výslednú bilanciu prevážil vplyv utlmeného vývozu. Zároveň sa v roku 2023 darilo Únii v súlade s plánom REPowerEU ďalej znižovať závislosť od dovozu energetických komodít z Ruska. Prípadný ďalší šok v energetike (v dôsledku konfliktu na Blízkom východe a s ním súvisiacim vývojom cien ropy) by mohol opäť tlačiť nahor infláciu a spomaliť hospodársky rast v EÚ. Popri znižovaní závislosti od dovozu fosílnych palív z Ruska je pre EÚ nevyhnutné venovať pozornosť aj otázke závislosti od dovozu kritických surovín (najmä z Číny), ktoré zohrávajú kľúčovú úlohu v kontexte zelenej a digitálnej transformácie.

Pri porovnaní priemyselne najvyspelejších krajín zo skupiny G7 môžeme konštatovať, že hospodársky rast meraný podľa percentuálnej zmeny hrubého domáceho produktu vykazoval v roku 2023 najväčšiu dynamiku v USA. Oživenie na trhu práce bolo ťahané najmä participáciou pracovnej sily ázijského, latinskoamerického a afroamerického etnika. Pri skúmaní príjmovej polarizácie v rámci jednotlivých etnických skupín sme zistili, že pomer medzi najviac a najmenej zarábajúcimi zamestnancami dosahuje dlhodobo najvyššie hodnoty pri ázijskom etniku. O niečo menšia je polarizácia príjmov v prípade zamestnancov bieleho etnika a polarizácia príjmov na strane latinskoamerických a afroamerických zamestnancov je najmenšia. Federálny dlh vo verejnej držbe sa naďalej zvyšuje a pri porovnaní s ostatnými kategóriami nemandatovaných a mandatovaných výdavkov sú náklady na udržiavanie federálneho dlhu najrýchlejšie rastúcimi výdavkami federálneho rozpočtu. Z hľadiska medzinárodného obchodu a vzťahov medzi krajinami je pre USA aktuálne dôležité nahradenie Číny ako hlavného obchodného partnera inými krajinami. A to predovšetkým zo strany Mexika, ktoré v minulom roku 2023 po prvýkrát od roku 2002 predbehlo Čínu ako hlavného vývozcu tovarov do USA.

Štruktúra hlavných teritórií vývozu a dovozu sa z pohľadu Číny podstatnejšie nezmenila. Výraznejšie však poklesla hodnota vývozu do EÚ, USA a Taiwanu. Prehlbovanie vzťahov s Ruskom sa v roku 2023 prejavilo na zvýšení ich vzájomnej obchodnej výmeny, čo viedlo k tomu, že v obchodnej bilancii narastá váha obchodu s Ruskom, avšak váha tohto obchodu je stále menšia ako napríklad medzi Čínou a Kórejskou republikou. Výmenný kurz čínskej meny pokračoval

v oslabovaní, čo malo jednak priaznivý vplyv na zahranično-obchodnú bilanciu a jednak by to malo pomôcť pri tlmení deflačných tlakov v ekonomike z dôvodu zdražovania dovozov. Vytvorený hrubý domáci produkt sa v roku 2023 zvýšil o 5,2 %, čo predstavuje vyššiu dynamiku rastu v porovnaní s predchádzajúcim rokom 2022.

Po jednoročnom prepade sa ruská ekonomika v roku 2023 vrátila späť na rastovú trajektóriu. Za rozmachom produkcie stál domáci dopyt, tak súkromný, ako aj verejný. Zvýšeniu spotreby domácností napomáhali odložené nákupy z krízového roka 2022 a nedostatok pracovných síl ústiaci do výrazného rastu nominálnej mzdy. Verejnú spotrebu ťahal silný fiškálny stimul, potreba veľkých infraštruktúrnych projektov a dotácií na reštrukturalizáciu a reorientáciu ekonomiky. Rástol najmä spracovateľský priemysel, hlavne tie jeho odvetvia, ktoré súvisia so zbrojárskou výrobou. Obrátenou stranou mince tohto hospodárskeho rastu boli negatívne zmeny v zahraničnoobchodnej výmene a vo fiškálnej pozícii federácie. Limitom ďalšieho rastu budú kapacitné obmedzenia domácej ekonomiky, ako aj riziko sekundárnych sankcií či schopnosť ruskej ekonomiky vysporiadať sa s nevyhnutnými štruktúrnymi zmenami a završením procesu reorientácie na iných hlavných obchodných partnerov.

Ruská ekonomika čelí západným sankciám už od roku 2014, pričom masívne začali pribúdať od roku 2022. Ruská vláda prijala množstvo protiopatrení na zmiernenie dopadov a odolnosť voči sankciám, čo sa v konečnom dôsledku prejavilo ich relatívne menšími negatívnymi dopadmi z roku 2022. Sankcie ale spôsobili ruskej ekonomike viacero problémov, ktorých riešenie je dlhodobé. Nespôsobili však také ťažkosti, ktoré by viedli k sociálnym nepokojom alebo k zmene politického smerovania krajiny. Očakávame pokračovanie procesov súvisiacich so západnými sankciami, predovšetkým reorientáciu zahraničného obchodu na štáty, ktoré nie sú súčasťou tzv. kolektívneho Západu, ďalšiu dedolarizáciu nielen ruského zahraničného obchodu, ale globálneho obchodu ako takého a pokračovanie reštrukturalizácie ruskej ekonomiky smerom k väčšej ekonomickej sebestačnosti.

Aj napriek zložitosti a nepredvídanosti ďalšieho sociálno-ekonomického vývoja vo svetovej ekonomike je viac ako predtým potrebná veľmi úzka, konštruktívna a súčinná spolupráca všetkých krajín. Táto

by mala byť orientovaná na riešenie kritických oblastí, ako je záchrana planéty pred klimatickou a ekologickou katastrofou, riešenie kybernetických útokov, spoločný postup pri využívaní umelej inteligencie, boj s prehlbujúcou sa príjmovou polarizáciou, rastom chudoby, zabezpečenie zdravia, potravinovej a energetickej bezpečnosti pre všetkých ľudí na planéte.

Boris Hošoff
vedúci autorského kolektívu

EXECUTIVE SUMMARY

THE DEVELOPMENT AND PERSPECTIVES OF THE WORLD ECONOMY: FRAGMENTATION, POLARIZATION, AND A NEW FORM OF INTEGRATION

The process of international integration and decision-making of individual countries in the globalized world economy will determine fundamental differences not only of an economic, but also of a cultural and social nature. The process when states integrated around one hegemon is becoming a thing of the past and countries are now looking for mutual points of interests and cooperation in the new multipolar world. We can assume that the process of integration based on an equal partnership of states and the process of trading in national currencies will be strengthened even more in the near future. If the original process of integration was primarily economically and geopolitically motivated, the current process of integration takes place in connection with the transformation of civilization models. The current integration process is the result of a new form of cooperation and solutions offered to all countries involved. This fundamental difference in integration motives and principles is likely to expand and may become a future long-term phenomenon.

Accelerating development of the global society brings challenges to the new perspective on polarization that is taking place at different levels. While the Western civilization historically saw the increase of physical assets as the basic condition for development, today it is the ability to use information, work with it and capitalize on the conditions set within a given society. Understanding the current changes in the socio-economic structure of society requires a multidimensional approach. In terms of polarization, it is not just a question of income and wealth, but it is a complex of factors acting on the social position and opportunities of a particular individual, group of people, region or state. Their different adaptability to changing conditions will be the determining factor in the new form of polarization in the world economy. It is clear that it will be necessary to move from a simple

understanding of polarization as income and wealth to a much more complex and comprehensive examination of the polarization of society. The fundamental change in the understanding of polarization lies in a comprehensive examination of the conditions of life in different countries and regions that determine the functioning of individuals and societies.

One of the new models of integration is represented by the BRICS group of countries, which, in spite of large differences in economic structure and level of economic and social development, have achieved favorable results in terms of their share of the world GDP, foreign exchange reserves, net investment position, developments in the external macroeconomic balance, as well as in the stability and sustainability of public finances. The BRICS countries have seen a significant rise in their share of the world GDP in purchasing power parity terms, reaching for the first time in 2023 a higher level than the G7 industrialized countries. We can expect the BRICS countries to continue their upward trend in the medium and long term. At the same time, the BRICS member states, including the BRICS Plus countries, have a more favorable development of the current account of the balance of payments compared to the G7 countries, which is positively reflected in the share of the BRICS countries of the total foreign exchange reserves, which is incomparably higher than that of the G7 countries. Importantly, the BRICS countries have a more favorable evolution of their net investment position compared to the G7, but the most significant differences can be observed in the fiscal area, which may have a negative impact on polarization, other socio-economic developments, as well as food and energy security.

The global economy has been hit by several economic shocks in recent years, with geopolitical tensions rising and persisting to this day. In response to these and other concerns, some governments have become more skeptical about the trade benefits and have taken steps to reorient production and shift trade towards friendly countries. As it turns out, the period of low oil prices that we have enjoyed since about the second half of the millennium second decade is probably over. The reasons are not on the supply side or on the demand side, but the rise in prices is due to geopolitical instability and the security

situation, with a number of countries unable to reach their production potential because of violence, sanctions, internal and international conflicts. Although the wholesale gas price has fallen significantly compared to 2022, it is still more than two and a half times the pre-crisis level. High energy prices from 2021-2022 were also passed on to consumers in 2023, which continues to dampen domestic demand. Given that the European gas market has become more dependent on LNG following the cut-off of supplies from Russia, and it now depends more on uncontrollable factors such as the weather or the geopolitical situation in the world, it is necessary for policymakers to protect European consumers, at least in part, from the global commodity prices volatility.

Geopolitical developments and the associated policy responses of the world's major economies have confronted the openness of the globalization process and shown how quickly interdependence as a source of security and prosperity can become a potentially highly economically costly vulnerability. The pandemic crisis and the return of war to Europe, coupled with the energy shock, have forced the European Union to rethink its relations with the rest of the world and to anchor open strategic autonomy within the framework of its new economic-security paradigm. The fragmentation of the global economy, rooted primarily in geopolitics, and the escalating mistrust, security concerns and perceived misalignment of interests in the international space are creating a new volatile environment. Open strategic autonomy is intended to allow the EU to continue to reap the economic and social benefits of globalization while protecting it from the challenges of rising tensions in the world. For example, geopolitical factors could affect capital and financial flows and the smooth functioning of payment and financial market infrastructures, threatening financial stability across the European Union. Strengthening European financial markets as a coordinated jurisdiction can not only support the EU's financial autonomy, but also has the potential to shape international policies in the future.

Economic growth in the EU has weakened as the ECB continues to tighten monetary policy in 2023. While the services sector was initially supported by the lingering effects of the economic recovery from

the SARS-CoV-2 pandemic, the industrial sector was hit hard by tighter financing conditions, relatively high input costs as well as weakening global demand. Lower prices for imported energy commodities contributed to the improvement in the EU's exchange rate and trade balance, with their impact on the resulting balance outweighing that of subdued exports. At the same time, in 2023, the Union managed to further reduce its dependence on energy imports from Russia, in line with the REPowerEU plan. A possible further energy shock (due to the Middle East conflict and related oil price developments) could push up inflation again and slow economic growth in the European Union. In addition to reducing dependence on fossil fuel imports from Russia, it is essential for the EU to address the issue of dependence on imports of critical raw materials (in particular from China), which play a key role in the context of the green and digital transformations.

Comparing G7 the most industrialized countries, we see that economic growth, measured by the percentage change in gross domestic product, was strongest in the US in 2023. The recovery in the labor market was mainly driven by labor force participation of Asian, Latin American and Afro-American ethnicities. Examining income polarization across ethnic groups, we find that the ratio between the highest- and lowest-earning workers is at its long-run high for Asian ethnicity. Income polarization is slightly less for white ethnic employees, and income polarization is lowest for Hispanic and Afro-American employees. Federal debt held by the public continues to increase, and when compared to other categories of discretionary and mandated spending, the cost of maintaining federal debt is the fastest growing expense in the federal budget. In terms of international trade and inter-country relations, the replacement of China as a major trading partner by other countries is of high importance to the US. This is particularly the case from Mexico, which last year in 2023 overtook China as the top exporter of goods to the US for the first time since 2002.

The structure of the main export and import territories has not changed significantly from China's perspective. However, the value of exports to the EU, the USA and Taiwan has fallen more significantly. The deepening of relations with Russia in 2023 has seen an increase in

their trade with each other, leading to an increasing weight of trade with Russia in the trade balance, but the weight of this trade is still less than, for example, between China and the Republic of Korea. The exchange rate of the Chinese currency has continued to depreciate, which has had a positive impact on the foreign trade balance and should help to dampen deflationary pressures in the economy due to the rising cost of imports. The gross domestic product created increased by 5.2% in 2023, a higher growth rate compared to the previous year, 2022.

After a one-year slump, the Russian economy is back on a growth trajectory in 2023. Domestic demand, both private and public, was behind the output boom. The increase in household consumption was aided by deferred purchases from the crisis year of 2022 and labor shortages giving way to strong nominal wage growth. Public consumption was dragged up by a strong fiscal stimulus, the need for large infrastructure projects and subsidies to restructure and reorient the economy. The manufacturing industry in particular grew, especially those sectors related to arms production. The flip side of this economic growth was the negative changes in foreign trade and in the fiscal position. The capacity constraints of the domestic economy, as well as the risk of secondary sanctions and the ability of the Russian economy to cope with the necessary structural changes and the completion of the process of reorientation towards other major trading partners, will be the limits to further growth.

The Russian economy has faced Western sanctions since 2014, and they began to mount massively from 2022. The Russian government has taken a number of countermeasures to mitigate the impact of, and resist, the sanctions, which have ultimately resulted in relatively minor negative impacts from 2022. However, the sanctions have caused a number of problems for the Russian economy, the resolution of which is long-term. However, they have not caused the kind of difficulties that would lead to social unrest or a change in the country's political direction. We expect a continuation of the processes associated with Western sanctions, in particular the reorientation of foreign trade towards countries that are not part of the so-called collective West, the further de-dollarization not only of Russian foreign trade

but of global trade as a whole, and the continued restructuring of the Russian economy towards greater economic self-sufficiency.

Despite the complexity and unpredictability of future socio-economic developments, a very close, constructive and synergistic cooperation of all countries of the world is needed more than ever before. The cooperation should be geared towards tackling critical areas such as saving the planet from ecological and climate disasters, dealing with cyber-attacks, joint action in the use of artificial intelligence, combating deepening income polarization, the growth of poverty, and ensuring health, food and energy security for all people on the planet.

Boris Hošoff
editor and project coordinator

LITERATÚRA

Úvod

UNITED NATIONS (2024): In Munich, Guterres calls for new global order that works for all. UN News, Global perspective Human stories. [Online.] Dostupné na: <<https://news.un.org/en/story/2024/02/1146622>>.

Literatúra k 1. kapitole

ABC (2023): New rules restrict smartphone, internet use for children and teens in China. Australia Broadcasting Corporation. [Online.] Dostupné na: <<https://www.abc.net.au/news/2023-08-02/new-rules-restrict-smartphone-internet-use-for-chinese-youth/102681432>>.

CARBONBRIEF (2024): China responsible for 95 % of new coal power construction in 2023, report says. [Online.] Dostupné na: <<https://www.carbonbrief.org/china-responsible-for-95-of-new-coal-power-construction-in-2023-report-says/>>.

ELISSAIOU, A. (2023): Energy poverty on the rise in Europe, statistics show. Euractiv. [Online.] Dostupné na: <<https://www.euractiv.com/section/energy/news/energy-poverty-on-the-rise-in-europe-statistics-show/>>.

EUROPEAN NEWSROOM (2023): No Sweden is not quitting the European Green Deal. [Online.] Dostupné na: <<https://europeannewsroom.com/no-sweden-is-not-quitting-the-european-green-deal/>>.

HAZEM, B. – SHIRA, R. (2022): Gaza gas deal could make improbable partners out of Israel and Hamas. The Washington Post. [Online.] Dostupné na: <<https://www.washingtonpost.com/world/2022/11/25/gaza-gas-israel-partnership-hamas-egypt/>>.

KARNITSCHNIG, M. (2023): Politico, Rust Belt On The Rhine. [Online.] Dostupné na: <<https://www.politico.eu/article/rust-belt-on-the-rhine-the-deindustrialization-of-germany/>>.

KENNEDY, A. (2024): Report Card: Grading U.S. Infrastructure. Visual Capitalist. [Online.] Dostupné na: <<https://www.visualcapitalist.com/sp/u-s-infrastructure-grades/>>.

KHARAS, H. – DOOLEY, M. (2020): China's influence on the global middle class. Brookings. [Online.] Dostupné na: <<https://www.brookings.edu/articles/chinas-influence-on-the-global-middle-class/>>.

KULACKI, G. (2022): Biden Declares Cold War on China, The Equation. [Online.] Dostupné na: <<https://blog.ucsusa.org/gregory-kulacki/biden-declares-cold-war-on-china/>>.

LIBOREIRO, J. (2022): The EU's foreign policy chief has faced days of increasing backlash over his controversial remarks on geopolitics. Euronews. [Online.] Dostupné na: <<https://www.euronews.com/my-europe/2022/10/19/josep-borrell-apologises-for-controversial-garden-vs-jungle-metaphor-but-stands-his-ground>>.

MEDIUM (2023): Review: China vs. US, Who is Winning in Key Tech Domains? [Online.] Dostupné na: <<https://medium.com/@thechinaacademy/2023-review-china-vs-us-who-is-winning-in-key-tech-domains-c8b99b45ef5d>>.

MENDIS, P. – LUSZCZYKIEWICZ, A. (2023): China's „blue dragon“ strategy in the Indo-Pacific. The Strategist, Australian Strategic Policy Institute. [Online.] Dostupné na: <<https://www.aspistrategist.org.au/chinas-blue-dragon-strategy-in-the-indo-pacific/>>.

POMEROY, R. – MYERS, J. (2024): AI – artificial intelligence – at Davos 2024: What to know. World Economic Forum. [Online.] Dostupné na: <<https://www.weforum.org/agenda/2024/01/artificial-intelligence-ai-innovation-technology-davos-2024/>>.

REUTERS (2022): Britain approves first new coal mine in decades despite climate targets. [Online.] Dostupné na: <<https://www.reuters.com/world/uk/britain-approves-first-new-coal-mine-decades-2022-12-07/>>.

REUTERS (2023): German firms fear the energy transition – survey. [Online.] Dostupné na: <<https://www.reuters.com/business/energy/german-firms-fear-energy-transition-survey-2023-08-29/>>.

RFE/RL (2024): Radio Free Europe/Radio Liberty, West Must Be Prepared For War With Russia. NATO Official Warns Ahead Of Major Military Drills. [Online.] Dostupné na: <<https://www.rferl.org/a/ukraine-west-war-russia-nato-admiral-bauer-drills/32783552.html>>.

ROSS, S. (2022): The 3 Biggest Mutual Fund Companies in the U.S. Investopedia. [Online.] Dostupné na: <<https://www.investopedia.com/articles/investing/100815/3-biggest-mutual-fund-companies-us.asp>>.

SZUMSKI, CH. (2024): Swedish minister, commander-in-chief warn of possible war in Sweden. Euractiv. [Online.] Dostupné na: <<https://www.euractiv.com/section/politics/news/swedish-minister-commander-in-chief-warn-of-possible-war-in-sweden/>>.

THINK GLOBAL HEALTH (2024): Why Pandemic Agreement Negotiations Failed to Land. [Online.] Dostupné na: <<https://www.thinkglobalhealth.org/article/why-pandemic-agreement-negotiations-failed-land>>.

Literatúra k 2. kapitole

ARNIM, R. L. – STIGLITZ, J. E. (2022): The Great Polarization. How Ideas, Power, and Policies Drive Inequality. Columbia University Press.

CNN (2024): Farmers' protests have erupted across Europe. Here's why. [Cit. 2024-02-11.] Dostupné na: <<https://edition.cnn.com/2024/02/03/europe/europe-farmers-protests-explainer-intl/index.html>>.

DWYER, R. E. – WRIGHT, E. O. (2019): Low-Wage Job Growth, Polarization, and the Limits and Opportunities of the Service Economy, The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences, 5 (4) 56–76. [Online.] DOI: <<https://doi.org/10.7758/RSF.2019.5.4.02>>.

EUDEBATES.TV (2022): European Diplomatic Academy. Josep Borrell. [Online.] Dostupné na: <<https://www.youtube.com/watch?v=cmNALPfGq-A>>.

EURONEWS (2022): Poor countries refuse 100 million COVID-19 vaccine doses set to expire. [Cit. 2024-05-19.] Dostupné na: <<https://www.euronews.com/2022/01/13/poor-countries-refuse-100-million-covid-19-vaccine-doses-set-to-expire>>.

EUROPEAN COMMISSION (2024): Green deal projects and their financing until 2030 and 2050. [Cit. 2024-05-25.] Dostupné na: <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en?wt-search=yes>.

FERGUSON, N. (2018): The Square and the Tower: Networks and Power, from the Freemasons to Facebook. Penguin Press.

FRANCE24 (2024): EU to shield farmers threatened by Ukraine imports [Cit. 2023-02-14.] Dostupné na: <<https://www.france24.com/en/live-news/20240131-eu-to-shield-farmers-threatened-by-ukraine-farm-imports>>.

HUXLEY, A. (2019): Prekrásny nový svet. Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.

INTERNATIONAL MONETARY FUND (2015): Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective. [Cit. 2023-12-19.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf>>.

KALLEBERG, A. L. (2011): Good Jobs, Bad Jobs. The Rise of Polarized and Precarious Employment Systems in the United States, 1970s to 2000s. Russell Sage Foundations, New York.

KOTKIN, J. (2020): The Coming of Neo-Feudalism: A Warning to the Global Middle Class. Encounter Books. New York.

MINISTRY OF NATIONAL DEFENCE THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2019): China National Defence in the New Era. [Cit. 2024-02-20.] Dostupné na: <<http://eng.mod.gov.cn/xb/Publications/WhitePapers/4846452.html>>.

ORWELL, G. (2013): 1984. Vydavateľstvo Slovart.

PAUHOFOVÁ, I. – IBRAGIMOVA, Z. – FRANTS, M. (2023): Inequality of Opportunity in Education : the Visegrad Countries Case. In *Statistika*, roč. 103, č. 2, s. 153 – 170.

STONE, K. – KUTTNER, R. (2020): The Rise of Neo-Feudalism. The private capture of entire legal systems by corporate America goes far beyond neoliberalism. It evokes the private fiefdoms of the Middle Ages. [Cit. 2024-02-06.] Dostupné na: <<https://prospect.org/economy/rise-of-neo-feudalism/>>.

TRADE MAGAZIN (2023): Low-quality Ukrainian grain of dubious origin floods the market. [Cit. 2023-12-06.] Dostupné na: <<https://trademagazin.hu/en/silany-minosegu-ketes-eredetu-ukran-gabona-arasz-tja-el-a-piacot/>>.

WORLD BANK (2005): The Poverty Reduction Strategy Initiative. [Cit. 2023-12-20.] Dostupné na: <https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/prsp_country_case_studies.pdf>.

WORLD BANK (2024a): Economies. Polarization index (World Bank estimate). [Cit. 2024-03-22.] Dostupné na: <<https://prosperitydata360.worldbank.org/en/indicator/WB+PIP+polarization>>.

WORLD BANK (2024b): Poverty. Overview. [Cit. 2024-04-22.] Dostupné na: <<https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview#1>>.

WORLD ECONOMIC FORUM (2024a): Income inequality has accelerated since the pandemic, says Oxfam. Here's how to bridge the gap. [Cit. 2024-04-07.] Dostupné na: <<https://www.weforum.org/agenda/2024/02/inequality-developing-countries-women-oxfam/>>.

WORLD ECONOMIC FORUM (2024b): Global Risks Report 2024. [Cit. 2024-02-08.] Dostupné na: <<https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/in-full/global-risks-2024-at-a-turning-point/>>.

WORLD ECONOMIC FORUM (2024c): Why there will be plenty of jobs in the future – even with artificial intelligence. [Cit. 2024-04-08.] Dostupné na: <<https://www.weforum.org/agenda/2024/02/artificial-intelligence-ai-jobs-future/>>.

WORLD-GRAIN.COM (2024): Russia pushing for BRICS grain Exchange. [Cit. 2024-05-05.] Dostupné na: <<https://www.world-grain.com/articles/19823-russia-pushing-for-brics-grain-exchange>>.

Literatúra k 3. kapitole

ENERGY INSTITUTE (2023): Statistical Review of World Energy. [Online.] [Cit. 2024-04-14.] Dostupné na: <<https://www.energyinst.org/statistical-review>>.

IMF PUBLICATIONS (2024): World Economic Outlook, April 2024: Steady but Slow: Resilience amid Divergence [Online.] [Cit. 2024-04-21.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/04/16/world-economic-outlook-april-2024>>.

INVESTOPEDIA (2024): Economics - Macroeconomics: Net International Investment Position (NIIP): Definition, Example. By AKHILESH GANTI Updated April 28, 2024. Reviewed by ROBERT C. KELLY. [Online.] [Cit. 2024-04-04.] Dostupné na: <<https://www.investopedia.com/terms/n/net-international-investment-position-niip.asp>>.

O'NEILL, J. (2001): Building Better Global Economic BRICs. Londýn: Goldman Sachs, s. 1. [Online.] [Cit. 2024-05-04.] Dostupné na: <<http://www.goldmansachs.com/our-thinking/topics/brics/brics-reports-pdfs/build-better-brics.pdf>>.

PUBLICATION OFFICE OF THE EU (2023): Study on the critical raw materials for the EU 2023. ISBN 978-92-68-00414-2; DOI 10.2873/725585; Catalogue number ET-07-23-116-EN-N. [Online.] [Cit. 2024-05-02.] Dostupné na: <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/57318397-fdd4-11ed-a05c-01aa75ed71a1>>.

Literatúra k 4. kapitole

BREUGEL (2024): European natural gas imports. May 2024. [Online.] Dostupné na: <<https://www.bruegel.org/dataset/european-natural-gas-imports>>.

DALTON, R. (2024): European gas demand fundamentals H1 2023 review and short-term outlook. ICIS ESGM 5. January 2024.

EC (2023a): Quarterly Report on European Gas Markets. Market Observatory for Energy. DG Energy, vol. 16, issue 1, covering first quarter of 2023.

EC (2023b): Quarterly Report on European Gas Markets. Market Observatory for Energy. DG Energy, vol. 16, issue 2, covering second quarter of 2023.

EC (2023c): Quarterly Report on European Gas Markets. Market Observatory for Energy. DG Energy, vol. 16, issue 3, covering third quarter of 2023.

EIA (2024): Short Term Energy Outlook April 2024. Washington, DC: U. S. Energy Information Administration.

FARREN-PRICE, B. et al. (2023): European Gas Market Supply & Demand: Winter Outlook 2023/24, Energy Insight: 134.

HONORÉ, A. (2023): European gas demand fundamentals H1 2023 review and short-term outlook, Energy Insight: 134.

CHYONG, K. (2024): Burning the Bridge to Ostpolitik? Stress-Testing Europe's Shift from Russian Gas to Renewables Using a Global Energy Model. OIES Paper: NG 191.

IEA (2023a): World Energy Outlook 2023. International Energy Agency.

IEA (2023b): Oil Market Report. International Energy Agency, February 2023.

IEA (2023c): Oil Market Report. International Energy Agency, March 2023.

IEA (2023d): Oil Market Report. International Energy Agency, May 2023.

IEA (2023e): Oil Market Report. International Energy Agency, August 2023.

IEA (2023f): Oil Market Report. International Energy Agency, October 2023.

IEA (2023g): Gas Market Report, Q2-2023.

IEA (2024a): Oil Market Report. International Energy Agency, January 2024.

IEA (2024b): Gas Market Report, Q1-2024.

IMF (2024): World Economic Outlook Update. Jan. 24.

OIES (2024): Quarterly Gas Market Review: Tracking Key Metrics. Oxford Energy Comment, April 2024.

SMITH, M. (2023): Guyana's Oil Boom To Gain Momentum In Second Half Of 2023. [Online.] Dostupné na: <<https://oilprice.com/Energy/Energy-General/Guyanas-Oil-Boom-To-Gain-Momentum-In-Second-Half-Of-2023.html>>.

WTO (2024): Global Trade Outlook and Statistics. April 2024. [Online.] Dostupné na: <https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_outlook24_e.pdf>.

WORLD BANK GROUP (2024): Commodity Markets Outlook. A World Bank Group Report. April 2024. [Online.] Dostupné na: <<https://www.worldbank.org/en/research/commodity--markets>>.

YERMAKOV, V. (2024): Follow the Money: Understanding Russia's oil and gas revenues. The Oxford Institute for Energy Studies, March 2024.

<direct.argusmedia.com>. ARGUS.

<<https://ec.europa.eu/eurostat>>.

<www.cmegroup.com>.

<www.ice.com>.

<www.icis.com>.

Literatúra k 5. kapitole

BAUER, M. (2022): The costs of EU strategic autonomy agenda: Why member states should stop ignoring them.

BAUER, M. (2023): The impacts of EU strategic autonomy: How member states should respond.

- BEAUCILLON, C. (2023): Strategic autonomy: New identity of EU as a global actor. [Online.] Available at: <europeanpapers.eu>.
- BISCOP, S. (2022): Strategic autonomy: Not without integration. FEPS Policy brief.
- BORELL, J. (2020): Why European strategic autonomy matters. 3 December 2020.
- BORELL, J. (2022): Europe in the interregnum: our geopolitical awakening after Ukraine.
- COUNCIL OF THE EU (2021): Strategic autonomy, strategic choices. Issues paper, Analysis and research team, 5 February 2021.
- DAMEN, M. (2022): EU strategic autonomy 2013-2023: From concept to capacity. EPRS, EU strategic autonomy monitor July 2022.
- EC (2021): The European economic and financial system: fostering openness, strength and resilience. COM/2021/32 final, January 2021.
- EC (2022a): Digital operational resilience act. COM2022/2554.
- EC (2022b): REPowerEU: Affordable, secure and sustainable energy for Europe.
- EC (2023): 2023 Strategic foresight report: Sustainability and people's wellbeing at the heart of Europe's open strategic autonomy. COM(2023) 376 final.
- ECB (2023): The EU's open strategic autonomy from a central banking perspective: Challenges to the monetary policy landscape from a changing geopolitical environment. No 311/March 2023.
- ECB (2024): Rise in outsourcing calls for attention. Banking supervision newsletter, 21 February 2022.
- EEAS (2022): A strategic compass for security and defence.
- ESRB (2020): Systemic cyber risk.
- ESRB (2022): ESRB recommends establishing a systemic cyber incident coordination framework. Press release 27 January 2022.
- EUROFI (2022): Open strategic autonomy: Implications for finance.
- EUROPEAN COUNCIL (2013): Conclusions. 19/20 December 2013, EUCO-217/13.

EUROPEAN COUNCIL (2016): Council conclusions on implementing the EU Global strategy in the area of security and defence. 14 November 2016, CIVCOM 219.

EUROPEAN COUNCIL (2022): Versailles declaration. Informal meeting of the Heads of state or government, 10 and 11 March 2022.

EUROPEAN COUNCIL (2023a): Resilient EU2030: A future oriented approach to reinforce the EU's open strategic autonomy and global leadership. Spanish presidency document.

EUROPEAN COUNCIL (2023b): Trade: Council adopts a regulation to protect the EU from third-country economic coercion. Press release, 23 October 2023. [Online.] Available at: <consilium.europa.eu>.

EUROPEAN COUNCIL (2023c): Granada declaration. Informal meeting of the Heads of state or government, 6 October 2023.

HELWIG, N. (2020): EU strategic autonomy: A reality check for Europe's global agenda. FIIA Working paper 119, October 2020.

LETTA, E. (2024): Much more than a market: speed, security, solidarity. April 2024.

MICHEL, C. (202): Strategic autonomy for Europe – aim of our generation. 28 September 2020.

MACRON, E. (2017): New initiative for Europe. Sorbonne speech of Emmanuel Macron. 26 September 2017. [Online.] Available at: <<https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2017/09/26/president-macron-gives-speech-on-new-initiative-for-europe>>.

PANETTA, F. (2023): United we stand: European integration as a response to global fragmentation. [Online.] Available at: <[ecb.europa.eu](https://www.ecb.europa.eu)>.

SMRI (2024): Trends in world military expenditure 2023.

TORREBLANCA, J. I. (2023): Onwards and outwards: Why the EU needs to move from strategic autonomy to strategic interdependence. European council on foreign relations, 24 august 2023.

VON DER LEYEN (2019): A Union that strives for more: My agenda for Europe. Political guidelines for the next European commission 2019-2024.

Literatúra k 6. kapitole

ECB (2024a): Annual Report 2023. [Online.] Dostupné na: <<https://www.ecb.europa.eu/press/annual-reports-financial-statements/annual/html/ecb.ar2023~d033c21ac2.en.html>>.

ECB (2024b): Key ECB interest rates. [Online.] Dostupné na: <https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/key_ecb_interest_rates/html/index.en.html>.

ECB (2024c): Monetary policy decisions. [Online.] Dostupné na: <<https://www.ecb.europa.eu/press/govcdec/mopo/html/index.en.html>>.

EUROPEAN COMMISSION (2024a): European Economic Forecast. Spring 2024. European Economy. Institutional Paper 286. May 2024. [Online.] Dostupné na: <https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/c63e0da2-c6d6-4d13-8dcb-646b0d1927a4_en?filename=ip286_en.pdf>.

EUROPEAN COMMISSION (2024b). New economic governance framework. [Online.] Dostupné na: <https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-and-fiscal-governance/new-economic-governance-framework_en>.

EUROPEAN COMMISSION (2024c). REPowerEU - 2 years on. [Online.] Dostupné na: <https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/actions-and-measures-energy-prices/repowereu-2-years_en>.

EURÓPSKA RADA, RADA EURÓPSKEJ ÚNIE (2024): Sankcie EÚ voči Rusku: podrobné informácie. [Online.] Dostupné na: <<https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/sanctions-against-russia/sanctions-against-russia-explained/>>.

EUROSTAT (2024a): Database. [Online.] Dostupné na: <<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>.

EUROSTAT (2024b): News. News articles. Reduced levels of EU-Russia trade continue. 22 February 2024. [Online.] Dostupné na: <<https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240222-2>>.

Literatúra k 7. kapitole

AIC, AMERICAN IMMIGRATION COUNCIL (2024): Immigrants in the United States. [Online.] Dostupné na: <<https://map.americanimmigrationcouncil.org/locations/national/>>.

BEA, BUREAU OF ECONOMIC ANALYSIS (2024): International Trade in Goods and Services. [Online.] Dostupné na: <<https://www.bea.gov/data/intl-trade-investment/international-trade-goods-and-services>>.

BLS, BUREAU OF LABOR STATISTICS (2024): Labor Force Statistics from the Current Population Survey. [Online.] Dostupné na: <<https://www.bls.gov/cps/data.htm>>.

BUDIMAN, A. (2020): Key findings about US immigrants. Pew Research Center, August 20, 2020. [Online.] Dostupné na: <<https://www.pewresearch.org/short-reads/2020/08/20/key-findings-about-u-s-immigrants/>>.

CBO, CONGRESSIONAL BUDGET OFFICE (2024): Budget and Economic Data. [Online.] Dostupné na: <<https://www.cbo.gov/data/budget-economic-data#2>>.

CRFB, COMMITTEE FOR A RESPONSIBLE FEDERAL BUDGET (2023): Q&A: Gross Debt Versus Debt Held by the Public. Papers. [Online.] Dostupné na: <<https://www.crfb.org/papers/qa-gross-debt-versus-debt-held-public>>.

DECONCINI, CH. et al. (2023): One Year In, How the Inflation Reduction Act Is Creating a Manufacturing Resurgence in the US, World Resource Institute, August 9, 2023. [Online.] Dostupné na: <<https://www.wri.org/insights/inflation-reduction-act-anniversary-manufacturing-resurgence>>.

DHS, U.S. DEPARTMENT OF HOMELAND SECURITY (2024): Office of Homeland Security Statistics. [Online.] Dostupné na: <<https://www.dhs.gov/ohss/topics/immigration/enforcement-and-legal-processes-monthly-tables>>.

FRED (2024): Federal Reserve Economic Data. [Online.] Dostupné na: <<https://fred.stlouisfed.org/>>.

IMF (2024): Steady but Slow: Resilience amid Divergence. World Economic Outlook, April 2024. ISBN 979-8-40025-604-2.

MPI, MIGRATION POLICY INSTITUTE (2024): Migration Data Hub. [Online.] Dostupné na: <<https://www.migrationpolicy.org/programs/migration-data-hub>>.

OECD ECONOMIC OUTLOOK (2023): Confronting the Crisis. Report, Volume 2023, Issue 2. [Online.] Dostupné na: <<https://www.oecd.org/economic-outlook/november-2023/>>.

Literatúra k 8. kapitole

NBSC (2024a): Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2023 National Economic and Social Development. National Bureau of Statistics of China, February 29, 2024. [Online.] Dostupné na: <https://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202402/t20240228_1947918.html>.

NBSC (2024b): Consumer Prices for January 2024; Consumer Price Index for April 2024; Producer Prices in the Industrial Sector for January 2024; Producer Price Index in the Industrial Sector for April 2024. Tlačové správy. [Online.] Dostupné na: <<http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease>>.

PBOC (2024): China Monetary Policy Report Q4 2023. The People's Bank of China, 8. 2. 2024. [Online.] Dostupné na: <<http://www.pbc.gov.cn/en/3688229/3688353/3688356/4756453/5330013/index.html>>.

ŠÚ SR (2024): Zahraničný obchod podľa krajín, kontinentov a ekonomických zoskupení. [Online.] Dostupné na: <https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_INTERN/zo0011ms/v_zo0011ms_00_00_00_sk>.

X-RATES (2024): Monthly Average Chinese Yuan Renminbi per 1 US Dollar Monthly Average. [Online.] Dostupné na: <<https://www.x-rates.com/average/?from=USD&to=CNY&amount=1&year=2023>>.

Periodická tlač/web stránky:

Beijing Review (www.bjreview.com) (obdobie 2023 – 2024).

China Daily (chinadaily.com.cn).

Oficiálne stránky vlády, štatistického úradu a ministerstiev ČĽR.

Xinhua (<https://english.news.cn>).

Literatúra k 9. kapitole

AUDRETSCH, D. B. et al. (2010): Cultural Diversity and Entrepreneurship: A Regional Analysis for Germany. *The Annals of Regional Science* 45 (1): 55–85.

BOFIT (2023): The role of war-related industries in Russia's recent economic recovery (by Simola, H.). BOFIT Policy Brief 16/2023, Bank of Finland, BOFIT – Institute for Emerging Economies, 13 December 2023, ISSN 2342-205X. [Online.] Dostupné na: <<https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/53201/bpb1623.pdf>>.

BURCHARDI, K. B. et al. (2020): Immigration, Innovation, and Growth, NBER Working Papers 27075.

CBR (2023): Monetary Policy Report no. 4(44)/2023. Moscow: Central Bank of the Russian Federation, 7 November 2023. [Online.] Dostupné na: <https://www.cbr.ru/eng/about_br/publ/ddkp/longread_4_44/>.

CBR (2024a): Commentary on the Bank of Russia's Mediumterm Forecast. Moscow: Central Bank of the Russian Federation. Vydanie z 27. februára 2024 a z 13. mája 2024. [Online.] Dostupné na: <https://www.cbr.ru/eng/dkp/mp_dec/decision_key_rate/>.

CBR (2024b): Годовой отчет 2023 (Výročná správa Centrálnej banky Ruska za rok 2023 - v ruštine). Москва: Центральный банк Российской Федерации, март 2024. [Online.] Dostupné na: <https://www.cbr.ru/about_br/publ/god/>.

CBR (2024c): Macroeconomic Statistics/ Balance of payments, international investment position and external debt of the Russian Federation. [Štatistiky dostupné online.] Dostupné na: <https://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs/p_balance/>.

CBR (2024d): Monetary policy decisions (online oznámenia/tlačové správy Centrálnej banky Ruska o rozhodnutiach menovej politiky). [Online.] Dostupné na: <https://www.cbr.ru/eng/dkp/mp_dec/>.

CBR (2024e): Monitoring of Businesses, No. 4 - April 2024. Information and analytical commentary, Moscow: Central Bank of the Russian Federation, 17 April 2024. [Online.] Dostupné na: <https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/49117/monitoring_0424.pdf>.

CBR (2024f): Regional economy: Commentaries by Bank of Russia main branches. No. 27 / April 2024. Moscow: Central Bank of the Russian Federation 2024, 17 April 2024. [Online.] Dostupné na: <https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/49124/report_17042024.pdf>.

CEPR (2024): Russian economy on war footing: A new reality financed by commodity exports (by Gorodnichenko, Y., Korhonen, I. and Ribakova, E.). CEPR Policy Insight No 131, CEPR Press, Paris & London. [Online.] Dostupné na: <<https://cepr.org/publications/policy-insight-131-russian-economy-war-footing-new-reality-financed-commodity-exports>>.

CURRENT TIME (2022): Дефицит сахара в Казахстане: очереди и рост цен на 90%. [Online.] Dostupné na: <<https://www.currenttime.tv/a/31897831.html>>.

DOLADO, J. et al. (1994): Immigration, Human Capital and Growth in the Host Country. *Journal of Population Economics* 7(2): 193–215.

EDO, A. (2018): The Impact of Emigration on the Labor Market. *Journal of Economics Surveys*, 33(3), 922–948.

ENERGY MONITOR (2022): Почему КТК останется самым оптимальным маршрутом для экспорта КЗ нефти? [Online.] Dostupné na: <https://t.me/NRG_monitor/255>.

EXODUS-22 TEAM (2023): Research. [Online.] Dostupné na: <<https://exodus22team.wordpress.com/#research>>.

FINANCIAL TIMES (2024): Gazprom badly hurt by Ukraine war, says company-commissioned report. Vydanie z 5. júna 2024. [Online.] Dostupné na: <<https://www.ft.com/content/21f8f63f-80d6-455f-abf8-fce269d70319>>.

HUNT, J. – GAUTHIER-LOISELLE, M. (2010): How Much Does Immigration Boost Innovation? *American Economic Journal: Macroeconomics* 2(2), 31–56.

INTERFAX (2024): Rail traffic between Russia, Mongolia and China via Naushki increases 40% in 2023 - Russian Railways. 31 January 2024. [Online.] Dostupné na: <<https://interfax.com/newsroom/top-stories/98930/>>.

JAHN, V. – STEINHARDT, M. (2023): Immigration and New Firm Formation – Evidence from a QuasiExperimental Setting in Germany, *International Migration Review*, 1–33.

KABINET MINISTROV KIRGIZSKEJ REPUBLIKY (2022): UZNESENIE č. 464 z 18. 08. 2022 O realizácii pilotného projektu udeľovania štatútu „digitálneho nomáda“ („Digital nomad“) cudzím štátnym príslušníkom.

KABINET MINISTROV KIRGIZSKEJ REPUBLIKY (2023): UZNESENIE č. 541 z 10. 10. 2023 O schválení Pravidiel o pobyte cudzích štátnych príslušníkov v Kirgizskej republike.

KAMALOV, E. et al. (2023): Six Months in Exile: A New Life of Russian Emigrants. [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.31235/osf.io/ejn2c>>.

KRAWATZEK, F. et al. (2023): Russians in the South Caucasus: Political Attitudes and the War in Ukraine. *ZOiS Report* 2/2023. [Online.] Dostupné na: <https://en.zoisberlin.de/fileadmin/media/Dateien/3-Publikationen/ZOiS_Reports/2023/ZOiS_Report_2_2023.pdf>.

MATVEEVA, A. (2023): A New Opening for EU-Central Asia Relations? [Online.] Dostupné na: <<https://carnegieeurope.eu/2023/04/13/new-opening-for-eu-central-asia-relations-pub-89454>>.

MINISTERSTVO FINANCIÍ RF (2023): Основные направления бюджетной, налоговой и таможенно-тарифной политики на 2024 год и на плановый период 2025 и 2026 годов – Hlavné smery rozpočtovej, daňovej a colno-tarifnej politiky na rok 2024 a na plánované obdobie rokov 2025 a 2026 (v ruštine). Москва: Министерство финансов Российской Федерации. [Online.] Dostupné na: <https://minfin.gov.ru/common/upload/library/2023/09/main/ONBNiТТР_2024-2026.pdf>.

MINISTERSTVO VNÚTRA RK (2022): О миграчnej situácii v krajine [Online.] Dostupné na: <<https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/press/news/details/479277?lang=ru>>.

OUTRUSH (2023): A research project on Russian emigration. [Online.] Dostupné na: <<https://outrush.io/eng>>.

PAN, Y. (2022): Kazakhstan's civil nuclear industry, the Belt and Road Initiative, and the prospect of Russia-China competition. [Online.] Dostupné na: <<https://rcnuclear.substack.com/p/kazakhstans-civil-nuclear-industry>>.

RE-RUSSIA.NET (2023): Escape from War: New data puts the number of Russians who have left at more than 800,000 people. 28. 07. 2023. [Online.] Dostupné na: <<https://re-russia.net/en/review/347/>>.

ROSSTAT (2022a): Социально-экономическое положение России 2023. [Online.] Dostupné na: <<https://rosstat.gov.ru/compendium/document/50801>>.

ROSSTAT (2022b): Численность и миграция населения Российской Федерации в 2022 году. [Online.] Dostupné na: <<https://rosstat.gov.ru/compendium/document/13283>>.

ROSSTAT (2024a): Národné účty (v ruštine). Национальные счета. [Online.] Dostupné na: <<https://rosstat.gov.ru/statistics/accounts#>>.

ROSSTAT (2024b): Short-term Economic Indicators. [Online.] Dostupné na: <<https://eng.rosstat.gov.ru/folder/82051>>.

ROSSTAT (2024c): Витрина статистических данных (Údaje o inflácii extrahované z dátovej kocky dostupnej online). [Online.] Dostupné na: <<https://showdata.gks.ru/>>.

SIPRI (2023): Russia's military expenditure during its war against Ukraine (by Julian Cooper). SIPRI Insights on Peace and Security No. 2023/07. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, June 2023. [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.55163/UVUX1392>>.

STATISTICS AGENCY UZ (2022): Demographic situation in the Republic of Uzbekistan for 2022 [Online.] Dostupné na: <<https://stat.uz/ru/2020-11-09-05-58-49/infografiki>>.

TRADINGECONOMICS.COM (2024): Urals Oil. [Interaktívne štatistiky online.] Dostupné na: <<https://tradingeconomics.com/commodity/urals-oil>>.

UMAROV, T. (2022): Слишком нейтральный союзник. Ждет ли Казахстан судьба Украины. [Online.] Dostupné na: <<https://carnegieendowment.org/politika/87625>>.

VÝBOR PRE MIGRAČNÚ SLUŽBU MINISTERSTVA VNÚTRA KZ (2023): O zmene a doplnení pravidiel vstupu a pobytu cudzincov. [Online.] Dostupné na: <<https://www.gov.kz/memleket/entities/migration/press/news/details/494569?lang=ru>>.

WIIW (2024): The Russian Economy Amidst the War and Sanctions (by Astrov, V., Kochnev, A., Stamer, V., and Teti, F.). Russia Monitor 1, Vienna: Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche, January 2024.

WORLD BANK (2023): Tajikistan Economic Update, Summer 2023: Focusing on Boosting Private Sector Dynamism in Tajikistan.

24. KG (2022): Минсельхоз предлагает запретить вывоз пшеницы из Кыргызстана. [Online.] Dostupné na: <https://24.kg/ekonomika/242992_minselhoz_predlagaet_zapretit_vyivoz_pshenitsyi_izkyrgyzstana/>.

Literatúra k 10. kapitole

АВТОРЕВЮ (2023): Подробная статистика российского авторынка в 2022 году (включая параллельный импорт). [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://autoreview.ru/articles/avtorynok/vybeg>>.

АВТОРЕВЮ (2024): Российский авторынок: итоги 2023 года. 10.1.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://autoreview.ru/articles/avtorynok/rossiyskiy-avtorynok-itogi-2023-goda>>.

BBC (2024a): Ukraine war: Zelensky says 31,000 troops killed since Russia's full-scale invasion. 25.2.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-68397525>>.

BBC (2024b): 50 тысяч погибших: что нам известно о потерях России в Украине к апрелю 2024 года. 5.4.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.bbc.com/russian/articles/cd18939jnm3o>>.

BLOOMBERG (2024): India Isn't Expected to Stop Russian Oil Imports, US Official Says. 4.4.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-04-04/india-isn-t-expected-to-stop-russian-oil-imports-us-official>>.

CASTELLUM.AI (2024a): Russia Tops Sanctioned Countries. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.castellum.ai/russia-sanctions-dashboard>>.

CASTELLUM.AI (2024b): Total Sanctions Against Russia, 22 February 2022 - 22 April 2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.castellum.ai/russia-sanctions-dashboard>>

CASTELLUM.AI (2024c): Sanctions Targeting Russia by Type, Since 22 February 2022. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.castellum.ai/russia-sanctions-dashboard>>.

CASTELLUM.AI (2024d): Total Russia Sanctions by Source, Since 2014. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.castellum.ai/russia-sanctions-dashboard>>.

CBR (2014): Bank of Russia 2013 Annual Report.

CBR (2015): Bank of Russia Annual Report for 2014.

CBR (2016): Bank of Russia Annual Report for 2015.

CBR (2017): Bank of Russia Annual Report for 2016.

CBR (2018): Bank of Russia Annual Report for 2017.

CBR (2019): Bank of Russia Annual Report for 2018.

CBR (2020): Bank of Russia Annual Report for 2019.

CBR (2021): Bank of Russia Annual Report for 2020.

CBR (2022): Bank of Russia Annual Report for 2021.

CBR (2023): Bank of Russia Annual Report for 2022.

CBR (2024): Годовой отчет Банка России за 2023 год.

DW (2022): Is China reexporting Russian gas to Europe? 16.9.2022. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.dw.com/en/is-china-reexporting-russian-gas-to-europe/a-63146922>>.

ECONOMIC TIMES (2024): When Russian oil stops being Russian. 5.4.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://economictimes.indiatimes.com/opinion/just-in-jest/when-russian-oil-stops-being-russian/articleshow/109073471.cms>>.

EVENETT, S. – PISANI, N. (2022): Less than nine percent of Western firms have divested from Russia. Available at SSRN 4322502.

INTERFAX (2022): Программа развития авиаотрасли до 2030 года – рост после провала. Обобщение. 27.6.2022. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.interfax.ru/business/849118>>.

INTERFAX (2024): Share of Russian-Chinese payments in national currencies passes 90%, energy supplies at record high. 14.5.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://interfax.com/newsroom/top-stories/102274/>>.

OURWORLDINDATA (2024): Inflation of consumer prices, 1960 to 2021. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://ourworldindata.org/grapher/inflation-of-consumer-prices>>.

PARLIAMENTARY ASSEMBLY (2023): Examining the legitimacy and legality of the ad hominem term-limit waiver for the incumbent President of the Russian Federation. Resolution 2519 (2023).

PARLIAMENTARY ASSEMBLY (2024): Alexei Navalny's death and the need to counter Vladimir Putin's totalitarian regime and its war on democracy. Resolution 2540 (2024).

POLITICO (2024): How Turkey became Putin's 'pit stop' for selling camouflaged fuel to the EU. 15.5.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.politico.eu/article/how-turkey-become-vladimir-putin-pit-stop-sell-camouflage-fuel-eu/>>.

ROSSTAT (2018): External economic activities. Main indicators. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://eng.rosstat.gov.ru/figures/activities>>.

ROSSTAT (2024a): Национальные счета. Валовой внутренний продукт.

ROSSTAT (2024b): Неравенство и бедность. Численность населения с денежными доходами ниже границы бедности.

ROSSTAT (2024c): Неравенство и бедность. РЕАЛЬНЫЕ РАСПОЛАГАЕМЫЕ ДЕНЕЖНЫЕ ДОХОДЫ НАСЕЛЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ.

ROSSTAT (2024d): Уровень безработицы населения в возрасте 15-72 лет по субъектам Российской Федерации.

RBC (2023): Набиуллина назвала основную проблему экономики России. 9.11.2023. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.rbc.ru/economics/09/11/2023/654c8ef89a7947166afec281>>.

RBC (2024a): В России обновился исторический минимум безработицы. 27.4.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.rbc.ru/economics/27/04/2024/662d101f9a79472ebcc1f3d1>>.

RBC (2024b): Шойгу назвал потери ВСУ за все время военной операции. 27.2.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.rbc.ru/politics/27/02/2024/65ddbba89a79472b247af836>>.

РИА НОВОСТИ (2024): Среди главных торговых партнеров России не осталось западных стран. 7.4.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://ria.ru/20240407/torgovlya-1938338018.html>>.

RT (2023a): Russia makes nuclear test promise. 30.8.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.rt.com/news/582066-russia-us-nuclear-weapons-tests/>>.

RT (2023b): Western countries not welcome at BRICS – Moscow. 25.8.2023. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.rt.com/russia/581826-west-not-welcome-brics/>>.

RU-STAT (2024): Товарооборот России и Украины. Все товары. 2013-2020. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://ru-stat.su/date-Y2013-2022/RU/trade/UA>>.

СМОРОДИНСКАЯ, Н. В. - КАТУКОВ, Д. Д. (2023): Иранский опыт пребывания под санкциями: макроэкономические итоги и выводы для России. Вестник Института экономики Российской академии наук, (12), 26-42. DOI: 10.52180/2073-6487_2023_6_26_42.

STATISTA (2024a): Do you approve of the activities of Vladimir Putin as the president (prime minister) of Russia? [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.statista.com/statistics/896181/putin-approval-rating-russia/>>.

STATISTA (2024b): Military spending in Russia from 1993 to 2023. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.statista.com/statistics/1203160/military-expenditure-russia/>>.

STATISTA (2024c): Number of civilian casualties in Ukraine during Russia's invasion verified by OHCHR from February 24, 2022 to February 15, 2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.statista.com/statistics/1293492/ukraine-war-casualties/>>.

TASS (2023): West determined to dismember Russia, eliminate its peoples – Security Council's secretary. 30.11.2023. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://tass.com/politics/1714391>>.

TELEGRAPH (2024): Nato warns of all-out war with Russia in next 20 years. 18.1.2024. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.telegraph.co.uk/world-news/2024/01/18/nato-warns-of-war-with-russia-putin-next-20-years-ukraine/>>.

TRADING ECONOMICS (2024a): Russia Exports By Country 2021. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://tradingeconomics.com/russia/exports-by-country>>.

TRADING ECONOMICS (2024b): Russia Imports By Country 2021. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://tradingeconomics.com/russia/imports-by-country>>.

ВЕДОМОСТИ (2023): АвтоВАЗ в 2023 году снизит выпуск машин на 10% из-за санкций. 17.11.2023. [Online.] [Cit. 2024-05-15.] Dostupné na: <<https://www.vedomosti.ru/auto/articles/2023/11/17/1006405-avtovaz-v-2023-godu>>.

WORLD GOLD COUNCIL (2024): World official gold holdings. International Financial Statistics.

Výber publikácií Ekonomického ústavu SAV, v. v. i.
List of Publications of the Institute of Economic Research of SAS

LICHNER, I.: Výzvy starnutia slovenskej populácie. [*Challenges of Demographic ageing in Slovakia*] 2023. 106 s. e-ISBN 978-80-7144-342-1.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2022. Zaoštre­né na: ekonomika v zovretí mimoriadnych hrozieb. [*Economic Development of Slovakia in 2022. Focused on: Economy in the Grip of Extraordinary Threats.*] 2023. 175 s. ISBN 978-80-7144-339-1.

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2022. Focused on: Economy in the Grip of Extraordinary Threats. 2023. 172 s. e-ISBN 978-80-7144-337-7.

HOŠOFF, B. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Kam posúva konflikt na Ukrajine globálnu spoločnosť? [*Where is the Conflict in Ukraine Taking Global Society?*] 2023. 318 s. ISBN 978-80-7144-335-3.

LICHNER, I.: 30 rokov premien slovenského trhu práce. [*30 Years of Changes in Slovak Labour Market*] 2022. 66 s. ISBN 978-80-7144-332-2.

FRANK, K. – MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2021. Focused on: Post-pandemic Economy with New Challenges. 2022. 128 s. e-ISBN 978-80-7144-331-5.

HOŠOFF, B. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Príčiny a dôsledky rastúcich cien. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Causes and Consequences of Rising Prices.*] 2022. 302 s. ISBN 978-80-7144-329-2.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2021. Zaoštre­né na: postpandemické hospodárstvo s novými výzvami. [*Economic Development of Slovakia in 2021. Focused on: Post-pandemic Economy with New Challenges.*] 2022. 123 s. ISBN 978-80-7144-327-8.

KOŠTA, J. a kol.: Súvislosti produktivity práce a minimálnej mzdy. [*The relationship between labour productivity and minimum wage.*] 2021. 199 s. ISBN 978-80-224-1934-5.

FRANK, K. – MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2020. Focused on: How the Coronavirus Crisis Is Changing the Economy. 2021. 137 s. e-ISBN 978-80-7144-326-1.

HOŠOFF, B. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Environmentálne a sociálne východiská konjunktúry. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Environmental and Social Background of the Economy.*] 2021. 308 s. ISBN 978-80-7144-324-7.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2020. Zaoštre­né na: ako koronavírusová kríza mení ekonomiku. [*Economic Development of Slovakia in 2020. Focus on: How Corona Crisis Has Changed Economy.*] 2021. 137 s. ISBN 978-80-7144-321-6.

BRZICA, D. – KAČÍRKOVÁ, M. – OSTRIHONĚ, F. – VOKOUN, J.: Atraktivita územia a mobilita talentov: veľké mestá priťahujú talenty. [*Attractiveness of Country and Mobility of Talents: Largescale Cities Attract the Talents*] 2020. 175 s. ISBN 978-80-7144-320-9.

LICHNER, I. – HVOZDÍKOVÁ, V. a kol.: Kontradikcie vo vývoji zamestnanosti v SR na pozadí demografických a štruktúrnych zmien II. [*Contradictions in Employment Development in Light of Anticipated Demographic and Structural Changes in Slovakia II.*] 2020. 139 s. ISBN 978-80-7144-316-2.

HOŠOFF, B. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Transformácia počas pandémie koronavírusu SARS-CoV-2. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Transformation during the Pandemic of Coronavirus SARS-CoV-2.*] 2020. 254 s. ISBN 978-80-7144-314-8.

FRANK, K. – MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2019. Focused on: Slower Productivity Growth Lagging behind the Growth Labour Costs. 2020. 129 s. e-ISBN 978-80-7144-313-1.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2019. Zaostrené na: spomalená produktivita, ktorá nestíha za nákladmi práce. [*Economic Development of Slovakia in 2019. Focus on: Slower Productivity Growth Lagging behind the Growth Labour Costs.*] 2020. 125 s. e-ISBN 978-80-7144-312-4.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol.: Slovenská ekonomika po štvrtstoročí samostatného štátu. [*Slovak Economy after 25 Years of Independent State.*] 2019. 271 s. ISBN 978-80-7144-309-4.

RADVANSKÝ, M. a kol.: Modelovanie regionálneho vývoja v SR a hodnotenie účinnosti regionálnych politík. [*Modelling of Regional Development in SR and Evaluation of the Effectiveness of Regional Policies.*] 2019. 167 s. ISBN 978-80-7144-307-0.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Spomalenie rastu vplyvom obchodnej vojny. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Growth Slowdown Due to Trade Tensions.*] 2019. 346 s. ISBN 978-80-7144-306-3.

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2018 and Outlook up to 2020. Focused on: Interrupted Convergence. 2019. 117 s. e-ISBN 978-80-7144-304-9.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2018 a výhľad do roku 2020. Zaostrené na: Prerušenie konvergencie. [*Economic Development of Slovakia in 2018 and Outlook up to 2020. Focused on: Interrupted Convergence.*] 2019. 117 s. ISBN 978-80-7144-300-1.

PAUHOFOVÁ, I. – STANĚK, P. – STEHLÍKOVÁ, B.: Smart regióny v Slovenskej republike – možnosti a realita. [*Smart regions in the Slovak Republic – possibilities and reality.*] 2019. 120 s. ISBN 978-80-7598-419-7.

HVOZDÍKOVÁ, V. – LICHNER, I. a kol.: Kontradikcie vo vývoji zamestnanosti v SR na pozadí demografických a štruktúrnych zmien. [*Contradictions in Employment Development in Light of Anticipated Demographic and Structural Changes in Slovakia.*] 2018. 136 s. ISBN 978-80-7144-298-1.

ŠTEFÁNIK, M. et al.: Labour Market in Slovakia 2019+. 2018. 167 s. ISBN 978-80-7144-296-7.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Pozitívny výhľad a hroziaca obchodná vojna. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Positive Economic Outlook and Impending Trade War.*] 2018. 324 s. ISBN 978-80-7144-294-3.

HOŠOFF, B. a kol.: Inštitucionálna pripravenosť na digitalizáciu a zmeny vonkajšieho prostredia. [*Institutional Preparedness for Digitalization and Changes in the External Environment.*] 2018. 238 s. ISBN 978-80-7144-292-9.

- PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku III. [*The Context of Income Polarization in Slovakia III.*] 2018. 158 s. e-ISBN 978-80-7144-291-2.
- MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2017 and Outlook up to 2019. 2018. 115 s. e-ISBN 978-80-7144-289-9.
- MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2017 a výhľad do roku 2019. [*Economic Development of Slovakia in 2017 and Outlook up to 2019.*] 2018. 114 s. ISBN 978-80-7144-287-5.
- ONDROVIČ, A.: Inštitucionálne príčiny globálnej ekonomickej krízy. [*Institutional Causes of the Global Economic Crisis.*] 2017. 112 s. ISBN 978-80-7144-286-8.
- BRZICA, D. – KAČÍRKOVÁ, M. – VOKOUN, J.: Vytváranie a zhodnocovanie potenciálu znalostnej spoločnosti. [*Creation and Evaluation of Potential of Knowledge Society.*] 2017. 135 s. ISBN 978-80-7144-283-7.
- PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy zmien v 21. storočí: externé a interné determinanty polarizácie spoločnosti. Zborník statí. [*Paradigms of the Changes in the 21st Century: External and Internal Determinants of Society Polarization.*] 2017. 287 s. ISBN 978-80-7144-281-3.
- OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Krehký posun z oblasti rizika do rastovej trajektórie. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Fragile Shift from Areas of Risk to Growth Trajectory.*] 2017. 382 s. ISBN 978-80-7144-279-0.
- MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2016 and Outlook up to 2018. 2017. 160 s. e-ISBN 978-80-7144-278-3.
- PETRÍK, B.: Lexikón slovenských ekonómov. [*Lexicon of Slovak Economists.*] 2017. 135 s. ISBN 978-80-7144-277-6.
- MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2016 a výhľad do roku 2018. [*Economic Development of Slovakia in 2016 and Outlook up to 2018.*] 2017. 155 s. ISBN 978-80-7144-275-2.
- PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku II. [*The Context of Income Polarization in Slovakia II.*] 2017. 230 s. ISBN 978-80-7144-273-8.
- LUBYOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, M. et al.: Labour Market in Slovakia 2017+. 2016. 226 s. ISBN 978-80-970850-4-9.
- OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Vysoké riziká a väčšie neistoty. [*The Development and Perspectives of the World Economy: High Risks and Larger Uncertainties.*] 2016. 344 s. ISBN 978-80-7144-271-4.
- MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2015 and Outlook up to 2017. 2016. 140 s. ISBN 978-80-7144-270-7.
- PAUHOFOVÁ, I. – STANĚK, P.: Adaptačné procesy a pulzujúca ekonomika: v cykle Paradigmy zmien v 21. storočí. [*Adaptation Processes and Pulsating Economy: Paradigms in the Cycle of Changes in the 21st Century.*] 2016. 160 s. ISBN 978-80-7144-267-7.
- PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy zmien v 21. storočí: adaptačné procesy a pulzujúca ekonomika. Zborník statí. [*Paradigms of the Changes in the 21st Century: Adaptation Processes and Pulsating Economy.*] 2016. 373 s. ISBN 978-80-7144-265-3.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2015 a výhľad do roku 2017. [*Economic Development of Slovakia in 2015 and Outlook up to 2017.*] 2016. 129 s. ISBN 978-80-7144-261-5.

PAUHOFHOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku. [*The Context of Income Polarization in Slovakia.*] 2016. 229 s. ISBN 978-80-7144-259-2.

RADVANSKÝ, M. et al.: Impact of Cohesion Policy on Regional Development of Slovakia. Ex-post Assessment of National Strategic Reference Framework 2007 – 2013. 2016. 107 s. ISBN 978-80-7144-257-8.

LUBYOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, M. a kol.: Trh práce na Slovensku 2016+. 2015. 239 s. ISBN 978-80-7144-255-4.

PÁLENÍK, V. et al.: Potential of the Silver Economy: in an Ageing Europe Dealing with an Ongoing Debt Crisis and Problems in the Labour Market. Bački Petrovac, 2015. 135 s. ISBN 978-86-80394-00-8.

MORVAY, K. a kol.: Pohľady na štruktúrne problémy slovenskej ekonomiky III. [*Insights into the Structural Problems of the Slovak Economy III.*] 2015. 199 s. ISBN 978-80-7144-253-0.

DOMONKOS, T. (ed.): Inclusive Growth and Employment in Europe. Peer reviewed international conference proceedings Bratislava. Slovakia 3rd – 4th November 2015. 2015. 158 s. ISBN 978-80-7144-252-3.

PÁLENÍK, V. a kol.: Inkluzívny rast v stratégii Európa 2020 – Naivita alebo genialita? [*Inclusive Growth in the Europe 2020 Strategy – Naivety or Geniality?*] 2015. 341 s. ISBN 978-80-7144-250-9.

PAUHOFHOVÁ, I. (ed.): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí: adaptačné procesy – budúcnosť Európy a Slovenska. Zborník statí. [*Paradigms of the Future Changes in the 21st Century: Adaptation Processes – the Future of Europe and Slovakia.*] 2015. 320 s. ISBN 978-80-7144-248-6.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcich geopolitických rizík. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Fragile Recovery of the Global Economy in the Time of Relatively Low Crude Oil Prices and the Persisting Geopolitical Risks.*] 2015. 336 s. ISBN 978-80-7144-245-5.

PAUHOFHOVÁ, I. – SVOCÁKOVÁ, S.: Investičné stratégie Číny v podmienkach krízy. [*China's Investment Strategies in Terms of Crisis.*] 2015. 131 s. ISBN 978-80-7144-243-1.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2014 a výhľad do roku 2016. [*Economic Development of Slovakia in 2014 and Outlook up to 2016.*] 2015. 130 s. ISBN 978-80-7144-241-7.

Publikácie, ako aj jednotlivé čísla Ekonomického časopisu, ktorý vydáva Ekonomický ústav SAV, v. v. i. si možno objednať alebo kúpiť v knižnici EÚ SAV, v. v. i. a v kníhkupectvách PARTNER TECHNIC, spol. s. r. o., Námestie slobody 17, 811 06 Bratislava; a VEDA, vydavateľstvo SAV, Štefánikova 3, 811 06 Bratislava; ako aj v internetovom kníhkupectve Martinus, s. r. o., www.martinus.sk.

VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY
Fragmentácia, polarizácia a nová podoba integrácie

THE DEVELOPMENT AND PERSPECTIVES OF THE WORLD ECONOMY
Fragmentation, Polarization, and a New Form of Integration

BORIS HOŠOFF A KOLEKTÍV

1. vydanie

Náklad: 100 ks

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o., Košice

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.

Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Telefón: 00 421 (0)2 5249 8214

URL: <http://www.ekonom.sav.sk>

E-mail: boris.hosoff@savba.sk

ISBN 978-80-7144-347-6

e-ISBN 978-80-7144-348-3